

Маріупольський
університет

**«Сучасний розвиток
державотворення та
правотворення в Україні:
проблеми теорії та практики»**

**Збірник матеріалів
XIV Міжнародної науково-практичної
конференції**

15 травня 2026

Київ 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В
УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції

15 травня 2026 року

Київ
МДУ
2026

Організаційний комітет:

Голова	Тетяна МАРЕНА, в.о. ректор МДУ, кандидат юридичних наук, доцент;
Заступник голови	Юлія ДЕМИДОВА, проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики МДУ, кандидат педагогічних наук, доцент;
Члени оргкомітету:	Світлана КАЛІНІНА, декан економіко-правового факультету, доктор економічних наук, професор; Вікторія ГРИГОР'ЄВА, завідувач кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КАМАРДІНА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Анна ПОЛІТОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент; Юлія КОВЕЙНО, доцент кафедри права, доктор філософії; Галина ТИХОМИРОВА, доцент кафедри права, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет вченою радою економіко-правового факультету Маріупольського державного університету (протокол № 10 від 20.05.2026).

С 91 Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики : зб. матеріалів XIV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15 трав. 2026 р. / за заг. ред. Т.В.Марени. Київ: МДУ, 2026. 221 с.

Збірник містить матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції «Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики», яка відбулася 15 травня 2026 року в Маріупольському державному університеті. У матеріалах висвітлені актуальні проблеми теорії та практики сучасного державотворення та правотворення в Україні за напрямками: виклики та перспективи; права людини крізь призму сучасних викликів і загроз; Україна на шляху повоєнного відновлення: правовий аспект; кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період; кліматична справедливість: право, політика та безпека. Видання адресоване науковцям, викладачам, аспірантам та здобувачам вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами теорії та практики сучасного розвитку державотворення та правотворення в Україні.

Редакція не несе відповідальності за авторський стиль тез, опублікованих у збірнику.

DOI: <https://doi.org/10.34079/msu.conf.statebuilding.2026>

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

MARIUPOL STATE UNIVERSITY

XIV International Scientific and Practical Conference

**MODERN DEVELOPMENT OF STATE-BUILDING AND LEGISLATION IN UKRAINE: ISSUES
OF THEORY AND PRACTICE**

on May 15, 2026.

Conference Proceedings

Kyiv
MSU
2026

Organizing Committee:

Chairperson	Tetiana Marena, Acting Rector of Mariupol State University, PhD of Political Science, Associate Professor
Deputy Chairperson	Yulia DEMIDOVA, Vice-Rector for Academic Affairs and Youth Policy at Mariupol State University, PhD in Pedagogy, Associate Professor
Members of the Organizing Committee:	Svitlana KALININA, Dean of the Faculty of Economics and Law, Doctor of Economics, Professor Viktoriya GRYGOR`YEVA, Head of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor, Associate Professor Yuliia KAMARDINA, Associate Professor of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor Anna POLITOVA, Associate Professor of the Department of Law, PhD in Law, Associate Professor Yuliia KOVEINO, Associate Professor of the Department of Law, PhD (Doctor of Philosophy) Halyna TYKHOMYROVA, Associate Professor of the Department of Law, candidate of science of law, Associate Professor, Associate Professor

Recommended for publication and online dissemination by the Scientific Council of the Faculty of Economics and Law of Mariupol State University (Record 10 dated of May 20th, 2026)

C 91 Modern development of state-building and legislation in Ukraine: issues of theory and practice: Conference Proceedings XIV International Scientific and Practical Conference, Kyiv, on May 15, 2026 / edited by T. Marena Kyiv: MSU. 2026 221 c.

The proceedings include materials from the 14th International Scientific and Practical Conference "Modern Development of State-Building and Law-Making in Ukraine: Issues of Theory and Practice," which took place on May 15, 2026, at Mariupol State University. The materials highlight current issues in the theory and practice of contemporary state-building and law-making in Ukraine, focusing on the following areas: challenges and prospects; human rights through the prism of contemporary challenges and threats; Ukraine on the path to post-war recovery: legal aspects; criminal justice during wartime and in the post-war period; climate justice: law, policy, and security. The publication is intended for scholars, educators, postgraduate and undergraduate students, as well as all those interested in the theoretical and practical aspects of the modern development of state-building and law-making in Ukraine.

The editorial board is not responsible for the authorial style of the abstracts published in the proceedings.

DOI: <https://doi.org/10.34079/msu.conf.statebuilding.2026>

Маріупольський
університет

Омбудсман України
Ombudsman of Ukraine

АСОЦІАЦІЯ
ПРАВНИКІВ
УКРАЇНИ
UKRAINIAN BAR
ASSOCIATION

Маріупольський державний університет
Saarland University
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Vytautas Magnus University
Climate Justice Living Lab

Інститут держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України
V.M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine

Інститут Служби безпеки України Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого
Institute of the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University

Регіональне представництво Уповноваженого Верховного Ради України з прав
людини в Донецькій і Луганській областях
Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in
Donetsk and Luhansk regions

Регіональне представництво Уповноваженого Верховної Ради України в
Тернопільській області
Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in
Ternopil Region

Відділення Асоціації правників України в Донецькій області
Department Ukrainian Bar Associate in Donetsk Region

Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Public organization «All-Ukrainian Association of Criminal Law»

ПРОГРАМА

XIV Міжнародної науково-практичної конференції

«СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ»

15 травня 2026 року

Модератори:

Когут Артем Анатолійович, старший викладач, Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
Григор'єва Вікторія Василівна, завідувач кафедри права Маріупольський державний університет
Moderator of the Conference: Artem Kohut, Senior Lecturer at the Yaroslav Mudryi National Law University
Viktoriya Grygor'yeva, Head of the Department of Law Mariupol State University

Вітання / Welcome Address

ДЕМИДОВА Юлія Олексіївна проректор з науково-педагогічної роботи та молодіжної політики Маріупольського державного університету
DEMIDOVA Yulia, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Youth Policy, Mariupol State University

КАЛІНІНА Світлана Петрівна, д.е.н., професор, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету
Svitlana KALININA, Head of the Faculty of Economic and Law, Doctor of Economic Sciences, Professor, Mariupol State University

Prof. Dr. Dainius ŽALIMAS - European Parliament Member

Assoc. Prof. Tomas BERKMANAS Dean Faculty of Law, Vytautas Magnus University

PALAGNYUK Yuliana, Habilitated Doctor Of Public Administration, Professor, Director Of The Center of Mariupol State University at the University of Silesia In Katowice, Poland

ЧЕРВЯКОВ Олександр Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, начальник Інституту Служби безпеки України Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого
CHERVIKOV Alexander, PhD in Law, Associate Professor, Head of the Institute of the Security Service of Ukraine of Yaroslav Mudryi National Law University

МИХАЛЬОВ Дмитро Олександрович Представник Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Донецькій і Луганській областях
Dmytro MYKHALOV, Representative of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in Donetsk and Luhansk Regions

КОНОВАЛОВА Вікторія Віталіївна, адвокат, регіональний координатор взаємодії з громадськістю Уповноваженого Верховного Ради України з прав людини в Тернопільській області
Viktoriia KONOVALOVA, lawyer, Regional Public Relations Coordinator of the Ombudsman.

Доповіді / Conference Papers

Brodowski Dominik, Dr. (University of Tübingen), LL.M. (University of Pennsylvania)
Professor of Europeanization, Internationalization and Digital Transformation of Criminal Law and Criminal Procedure, Saarland University
ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS—A THREAT TO HUMAN RIGHTS?

Baciu, Cornelia, Dr., Miss, Postdoctoral Researcher, Cluster for European Research, Saarland University
EXPRESSIVIZATION OF INTERNATIONAL LAW IN THE CASE OF THE ICC ARREST WARRANTS. IMPLICATIONS FOR UKRAINE

Кришевич Ольга Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Olha Kryshevych, Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor in the Department of Criminal Law at the National Academy of Internal Affairs
PROBLEMATIC ISSUES OF CLASSIFICATION OF HIGH TREASON UNDER MARTIAL LAW

Новікова Катерина Андріївна, кандидат юридичних наук, старший дослідник, асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЯК ВИКЛИК ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА
Kateryna Novikova, PhD in Law, Assistant of the Department of criminal law, Yaroslav Mudryi National Law University
ILLEGAL ARMS TRAFFICKING IN THE POST-WAR PERIOD AS A CHALLENGE FOR CRIMINAL LAW

Титаренко Олексій Олексійович, доктор юридичних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з питань підготовки персоналу та проблем правоохоронної діяльності НГУ Київський інститут Національної гвардії України

ЗНОВУ ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ
Oleksii Tytarenko, Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Research Laboratory for Training Troops, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
AGAIN TO THE ISSUE OF FORMING MILITARY JUSTICE IN UKRAINE

Дунаєва Тетяна Євгенівна, кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ
Tetiana Dunaieva, PhD in Law, Research Fellow of the Department for Research on Criminal Procedure and Judiciary Problems, Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Ukrainian Academy of Law Sciences, Ukraine
ON THE DEVELOPMENT OF DIGITAL JURISPRUDENCE IN UKRAINE

Михайліченко Тетяна Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка в. В. Сташиса

НЕОБХІДНА ОБОРОНА: ЧИ ПОТРІБНІ ЗМІНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ?
Tetiana Mykhailichenko, PhD in Law, Associate Professor, Senior research associate of Laboratory for the Study of National Security Problems in the Field of Public Health, Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of the Law Sciences of Ukraine
NECESSARY DEFENSE: ARE CHANGES NECESSARY IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES AND POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE?

Грохольський Вадим Петрович, провідний науковий співробітник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.
Hrokholskyi Vadym, Leading Research Fellow at the Yaroslav Mudryi National Law University, PhD in Law, Associate Professor
REFORMING LEGAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ	6
<i>Байда А.О.</i> ЗАБОРОНА АБОРТІВ АБО «ЧОРНИЙ ПРОТЕСТ» ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ АБОРТІВ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ.....	6
<i>Барабаш Т.О.</i> ПРИЧИНИ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	8
<i>Brodowski D.</i> ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS—A THREAT TO HUMAN RIGHTS?.....	10
<i>Голубовська Х.Ю.</i> ЮРИДИЧНІ КОНФЛІКТИ ЗА УЧАСТЮ ВПО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	14
<i>Гоцман К.П.</i> КОНСТИТУЦІЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН.....	16
<i>Керноз Н.Є., Лиса А.О.</i> КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: ПРАКТИКА ВС.....	19
<i>Князькова Л.М.</i> КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	22
<i>Кривенко О.І., Капустник В.В.</i> ЗАХИСТ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	24
<i>Кушнір В.А.</i> СУБ'ЄКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ.....	27
<i>Литвин В.В., Бобокал О.М.</i> ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	28
<i>Логвінова М.В.</i> ПРОЦЕСУАЛЬНА НЕДОБРОСОВІСНІСТЬ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У СПОРАХ ПРО ПОДІЛ БОРГІВ КОЛИШНЬОГО ПОДРУЖЖЯ.....	30
<i>Мельниченко О.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА У ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРАХ ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ.....	33
<i>Мисьо А. В.</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОСТАВИН.....	35
<i>Михальов Д.О.</i> БАЛАНС ПРАВ ЛЮДИНИ ТА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.....	37
<i>Надежденко А.О., Яценко А.С.</i> МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ФУНДАМЕНТ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ.....	39
<i>Пенько В.Л., Стрільчук Д.В.</i> ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ В СУДОВОМУ АРГУМЕНТУВАННІ.....	41
<i>Петренко К.</i> ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ: ПРАКТИКА ЄСПЛ У СПРАВАХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	44
<i>Пузирна Н.С.</i> МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ.....	46
<i>Сальнікова Н.</i> ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОЗИТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ДЕСТРУКТИВНІ РИЗИКИ.....	48
<i>Сидор Я.В.</i> НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ.....	51
<i>Сліпенюк В.В.</i> ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТИВ: КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕКИ.....	53

Сторожук А.Ф. ЗАБОРОНА СУДДІ МАТИ ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ МАНДАТ: КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ.....	56
Strilchuk D. COMPARATIVE ANALYSIS OF JUDICIAL SYSTEMS OF UKRAINE AND UNITED KINGDOM.....	58
Ткаченко К.О. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА.....	59
Чернега В.М. ПОГЛЯД НА ДЕЯКІ ЗАКОНОТВОРЧІ ІНІЦІАТИВИ У ГАЛУЗІ СІМЕЙНОГО ПРАВА.....	62
Шаталова Л.М. ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ.....	64
Явір В.А. ЗАХИСТ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	66
СЕКЦІЯ 2: УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	70
Баитова М.В., Москаленко А.О. РЕЄСТР ЗБИТКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ Й ПОСЛУГИ ЦНАП: СПІВВІДНОШЕННЯ В ЧАСІ.....	70
Григор'єва В. МЕЖІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ФОРМАЛІЗМУ У СВІТЛІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА.....	73
Громико О.Є. ЦИФРОВІЗАЦІЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ.....	76
Дере Я. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ КОМПЕНСАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ЯК ДРУГОГО ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ: ЇЇ ВЗАЄМОДІЯ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ ТРИБУНАЛОМ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	78
Дручек О.В. ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: СПРОБА АНАЛІЗУ.....	80
Кіблик Д.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОНАХОДИНИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	83
Левонюк Д.В. ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	84
Майдибуря Б.В. УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	87
Мельниченко О.В. НОВЕЛИ МІЖНАРОДНОГО АРБИТРАЖУ В УКРАЇНІ.....	89
Надежденко А.О., Мінков Д.О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ.....	91
Пивовар І.В. ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ САМОСТІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ.....	94
Стукало А. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	96
Умрихіна І.О. ПРАВОВА КОНВЕРГЕНЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ.....	98
Федоришина І.О. ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	99

Черних Є.М. ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В АНТИНОМІЧНОМУ ПІДХОДІ.....	102
СЕКЦІЯ 3: КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	105
Бабаніна В.В. НОВЕЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	105
Vasii, Cornelia EXPRESSIVIZATION OF INTERNATIONAL LAW IN THE CASE OF THE ICC ARREST WARRANTS. IMPLICATIONS FOR UKRAINE.....	107
Батраченко Т.С. ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС У СФЕРІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	111
Візнюк Ю.Р. КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	113
Грищенко Р.С. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЗБРОЇ.....	115
Гурін Д.Ю. РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ.....	117
Дудоров О.О. ВІДБИТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	119
Дунаєва Т.Є. ЩОДО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ.....	123
Загородній С.С. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	124
Козут І.А. ВПЛИВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	126
Коломієць А.Ю. ЗАСАДА РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	129
Кривоноскова К.Л. ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПУБЛІЧНИМ ЗАКЛИКАМ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	131
Кришевич О.В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	134
Крук О.Р., Андрусак Г.М. ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗА ДІЇ, СПРЯМОВАНІ ПРОТИ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ.....	138
Куліш К., Гордійчук М. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	141
Лаш О.В. ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	143
Маяцька У.В. КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	145
Михайліченко Т.О. НЕОБХІДНА ОБОРОНА ПРИ ЗГВАЛТУВАННЯХ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЖІНКИ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я.....	147
Найдюнов Є.В. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДОКАЗУВАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ	

СТОРОНИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЯМИ 407 ТА 408 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	151
<i>Новікова К.А.</i> НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЯК ВИКЛИК ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	154
<i>Павлова Н.В.</i> ПРАВОВІ ВИКЛИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД....	156
<i>Розгон О.Г.</i> АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	158
<i>Сидоренко М.С.</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	160
<i>Солод В.С., Бабанін С.В.</i> КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ).....	162
<i>Старко О.Л.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОБРАЗУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ.....	164
<i>Тилик О.О.</i> ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ З МЕДІА ТА ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ.....	166
<i>Титаренко О.О.</i> ЗНОВУ ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ.....	168
<i>Федорова Є.М.</i> ОСОБЛИВИЙ ПСИХОФІЗИЧНИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА ЯКА ПОМ'ЯКШУЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТ. 117 КК УКРАЇНИ.....	171
<i>Фурманчук Ю.В.</i> КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	173
<i>Хлистул В.В.</i> ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	175
<i>Шехтер С.С.</i> КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (ЧЛЕНІВ ВЛК ТА МСЕК) ЯК СПІВУЧАСНИКІВ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ.....	178
СЕКЦІЯ 4: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА.....	181
<i>Басараб О.А.</i> КЛІМАТИЧНІ СУДОВІ СПОРИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КЛІМАТИЧНИХ ПРАВ.....	181
<i>Волинська О.М.</i> МІСЦЕ КЛІМАТИЧНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	183
<i>Городенець А.О.</i> ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН.....	186
<i>Дракохруст Т.В.</i> ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНОЇ КРИЗИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ.....	188
<i>Зеленський Б.В.</i> ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИМ НАСЛІДКАМ ЗМІНИ КЛІМАТУ.....	190
<i>Камардіна Ю.В.</i> ВИКОНАННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	192
<i>Карпишина К.С.</i> ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ КЛІМАТУ.....	195

Ковейно Ю.В. ESG-СТАНДАРТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КЛІМАТИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ	198
Кривошеєнко В.С. НАЦІОНАЛЬНЕ КЛІМАТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	200
Незру В.І. ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО КЛІМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ	202
Пастернак О. ВІД НАКОПИЧЕННЯ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ В АТМОСФЕРІ ДО ПИТАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО РОЗПОДІЛУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	206
Петрик І.В., Назар І.Б. РОЗВИТОК ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК ЧИННИК ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	208
Пожидаєва М. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВРАХУВАННЯ КЛІМАТИЧНИХ РИЗИКІВ У МЕХАНІЗМІ ПІДТРИМАННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ.....	210
Синчанський С.О. ВІД «ВЛАСНИКА ВІДХОДІВ» ДО «УТРИМУВАЧА ВІДХОДІВ»: ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС.....	214
Старжинський О. ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ.....	216
Шишман В.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ УНАСЛІДОК КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН	219

СЕКЦІЯ 1: ПРАВА ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

Байда А.О.

*доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук,
доцент*

<https://orcid.org/0000-0002-5532-899X>

ЗАБОРОНА АБОРТІВ АБО «ЧОРНИЙ ПРОТЕСТ» ТА ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ АБОРТІВ У ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ

Ключові слова: кримінальна відповідальність, незаконний аборт, кримінальне законодавство країн ЄС.

Законодавство Республіки Польща щодо абортів є одним із найсуворіших у Європі. 23 вересня 2016 року депутати польського Сейму схвалили у першому читанні законопроект, який повністю забороняє аборти у країні. Документ запроваджує кримінальну відповідальність для кожного, включаючи матір, яка своїми діями може призвести до смерті зачатої дитини. Це призвело до масових протестів, які проте дали тимчасовий ефект - попри протести, у 2020 році Конституційний суд Польщі фактично заборонив аборти через патології плоду, що викликало нову хвилю масових протестів.

Чи вплинуть ці зміни на Україну або стануть гарним досвідом?

Новий закон містить у собі заборону абортів і покарання як лікарів, так і жінок. Згідно із правилами, які були прийняті ще в 1993 році, аборти в країні не заборонені тільки в трьох випадках: коли вагітність наступила в результаті зґвалтування, у разі незворотного пошкодження плода (рішення про наявність такої загрози ухвалює лікар) або коли є загроза життю матері. Варто зазначити, що навіть той факт, що жінка в результаті вагітності втратить повністю зір – не є причиною для абортів.

Після прийняття законопроекту в мережі Інтернет розпочався так званий 'чорний флешмоб', потім зовсім скоро із соціальних мереж флешмоб перейшов на вулиці міст за ініціативами феміністичних груп. Слід звернутися до статистики, де за оцінками польської Федерації жінок і планування сім'ї, на території країни із населенням 38 млн. осіб, щорічно реєструється близько 150 тис. підпільних абортів, а кількість легальних абортів становить від 700 до 1800 на рік. По-перше, одним із мінусів цього закону є те, що відкриті кордони дозволяють людям їхати у клініки країн ЄС, найбільше до Німеччини, Великобританії, Швеції, або ж навіть до сусідніх Чехії чи Словаччини, які є конкурентами на ринку проведення абортів. У Словаччині біля кордону існує багато клінік, де 60% усіх пацієнок є польками. Проте ті, хто не мають можливості їхати в іншу країну вдаються до більш жорстких методів у домашніх умовах, тим самим пошкоджуючи своє здоров'я та ризикуючи життям. не призвело до кримінальної відповідальності.

По факту це призвело: а) до збільшення нелегальних (по суті кримінальних абортів); б) до збільшення кількості покинутих дітей, які в подальшому будуть дітьми-сиротами; в) до обмеження волевиявлення самої жінки, оскільки на законодавчому рівні це питання не вирішено; г) до створення загрози життю та здоров'ю жінки, оскільки існують медичні показання, згідно з якими, вагітність протипоказана.

Слід також відмітити, що Польща має одну з найсуворіших систем заборони абортів серед країн Західної Європи (подібну до неї має напевно ще тільки Мальта). Якщо стисло узагальнити регламентацію цього питання серед країн Західної Європи, то можна прийти до наступних висновків.

Огляд показує, що в країнах Західної Європи криміналізація абортів як така переважно відсутня або суттєво обмежена, а сучасне право рухається у напрямі декриміналізації та регуляції через медичне законодавство, а не через кримінальне

покарання. Водночас у низці юрисдикцій залишаються кримінально-правові елементи (як правило, щодо порушення встановлених умов).

Історично аборти в Європі були кримінальним правопорушенням (XIX – середина XX ст.). Починаючи з 1970-х років відбувається масова лібералізація: Abortion Act 1967 (Велика Британія), Франція (1975), Німеччина (1976), Італія (1978), Іспанія (1985) тощо. Сучасна модель для більшості країн ЄС : аборт дозволений (часто до 10–14 тижнів), а кримінальна відповідальність зберігається лише за: проведення поза законом, порушення строків, незаконну медичну практику. У більшості країн Західної Європи аборт дозволений принаймні в I триместрі.

При цьому повна або майже повна декриміналізація характерна для країни з максимально ліберальною моделлю, до яких можна віднести Францію, Нідерланди, Швецію, Данію, Люксембург. У деяких із них (наприклад Франція,) аборт повністю виведений із кримінального права (регулюється як медична послуга).

До країн так званої “Компромісної моделі”, яка є найтипівішою моделлю у Західній Європі, можна віднести Німеччину, Італію, Іспанію, Бельгію, Австрію. Її сутність полягає у тому, що аборт формально може залишатися в кримінальному кодексі, але: не карається при дотриманні умов, допускається у визначені строки.

До країн з криміналізацією або жорсткими обмеженнями щодо абортів можна віднести згадану вище Польщу та Мальту.

Разом з цим, зважаючи на значний вплив католицької церкви (особливо римсько-католицької конфесії), позиція польського законодавця цілком зрозуміла – заборона проведення абортів, у тому числі її криміналізація, вписується у загальну канву релігійної сакралізації людського життя як носія частки Бога – душі. Окрім цього, на таку жорстку позицію законодавця також впливає і розповсюджена у деяких країнах ЄС (насамперед Угорщина та Словаччина) концепція початкового моменту життя саме з моменту зачаття, а не фактичного народження або початку фізіологічних пологів, у тому числі передчасних чи штучних. І хоча у країнах ЄС немає єдиного підходу щодо визначення початкового моменту життя, загадана вище концепція безсумнівно обумовлювала таку жорстку позицію польського законодавця.

В Україні аборти офіційно легалізовані, можливість проведення передбачена чинним законодавством, зокрема Основами законодавства України про охорону здоров'я, в ст. 50 якої говориться, що аборт в Україні дозволений (за бажанням жінки) до 12 тижнів і (згідно з медичними чи соціальними показниками) від 12 до 22 тижнів вагітності. Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за два види абортів: проведення абортів особою, яка не має вищої медичної освіти (ч.1 ст.134 КК України) та кваліфікований аборт (ч.2 ст.134 КК України). Незаконний аборт визнається кваліфікованим, якщо його проведення спричинило тривалий розлад здоров'я, безплідність чи внаслідок якого сталася смерть потерпілої.

З урахуванням викладеного, вважає за можливе зазначити наступне:

1. Заборона штучного переривання вагітності та криміналізація будь якої його форми історично характеризується низкою негативних факторів, зокрема доведено, що повна кримінально правова заборона абортів: лише штучно зменшує їх кількість, оскільки, набуваючи ознак кримінально караного діяння, переходить у приховані форми, при цьому їх фактична кількість залишається приблизно на тому самому рівні, що й до криміналізації цього діяння, натомість істотно збільшується число «позалікарняних», кримінальних абортів із тяжкими наслідками серед яких значний відсоток материнської смертності, безплідності; історично доведено, що така заборона не призводить до значного збільшення народжуваності у порівнянні з тими ризиками, які супроводжують факт кримінально правової заборони абортів.

2. Концепція повної заборони штучного переривання вагітності, як і будь-якого інструменту суттєвого правого впливу на суспільні відносини, повинна знайти відповідне сприйняття у тій чи іншій спільноті або принаймні серед більшості членів цієї спільноти, оскільки лише за таких умов буде належним способом формування кримінально правової

політики, а не проявом волюнтаризму. Наразі такої сприйняття у польському суспільстві не спостерігається. Варто відмітити і переважно ліберальний підхід до вирішення цього питання серед інших країн Західної Європи.

3. Разом з цим, зважаючи на певні фактори, які обумовлюються як етнорелігійними особливостями тієї чи іншої спільноти, а також у разі посилення ризиків, пов'язаних із значними втратами населення, наприклад у разі пандемії або воєнних дій, такий підхід може розглядатися в якості вимушеного тимчасового заходу із обов'язковим створенням належних економічних та правових гарантій певної компенсації суперечностей, які можуть виникнути в суспільстві у зв'язку із запровадженням такої заборони.

Барабаш Т.О.

*студентка 1 курс, спеціальність D8 Право
Волинського національного університету імені
Лесі Українки*

Науковий керівник:

Юхимюк О.М.

*к.ю.н., доцент кафедри теорії та історії
держави і права та порівняльного права
Волинського національного університету імені
Лесі Українки*

ORCID: 0009-0000-7847-4191

ПРИЧИНИ ЮРИДИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Ключові слова: *юридичний конфлікт, причини конфліктів, правова діяльність, права людини.*

Дослідження причин юридичних конфліктів є одним із ключових напрямів сучасної теорії права, оскільки дозволяє глибше осмислити закономірності функціонування правової системи та визначити ефективні механізми запобігання і врегулювання правових суперечностей, в тому числі сфері прав людини. У науковій літературі юридичний конфлікт трактується як специфічний різновид соціального конфлікту, що виникає у сфері правового регулювання та характеризується зіткненням інтересів суб'єктів, опосередкованих нормами права [1, с. 74]. Його особливістю є те, що він не лише відображає соціальні суперечності (зокрема, в сфері прав людини), але й водночас виступає формою їх правового вираження та врегулювання.

Юридичний конфлікт має інституціоналізований характер, оскільки його виникнення, розвиток і завершення відбуваються в межах правових норм і процедур. Це означає, що конфлікт не виходить за межі правового поля, а навпаки - пронизується правовими зв'язками на всіх етапах свого існування. Як підкреслюється у дослідженнях, саме ця ознака відрізняє юридичний конфлікт від інших видів соціальних конфліктів, надаючи йому нормативної визначеності та можливості інституційного врегулювання [1, с. 75].

Аналіз наукових підходів дозволяє виокремити дві великі групи причин юридичних конфліктів: об'єктивні та суб'єктивні. Об'єктивні причини закорінені у самій структурі суспільства та пов'язані з існуванням системних суперечностей. До них належать дисфункції політико-правових інститутів, нестабільність соціально-економічних процесів, кризові явища та деформація соціальних відносин [1, с. 76]. У цьому контексті юридичний конфлікт виступає своєрідним індикатором стану суспільства та реалізації прав людини, сигналізуючи про наявність глибинних проблем.

Особливої актуальності набуває проблема юридичних конфліктів у транзитивних суспільствах. У таких умовах, як зазначається в літературі, відбувається одночасне співіснування старих і нових соціальних структур, що породжує додаткову напруженість

та суперечності [1, с. 76]. Реформування правової системи, зміна соціальних ролей і статусів, перерозподіл матеріальних і нематеріальних ресурсів - усе це створює підґрунтя для виникнення численних конфліктів. Важливу роль у цьому процесі відіграють також етнокультурні, мовні та релігійні відмінності, які можуть посилювати конфліктогенність соціального середовища.

Суб'єктивні причини юридичних конфліктів пов'язані з особливостями свідомості, поведінки та мотивації суб'єктів права. До них, зокрема, належать низький рівень правової культури, деформація правосвідомості, неправильне тлумачення правових норм та невідповідність між очікуваннями суб'єктів і реальними результатами правового регулювання [1, с. 77]. Значну роль відіграє також конфлікт інтересів, який може виникати як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях. У державно-правовій сфері такі конфлікти часто зумовлені боротьбою за ресурси, владні повноваження та вплив.

У наукових працях наголошується, що важливим чинником виникнення юридичних конфліктів є суперечність між новими соціальними ідеями та застарілими правовими формами їх реалізації [1, с. 77]. Це проявляється у невідповідності законодавства сучасним суспільним потребам, що, у свою чергу, породжує правову невизначеність і сприяє конфліктам. Таким чином, суб'єктивні причини тісно переплітаються з об'єктивними, утворюючи складну систему взаємозалежностей.

Особливе місце в теоретичному аналізі займає дихотомія юридичного конфлікту, яка проявляється у взаємозв'язку правової діяльності та юридичної практики [2]. Правова діяльність як форма соціальної активності спрямована на реалізацію прав і обов'язків суб'єктів, однак саме в процесі цієї діяльності виникають численні суперечності. Це зумовлено тим, що кожен суб'єкт прагне реалізувати власні інтереси, які не завжди збігаються з інтересами інших учасників правовідносин.

Юридична практика, у свою чергу, виконує функцію врегулювання конфліктів, однак водночас відображає складність і суперечливість соціальних процесів [2]. Правотворчість і правозастосування можуть як зменшувати рівень конфліктності, так і, навпаки, породжувати нові конфлікти через недосконалість норм або їх неоднозначне тлумачення. У цьому проявляється дихотомічна природа юридичного конфлікту: він одночасно є результатом правової діяльності і чинником її подальшого розвитку.

Значну увагу дослідники приділяють аналізу юридичних конфліктів у сфері медичної діяльності, де вони мають особливо складний і чутливий характер. Як зазначається в джерелах, такі конфлікти виникають унаслідок взаємодії між пацієнтами, медичними працівниками та закладами охорони здоров'я і пов'язані з високим рівнем відповідальності та невизначеності результатів лікування [3, с. 137]. Однією з ключових причин є об'єктивна неможливість гарантувати позитивний результат медичного втручання, що створює підґрунтя для незадоволення пацієнтів.

Крім того, важливим чинником виступають лікарські помилки, які можуть виникати на різних етапах медичної допомоги — від діагностики до лікування [3, с. 139]. У поєднанні з підвищенням рівня правової обізнаності населення це призводить до зростання кількості юридичних спорів у медичній сфері. Додатковими факторами є фінансові обмеження системи охорони здоров'я та асиметрія інформації між лікарем і пацієнтом, що ускладнює взаєморозуміння між сторонами.

Юридичний конфлікт також розглядається як явище, що має не лише правову, але й психологічну природу. У цьому аспекті він постає як форма соціальної взаємодії, що поєднує об'єктивні суперечності з емоційним напруженням, переживаннями та суб'єктивними оцінками учасників [4]. Такий підхід дозволяє враховувати людський фактор і підвищує ефективність механізмів врегулювання конфліктів.

Історичний вимір проблеми свідчить про те, що юридичні конфлікти є невід'ємною складовою розвитку суспільства. Вони виникають у процесі трансформації соціальних відносин, зміни правових норм і переосмислення цінностей [5]. Таким чином, конфлікт виступає не лише як негативне явище, але й як важливий фактор еволюції правової системи.

Отже, причини юридичних конфліктів мають комплексний, багаторівневий характер і зумовлені взаємодією об'єктивних та суб'єктивних чинників. Вони відображають як суперечності суспільного розвитку, так і недоліки правової системи та особливості поведінки суб'єктів права. Водночас юридичні конфлікти виконують важливу функцію виявлення проблем і стимулювання розвитку права, що підкреслює їхню діалектичну природу.

Список використаних джерел:

1. Корнелюк Ю. Природа юридичного конфлікту: феноменологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2019. Вип. 22. С. 74–80. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19955/kornelyuk.pdf> (дата звернення: 19.03.2026).
2. Олексюк М. М., Орлов С. Ф. Дихотомія юридичного конфлікту: правова діяльність та юридична практика як ознаки конфліктогенності соціуму. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 2. С. 269–272. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3409/1/%d0%be%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%81%d1%8e%d0%ba.pdf> (дата звернення: 23.03.2026).
3. Заборовський В.В., Нечипорук Л.Д., Горват Т.Д. Поняття та сутність юридичного конфлікту у сфері медичної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. Вип. 63. С. 136–140. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/08/26.pdf> (дата звернення: 20.03.2026).
4. Павлова Т. О., Стукаленко В. А. Конфлікт у правовому та психологічному вимірах. *Наука і техніка сьогодні.* 2024. № 7 (35). С. 103–116. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/13433/13498> (дата звернення: 24.03.2026).
5. Стовбан В. Історичні, правові і світоглядні передумови виникнення конфліктів. *Просторовий розвиток.* 2023. № 3. С. 219–231. URL: <https://spd.knuba.edu.ua/article/view/283308/277462> (дата звернення: 24.03.2026).

Brodowski D.

Dr. (University of Tübingen), LL.M. (University of Pennsylvania)

Professor of Europeanization, Internationalization and Digital Transformation of Criminal Law and Criminal Procedure, Saarland University

ORCID: 0000-0002-3711-4197

ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS—A THREAT TO HUMAN RIGHTS?

Keywords: *Criminal justice, Artificial Intelligence, Human Rights, meaningful human oversight, quality*

The potential for Artificial Intelligence (AI) in criminal justice[1, 2, 3, 4, 5] is only beginning to be unlocked. AI is already used to distinguish relevant evidence from irrelevant material[6], for translation[7], to digitize and structure information, as well as to predict the outcome of cases[8]. Some even consider replacing humans with machines—be it the prosecutor, the defence counsel[9] or even the judge—while others decry the dehumanisation of criminal justice this entails.[10, 11] In this presentation, I will first lay some groundwork necessary to understand AI and large language models (LLMs) in particular (I.). On this basis, I will describe three of several major risks the use of AI entails to a criminal justice system founded and focused on the protection of human rights (II.). At the same time, these risks may be mitigated, and the decisive question is not if but how AI is incorporated into criminal justice—and that it may

highly useful to enhance the quality and the human rights protections within criminal justice (III.).

I. Artificial Intelligence as a New Skill. The ‘intelligence’ of AI is often exaggerated—not only by businesses wanting to justify their investments. The exaggeration also stems from the conceptual ambiguity of the word ‘intelligence’. Depending on the context, it may describe human intelligence, but also data-processing activities, as evidenced by the name of the CIA, the Central Intelligence Agency. This ambiguity casts a shadow over the true potential, but also on the real risks of AI. Instead, a basic technical understanding helps to demystify this new technology.

According to Article 3 No. 1 of the European Union’s Artificial Intelligence Act, ‘Artificial Intelligence’ is an umbrella term for any “machine-based system that is designed to operate with varying levels of autonomy” and that often depend on machine learning. Notably, however, AI learns in a different way to humans. Instead of taking in the comprehensive interaction with the environment and much of the situational context, AI learns only according to predefined, human-created rules and therefore, in a sense, schematically.

One widespread application of machine learning is automated classification—that is, the recognition of patterns and similarities, for example in images, videos, or texts. However, this must be taken with a grain of salt: An AI system calculates a probability value—for example, 98%—for the presence of a certain classification, such as the presence of a sheep in a picture. However, this figure of ‘98%’ is not an objective probability, but merely an indication of probability from the ‘subjective’ perspective of this specific AI system. This may also lead to false conclusions: If the recognizes a pasture in a photo, it may assume with a high degree of probability that a sheep is not far away. The more inadequate and biased the training data, the more present is the risk of such misclassification.

In recent years, LLMs have dominated the discussion on AI—from ChatGPT to Claude to Gemini. These are also based on the same technical foundations of machine learning and pattern recognition, usually by having the model ‘learn’ to fill in gaps in existing texts with the appropriate original word. So-called reasoning language models first break down the input prompts into subtasks. Some of them also search the internet and knowledge databases as a basis for the creation of the answer.

Based on the aforementioned fundamental technical principles of AI, several parameters are already apparent that shape its merits and limitations: (1) Owing to their automation and scalability, AI systems can quickly and relatively inexpensively sift through, classify, and process extensive datasets. (2) AI systems are highly dependent on the training data used. Weaknesses contained therein—such as outdated knowledge—as well as misweighting and biases are reproduced. This can lead to a focus on preconceptions, to a petrification of knowledge, and to a rigidity in the law that prevents us from occasionally rethinking well-known issues. (3) AI focuses on typical scenarios, high probabilities, and seemingly perfect answers. This leads to an overemphasis on typical cases and also to the hallucination of answers, while atypical exceptions may fall through the cracks. (4) An AI system is unable to overcome its technical limitations. For instance, if a system has access only to one specialized legal database, other libraries remain inaccessible to it. (5) Answers from AI systems are data. Like virtually all data, such output requires critical evaluation and interpretation. Even high probability estimates from AI must always be understood as system-specific. Under no circumstances should they be confused with an objective probability, let alone with ‘the’ truth.[12]

II. Artificial Intelligence as a Threat to Human Rights. One of, if not the most important foundations for European criminal justice systems is the European Convention on Human Rights (ECHR). The human rights enshrined in the ECHR, which is to be interpreted as “a living instrument” (European Court of Human Rights (ECtHR), 25.04.1978 – 5856/72, § 31), seek to guarantee a human-centred, humane, fair, protective, and proportional application of criminal law. A number of protections offered by the ECHR are at risk if a criminal justice system relies on AI in the criminal process. In this presentation, I focus only on three central aspects:

Article 6(1) ECHR contains a right to be tried by “an independent and impartial tribunal established by law”, and Article 5 ECHR only justifies imprisonment or pre-trial detention if so ordered “by a competent court”, “judge or other officer authorised by law to exercise judicial power”. It would already be contrary to the wording of these protections to replace human judges in criminal trials with machines, and even more so contrary to their rationale.[13] Let me focus only on one aspect here: As described above, only humans—but not AI as we know it—can gain a complete and thorough understanding of the complex facts underlying a criminal case, as well as of the laws to be applied. Although machines trained on historical data are excellent in the equal application of the law, only well-trained human judges can interpret provisions ‘as a living instrument’ and reflect on the validity of precedents: AI relies on past figures and tries to solve today’s problems with yesterday’s answers. And machines are unable to show compassion—compassion with the victims, but also compassion with the offenders and the specific situation they were in when breaking the law. Therefore, these provisions entail a requirement of human involvement and decision-making in the criminal process, and prohibit any full automation of criminal justice.

Some, however, suggest to extensively use AI systems to assist prosecutors and in particular judges in their fact-finding and decision-making process. For instance, an AI system may evaluate the probability of a piece of evidence (e.g., a ‘98% likelihood’ that an image is child sexual abuse material [CSAM]) or suggest a sentence or sentencing range, with the final decision being vested in a human judge. However, such a use of AI may run counter to the fairness of a trial as required by Article 6 ECHR. Although hard to grasp and to fully define, the concept of fairness requires, according to the jurisprudence of the ECtHR, at least “the right of an accused to participate effectively in [their] criminal trial” (ECtHR, 16.12.1999 – 24724/94, § 83). This effectiveness of participation is at risk if the judicial decision is already predetermined by an automated ‘suggestion’ put forward by an AI system. Humans tend to trust technological inputs more than human ones (technology bias). They tend to take even preliminary input as a strong anchor for their final decision (anchoring effect), and they tend to overestimate their autonomy in decision-making. Such psychological effects make it extremely difficult to achieve a meaningful human oversight of AI systems, even if they are only meant to assist and not to replace judges.

Third, any discriminatory or arbitrary application of criminal law is the very opposite of a fair trial. However, AI systems and their reliance on patterns and similarities at best retains any discrimination and arbitrariness existing in the training data, and at worst amplifies biases. The lack of explainability and the focus on common, usual, typical patterns is particularly worrisome in criminal justice. Criminal trials are about situations where the norm has been breached, where the exception is the norm, and where the ‘normal’ solutions to solve social conflicts did not and do not work. That makes it particularly difficult to employ AI systems—which are designed towards standard, common, typical situations and outcomes—in the criminal process.

III. Artificial Intelligence to Preserve and Promote Human Rights. Despite all these evident risks to human rights when AI is used in the criminal process, we should not demonise technology. Instead, we should look carefully at the opportunities how to employ it successfully in furtherance of the goals we want to pursue. And, just as a critical perspective on the use of AI in criminal justice is necessary, we need to remain critical towards the failures, shortcomings and inefficiencies we see in human decision-making in criminal justice. The guiding question towards the use of AI in criminal justice should therefore not be that of efficiency, but instead: Where and how can AI preserve and promote human rights, and improve criminal justice?[5, 8] Let me highlight three such opportunities:

(1) AI systems are already employed to filter digital evidence for CSAM. It can sift through large amounts of data speedily and detect such material with high reliability, leading to faster adjudication of such cases. Most importantly, the time needed for humans to look at such material is reduced—and this largely reduces the psychological strain for police officers working on such cases.[6]

(2) AI systems already improve the access to justice by helping victims, witnesses, and the accused to interact with the criminal justice system in a language they understand. Furthermore, having information about the law and legal procedures available empowers them to engage actively in the proceedings that concern them—and such active participation is essential in furtherance of the goals of criminal justice, including avoidance of reoffending.

(3) Carefully designed AI systems may challenge judges in the decisions they take and in the reasons they bring forward. Just as academics have started to use AI for an automated review of their papers before submitting them to an academic journal, having AI as a ‘critical friend’ for judges may assist them in providing better-quality judgments. The current quality assurance mechanisms in criminal justice systems largely rely on time-consuming and often ineffective appeals processes. If judges are willing to remain self-critical in their reasoning, judgment and writings—like academics should also be—, they might take such input from an AI system more seriously than criticism by a lawyer.

These are just three of many examples of how carefully designed and deployed AI systems may improve the quality of criminal justice and assist in the preservation and promotion of human rights. This requires not only that such systems be designed to assist and not replace humans. In particular, it requires specific attention on meaningful human control and on how to put the human at the centre of criminal justice.

Notices: This publication is part of the Ladenburger Kolleg research project “Technologische Intelligenz zur Transformation, Automatisierung und Nutzerorientierung des Justizsystems

(TITAN)”, funded by the Daimler und Benz Stiftung. Section I is extensively based on my previous contribution [12, p. 85–86].

Bibliography:

1. Juliette Lelieur (ed.), *Artificial Intelligence and Administration of Criminal Justice*, RIDP 94.2 (2023).
2. Katalin Ligeti (ed.), *AI Evidence and Criminal Proceedings*, 2026, doi: 10.5040/9781509976591.
3. Sabine Gless & Dorotea Avedisian, *Künstliche Intelligenz in der Strafrechtspflege. Digitales Paradigma kritisch reflektiert*, 2026, doi: 10.5771/9783748955658.
4. Yamina Bouadi & Maria Gahn (eds.), *AI-based Crime Investigations: a Game Changer to Privacy?*, forthcoming.
5. Liane Wörner, *Weg von den Hürden, hin zu den Möglichkeiten: KI in Polizei und Straftatverfolgung*, *Zeitschrift für die Gesamte Strafrechtswissenschaft*. 136 (2024), 616, doi: 10.1515/zstw-2024-0022.
6. Dominik Brodowski, Markus Hartmann & Christoph Sorge, *Automatisierung in der Strafrechtspflege. Legal Tech, KI und eine »hybride Cloud« im Einsatz gegen Kindesmissbrauch*, *Neue Juristische Wochenschrift*. 2023, 583.
7. Philipp Lehnertz, *The use of AI-based translators in criminal proceedings*, in: Yamina Bouadi & Maria Gahn (eds.), *AI-based Crime Investigations: a Game Changer to Privacy?*, forthcoming.
8. Dominik Brodowski, *Datengestützte Prognose justizieller Entscheidungen. Entwicklungsstufen, Gefahren, Potentiale*, in: Liane Wörner, Rüdiger Wilhelmi, Jochen Glöckner, Marten Breuer & Svenja Behrendt (eds.), *Digitalisierung des Rechts*, 2024, 125, doi: 10.1515/9783111343341-010.
9. Sabine Gless, *Strafverteidigung durch Roboter – die Zukunft?*, *Strafverteidiger*, 2024, 197.
10. Luis Greco. *Judicial Power Without Judicial Responsibility: The Case Against Robot Judges*. In: Dário Moura Vicente, Rui Soares Pereira & Ana Alves Leal (eds.), *Legal Aspects of Autonomous Systems*. 2024, doi: 978-3-031-47946-5_12.
11. Alexander Ignor, *KI im Strafprozess – Plädoyer für rechtzeitige rechtliche Einhegungen*. *Strafverteidiger-Spezial*, 2026, 78.

12. Dominik Brodowski, Strafverteidigung mit Künstlicher Intelligenz. Strafverteidiger-Spezial, 2026, 85.

13. Mimi Zou & Ellen Lefley, Generative AI and Article 6 of the European Convention on Human Rights: The Right to a Human Judge? In: Mimi Zou, Cristina Poncibò, Martin Ebers & Ryan Calo (eds.), The Cambridge Handbook of Generative AI and the Law. 2025, 451, doi: 10.1017/9781009492553.031.

Голубовська Х.Ю.

бакалавр спеціальності “Право” Юридичного факультету Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Юхимюк О.М.

*доцент кафедри теорії та історії держави і права та порівняльного права Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID 0009-0003-9867-9217*

ЮРИДИЧНІ КОНФЛІКТИ ЗА УЧАСТЮ ВПО В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *внутрішньо переміщені особи, юридичні конфлікти, воєнний стан, права людини.*

Юридичний конфлікт у вузькому розумінні виникає у власне правовій сфері, має суто нормативний характер. Такий конфлікт безпосередньо пов'язаний із правовими відносинами сторін, тобто протиставленням суб'єктів права із суперечливими правовими інтересами, тобто юридичним конфліктом може бути визнаний будь-який конфлікт, у якому розбіжності або взаємодія інтересів конфлікуючих сторін, засоби і способи їх дозволу мають правові ознаки або тягнуть за собою юридичні наслідки. Фахівці з юридичної конфліктології виділяють невід'ємні ознаки, елементи юридичного конфлікту: суб'єкти (учасники) конфлікту, об'єкт конфлікту; просторові параметри конфлікту; результати конфліктної взаємодії [1, с. 62] Юридичний конфлікт за суб'єктом — це конфлікт, який класифікують залежно від того, хто бере участь у суперечці.

Згідно ст. 1 "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. [2]

Найчастіше конфлікти із внутрішньо переміщеними особами виникають навколо базових потреб, таких як забезпечення житлом та працевлаштування, де переселенці стикаються з труднощами в оренді чи неконтрактними відносинами із власниками. Ситуація ускладнюється тим, що через відмінності у звичках, поглядах та способі життя ВПО можуть відчувати ворожість і недобррозичливість з боку місцевого населення, потрапляючи у відкриті конфліктні ситуації. Це свідчить про глибоку потребу в системних заходах, що сприяли б успішній соціальній адаптації та допомагали долати перешкоди, спричинені нерозвиненістю інфраструктури чи недосконалістю механізмів інформування у приймаючих громадах [3, с. 79-84]

Права цих осіб, які потребують особливого захисту під час війни, становлять одну з основних тем права захисту в умовах воєнного стану. ВПО є однією з найбільш вразливих груп населення під час збройного конфлікту [4, с. 46]

Предмет конфлікту — це конкретна річ, право або соціальний інтерес, через яку виник спір між суб'єктами. За предметом конфлікти поділяються на: майнові конфлікти зосереджені на житлі, майні та фінансах і включають спори щодо користування майном, оренди та отримання компенсацій. Більшість таких конфліктів мають цивільний характер, оскільки предметом є права приватних осіб або організацій щодо майна та договірних зобов'язань. Ці суперечки виникають через зміну умов проживання, потребу у переїзді або доступ до житла після вимушеного переселення.

Адміністративні конфлікти пов'язані з діями органів влади та охоплюють доступ до документів, довідок, соціальної допомоги та інших державних послуг. Предметом таких конфліктів є неможливість або ускладнення реалізації процедур реєстрації ВПО, отримання довідок, соціальних виплат та інших гарантій, що підкреслюється в науковому аналізі правового статусу переселенців та практичних бар'єрах, з якими вони стикаються.

У сфері соціального захисту головним джерелом напруги виступає складність доступу до належних виплат і допомог. Надмірна бюрократизація процедур, постійна необхідність підтвердження статусу ВПО, а також нерівномірність практики на регіональному рівні породжують у переміщених осіб відчуття несправедливості та дискримінації. Це, у свою чергу, призводить до конфліктів між громадянами і представниками соціальних служб, підриваючи довіру до органів влади та створюючи передумови для соціальної напруги.

Житлове питання є ще одним потужним тригером конфліктів. Відсутність сталих державних програм із забезпечення ВПО постійним житлом і тривале перебування у тимчасових формах розселення, таких як модульні містечка чи гуртожитки, формують середовище підвищеної психо-логічної напруги. У таких умовах часто виникають побутові суперечки між мешканцями, а також конфлікти між ВПО і місцевими громадами – зокрема щодо користування спільною інфраструктурою, доступу до комунальних ресурсів або участі у розподілі допомоги. [5, с. 191]

Трудові конфлікти за участю внутрішньо переміщених осіб виникають у процесі реалізації їхнього права на працю та пов'язані з труднощами соціальної адаптації й інтеграції на ринку праці в умовах воєнного стану. Найчастіше вони зумовлені можливим упередженим ставленням роботодавців, проявами дискримінації або мобінгу, що створює суперечки щодо умов праці та рівності трудових прав. Додатковим джерелом конфліктів є втрата або відсутність необхідних документів унаслідок евакуації, що ускладнює офіційне працевлаштування та породжує спори щодо підтвердження трудових прав. Також конфліктні ситуації можуть виникати у зв'язку зі змінами у законодавчому регулюванні праці, зокрема щодо роботи за сумісництвом, що впливає на умови зайнятості та оплату праці ВПО. [6, с. 85]

Юридичні конфлікти за участю внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану виникають через порушення їхніх прав і мають комплексний характер, охоплюючи відносини з державою, приватними особами

та всередині спільнот. Основні сфери спорів — житло, майно, працевлаштування, соціальні послуги й безпека. Вони поєднують цивільноправові, адміністративні та кримінальні аспекти, що зумовлює потребу вдосконалення законодавства й ефективного захисту прав ВПО.

Список використаних джерел:

1. Лаврухін О.В., Кім К.В. Сутність поняття «юридичний конфлікт». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». Випуск 26, 2018. С. 61-63
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>
3. Николаева О. В., Пономарьова Н. В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. Humanitas. 2023. Вип. 1. С. 79–85. URL: <https://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1058/976>

4. Питльована В. Правові та соціальні права внутрішньо переміщених осіб під час воєнного стану в Україні. Електронний ресурс – Режим доступу: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=xvLhTtYAAAAAJ&citation_for_view=xvLhTtYAAAAAJ:LkGwnXOMwfcC

5. Киришко О. В. правове регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Випуск 92: частина 2. С. 185-193 URL:<https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/350393/337545>

6. Русаль Л.М. Особливості забезпечення права на працю внутрішньо переміщених осіб (ВПО) під час війни в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. № 1, 2024. С. 83-86. URL:<https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299675/292202>

УДК 349.6

Гоцман К.П.

бакалавр, спеціальність «Право», юридичного факультету, Національний університет «Чернігівська політехніка»

Науковий керівник:

Барабаш А.Г.

доцент кафедри публічного та приватного права, к.ю.н., доцент, Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-5299-9149

КОНСТИТУЦІЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА ГРОМАДЯН

Ключові слова: *екологічні права; конституційні екологічні права громадян; право на безпечне довкілля; право на компенсацію збитків; право на доступ до інформації; обмеження прав; обмеження прав в умовах воєнного стану.*

У сучасній правовій науці екологічні права громадян розглядаються як складна та багатогранна система, яка може проявлятися в об'єктивному та суб'єктивному значеннях. З об'єктивної точки зору, дані права становлять впорядковану систему правових норм та дають змогу створити комплексний інститут у структурі екологічного права. Натомість в суб'єктивному значенні екологічні права розуміються як низка формально визначених можливостей та повноважень фізичних осіб у сфері екології [1, с. 13-14].

Основні екологічні права зазначені у Конституції України, зокрема ст. 50 містить положення про те, що «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, а також кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту та право на її поширення» [2]. Варто зазначити, що дана норма не лише проголошує цінності, а й виступає основою для формування гарантій їх реалізації.

Особливо важливим серед системи конституційних прав є право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Оскільки саме воно виступає гарантією збереження людства та природи в умовах глобалізації, розвитку технологій та збройних конфліктів. Втілення цього права є важливим не лише сприяє забезпеченню екологічного благополуччя, але й забезпечує сталий розвиток держави.

Базовим елементом для даного права є поняття довкілля. Варто зазначити, що у словнику – довіднику з екології міститься визначення довкілля, як складної системи, в якій гармонійно поєднуються абіотичні, біотичні та соціальні складові, чим підкреслюється його багатогранна природа [3, с. 71]. Загалом, поняття «довкілля» включає в себе не лише природні, а й соціальні чинники, що мають значний вплив на фізичне та психічне здоров'я людей.

Слід зауважити, що довкілля буває як безпечним, так і шкідливим. Зокрема І. І. Каракаш окреслила низку критеріїв, за якими проводиться оцінка безпечності довкілля, найважливішими з них є організаційні, правові, економічні, екологічні, соціальні, медичні, технічні та технологічні аспекти тощо [4, с.10]. Саме тому безпечне довкілля розглядається як такий стан навколишнього середовища, при якому відсутні будь-які ризики та загрози життю, здоров'ю чи нормальному розвитку людства.

П. Рабінович навів твердження про те, що конституційне право на безпечне для життя і здоров'я довкілля включає можливості людини забезпечувати життя, а також задовольняти її біологічні та матеріальні потреби [5, с.10]. У свою чергу, В.Л. Бредіхіна визначила елементи, з яких складається вищезазначене право, а саме: «можливість жити в екологічно безпечних умовах, безпечно користуватися природними ресурсами та благами, брати участь у заходах з охорони довкілля, вимагати від посадовців виконання покладених на них обов'язків у сфері екології, а також отримувати юридичний захист від порушення екологічних прав та свавілля» [6, с. 19-20].

Окрему роль у структурі конституційних екологічних прав посідає право на відшкодування шкоди, завданої порушенням права на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Зокрема ч. 1 ст. 69 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» кожній особі забезпечується можливість отримання компенсації за шкоду, заподіяну внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [10]. До таких випадків, насамперед, належить відшкодування втрачених прибутків за проміжок часу, який пішов на відновлення здоров'я, стану навколишнього середовища та природних ресурсів, до такого стану, при якому стає можливим їх використання.

Ключовими для даного права є поняття «шкоди» та «збитків», що незважаючи на свою схожість мають і певні відмінності. «Шкода» є більш широкою за своїм змістом, адже охоплює матеріальні і нематеріальні негативні наслідки конкретних діянь, а «збитки» стосуються лише майна.

Надзвичайно важливу роль для втілення конституційних екологічних прав, зокрема і права на отримання відшкодування за заподіяну шкоду відіграє доступ громадськості до механізмів їх захисту. З цього приводу важливим для правозастосовної практики є твердження О. В. Глуханчука, який влучно зауважує, що влада повинна забезпечувати можливість кожному вільно оскаржувати дії, які шкодять довкіллю, незалежно від суб'єкта їх вчинення та категорії порушених прав [7, с. 27-28].

Наступним є право на доступ до інформації про стан довкілля, продуктів харчування та предметів побуту. Воно базується на потребі населення отримувати, аналізувати, зберігати та передавати інформацію, особливо, коли це стосується стану навколишнього середовища. Втілення цього права є гарантією екологічної безпеки, а також створює умови для розвитку екологічної свідомості населення.

В контексті дослідження даної теми можна сказати, що одним з найважливіших завдань органів влади та місцевого самоврядування є надання населенню правдивої інформації, що стосується екології.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про інформацію» під терміном «інформація» розуміють будь-які дані, що можуть зберігатися на носіях та відображатися в електронному форматі. Натомість, екологічна інформація згідно з ч. 1 ст. 13 вищезазначеного Закону стосується лише стану довкілля, чинників, що впливають на стан здоров'я та рівень безпеки населення, а також інших даних, пов'язаних зі сферою екології [8]. Варто зазначити, що екологічна інформація є досить складною категорією, адже охоплює широкий спектр даних, які є суспільно-значущими.

У ч. 2 ст. 25-1 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначено способи, за допомогою яких органи державної влади та місцевого самоврядування передають населенню інформацію про стан довкілля. Серед таких способів можна виділити: оприлюднення національних доповідей, інформування

населення про екологічну небезпеку через ЗМІ, а також забезпечення вільного доступу до інформації, що не становить державну таємницю [9].

Надзвичайно важливими для втілення конституційних екологічних прав громадян є гарантії, які, в свою чергу, поділяються на внутрішньодержавні та міжнародні, загальні та спеціальні.

Внутрішньодержавні гарантії визначаються як низка соціальних, правових, культурних, ідеологічних та матеріальних засобів, закріплених у Конституції України. Загальні гарантії впливають на застосування основних норм функціонування держави, а спеціальні – розкривають конкретний зміст та механізми реалізації права на безпечне довкілля, а також обов'язок збереження природи [10, с. 51]. Зважаючи на те, що право на безпечне довкілля часто сприймається як формальне, особливого значення набуває його законодавче закріплення, яке дає змогу перетворити це право на реально діючий правовий механізм.

В умовах дії воєнного стану особливого значення набуває питання допустимості обмеження конституційних екологічних прав громадян. Згідно зі статтею 64 Конституції України, конституційні права і свободи людини та громадянина можуть бути обмежені лише у випадках, передбачених Конституцією України, із обов'язковим дотриманням встановленої процедури та визначенням строку дії таких обмежень. Аналіз Указу Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 свідчить, що перелік конституційних прав, які можуть тимчасово обмежуватися в умовах воєнного стану, є вичерпним. Оскільки право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріплене у статті 50 Конституції України, до зазначеного переліку не включене, воно не підлягає обмеженню навіть в умовах правового режиму воєнного стану.

Проаналізувавши наведену вище інформацію, можна дійти висновку, що конституційні екологічні права громадян є надзвичайно важливими, адже виступають основою для забезпечення належних умов для життя, здоров'я та безпеки населення. До цієї категорії прав належать право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення цього права, а також на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість продуктів харчування та предметів побуту. Дані права не можуть бути обмежені за будь-яких обставин, а тому відіграють ключову роль для збереження довкілля, реалізації прав людини та забезпечення сталого розвитку держави, особливо, в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Реалізація та захист екологічних прав громадян: теоретико-правові аспекти: наукове видання. Київ: ФОП Ямчинський О.В., 2021. 148 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (Дата звернення: 28.04.2026)
3. СЛОВНИК - ДОВІДНИК З ЕКОЛОГІЇ: Навчально-методичний посібник / О. Г. Лановенко, О. О. Остапішина. - Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. - 226 с.
4. Каракаш І.І. Природокористування як необхідна умова існування людини і суспільства: визначення поняття й основні принципи. Екологічне право України : підручник / за ред. І. І. Каракаша. Одеса : Фенікс, 2012. С. 147–157.
5. Рабінович П.М. Права людини і громадянина: Навч. Посібник.К.: Атіка, 2004. 464с.
6. Бредіхіна В.Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє природне середовище / За ред. проф. М.В. Шульги: Монографія. Харків : Видавець ФОП Вапнярчук Н.М., 2008. 168 с.
7. Глуханчук О.В. Окремі аспекти доступу громадськості до правосуддя з питань довкілля. Судовий захист природного довкілля та екологічних прав : збірник матеріалів Міжнародного судового форуму, м. Київ, 7 листопада 2019 р. Київ : Верховний Суд України, 2019. 192 с

8. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (Дата звернення: 06.05.2026).

9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Дата звернення: 06.05.2026).

10. Сірант М.М. Гарантії реалізації права на сприятливе навколишнє природне середовище. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 11. С. 49-53.

Керноз Н.Є.

старший викладач кафедри публічного та приватного права, Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-8174-4057>

Лиса А.О.

3 курс, D8 «Право», Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0000-4478-6103>

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ДИТИНИ: ПРАКТИКА ВС

Ключові слова: *забезпечення найкращих інтересів дитини, цивільне судочинство, визначення місця проживання, критерії, права та обов'язки батьків.*

У сучасних умовах соціальних трансформацій, міграційних процесів та воєнних викликів проблематика визначення місця проживання дитини в Україні належить до найбільш складних і соціально значущих категорій цивільних справ, оскільки обумовлена необхідністю дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини: балансу між забезпеченням пріоритету найкращих інтересів дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в інтересах дитини.

Актуальність вищезазначеної проблеми зумовлює необхідність звернення до Конвенції ООН про права дитини [1] як міжнародного стандарту в якому закріплюються базові принципи захисту прав дитини, в т.ч. щодо питань визначення місця проживання дитини, зокрема:

1) «...у всіх діях щодо дітей ..., першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» (ст.3); 2) гарантування права дитини на «збереження особистих відносин і регулярного спілкування з обома батьками, якщо це не суперечить її інтересам» (ст.9); 3) закріплення права дитини «здатної сформулювати власні погляди, вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому *поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю*» (ст.12); 4) «на достатній рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини ...обов'язок батьків забезпечувати ці умови ...» (ст.27) [1].

Ці положення визначають базові орієнтири, які імплементовані у національне законодавство, а саме:

1) «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою» (ч.3 ст.51 Конституції України) [2];

2) конкретизуються положеннями Сімейного кодексу (далі – СК) України[3], зокрема: змістового навантаження на «державну охорону сім'ї», в т. ч. «забезпечення пріоритету сімейного виховання дитини» (ч.3 ст.5); рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини (ст. 141); визначення місця проживання дитини *залежно від віку*: а) яка *не досягла 10 років* - за згодою батьків; б) яка *досягла 10 років* - за спільною згодою батьків та самої дитини; в) яка *досягла 14 років* - нею самою, якщо батьки проживають окремо (ст. 160); щодо альтернативної можливості вирішення спору органом опіки та піклування чи судом за умов окремого проживання батьків і відсутності згоди між ними « з ким із

них буде проживати *малолітня* дитина (ч. 1, ст. 161); при цьому враховуються «...ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення» (ч. 2 ст. 161) [3];

3) з 21.02.2016 р. в Україні виписано легальне визначення «забезпечення найкращих інтересів дитини» як «дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити» [4].

Проголошення принципу пріоритету забезпечення найкращих інтересів дитини неодноразово було предметом дослідження Верховним Судом (далі – ВС) при розгляді справ щодо місця проживання дитини. У пунктах 59, 60, 61 постанови Касаційного цивільного суду у складі ВС від 27.04.2026 р. (справа 501/2820/21) [5] як усталена практика ВС останніх років щодо необхідності врахування різних критеріїв як базових при розгляді зазначених справ, перелічуються:

- «- погляди дитини;
- індивідуальність дитини;
- збереження сімейного оточення і підтримання відносин;
- піклування;
- захист і безпека дитини;
- вразливе положення;
- право дитини на здоров'я;
- право дитини на освіту справа
- спроможність кожного з батьків піклуватися про дитину особисто;
- стосунки між дитиною і батьками в минулому;
- бажання батьків бути опікунами;
- збереження стабільності в оточенні дитини (про місце проживання (дім), школу, друзів; бажання дитини тощо) - у постановях ВС: від 04.08.2021 р. (справа № 654/4307/19); від 23.09.2021 р. (справа № 223/306/20); від 26.10.2022 р. (справа № 750/9620/20); від 07.05.2025 р. (справа № 552/5588/23), від 28.05.2025 р. (справа № 759/119/18)...» [5].

Зазначеною постановою ВС наголосив: «Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною...; після досягнення 14-річного віку право вибору місця проживання належить безпосередньо дитині, а тому судове визначення місця проживання у такому випадку є недопустимим», тобто пріоритетність забезпечення автономії дитини; «при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: ...відповідність збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; ... забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним» [5].

При розгляді спорів щодо визначення місця проживання дитини вирішальним є забезпечення умов, які найбільше сприятимуть її всебічному розвитку, емоційній стабільності та безпеці; щодо інших фактів, до прикладу, прихильності дитини до одного з батьків, то суди мають розглядати їх у комплексі з іншими обставинами справи та виходити із забезпечення найкращих інтересів дитини.

Отже, визначення місця проживання дитини у цивільному судочинстві є складним і багатофакторним процесом, що потребує врахування не лише матеріальних умов, а передусім психологічного стану, сталих соціальних зв'язків та безпеки дитини.

Саме тут важливим є звернення до міжнародних стандартів та досвіду інших держав. У цьому контексті варто зазначити, що «суди України активно переймають міжнародний досвід та орієнтуються на підходи ЄСПЛ, зокрема у справі «М. С. проти України» наголошується: держава зобов'язана створити так зване «процесуальне

середовище, дружнє до дитини» та ухвалювати рішення, які мінімізують будь-яку шкоду для її психологічного стану» [6].

Міжнародні стандарти, закріплені у Конвенції ООН про права дитини, положення Конституції, Сімейного кодексу України та інших законів держави, практика ЄСПЛ визначають пріоритет забезпечення найкращих інтересів дитини як основоположний принцип у вирішенні таких спорів.

Досліджуваною судовою практикою Верховного Суду констатовано: саме комплексна оцінка обставин життя дитини, підтверджена допустимими та достовірними доказами, а не формальні критерії, забезпечують завдання цивільного судочинства. А його мета - ефективний захист прав дитини під час здійснення правосуддя в порядку цивільного судочинства в умовах війни перетворюється на багатомірне завдання, що вимагає узгодженого застосування положень міжнародного та національного законодавства, практики ЄСПЛ.

У центрі цих підходів незмінним має бути забезпечення найкращих інтересів дитини, враховуючи її безпеку, психологічну стійкість, стабільність умов проживання та реального доступу до правосуддя, незважаючи на обмеження й труднощі, спричинені збройною агресією РФ проти України [7, с.101].

Список використаних джерел:

1. Конвенція ООН про права дитини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 20.11.1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 09.05.2026 р.)

2. Конституція України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.05.2026 р.)

3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. №2947-III. Дата оновлення: 04.03.2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 09.05.2026 р.)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми: Закон України від 26.01.2016 № 936-VIII. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-19#n55> (дата звернення: 09.05.2026 р.)

5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 27.04.2026 р. справа № 501/2820/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/136004818> (дата звернення: 08.05.2026 р.)

6. Рішення ЄСПЛ у справі «М. С. проти України». URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-175140%22%5D%7D> (дата звернення: 09.05.2026 р.)

7. Керноз Н. Є., Лиса А. О. Забезпечення найкращих інтересів дитини в Україні: проблеми та реалії сьогодення. *Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні*: зб. наук. пр. / гол. ред. Л. Г. Білий. Хмельницький: Вид-во МАУП, 2026. Вип. 15. С.95-102. URL: https://drive.google.com/file/d/1KWFxCZgtopwhLwFJiMM4ORZk9LE68W32/view?usp=drive_link (дата звернення: 09.05.2026 р.)

Князькова Л.М.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцентка
кафедри права Маріупольського державного
університету*

<https://orcid.org/0000-0001-6681-980X>

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИ РЕКОДИФІКАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Ключові слова: *трудові правовідносини, цивільно-правові відносини, трудовий договір, цивільно-правова угода, трудові гарантії.*

Стаття 43 Конституції України закріплює право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1]. Закон України «Про зайнятість населення» також передбачає право кожної особи на вільно обрану зайнятість. Зайнятість населення забезпечується шляхом встановлення відносин, що регламентуються трудовими договорами (контрактами), провадження підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом [2].

В трудових відносинах право на працю реалізується через укладання трудового договору (контракту), а у сфері підприємницьких відносин – шляхом укладання цивільно-правового договору. Після повномасштабного вторгнення росії на територію України питання захисту трудових прав працівників набуває актуальності, адже війна негативно вплинула на можливість реалізувати право на працю. Військові дії агресора призвели до пошкодження великої кількості підприємств, установ, організацій. Тому значну роль відіграють нові форми застосування праці, такі як дистанційна робота, робота з нефіксованим робочим часом, спрощений режим регулювання трудових відносин у сфері малого та середнього бізнесу у період воєнного стану, праця домашніх працівників. Реалізація права на працю у період воєнного стану спонукає людину використовувати різні форми реалізації права на працю, які регулюються не тільки трудовим правом, але й цивільним правом.

У зв'язку з цим гостро постає проблема розмежування трудових і цивільних відносин. Цивільне право не належить до сфери соціального права, воно, на відміну від трудового права, не виконує соціальну функцію. Основна ж мета трудового права - захист працівника як найслабшої сторони через покладення на роботодавця обов'язків щодо дотримання соціальних стандартів і надання працівникові юридичних гарантій. Цивільно-правові відносини, за загальним правилом, не надають виконавцю соціальних стандартів та юридичних гарантій. Цілком погоджуємося з думкою доктора юридичних наук Кутоманова Д.Є. про те, що приховування трудових відносин дуже часто відбувається й з ініціативи самого працівника, що зумовлене зацікавленістю останнього у збільшенні фактично отримуваної заробітної плати, зокрема, через ухилення від податкових виплат, а також прагненням розширити власні накопичення у зв'язку із недовірою до існуючих соціальних інституцій та незадоволенням соціальною політикою держави в цілому (збільшення пенсійного віку, недостатній розмір пенсійних виплат, відсутність належної підтримки на випадок безробіття чи тимчасової втрати працездатності тощо) [3, с.57].

У період реформування трудового законодавства України з метою імплементації міжнародних соціальних стандартів МОП звертає увагу на необхідність чіткого формулювання законодавства, сфери його застосування. Законодавство та його інтерпретація повинні відповідати цілям гідної праці, а саме – сприяти кількісному зростанню і підвищенню якості зайнятості, вони повинні бути досить гнучкими, щоб не перешкоджати появі нових форм гідної зайнятості та сприяти такій зайнятості й економічному зростанню.

Рекомендація про трудове правовідношення № 198 Міжнародної організації праці [4] зазначає, що держави-члени МОП повинні передбачити можливість визначення у своїх законодавчих та нормативно-правових актах або інших засобах конкретні ознаки

визначення трудових правовідносин. Серед таких ознак у Рекомендаціях зазначаються «підпорядкованість» та «залежність». У пункті 13 Рекомендацій «підпорядкованість» проявляється, якщо робота: виконується відповідно до вказівок та під контролем іншої сторони; передбачає інтеграцію працівника в організаційну структуру підприємства; виконується виключно або переважним чином в інтересах іншої особи; виконується працівником особисто; виконується відповідно до графіка або на робочому місці, яке вказується або погоджується стороною, яка її замовила; має характерну тривалість; вимагає особисту присутність працівника; передбачає надання інструментів, матеріалів та механізмів стороною, яка є замовником. При встановленні трудових відносин за допомогою критерію «залежності» беруться до уваги наступні елементи: періодичність виплати винагороди працівнику; той факт, що така винагорода являється єдиним або основним джерелом доходів працівника; виплата винагороди працівнику в натуральному вигляді шляхом надання працівнику, наприклад, продуктів харчування, житла, транспортних засобів; реалізація таких прав як право на вихідні та відпустку; оплата стороною, яка замовила роботу, поїздок працівника з метою виконання роботи; відсутність фінансового ризику у працівника. [5, с.71].

Імплементация Рекомендацій МОП знайшла відображення у проекті Трудового Кодексу України, а саме у статті 38, яка передбачає, що трудовими вважаються відносини, які відповідають п'яти і більше з перелічених нижче ознак: 1) особисте виконання особою роботи за конкретною професією, спеціальністю, кваліфікацією, посадою; 2) виконання особою роботи за завданням та під контролем іншої особи; 3) здійснення регулювання процесу праці особою, за завданням і під контролем якої виконується робота; 4) виконання роботи на визначеному або погодженому з особою, за завданням і під контролем якої виконується робота, робочому місці з додержанням установлених нею правил внутрішнього трудового розпорядку, правил поведінки тощо; 5) організація умов праці, зокрема, надання засобів виробництва (обладнання, інструментів, матеріалів, сировини, робочого місця) забезпечується особою, за завданням і під контролем якої виконується робота; 6) систематична виплата особі, яка виконує роботу, винагороди у грошовій формі; 7) встановлення особою, за завданням і під контролем якої виконується робота, тривалості робочого часу та часу відпочинку; 8) відшкодування вартості поїздок, фінансових витрат, пов'язаних з виконанням роботи, особою, за завданням і під контролем якої виконується така робота під час організації, регулювання процесу праці. [6].

Таке законодавче закріплення ознак правовідносин застосування праці як трудових надає можливості чіткого розмежування цивільно-правових відносин і трудових та сприятиме забезпеченню прав працівників на трудові гарантії. Якщо працівник фактично виконує роботу за трудовим договором, проте правовідносини з ним не оформлені як трудові, це є підставою для застосування до роботодавця штрафних санкцій, встановлених частиною другою статті 265 КЗпП. При вирішенні спору про визначення правової природи договору, у межах якого фізична особа реалізує своє право на працю, першочергове значення повинне мати спрямованість волі людини, яка реалізує право на працю. Тобто суд має обов'язково встановити, на укладання якого договору була спрямована воля людини, яка реалізує право на працю. При цьому суд повинен уникати будь якого формалізму, його рішення максимально має бути націлено на захист працівника як більш слабкої сторони договору. Саме такий підхід сприятиме створенню ефективного механізму гарантій та захисту міжнародно визнаних соціальних прав у сфері реалізації людиною права на працю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.05.2026).
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 09.05.2026).

3. Кутоманов Д.Є. Проблеми розмежування трудових та цивільних відносин на рівні доктрини та нормотворчої практики. *Право та інновації*. № 2 (30) 2020. С.56-62. URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/632/556> (дата звернення: 09.05.2026).
4. Про трудове правовідношення: Рекомендація Міжнародної Організації Праці від 31.05.2006 №198. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU06293> (дата звернення: 10.05.2026).
5. Князькова Л.М. Співвідношення трудового та цивільно-правового договорів. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2024. №28. С.68-78. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2024-14-28-68-78> (дата звернення: 10.05.2026).
6. Проект Трудового Кодексу України №14386, зареєстрований у Верховній Раді України 15.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516> (дата звернення: 10.05.2026).

Кривенко О.І.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри судової медицини, медичного правознавства національного медичного університету

<https://orcid.org/0000-0002-7115-4715>

Капустник В.В.

ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету

<https://orcid.org/0000-0003-0733-4233>

ЗАХИСТ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Ключові слова: гуманітарна безпека, право на охорону здоров'я, збройна агресія, міжнародне гуманітарне право, медична безпека, професійний обов'язок, повоєнна реконструкція, eHealth.

Вступ. В умовах збройної агресії та нехтування нормами *jus in bello* (права під час війни), що супроводжується системним руйнуванням інфраструктури, право на охорону здоров'я трансформується із соціального зобов'язання держави [1] у базовий імператив гуманітарної безпеки та збереження людського капіталу. При цьому життєздатність медичної системи безпосередньо залежить від консолідованої допомоги міжнародних партнерів та гуманітарних організацій.

Реалізація медичних гарантій у цей період потребує інноваційних правових механізмів, що інтегрують міжнародні стандарти та враховують специфіку взаємодії з гуманітарними місіями. Адаптація статусного обов'язку медика та синергія національних і партнерських зусиль стають ключовим вектором правотворення, що забезпечує перехід від стратегії виживання до сталого повоєнного відновлення правової системи України.

Міжнародно-правові стандарти. Нормативним підґрунтям для формування зазначених механізмів виступає загальновізнана глобальна архітектура захисту прав людини: IV Женевська конвенція (1949) [2], Додатковий протокол I (1977) [3] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) [4]. Ключові аспекти включають:

• Недоторканність об'єктів (ст. 18 Конвенції IV, ст. 12 Протоколу I): абсолютна заборона нападів на медичні формування. Їх руйнування агресором є атакою на

гуманітарну безпеку, що позбавляє населення умов для виживання.

- Статус персоналу (ст. 20 Конвенції IV, ст. 15 Протоколу I): гарантія безперервності допомоги. Необхідна уніфікація правового статусу іноземних волонтерів для їх повноцінної інтеграції в національну систему.

- Окуповані території (ст. 55, 56 Конвенції IV): обов'язок окупаційної держави підтримувати охорону здоров'я корелює зі стандартом «найвищого досяжного рівня здоров'я» [4].

Важливо зауважити, що сучасна інтерпретація гуманітарної безпеки включає «здоров'я» як один із семи ключових компонентів (згідно з концепцією ООН [8]). Це переводить дотримання медичних гарантій із площини суто національного законодавства у площину міжнародної стабільності. З огляду на ключову роль міжнародних організацій та країн-партнерів у підтримці української системи охорони здоров'я, системне ігнорування норм IV Женевської конвенції та Додаткового протоколу I слід розглядати як загрозу глобального масштабу. Руїнація системи охорони здоров'я внаслідок агресії створює ризики епідеміологічних та соціальних криз, що виходять далеко за межі зони конфлікту, нівелюючи спільні зусилля міжнародної спільноти щодо стабілізації гуманітарного простору.

Національне право та професійний обов'язок. Адаптація національного правового поля до умов збройної агресії вимагає переосмислення категорії «статусного обов'язку» медичного працівника як елемента державної стійкості. В умовах воєнного стану межі професійної відповідальності зміщуються під тиском об'єктивних чинників, що вимагає синергії національних норм із міжнародними стандартами безпеки.

У цьому контексті ключовими аспектами є:

- Трансформація змісту професійного обов'язку. У мирний час обов'язок лікаря чітко регламентований протоколами. Проте в умовах війни виникає правова дилема: як кваліфікувати дії медика, коли надання допомоги згідно зі стандартом є фізично неможливим. Межі обов'язку мають корелювати з принципом «розумної достатності», враховуючи при цьому технічну та ресурсну підтримку, що надається країнами-партнерами для стабілізації системи.

- Правова кваліфікація дефектів надання допомоги. Юридична оцінка дефектів має базуватися на розмежуванні професійної недбалості та наслідків дії непереборної сили. Системне руйнування інфраструктури агресором (що є порушенням ст. 18 IV Женевської конвенції) створює умови, де відсутність світла чи обладнання є об'єктивною підставою для звільнення від відповідальності, якщо лікар діяв у межах доступного алгоритму порятунку життя [5; 7].

- Етико-правові виклики тріажу. Юридичне закріплення протоколів медичного сортування (тріажу) є не лише медичною необхідністю, а й складовою гуманітарної безпеки. Це дозволяє захистити лікаря від безпідставних звинувачень та забезпечити раціональне використання ресурсів, у тому числі тих, що надходять через міжнародні гуманітарні місії, задля збереження найбільшої кількості життів.

Отже, правотворення у сфері медицини має йти шляхом створення «захисного правового периметра» для медичного працівника. Це передбачає чітке нормативне визначення умов, за яких професійний ризик вважається виправданим, а дефекти надання допомоги — невідворотними наслідками агресії, що відповідає сучасним стандартам гуманітарної безпеки ООН.

Повоєнне відновлення. Повоєнна реконструкція системи охорони здоров'я потребує гнучкої правової бази для швидкого відновлення доступу до медицини, передусім на деокупованих територіях, у тісній координації з міжнародними партнерами. Основними правовими викликами є:

- Комплексна реабілітація: удосконалення Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» для переходу до біопсихосоціальної моделі та юридичного закріплення «реабілітаційного маршруту» як гарантії безперервності допомоги [6].

- Доступ на деокупованих територіях: впровадження особливих правових режимів,

легалізація мобільних підрозділів міжнародних місій та розвиток телемедицини для подолання наслідків інфраструктурних руйнувань.

- Інвестиційна прозорість: розробка механізмів контролю за використанням донорських коштів на відбудову лікарень, що є критичним для збереження довіри партнерів та стабільності гуманітарної безпеки.

- Захист прав та компенсації: визначення правового порядку відшкодування шкоди здоров'ю та створення реєстрів постраждалих для реалізації принципів гуманітарної безпеки ООН на практиці.

Таким чином, правове регулювання має еволюціонувати від антикризових заходів до побудови стійкої системи юридичних гарантій гуманітарної безпеки.

Висновки. За результатами дослідження ролі права на охорону здоров'я у системі гуманітарної безпеки пропонується:

1. Посилення міжнародної відповідальності: ініціювати розробку протоколів щодо кваліфікації руйнування систем життєзабезпечення як актів «біологічного виснаження». Необхідне створення моніторингового органу на базі системи SSA BOO3 [9] для формування верифікованої доказової бази для Міжнародного кримінального суду.

2. Доктрина «медичної безпеки»: нормативне закріплення кіберстійкості eHealth та захисту критичної інфраструктури, визначення «пакета медичної стійкості» для зон ризику та формування правового периметра захисту медиків від переслідування за дії в умовах непереборної сили.

3. Повоєнний розвиток: інтеграція стандартів міжнародного гуманітарного права у національну концепцію державотворення для забезпечення сталого відновлення та реабілітації постраждалого населення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року : Міжнародний документ від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 05.05.2026).

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Міжнародний документ від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 05.05.2026).

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 05.05.2026).

5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 05.05.2026).

6. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20> (дата звернення: 05.05.2026).

7. Деякі питання пропуску та обліку гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2023 № 953. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/953-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

8. Human Security. UN Official Website. URL: <https://www.un.org/humansecurity/> (дата звернення: 05.05.2026).

9. Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA). World Health Organization. URL: <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx> (дата звернення: 05.05.2026).

Кушнір В.А.

здобувач наукового ступеня доктора філософії

СУБ'ЄКТ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

Ключові слова: *військова служба, контракт, суб'єкт, спеціальний суб'єкт, військовослужбовець, засуджений.*

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України) [1]. У науці кримінального права такий суб'єкт називають загальним. Обов'язковими юридичними ознаками суб'єкта є: 1) фізична особа (людина); 2) осудність; 3) вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Відсутність хоча б однієї із цих ознак означає відсутність у діянні особи складу кримінального правопорушення [2, с. 74]. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1].

За ст. 366-2 КК України настає відповідальність за ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особою, яку під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнено умовно-дostroково від відбування покарання для проходження військової служби. Таким чином, суб'єктом цього кримінального правопорушення є спеціальний суб'єкт – особа, яка ухиляється від прийняття на військову службу за контрактом під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану і яка була звільнена умовно-дostroково від відбування покарання для проходження військової служби.

Правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також загальні засади проходження в Україні військової служби передбачені Законом України від 25 березня 1992 року № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» [3].

Відповідно до ст. 21-5 зазначеного закону, особи, які умовно-дostroково звільнені від відбування покарання на підставі, визначеній ст. 81-1 КК України, приймаються на військову службу до Збройних Сил України за контрактом на посади рядового, сержантського і старшинського складу, а також офіцерського складу відповідно до військових звань, за якими вони перебувають на військовому обліку. Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особою, яку звільнено умовно-дostroково від відбування покарання для проходження військової служби, має наслідком кримінальну відповідальність. Перелік посад, які можуть бути заміщені особами, звільненими умовно-дostroково від відбування покарання на підставі, визначеній ст. 81-1 КК України, визначається Генеральним штабом Збройних Сил України [3].

На військову службу за контрактом приймаються особи, звільнені умовно-дostroково від відбування покарання на підставі, визначеній ст. 81-1 КК України, які відповідають таким вимогам проходження військової служби: 1) яким залишилося до досягнення віку, передбаченого ст. 22 цього Закону, не менше трьох років; 2) придатні до військової служби за станом здоров'я; 3) пройшли професійно-психологічний відбір; 4) мають достатній рівень фізичної підготовки для виконання обов'язків військової служби [3].

Для прийняття на військову службу осіб, які виявили бажання проходити військову службу за контрактом і розглядаються до умовно-дostroкового звільнення від відбування

покарання, установи виконання покарань звертаються до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем їх розташування. Процедура оформлення на військову службу за контрактом, порядок і правила укладення контракту, припинення (розірвання) контракту та наслідки його припинення (розірвання), порядок присвоєння військових звань та проходження військової служби визначаються положенням про проходження військової служби та іншими нормативно-правовими актами [3].

Аналіз положень ст. 20 «Прийняття на військову службу за контрактом» дає змогу констатувати, що на військову службу за контрактом приймаються особи, віком від 17 років і яким залишилося не менше трьох років до досягнення ними граничного віку перебування на службі (для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду, з числа осіб: 1) рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років; 2) вищого офіцерського складу – до 65 років).

Отже, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, є фізична осудна особа, яка досягла 17-річного віку, але, якій залишилося не менше 3 років до досягнення ними граничного віку перебування на службі (для військовослужбовців, які проходять військову службу під час особливого періоду, з числа осіб: 1) рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років; 2) вищого офіцерського складу – до 65 років), яку було звільнено умовно-достроково від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

3. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n3>.

Литвин В.В.

здобувачка освіти 4 курсу Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства

Бобокал О.М.

спеціаліст вищої категорії, викладач-методист Київського фахового коледжу туризму і готельного господарства

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: захист права людини, воєнний стан, обмеження прав, механізми правового захисту.

Збройна агресія РФ проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, стала фундаментальним випробуванням для вітчизняного державотворення та правопорядку. У цих умовах гарантування національної безпеки, захист територіальної цілісності та підтримання ефективного функціонування державних інституцій потребують одночасного дотримання базових прав і свобод громадян. В критичних умовах особливо важливо зберегти баланс між захистом громадського порядку та дотриманням принципів верховенства права - одного з наріжних каменів демократичного ладу.

Запровадження воєнного стану в Україні відбувається на підставі норм Конституції та положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Цей особливий правовий режим передбачає можливість тимчасового обмеження окремих конституційних прав і свобод, зокрема свободи слова, права на пересування, участі в мирних зібраннях тощо. Водночас навіть у період воєнних дій такі обмеження повинні бути юридично обґрунтованими, виправданими потребами демократичного суспільства та відповідати принципу пропорційності.

Відповідно до статті 64 Конституції України зазначено, що навіть в умовах воєнного стану окремі права і свободи людини не можуть бути обмежені. До них належать право на життя, право на повагу до гідності людини, право на судовий захист, презумпція невинуватості та право на правничу допомогу. Вони мають статус абсолютних прав, гарантованих як національним, так і міжнародним правом, зокрема Європейською конвенцією з прав людини.

Обмеження прав у період війни мають бути обґрунтованими, пропорційними та такими, що не порушують міжнародних стандартів. Водночас державні інституції повинні зберігати механізми правового захисту та підтримувати функціонування демократичних гарантій навіть в умовах збройного конфлікту. Права, що залишаються незмінними, мають фундаментальне значення для підтримання правової культури й відновлення демократичного ладу після завершення воєнного стану.

Одними з основних проблем у сфері забезпечення прав людини в умовах воєнного стану є:

- **Масові порушення прав цивільного населення.** Збройна агресія супроводжується систематичними порушеннями фундаментальних прав людини, зокрема права на життя, особисту недоторканність та безпеку. Фіксуються численні випадки загибелі та поранення цивільних осіб, насильницьких зникнень, катувань, жорстокого поводження, а також сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

- **Обмеження конституційних прав і свобод.** В умовах правового режиму воєнного стану допускається тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини та громадянина, зокрема свободи пересування, права на працю, мирні зібрання та доступ до правосуддя. Водночас такі обмеження мають відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та бути обмеженими у часі.

- **Проблеми функціонування системи правосуддя.** Воєнні дії та тимчасова окупація окремих територій суттєво ускладнюють діяльність судових і правоохоронних органів, що негативно впливає на реалізацію права на справедливий судовий захист та ефективний доступ до правосуддя.

- **Цифрові та інформаційні загрози.** Важливим викликом у сучасних умовах є зростання кількості кібератак, поширення дезінформації, інформаційно-психологічного впливу та обмеження доступу до цифрових сервісів, що створює додаткові перешкоди для реалізації інформаційних прав громадян.

- **Недосконалість правових механізмів захисту прав людини.** Існуючі механізми правового регулювання, сформовані переважно для умов мирного часу, не завжди є ефективними в умовах збройного конфлікту. Це зумовлює необхідність удосконалення національного законодавства, адаптації правозастосовної практики та гармонізації її з нормами міжнародного гуманітарного права й міжнародними стандартами захисту прав людини.

Попри масштабну збройну агресію РФ, Україна продовжує рух у напрямку євроінтеграції, орієнтуючись на верховенство права, гуманітарне право та збереження основоположних прав і свобод людини. Український уряд, парламент, судові органи та правозахисні інституції постійно вдосконалюють законодавчу базу, адаптують її до стандартів Європейського Союзу, співпрацюють з міжнародними структурами та розробляють нові інструменти для захисту громадянських і соціальних прав у реаліях воєнного стану.

Отже, запровадження воєнного стану не звільняє державу від конституційного обов'язку дотримання прав людини. Конституція України, зокрема статті 3 та 64, наголошують на тому, що навіть в умовах воєнного стану існує низка прав, що не можуть бути обмежені. Це положення відображає фундаментальну цінність людини та її гідності як найвищої соціальної цінності держави. Захист прав людини не може залишатися лише на рівні декларацій - він потребує дієвих і доступних механізмів реалізації, контролю та відшкодування втрат. У цьому контексті надзвичайно важливими є кроки, спрямовані на забезпечення компенсацій постраждалим від воєнних дій, разом з тими, хто втратив житло, майно, зазнав фізичних чи моральних страждань.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України № 30. ст.141 від 28.06.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Закон України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.05.2026).
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.05.2026).
4. Про введення воєнного стану Президента України № 64/22 України: від 24.02.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> дата (дата звернення: 08.05.2026).
5. Костюк Н. П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. Нове українське право. 2022. Т. 1. С. 205-210. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.6.1.28>.
6. Моца А., Моца В. Права людини в умовах воєнного стану. Наукові перспективи. 2022. № 4(22). С. 280-291. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4\(22\)-280-291](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-4(22)-280-291).
7. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис. 2022. №1-2. С.32-36. URL: www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/8.pdf
8. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. Часопис Київського університету права. 2022. № 2-4. С. 79-81. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/917/853>

Логвінова М.В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри правоохоронної діяльності
КНУВС*

ORCID: 0000-0002-6416-3082

ПРОЦЕСУАЛЬНА НЕДОБРОСОВІСНІСТЬ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У СПОРАХ ПРО ПОДІЛ БОРГІВ КОЛИШНЬОГО ПОДРУЖЖЯ

Ключові слова: *зловживання процесуальними правами, поділ майна подружжя, позовна давність, розірвання шлюбу, суд, юридична визначеність.*

Трансформація майнових відносин подружжя після розірвання шлюбу є однією з найскладніших категорій справ у цивільному судочинстві. Особливої гостроти цей процес набуває, коли мова йде не лише про поділ активів, а й про розподіл спільних боргів та компенсацію витрат на утримання майна через значний проміжок часу після фактичного припинення шлюбних відносин. Аналізований кейс (справа №345/5629/24) [1] ілюструє спробу одного з колишнього подружжя покласти на іншого солідарну відповідальність за кредитними та орендними зобов'язаннями, що виникли понад десять років тому, за умови,

що частина цих коштів була використана не в інтересах сім'ї, а на розвиток особистого підприємництва.

Актуальність дослідження обумовлена кількома ключовими факторами, що відображені в сучасній правозастосовчій практиці: (1) *проблема «процесуального відновлення» старих спорів*. На практиці дедалі частіше трапляються випадки, коли сторона ініціює позов через кілька десятків років після розірвання шлюбу, ігноруючи інститут позовної давності та принцип юридичної визначеності; (2) *диференціація боргів ФОП та сім'ї*. Питання про те, чи є борг за оренду землі під комерційною нерухомістю спільним зобов'язанням подружжя, залишається дискусійним. Кейс демонструє важливість розмежування правового статусу фізичної особи та суб'єкта підприємницької діяльності, особливо в контексті ст. 288 Податкового кодексу України та ст. 65 Сімейного кодексу України; (3) *стандарту добросовісності*. Актуальним є аналіз зловживання процесуальними правами (ст. 44 ЦПК України), що виражається у приховуванні преюдиційних фактів та мирових угод. Науковий інтерес викликає ситуація, коли позивач намагається стягнути кошти за кредит, який він сам же визнав погашеним за рахунок особистого майна в попередніх судових процесах.

Стисла фабула справи. Сторони перебували у шлюбі до 2008 року, в якому придбали торговий центр (ТЦ). У 2006 році позивач взяв кредит на 90 тис. доларів в інтересах сім'ї, проте згодом таємно від дружини збільшив ліміт до 160 тис. доларів для потреб власного бізнесу. Після розірвання шлюбу майно було поділено, а у 2011 році затверджена мирова угода щодо користування приміщеннями. У вересні 2024 року (через 16 років після розірвання шлюбу) позивач звернувся до суду з вимогою стягнути з відповідачки половину орендної плати за землю під ТЦ та половину сплаченого ним кредиту.

Що не так з позовними вимогами?

(1) *Щодо відшкодування половини орендної плати за користування земельною ділянкою для обслуговування нежитлового приміщення ТЦ*. Усі договори оренди земельної ділянки (й за час шлюбу, й після розірвання шлюбу) уклалися виключно з фізичною особою – підприємцем як орендарем земельної ділянки (колишній чоловік, який ініціював провадження). Відповідно до ст. 288 ПК України платником орендної плати є орендар земельної ділянки, тобто ФОП.

Відповідачка не була стороною договорів оренди, не надавала повноважень на укладення договорів від її імені та не набувала статусу платника орендної плати.

Крім того, питання користування земельною ділянкою між співвласниками ТЦ тривалий час не було врегульоване. Лише рішенням Калуського міськрайонного суду від 07.02.2024 року, залишеним без змін апеляційним та Верховним Судом, встановлено порядок користування земельною ділянкою між сторонами у рівних частках.

Позивач не довів, що орендні платежі здійснювалися в інтересах сім'ї чи що відповідачка користувалася доходами від оренди. Також відсутні правові підстави для застосування ст. 322 та 360 ЦК України, оскільки договори оренди уклалися виключно позивачем як ФОП без підтвердження права діяти від імені співвласниці.

(2) *Щодо відшкодування половини вартості погашеного кредитного зобов'язання*. Слід зазначити, що, обґрунтовуючи вимоги про відшкодування половини кредитного зобов'язання, позивач фрагментарно викладає обставини справи та замовчує низку судових рішень, які мають преюдиційне значення.

За час шлюбу колишнє подружжя придбало будівлю торгового центру. Згодом підприємець уклав кредитний договір із банком на суму 90 000 доларів США, забезпечений іпотекою ТЦ, на що дружина надала письмову згоду. Однак пізніше без її відома та згоди були укладені додаткові угоди, якими кредитне навантаження збільшено до 160 000 доларів США.

Після розірвання шлюбу та поділу майна суд визнав за кожним із колишнього подружжя право власності на ½ ТЦ. У подальшому між сторонами виник спір щодо користування приміщенням, який завершився мировою угодою 2011 року. У ній

підприємець визнав, що основний кредит у сумі 90 000 доларів США був погашений за рахунок коштів від продажу спільного житла.

Водночас банк звернувся до суду щодо стягнення заборгованості за збільшеними кредитними зобов'язаннями. Колишня дружина оскаржила додаткові угоди до іпотеки, і апеляційний суд у 2012 році визнав їх недійсними. Суд встановив, що додаткові кредитні кошти були використані підприємцем не в інтересах сім'ї, а для розвитку власної підприємницької діяльності.

У 2023 році співвласниця ТЦ звернулася до суду з вимогою про реальний поділ майна та встановлення порядку користування земельною ділянкою. Рішенням суду 2024 року порядок користування земельною ділянкою було чітко визначено; апеляційний і Верховний Суд залишили це рішення без змін.

За таких обставин є підстави вважати, що позивач з огляду на положення ст. 44 ЦПК України зловжив процесуальними правами, оскільки: а) замовчував судові рішення, якими додаткові кредитні угоди визнано недійсними, які в силу ч.4 ст.82 ЦПК України є преюдиційними обставинами; б) не повідомляв про мирову угоду, де визнав факт погашення основного кредиту власними коштами; в) намагався покласти частину кредитних зобов'язань на колишню дружину, хоча суд уже встановив, що збільшення кредиту відбулося без її згоди та в інтересах підприємницької діяльності позивача.

Такі дії можуть свідчити про спробу використати судовий процес для отримання необґрунтованої матеріальної вигоди, що суперечить принципу добросовісності та забороні зловживання правом.

(3) *Пропуск строків позовної давності та «тривала пасивність»*. Практика ЄСПЛ визнає, що право на доступ до суду не є абсолютним і може обмежуватися строками позовної давності. Позовна давність забезпечує юридичну визначеність, захист відповідача від надто давніх вимог та запобігає розгляду спорів, у яких докази з часом втрачають достовірність (наприклад, п. 51 рішення від 22.10.1996 р. за заявами № 22083/93, № 22095/93 у справі «Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства»).

Позов про стягнення коштів було подано колишнім чоловіком у вересні 2024 року, попри те, що спірні правовідносини виникли значно раніше: а) перший договір оренди земельної ділянки укладено ще у 2005 році; б) новий договір оренди після розірвання шлюбу – у 2015 році; в) кредитний договір укладено у 2006 році; г) основний кредит у сумі 90 000 доларів США був погашений до 2011 року; д) поділ майна подружжя завершено у 2009 році; е) остаточне врегулювання спорів щодо кредитних зобов'язань відбулося у 2011–2012 роках. Відповідно до ст. 257 ЦК України загальний строк позовної давності становить три роки. Тому навіть за умови існування права на компенсацію (що заперечується), строки звернення до суду були пропущені багато років тому. Позивач не може посылатися на необізнаність щодо своїх прав, оскільки всі обставини були йому відомі ще під час попередніх судових спорів. Верховний Суд від 02.04.2025 р. у справі №521/12178/19 наголошує: особа повинна довести не лише факт необізнаності, а й неможливість дізнатися про порушення права. Тривала пасивність не є поважною причиною для поновлення строку.[2]

Також безпідставними є можливі посилання на продовження строків у період карантину чи воєнного стану, адже строки звернення сплинули більш як десять років тому.

Підсумовуючи зауважу, що судова система не повинна ставати інструментом для «реанімації» вичерпаних конфліктів, а будь-які прояви процесуальної недобросовісності мають рішуче присікатися на підставі ст. 44 ЦПК України. Аналіз справи №345/5629/24 свідчить, що тривала пасивність позивача впродовж 16 років після розірвання шлюбу та свідоме приховування преюдиційних фактів – зокрема мирових угод та рішень про недійсність кредитних договорів – є безумовними підставами для відмови у судовому захисті. Попри очевидний пропуск позовної давності та відсутність правових підстав для стягнення особистих боргів ФОП із колишньої дружини, позивач ініціював розгляд, проте зрештою справа була завершена **ухвалою про залишення позовної заяви без розгляду**

за заявою самого позивача. Такий фінал лише підтверджує штучність вимог та використання судового процесу як інструменту тиску й спроби отримати необґрунтовану матеріальну вигоду, а не як засобу реального захисту прав.

Список використаних джерел:

1. Справа №345/5629/24. Провадження № 2/345/1444/2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122285365>; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130992632>; <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132704929>

2. Постанова Верховного Суду від 02.04.2025 р. у справі №521/12178/19. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=126485874>

Мельниченко О.В.

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та приватного права КУП НАНУ
ORCID 0000-0003-1217-1950*

ВИЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМНОГО ЕЛЕМЕНТА У ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРАХ ЩОДО ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Ключові слова: *колізійні прив'язки, смарт-контракт, міжнародна юрисдикція, електронні докази, постачальники послуг віртуальних активів, процес доказування, цифрова річ, IT-експертиза, іноземна юридична особа, судові доручення.*

Цивільне та господарське судочинство наразі стикається із невизначеністю правового статусу, правової природи та класифікацією віртуальних активів. Тим не менше до судів надходять все нові позови про врегулювання правовідносин з віртуальними активами.

Встановлення та доказування наявності іноземного елемента у справах про віртуальні активи передбачає застосування традиційних норм господарського та цивільного права разом із спеціальними правовими нормами інститутів міжнародного приватного права. Так як сама правова природа віртуальних активів має транскордонний характер, вони, як правило, перебувають в обігу за межами однієї юрисдикції. У зв'язку з цим судові справи по віртуальних активах пов'язані з іноземним елементом.

Закон України «Про міжнародне приватне право» [1] дає визначення іноземного елемента та його форм.

«Іноземний елемент - ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, та виявляється в одній або кількох з таких форм:

1. хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
2. об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
3. юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави».

Суб'єктом у судовому процесі виступають позивач, відповідач та треті особи. Це може бути іноземець, особа без громадянства, юридична особа не резидент, іноземна юридична особа.

Об'єкт правовідносин представляють віртуальні активи, ключі доступу до персональної інформації, токени, тощо, які знаходяться на території іноземної держави, наприклад, зберігаються на серверах або вузлах мережі за кордоном.

Під юридичним фактом, який мав або має місце на території іноземної держави, розуміється укладення смарт-контракту, реєстрація на іноземній біржі, з чим пов'язані виникнення, зміна та припинення цивільних чи господарських правовідносин.

Подібні справи з іноземним елементом вирішуються із застосуванням колізійних прив'язок за Законом України «Про міжнародне приватне право»[1]. Відповідно до нього

сторони за принципом автономії волі можуть обрати застосовуване право у договірних правовідносинах. Інакше суди застосовують принцип найбільш тісного зв'язку. Дискусійним питанням у судовій практиці залишається застосування колізійної прив'язки *Lex rei sitae* так як віртуальні активи – це цифрова річ, майно, але децентралізованої природи. Ще може застосовуватись право держави, де сторона, яка здійснює виконання, що має вирішальне значення, має своє місце проживання або місцезнаходження (наприклад, право країни емітента токенів або країни реєстрації біржі). До процесуальних відносин застосовується прив'язка *Lex fori*.

У Цивільному процесуальному Кодексі (ст.497) [2] прописано, що «підсудність судам України цивільних справ з іноземним елементом визначається цим Кодексом, законом або міжнародним договором, за угодою сторін». У Господарському процесуальному кодексі [3] продубльовано теж саме положення у ст. 366.

Відповідно до господарського та цивільного процесуального кодексів український суд має право розглядати спір, якщо:

1. відповідач (наприклад, фізична особа-власник крипто гаманця) має зареєстроване місце проживання/перебування чи місцезнаходження в Україні.

2. на території України знаходиться майно відповідача (наприклад, арешт коштів, вилучення обладнання) або зареєстрований постачальник послуг, пов'язаних з віртуальними активами.

3. спір виник з договору, який виконується або має бути виконаний в Україні (наприклад, розрахунки крипто валютою за договором поставки).

4. використано положення Цивільного процесуального кодексу України (статті про підсудність справ за участю іноземних осіб) та Господарського процесуального кодексу України.

«На стадії підготовки справи за участю іноземного елемента до судового розгляду суддя вирішує питання про належність поданих сторонами доказів, допустимість засобів доказування, і, якщо потрібно, вирішує клопотання сторін про витребування доказів, зокрема й на території іншої держави» [4].

За відсутності спеціальних правових норм у цій сфері суди використовують положення вище згаданих обох кодексів. Зважаючи на транснаціональну, децентралізовану природу віртуальних активів суди спираються на такі докази:

1. встановлені крипто додатки на матеріальних носіях (Trust Wallet, Binance тощо),

2. збережені seed-фрази у вигляді фотографій чи нотаток, листування щодо транзакцій на тих же гаджетах.

3. дані з публічного блокчейну, такі як виписки з блокчейн-реєстрів Вони підтверджують факт відправлення чи отримання віртуальних активів на публічну адресу і час транзакції, але зазвичай не містять відомостей про власника.

4. дані з централізованих бірж та сервісів такі як виписки з транзакцій користувача, підтвердження верифікації аканта, IP-адреси входу, тощо. Крипто біржі зберігають персональні дані користувачів такі як паспортні дані, фото, поштову адресу, номер телефону.

5. Спеціальні знання у цивільному та господарському процесі. Суди можуть використовувати письмові роз'яснення або висновки ІТ спеціалістів відповідно до норм вище згаданих процесуальних кодексів.

Таким чином, біржі як постачальники послуг виступають адресатами судових доручень. Якщо доведено, що біржа – юридична особа, зареєстрована за кордоном, яка зберігає віртуальні активи - у цивільному судочинстві вона кваліфікуватиметься як іноземний елемент у спорі щодо віртуальних активів.

Отже, на встановлення іноземного елемента у цивільних та господарських спорах щодо віртуальних активів впливає визначення застосовуваного права, визначення юрисдикції суду, встановлення доказів та обставин доказування іноземного елемента у одній із його форм за діючим законодавством.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України № 2709-IV від 23.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Цивільний процесуальний Кодекс : Закон України № 1618-IV від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
3. Господарський процесуальний Кодекс : Закон України № 1798-XII від 06.11.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
4. Про практику розгляду судами цивільних справ з іноземним елементом : Лист № v-754740-13 від 16.05.2013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v-754740-13/find?text=%E4%EE%EA%E0%E7%F3%E2%E0%ED%ED%FF> (дата звернення: 07.05.2026).

Мисьо А. В.

бакалавр, спеціальність «Право», Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності, Львівський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:

Верхола Ю.В.

викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID: 0009-0003-3047-3175

ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСІБ, ЗНИКЛИХ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Ключові слова: *правового статусу військовослужбовців, правовий статус зниклий безвісти, Визнання військовослужбовця померлим*

Питання правового статусу військовослужбовців, які зникли безвісти під час бойових дій в Україні, набуває особливої актуальності в умовах сучасної війни. Відповідно до законодавства, такі випадки потребують чіткого правового регулювання для забезпечення захисту прав як самих осіб, так і членів їх сімей. Зникнення безвісти військовослужбовця пов'язане не лише з трагічними обставинами, а й із необхідністю врегулювання цивільних відносин щодо майнових прав, спадкування, соціальних виплат та інших гарантій. Відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» особа набуває статусу такої, що зникла безвісти, з моменту внесення про неї відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Це відбувається після подання заяви до територіального органу Національної поліції, в якій зазначаються всі відомі обставини зникнення, включаючи останнє місце знаходження особи, обставини бойових дій, участь у військових операціях або інші відомі деталі [4, с. 5]. Варто звернути увагу на відмінності між визнанням особи безвісно відсутньою та набуттям статусу зниклої безвісти. Особа безвісно відсутня, якщо її місцезнаходження невідоме протягом певного часу, але обставини не дозволяють достовірно припускати її загибель. Статус зниклої безвісти встановлюється у більш критичних ситуаціях, коли існують підстави вважати, що особа могла загинути внаслідок бойових дій чи інших надзвичайних обставин [1, с. 34]. Станом на 24 лютого 2022 року, коли почалася повномасштабна війна, в Україні було зареєстровано понад 12 000 осіб, які вважалися зниклими безвісти. До кінця 2024 року ця цифра зросла до більш ніж 59 тисяч осіб, серед яких переважна більшість — військовослужбовці, що брали участь у бойових операціях, та частково цивільні особи, які опинилися у зоні активних бойових дій [3, с. 7].

Процедура визнання особи зниклою безвісти передбачає судовий розгляд. Заява подається до суду за місцем проживання заявника або за місцем останнього відомого перебування зниклої особи. Суд ретельно перевіряє всі надані документи та свідчення родичів, військових командирів, а також матеріали розшукових органів. До моменту офіційного визнання військовослужбовця зниклим безвісти він формально вважається живим. Це означає, що його цивільні права, включаючи право власності на майно та можливість укладати правочини, зберігаються. Після визнання безвісти відбуваються певні зміни: особа втрачає право розпоряджатися майном, здійснювати юридичні дії самостійно, а всі питання щодо майна та спадку починають регулюватися через представників родини [1, с. 36]. Визнання військовослужбовця померлим здійснюється судом на підставі статті 46 Цивільного кодексу України. Суд може прийняти таке рішення через шість місяців після зникнення, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що особа загинула під час бойових дій. Після визнання військовослужбовця померлим його цивільні права припиняються. Водночас члени сім'ї отримують право на спадщину, соціальні виплати, пенсії та інші гарантії. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачає пенсії, одноразові виплати та пільги для родин загиблих або зниклих безвісти військовослужбовців [5, ст. 15]. Родини зниклих безвісти військовослужбовців також можуть отримати психологічну підтримку. В умовах війни важливим є не лише матеріальне забезпечення, але й допомога у подоланні стресу та травми, пов'язаної з втратою близької людини. Держава та громадські організації організують консультації, групи підтримки, онлайн-тренінги та семінари, спрямовані на адаптацію родин до нових умов життя [2, с. 88].

Таким чином, правовий статус зниклий безвісти за особливих обставин виникає з моменту внесення відомостей про факт зникнення до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а не з моменту фактичного зникнення особи.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко М.О. Відмінності між визнанням особи безвісно відсутньою та набуттям статусу зниклої безвісти. Юридичний вісник України. 2023. № 7. С. 112–119.
2. Іваненко П.С. Визнання військовослужбовців померлими та процедура поховання. Право і суспільство. 2024. № 2. С. 85–94.
3. Коваленко І.В. Статистика зниклих безвісти під час війни в Україні. Аналітичний огляд Координаційного штабу. 2024. № 11. С. 5–17.
4. Закон Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: України № 2505-VIII від 12 липня 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2505-19>
5. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України № 3551-XII від 22 жовтня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3551-12>

Михальов Д.О.

Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у Донецькій та Луганській областях

БАЛАНС ПРАВ ЛЮДИНИ ТА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Ключові слова: права людини, дерогація прав, ерозія міжнародного правопорядку, верховенство права, євроінтеграція, невідворотність покарання.

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства (стаття 1 Загальної декларації прав людини) [1].

У той же час, сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується кризою універсальності міжнародного права та зростанням ролі силового чинника.

Агресія Російська Федерація проти України засвідчила вразливість післявоєнної системи безпеки та актуалізувала проблему співвідношення прав людини і державного суверенітету. Кризові явища пов'язані не із сутністю прав людини, а з дисбалансом між правозахисною та безпековою функціями держави.

Оцінюючи захист прав людини в кризові часи, слід зазначити, що поняття кризи не існує в нормативному словнику міжнародного права прав людини. У цьому світлі, що таке криза, – це питання, на яке міжнародне право прав людини не дає прямої відповіді. Однак, міжнародне право прав людини передбачає певні обмеження щодо того, що держави можуть і не можуть робити у виняткових ситуаціях, незалежно від того, чи називаються вони кризами, чи якимось інакше [2].

У преамбулі Конституції України зазначено, що забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, а в статті 3 закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [3]. Особливу роль у період збройного конфлікту відіграє Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Він здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі [4].

В умовах глобальної турбулентності, українське суспільство відчуло на собі ерозію післявоєнної системи безпеки, зростання ролі сили у міжнародних відносинах та дерогації прав. Україна, опинившись в епіцентрі цивілізаційного конфлікту, раніше за більшість європейських держав була змушена переосмислити підходи до прав людини з огляду на потребу забезпечення власного виживання та державної стійкості. Адже стабільність світового порядку, який намагалась побудувати західна цивілізація після II Світової Війни, забезпечувалася конкретним балансом сили. І коли демократичні держави втратили стратегічну рішучість, ревізійні режими заповнили вакуум, що призвело до ерозії міжнародного правопорядку.

У західному світі, де протягом тривалого часу відбувалась інструменталізація права, використання прав людини як політичної риторики, маніпуляція концептом «суверенітету», сучасні диктатури кинули виклик ліберальним демократіям. Під загрозою опинились не тільки ідеологізовані права, але й невідчужувані основоположні права людини:

- право на життя;
- заборону катувань;
- заборону рабства та примусової праці;
- право на свободу та особисту недоторканність;
- справедливий суд;
- право на повагу до приватного та сімейного життя;
- та інше

А це в свою чергу створює екзистенційну загрозу для всієї західної цивілізації. Надмірна віра демократичних держав у нормативну силу міжнародного права без належного забезпечення його силової та безпекової підтримки створила вразливість, якими скористалися ревізійні режими.

Свобода та міжнародний порядок не зберігаються автоматично. Демократії мають активно й рішуче захищати свої цінності, інакше агресивні режими використовують їхню стриманість як слабкість. А це підводить нас до необхідності перегляду власних підходів до захисту прав людини.

У цих підходах необхідно орієнтуватись на суспільний запит із забезпечення фундаментальних умов життєздатності держави та реалізації основоположних прав нашого суспільства. Права людини не можуть бути інструментом руйнування суспільної солідарності, але й не можуть ставитися в залежність від ситуативної волі більшості. Завдання правової системи — забезпечити гармонізацію індивідуальної свободи та публічного інтересу.

Євроінтеграційні очікування українського суспільства ставлять перед керівництвом нашої держави надважливі завдання з імплементації європейських стандартів верховенства права та посилення незалежності судової гілки влади. Інтеграція до ЄС означає інституційне закріплення балансу між правами людини, національною безпекою та демократичним врядуванням.

В умовах триваючої збройної агресії та у період повоєнної відбудови особливого значення набуває принцип невідворотності покарання як ключовий елемент відновлення справедливості. При цьому неможливо виправдати очікування суспільства на справедливість без утвердження верховенства права та незалежності судової гілки влади, які у свою чергу спиратимуться на легітимний державний примус як гарантію виконання права.

Таким чином, права людини є фундаментом в процесі державотворення будь-якої держави. Водночас, вони можуть існувати лише в межах життєздатної держави. При цьому, безпека, забезпечена силою, є невід'ємним критерієм для реалізації прав громадян. В умовах триваючого збройного конфлікту та повоєнних загроз, права людини в українській правовій системі мають спиратися на Європейську конвенцію з прав людини, Конституцію України, національні традиції, культуру, історичний досвід та принцип людської гідності. Адже абсолютизація індивідуальних прав без належного врахування безпекових та національних інтересів держави створює вразливості, якими користуються агресивні режими.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Introduction: Approaches to Vulnerability in Times of Crisis — Human Rights Review (Open Access), Heikkilä & Mustaniemi-Laakso (2023), URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s12142-023-00694-4?utm_source=chatgpt.com
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. The last utopia: human rights in history / Samuel Moyn. — Cambridge, MA; London: Belknap Press of Harvard University Press, 2010. — 337 p.

Надежденко А.О.

*кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права Маріупольського
державного університету*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1774-5952>

Яценко А.С.

*1 курс, другий (магістерський) рівень вищої
освіти, заочна форма навчання, освітня
програма «Право» Маріупольський державний
університет*

МУНІЦИПАЛЬНІ ПРАВА ГРОМАДЯН ЯК ФУНДАМЕНТ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Ключові слова: демократія, права людини, муніципальні права, територіальна громада, громадянська партиципація.

Сьогодні демократія та права людини — це не просто гасла, а фундамент українського соціуму. Саме тому роль місцевої влади у захисті прав громади опиняється

у центрі суспільної уваги. Процеси децентралізації та впровадження нових управлінських технологій диктують свої правила: нам потрібен новий погляд на те, як муніципалітети оберігають інтереси кожного мешканця. Прозорість влади та реальна участь людей в управлінні — це вже не теорія, а практичний іспит на шляху до справедливої держави.

Сьогодні муніципальні права громадян є важливим елементом муніципальної демократії, спрямовані на забезпечення взаємозв'язків та задоволення індивідуальних та колективних потреб у межах територіальної громади, відображають невіддільність особи (громадянина) від соціуму цієї громади, і розглядаються як позитивні права, які передбачають активну участь громадян у вирішенні місцевих питань [1, с. 51].

Якщо зазирнути в саму суть поняття «муніципальні права», ми побачимо унікальний набір можливостей, що супроводжують людину протягом усього життя. Це своєрідна локальна «конституція особистості», яка виникає в межах громади та дозволяє втілювати в життя найсміливіші амбіції та інтереси. Такі права не існують самі по собі — вони є локальною інтерпретацією загальнодержавних свобод особи на місцевому рівні, перетворюючись на «самостійний комплекс прав, свобод і обов'язків на основі їхнього розуміння, пов'язаний з існуванням, функціонуванням і активністю людини в умовах місцевої демократії» [2, с. 70].

Муніципальні права мешканців громад сьогодні — це не просто юридичний термін, а цілісний статус людини в системі самоврядування. На нинішньому етапі ці права демонструють вражаюче розмаїття: вони охоплюють фактично всі сфери нашого життя — від політики й економіки до культури та соціального захисту. Така багатогранна структура дозволяє гармонійно поєднувати особисті свободи кожного громадянина з колективними інтересами всієї громади, створюючи надійний фундамент для самореалізації людини на місцях. [3].

Сьогодні кожен мешканець громади має в руках потужний інструмент впливу — розгалужену систему муніципальних прав. Індивідуальний статус громадянина — це не лише право обирати чи бути обраним, а й реальна можливість ініціювати референдуми, ставати до лав муніципальної служби, отримувати чесну інформацію про роботу влади та оскаржувати її рішення в суді. Ба більше, цей перелік не є вичерпним: кожна громада може розширити коло прав у власному Статуті, адаптуючи їх до своїх потреб.

Водночас поряд із правами особистості діють потужні колективні важелі демократії. Разом мешканці отримують право вирішувати долю рідного краю: від управління спільними фінансами та ресурсами до проведення громадських слухань і створення органів самоорганізації. Представлений перелік — це лише частина масштабної картини муніципальної свободи. Він підкреслює головне: саме через поєднання індивідуальних ініціатив та колективної волі будується справжня місцева демократія, де голос кожного стає частиною спільного успіху.

Крім того муніципальні права мешканців територіальної громади можна класифікувати за сферами муніципальної діяльності органів місцевого самоврядування, а саме: безпеки громади; довкілля та екології; житла та муніципального господарства; соціального забезпечення; праці та підприємництва; культури та дозвілля; інформації та громадської участі; участі у місцевому самоврядуванні та управлінні громадою [4].

Отже, муніципальні права — це не відсторонені юридичні формули, а живі й дієві інструменти, що безпосередньо формують обличчя місцевого самоврядування. Муніципальні права громадян дзеркально відображаються у повноваженнях влади, перетворюючи сухі бюрократичні норми на реальні механізми впливу громадян на життя своїх громад. Насправді ефективність будь-якої місцевої ради визначається простим показником: наскільки повно права мешканців реалізовані у її щоденній роботі. У цій системі органи самоврядування мають стати не просто управлінцями, а фасилітаторами та партнерами для людей. Саме така синергія забезпечує сталий розвиток, повертає довіру до влади та перетворює громади на життєздатні осередки демократії. Ключова роль самоврядування сьогодні полягає у здатності чути і задовольняти потреби людини.

Пріоритет «людського виміру» — це не лише слова, а конкретний набір стандартів: від прозорості та відкритості до забезпечення рівних можливостей, доступу до якісних послуг і підтримки громадських ініціатив. Тільки через повагу до прав кожного громадянина ми будемо сучасне та успішне громадянське суспільство.

Сьогодні, коли Україна впевнено торує шлях до розбудови по-справжньому демократичної, соціальної та правової держави, питання муніципальних прав переходить із площини теорії у площу реальних суспільних змін. На порядку денному — не просто обговорення, а докорінне оновлення та створення нових інституційних механізмів, які б дозволили кожному мешканцю стати реальним архітектором своєї громади. Налагодження живої взаємодії між владою та громадськістю у процесі прийняття рішень — це вже не "добровільна опція" для місцевих рад, а головний індикатор їхньої профпридатності та ключове завдання сучасності.

Для того, щоб муніципальні права не залишалися лише на папері, нам необхідно зосередитися на п'яти стратегічних напрямках, які перетворять українські громади на взірці європейської демократії.

По-перше, на зміну формальним відпискам має прийти впровадження чітких стандартів та прозорих процедур залучення мешканців до формування місцевої політики. По-друге, ми повинні побудувати архітектуру максимально відкритої влади, де кожен крок управління є зрозумілим і підконтрольним громаді.

По-третє, критично важливим є якісне зростання громадянської партиципації — люди мають відчутти, що їхній голос справді важить. У цьому контексті особливу роль відіграє цифровий прорив: розвиток електронних сервісів та платформ партиципації дозволить брати участь в управлінні громадою буквально «в один клік», роблячи демократію доступною для кожного.

І, нарешті, фундаментом цих змін має стати масштабна просвітницька робота. Поширення практики освітніх кампаній допоможе кожному громадянину чітко розуміти свої муніципальні права, обов'язки та, головне, колосальні можливості, які відкриває перед ним сучасне місцеве самоврядування. Лише через обізнаність та активність ми збудуємо громади, у яких хочеться жити.

Список використаних джерел:

1. Сметана В.В. Муніципальні права і свободи людини як специфічна правова категорія та нормативно-правовий інститут локальної демократії. *Конституційно-правові академічні студії*. 2019. № 1. С. 49-56.
2. Кофман Б.Я. Муніципальні права людини (особистості) як фактор вдосконалення конституційно-правового статусу людини і громадянина. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 64–71.
3. Русанова С.Ю. Муніципальні права членів територіальної громади: поняття та класифікація. *Форум права*. 2009. № 2. С. 369-374.
4. Бедрій Р.Б. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері господарської діяльності в Україні та зарубіжних країнах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 1. С. 81–91.

кандидат філос. наук, доцент кафедри Теорії та історії держави і права та порівняльного права, Волинського національного університету ім. Лесі Українки

Стрільчук Д.В.

студент четвертого курсу, Право, Волинського національного університету ім. Лесі Українки
ORCID: 0009-0001-9975-4755

ЛОГІЧНІ ПОМИЛКИ В СУДОВОМУ АРГУМЕНТУВАННІ

Ключові слова: *логіка, логічна помилка, юридична аргументація, теорія помилки.*

Актуальність теми зумовлена комплексними трансформаційними процесами, які відбуваються в сучасній правовій системі України, а також загальним ускладненням механізмів судового правозастосування. Умови розвитку правової держави, утвердження принципу верховенства права та посилення гарантій захисту прав і свобод людини висувають підвищені вимоги не лише до змісту судових рішень, але й до якості аргументації, яка використовується в судовому процесі на всіх його стадіях. У цьому контексті особливого значення набуває проблема логічної коректності юридичних міркувань, адже саме від рівня аргументованості залежить обґрунтованість правових висновків, довіра до судової системи загалом.

Формування юридичної аргументації як окремого явища бере свій початок у період домінування правового формалізму [1]. За такої парадигми було характерним трактування норми права як ключового об'єкта юридичної науки, що зумовлювало відповідну модель судочинства. В цьому контексті судовий процес виконував передусім функцію забезпечення дотримання норм законодавства та захисту інтересів держави. У межах правового позитивізму юридична аргументація набувала переважно механістичного характеру, зводячись до встановлення відповідності чи невідповідності певних дій або бездіяльності чинним правовим нормам без належного урахування основоположних принципів права та потреби забезпечення прав і свобод людини [2]. Разом із тим саме розвиток логічних підходів і моделей у межах юридичної аргументації став основою для становлення правової аргументації як окремого феномена. Поєднання логічного моделювання з практикою аргументування забезпечило можливість реалізації принципів права в судовій діяльності.

Питання судової аргументації органічно пов'язано з темою природи помилки, яка в свою чергу, має глибоке філософське підґрунтя і досі досліджується мислителями різних країн. Цьому питанню приділялася неабияка увага ще в античний період історії Європи. Одним із перших, хто розглянув «помилку» як самостійну наукову проблему, був Арістотель. У своєму трактаті «Про софістичні спростування» він дослідив причини виникнення хибних суджень, визначивши помилки як «логічні вади софістичних міркувань». Арістотель виокремив п'ять основних цілей, яких прагнуть софісти в суперечках: спростування, введення в оману, використання невідповідної загальноприйнятим нормам мови, примус, а також спонукання співрозмовника до марнослів'я, тобто багаторазового повторення одного й того самого [3]. Це свідчить про те, що феномен помилки має власну природу, що забезпечує її ймовірність й в сучасних умовах. Логічні помилки мають універсальний характер, оскільки можуть виникати в будь-якій сфері соціального життя. [4].

У межах дослідження логічних помилок у праві важливим є аналіз їх функціональної ролі в структурі аргументації. Логічні помилки виступають не лише

результатом хибного мислення, а й виконують деструктивну функцію в процесі юридичного доведення, впливаючи на рівень переконливості аргументів та якість сформульованих правових висновків.

Однією з ключових характеристик логічних помилок є їх здатність порушувати внутрішню узгодженість аргументації. У правозастосовній та нормотворчій діяльності це може проявлятися у вигляді суперечностей між окремими положеннями, відсутності логічного зв'язку між аргументами та висновками або недостатньому обґрунтуванню висунутих тверджень. У таких випадках аргументація втрачає свою переконливість навіть за умови формальної коректності окремих її елементів.

Важливою особливістю логічних помилок є також їх вплив на процес прийняття юридичних рішень. Хибні логічні висновки можуть призводити до неправильної оцінки доказів, викривлення встановлення фактичних обставин справи або помилкової правової кваліфікації. У цьому контексті логічні помилки слід розглядати не лише як теоретичну проблему, але і як практичний чинник, що безпосередньо впливає на результати юридичної діяльності [5].

Для прикладу, поширеною логічною вадою обвинувальних актів є нечіткість і розмитість тези, тоді як, нормативно, обвинувальний акт повинен містити виклад фактичних, конкретних обставин, скажімо, кримінального правопорушення, які, скажімо, прокурор вважає встановленими, а також правову кваліфікацію кримінального правопорушення [6]. Окремої уваги заслуговують помилки у кваліфікації правопорушень, які відображаються вже в обвинувальному акті. З логічної точки зору кваліфікація є підведенням конкретного діяння під відповідну правову норму, тобто операцією застосування загального правила до конкретного випадку — дедуктивним умовиводом у формі правового силогізму. Більший засновок такого силогізму — норма закону, має — встановлені обставини справи, висновок — кваліфікація. Помилки у кваліфікації зазвичай виникають через некоректне формулювання меншого засновку: прокурор або слідчий суддя приписує діянню обвинуваченого ознаки, які об'єктивно не підтверджені матеріалами справи [7].

У позовних заявах цивільних справ нерідко трапляється помилка «круглого» аргументу, або *petitio principii* (укр. – не доказ, а припущення). Серед типових логічних помилок у позовних заявах виділяють також непропорційне узагальнення доказів. Статистика позовних заяв у господарських спорах, відповідно повідомленню Центру комерційного права у 2020 році, виявила, що в 34% проаналізованих справах позивачі наводили одну, дві господарські операції як доказ «систематичних» порушень договірних зобов'язань, що є логічною помилкою, помилкою «поспішного узагальнення» [8].

Найбільш поширеною з них у судових дебатах є *argumentum ad hominem* — апеляція до особи. Ця помилка полягає в тому, що замість спростування тверджень опонента атакується сама особа, її репутація, ймовірні мотиви або особисті характеристики.

Суміжною з *ad hominem* поширена помилка *ad verescundiam* — апеляція до авторитету. У судових дебатах вона виявляється в надмірному посиленні на думку авторитетних фахівців або посадових осіб без надання незалежного обґрунтування їхніх висновків [9].

У практиці українських судів задокументованим є й феномен «аргументу до жалості» — *argumentum ad misericordiam*. Хоча апелювання до гуманних почуттів суду,

само по собі де-юре, не є забороненим, воно стає логічною помилкою, коли використовується як заміник доведення [10].

Логічна помилка «поспішного узагальнення» в судових рішеннях найяскравіше проявляється при оцінці показань свідків. Ще однією системною проблемою є *circulatio in probando* — кругове доведення при оцінці доказів. Свого роду тавтологія. Суттєвим логічним дефектом мотивувальних частин є також порушення принципу «достатньої підстави» при оцінці висновків експертів.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що судове аргументування є складним багатовимірним явищем, яке поєднує елементи логіки, правового аналізу та практики правозастосування, передбачає не лише застосування норм права, а й їх обґрунтовану інтерпретацію з урахуванням фактичних обставин справи. Ігнорування принципів і законів логіки призводить до викривлення оцінки доказів, помилкового встановлення фактичних обставин справи та неправильного застосування норм права, що, у свою чергу, може спричинити ухвалення необґрунтованих і несправедливих судових рішень.

Таким чином, забезпечення логічної коректності судової аргументації є необхідною умовою підвищення якості правосуддя, а також гарантією його ефективності та справедливості.

Список використаних джерел:

1. Кельзен Г. Чисте правознавство. Київ: Юніверс, 2004. 416 с.
2. Алексі Р. Теорія юридичної аргументації. Київ: Юридична думка, 2011. 210 с.
3. Гаврилюк С. В. Юридичні помилки: поняття, класифікація, причини виникнення та шляхи подолання (усунення). Часопис Київського університету права. 2021. Вип. 1. С. 60–65.
4. Бандурка О. М., Тягло О. В. Юридична логіка: підручник. Харків: Золота миля, 2017. 216 с.
5. Гусар В., Михайліна Т. Загальна характеристика юридичної помилки: причини появи, поняття та правове значення. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 17–21.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88.
7. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ: Алерта, 2020. С. 654–661.
8. Центр комерційного права. Аналіз якості позовних заяв у господарських спорах: звіт за 2020 рік. Київ: ЦКП, 2020. 64 с.
9. Tindale CW. *Fallacies and Argument Appraisal*. Cambridge University Press; 2007. 218 p.
10. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. *La nouvelle rhétorique: Traité de l'argumentation*. Paris: Presses Universitaires de France, 1958. 2 t. 734 p.

Петренко К.

здобувачка 2 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, заочна форма навчання освітня програма «Право» Маріупольський

державний університет, м. Київ

Науковий керівник:

Камардіна Ю.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права,
Маріупольський державний університет, м.
Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1571-5215>

ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО ТА СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ: ПРАКТИКА ЄСПЛ У СПРАВАХ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Ключові слова: фундаментальні права людини, приватне і сімейне життя, визначенням місця проживання дитини,

Право на повагу до приватного та сімейного життя є одним із фундаментальних прав людини, закріплених у міжнародному праві. Його нормативною основою виступає стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на повагу до його приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції [1]. Значення цього права полягає у забезпеченні особистої автономії людини, захисті її внутрішнього світу, а також стабільності сімейних відносин.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває дослідження практики Європейського суду з прав людини у справах, пов'язаних із сімейними конфліктами. Саме ці категорії справ найчастіше демонструють складність балансу між інтересами держави, правами окремої особи та інтересами інших членів сім'ї.

Як зазначає В. І. Тертишник, право на приватне і сімейне життя має комплексний характер та охоплює широкий спектр особистих, сімейних, соціальних і моральних праввідносин [10, с. 34]. Це означає, що втручання держави у зазначену сферу можливе лише за наявності законних підстав, необхідності та пропорційності відповідно до вимог статті 8 Конвенції [1].

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово наголошував, що поняття «сімейне життя» не обмежується лише офіційно зареєстрованими шлюбними відносинами. У справі *Marckx v. Belgium* Суд визнав, що сімейні зв'язки можуть існувати і поза межами офіційного шлюбу, якщо між особами наявні реальні сімейні відносини [4]. Це рішення стало важливим кроком у розширенні змісту статті 8 Конвенції.

Особливо значущими є справи, пов'язані з визначенням місця проживання дитини, участю батьків у її вихованні та забезпеченням підтримання контактів між ними. Так, у справі *Hokkanen v. Finland* ЄСПЛ зазначив, що держава має позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективної реалізації права на сімейне життя [7]. Це означає, що державні органи повинні не лише утримуватися від неправомірного втручання у сімейні відносини, але й активно сприяти відновленню порушених сімейних зв'язків.

У справі *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* Суд підкреслив, що при вирішенні сімейних спорів пріоритетним має бути принцип «найкращих інтересів дитини» [6]. Саме цей принцип сьогодні визнається одним із ключових стандартів міжнародного сімейного права.

Водночас практика ЄСПЛ свідчить про те, що втручання держави у сімейне життя може бути виправданим у випадках, коли це необхідно для захисту прав і свобод інших осіб або забезпечення суспільного порядку. Проте таке втручання повинно відповідати критеріям законності, легітимної мети та необхідності у демократичному суспільстві.

Як зазначає О. В. Капліна, однією з найбільш складних проблем у сфері захисту права на сімейне життя є забезпечення балансу між приватними інтересами особи та публічними інтересами держави [2].

У справі *Kutzner v. Germany* ЄСПЛ визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з необґрунтованим вилученням дітей із сім'ї [3]. Суд наголосив, що такі заходи повинні застосовуватися лише як крайній засіб та бути пропорційними поставленій меті. Це рішення підтвердило необхідність мінімального втручання держави у сімейні відносини.

Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що право на повагу до приватного та сімейного життя має не лише негативний, але й позитивний зміст. У контексті сімейних конфліктів це означає необхідність створення ефективної судової системи, забезпечення своєчасного розгляду справ та належного виконання судових рішень.

Як зазначає С. В. Шевчук, невиконання судових рішень у справах щодо сімейних відносин може розглядатися як окреме порушення права на повагу до сімейного життя [9, с. 78].

Особливо актуальним це питання є для України. Так, у справі *Saviny v. Ukraine* ЄСПЛ встановив порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з необґрунтованим вилученням дітей із сім'ї [8]. У справі *Matichur v. Ukraine* Суд констатував порушення права на сімейне життя через невиконання рішення суду щодо визначення місця проживання дитини. У справі *M.S. v. Ukraine* ЄСПЛ також визнав порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з неефективністю дій державних органів у забезпеченні контакту між батьком і дитиною [5].

Таким чином, практика ЄСПЛ у справах сімейних конфліктів відіграє важливу роль у формуванні сучасних стандартів захисту права на повагу до приватного та сімейного життя. Вона сприяє розвитку національного законодавства, удосконаленню правозастосовної практики та посиленню гарантій захисту прав людини.

Отже, право на повагу до приватного та сімейного життя не є статичним, а постійно розвивається під впливом практики ЄСПЛ. Саме судова практика дозволяє конкретизувати зміст статті 8 Конвенції та адаптувати її до сучасних суспільних умов. Для України це має особливе значення, оскільки сприяє підвищенню ефективності правозастосування та забезпеченню реального захисту прав людини у сфері сімейних відносин.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Капліна О. В. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2013.
3. Маркс проти Бельгії (*Marckx v. Belgium*), рішення Європейського суду з прав людини від 13 червня 1979 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
4. Хокканен проти Фінляндії (*Hokkanen v. Finland*), рішення Європейського суду з прав людини від 23 вересня 1994 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
5. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland*, Judgment of the European Court of Human Rights, 6 July 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
6. Тертишник В. І. Теорія доказів у кримінальному процесі : монографія. Київ : Алерта, 2014.
7. *Kutzner v. Germany*, Judgment of the European Court of Human Rights, 26 February 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
8. Савіні проти України (*Saviny v. Ukraine*), рішення Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2008 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int>
9. Шевчук С. В. Практика Європейського суду з прав людини : навч. посіб. Київ : Реферат, 2011.

Пузирна Н.С.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного та приватного права Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-7297-0829>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО-ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Ключові слова: внутрішньо-переміщені особи, захист прав, міжнародний захист.

Для України питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб стало надзвичайно актуальним з 2014 року і не втратило своєї важливості до сьогодні. У цей період національне законодавство зазнало суттєвих змін, спрямованих на вирішення проблеми внутрішньої міграції.

Проблема захисту прав внутрішньо переміщених осіб є прямим наслідком російської агресії проти України, включаючи анексію Криму та збройний конфлікт на Донбасі. Це призвело не тільки до втрат серед цивільного населення, а й до виникнення великомасштабної вимушеної міграції, з якою Україна зіткнулася вдруге з часів Другої світової війни (після Чорнобильської катастрофи 1986 року, що супроводжувалася переміщенням 162 тисяч осіб). Однак, ця проблема має набагато більші масштаби. Якщо для Західної та Центральної Європи основним викликом є біженці, то в Україні переважають внутрішньо переміщені особи. Станом на 2016 рік в Україні налічувалося близько 1,8 мільйона таких осіб, серед яких значну частину складали пенсіонери (60%), працездатні особи (25%), діти (10%) і люди з інвалідністю (5%). За цими показниками Україна входить до п'ятірки країн з найбільшим числом внутрішньо переміщених осіб у світі (28 мільйонів на глобальному рівні). А вже на початку 2023 року в Україні вже було зареєстровано понад 5 млн. внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) [1, с. 57].

Проблема внутрішнього переміщення та забезпечення належного правового статусу внутрішньо переміщених осіб є актуальною як для національного, так і для міжнародного права. Внутрішньо переміщені особи, на відміну від біженців, не покидають межі своєї країни, і питання забезпечення їхніх прав розглядається в контексті національного, здебільшого адміністративного права. Проте, оскільки внутрішнє переміщення зазвичай є результатом непередбачуваних та кризових факторів, і зачіпає значну кількість осіб, держави не завжди мають достатньо ресурсів для ефективного реагування. Тому значну допомогу надають міжнародні урядові та неурядові організації, як це має місце і в Україні.

Ще однією важливою причиною міжнародного значення цієї проблеми є те, що не вирішене на національному рівні питання внутрішнього переміщення може призвести до міграції осіб до інших держав, що збільшує ймовірність їхнього переходу до статусу біженців, що є частиною поточної міграційної кризи в Європі. Крім того, правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб національним законодавством є відповіддю на необхідність імплементації міжнародно-правових стандартів щодо прав людини. Ілюстрацією цього є зміни в українському законодавстві, зокрема в Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2], який було змінено з метою приведення його у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема з Керівними принципами щодо внутрішнього переміщення ООН 1998 року.

Термін «внутрішньо переміщена особа» почав активно використовуватись лише в кінці XX століття, коли міжнародне співтовариство вперше звернуло увагу на проблему переміщених осіб. Після Другої світової війни основні зусилля міжнародного співтовариства були спрямовані на захист біженців, але для осіб, які переміщуються всередині своєї країни, міжнародний захист спочатку не існував. У 1951 році була прийнята Конвенція ООН про статус біженців, однак цей механізм не покривав осіб, які змушені були залишити свої домівки, але не перетинали кордонів країни [3].

Керівні принципи ООН з переміщених осіб 1998 року стали основою для правового регулювання статусу внутрішньо переміщених осіб, визначивши основні принципи і механізми захисту таких осіб від дискримінації, а також гарантування їхніх прав та свобод. Важливо зазначити, що основний обов'язок щодо надання допомоги і захисту

внутрішньо переміщеним особам лежить на національній владі, яка несе відповідальність за забезпечення їхніх прав.

Згідно з міжнародними стандартами, статус внутрішньо переміщених осіб відрізняється від статусу біженців тим, що перші залишаються на території своєї країни та є її громадянами. Таким чином, питання захисту їхніх прав повинно базуватись на національному законодавстві і міжнародних правових нормах, зокрема Загальній декларації прав людини та міжнародних пактах про права людини.

Українське законодавство щодо внутрішньо переміщених осіб, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2], було прийнято 22 листопада 2014 року. Закон надає правовий статус внутрішньо переміщених осіб та визначає механізми їхньої реєстрації та соціального захисту. Проте виявлені прогалини в законодавстві, а також недостатня координація між органами влади та громадськими організаціями, свідчать про необхідність подальших удосконалень у цій сфері.

Важливим є розуміння, що проблема захисту прав внутрішньо переміщених осіб має не лише правовий, а й гуманітарний аспект. Вона потребує створення комплексної стратегії, що включає як юридичні, так і соціальні ініціативи. Тому для ефективного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб необхідно враховувати міжнародні стандарти, а також досвід національних і міжнародних організацій.

Проблеми захисту прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є надзвичайно важливими в сучасному міжнародному праві, оскільки конфлікти, насильство, природні катастрофи та інші кризи призводять до масових переміщень людей по всьому світу. Внутрішньо переміщені особи (ВПО) - це особи, які змушені були покинути свої місця проживання через насильство, порушення прав людини або природні катастрофи, але при цьому залишаються в межах своєї країни. Їхній правовий статус потребує окремого регулювання на міжнародному рівні, адже вони не є біженцями, які підпадають під захист міжнародного права щодо біженців [4, с. 74].

Міжнародне право не має єдиного договору, що повністю регулює права внутрішньо переміщених осіб, але існують міжнародні стандарти, що забезпечують їхній захист. Одним із важливих документів є Керівні принципи щодо переміщених осіб (1998), які визначають ключові права ВПО, зокрема право на захист від насильства, гуманітарну допомогу, безпеку та право на повернення. Також важливими є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція з прав людини, що гарантують права ВПО на території Європи.

В Україні для захисту ВПО ухвалено Закон "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" (2014) [2], що визначає їхні права на соціальну допомогу, медичне обслуговування, житло та компенсації. Однак, через відсутність єдиного міжнародного механізму, проблеми ВПО залишаються актуальними, зокрема у доступі до соціальних виплат, житла, медичних послуг та працевлаштування.

Таким чином, важливим є врахування міжнародних стандартів у сфері прав людини, що сприятиме вдосконаленню національного законодавства щодо ВПО. Співпраця з міжнародними організаціями, такими як ООН, Червоний Хрест, залишається і на сьогодні важливим елементом у забезпеченні належного соціального та правового захисту для внутрішньо переміщених осіб. Для ефективного захисту прав ВПО необхідно посилити співпрацю між державами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством, а також покращити координацію в питаннях допомоги.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н.В., Бойко В.І. Міжнародно-правові стандарти захисту внутрішньо-переміщених осіб: теоретичний й практичний аспекти. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2023. № 3(25). С. 57-63.

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. Станом на 04 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 09.05.2026).

3. Кудря І. Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід. Круглий стіл Інституту законодавства ВРУ. (26 лютого 2016 р.). URL: <http://veche.kiev.ua/journal/5195/> (дата звернення: 09.05.2026).

4. Войціховський А. В. Права людини у міжнародному праві. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

Сальнікова Н.

*кандидат історичних наук, доцент, доцент
кафедри інформаційної діяльності
Маріупольський державний університет*
<https://orcid.org/0000-0003-4931-0491>

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОЗИТИВНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ДЕСТРУКТИВНІ РИЗИКИ

Ключові слова: *мислення, комунікація, соціальна організація, інформаційно-комунікаційні технології, цифровізація державних послуг (e-урядування)*

Сучасний етап цивілізаційного розвитку неможливо уявити без тотального проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери буття. Якщо індустріальна епоха трансформувала фізичну працю, то інформаційна епоха трансформує саму природу мислення, комунікації та соціальної організації. Процеси інформатизації вже не є вузькотехнічним питанням - вони стали потужним драйвером економічних, політичних і культурних змін, породжуючи водночас як безпрецедентні можливості для розвитку особистості та суспільства, так і нові, раніше невідомі форми вразливості.

Пандемія, геополітичні кризи та війни продемонстрували амбівалентну природу інформатизації: з одного боку, саме цифрові платформи забезпечили безперервність освіти, роботи та соціальних контактів; з іншого - вибухове зростання дезінформації, кібератак і цифрового контролю, що поставило під сумнів безумовну прогресивність цього процесу.

Інформатизацію варто розуміти не просто як насичення суспільства комп'ютерами та мережами, а як глибинний соціотехнічний процес, у ході якого інформація перетворюється на основний ресурс розвитку, а інформаційно-комунікаційні технології - на універсальний інструмент організації будь-якої діяльності. Умовно можна виокремити три хвили цього процесу. Позитивний напрям інформатизації полягає в тому, що саме інформатизація докорінно змінила структуру економіки, знизивши трансакційні витрати та відкривши доступ до глобальних ринків для суб'єктів будь-якого масштабу. Малий бізнес і самозайняті особи отримали інструменти, які раніше були доступні лише великим корпораціям: хмарні сервіси, цифровий маркетинг, онлайн-платежі, логістичні платформи. Віддалена зайнятість, що стала масовою в останні роки, дозволила мільйонам людей долучитися до ринку праці незалежно від місця проживання, що особливо важливо для мешканців депресивних регіонів, людей з інвалідністю, батьків із малолітніми дітьми. Крім того, інформатизація стимулює появу принципово нових професій і галузей - від розробників штучного інтелекту до фахівців із кібербезпеки, креаторів цифрового контенту, операторів дронів. Економіка знань, заснована на інтелектуальному капіталі, поступово витісняє ресурсно-сировинну модель, що створює передумови для сталого розвитку. Чи не найбільшим цивілізаційним здобутком інформатизації стало безпрецедентне розширення доступу до інформації. Онлайн-бібліотеки, відкриті університетські курси, наукові репозитарії, освітні платформи типу Coursera чи Prometheus зробили якісну освіту доступною для людей із різних соціальних верств і

країн. Знання перестало бути привілеєм закритих елітарних спільнот - воно стало глобальним суспільним благом [2, с. 129].

У культурній сфері інформатизація уможливила збереження і поширення культурної спадщини через оцифрування архівів, музеїв, бібліотек. Водночас виникли нові форми творчості - цифрове мистецтво, інтерактивні інсталяції, мережева література, що відкривають простір для самовираження без посередництва традиційних інституцій.

Цифровізація державних послуг (е-урядування) є одним із найвідчутніших позитивних наслідків інформатизації для пересічних громадян. Електронні реєстри, портали державних послуг, системи електронного документообігу зменшують корупційні ризики, скорочують час обслуговування та мінімізують особистий контакт із чиновником. Досвід України із застосунком «Дія» засвідчив, що якісна інформатизація державного сервісу здатна не лише підвищити зручність, а й сформувати новий рівень довіри між громадянином і державою [3, с. 47].

Соціальні мережі, месенджери, платформи петицій та краудфандингу створили новий тип суспільної комунікації - швидко, децентралізовану, здатну до самоорганізації. Волонтерські рухи, правозахисні кампанії, екологічні ініціативи отримали потужний інструмент мобілізації прихильників і ресурсів. Інформатизація сприяє прозорості влади, оскільки громадяни отримують можливість фіксувати, поширювати й аналізувати інформацію про дії посадовців.

Поряд із зазначеними досягненнями інформатизація несе низку серйозних загроз, ігнорування яких може призвести до руйнівних наслідків для суспільства й особистості.

Один із найгостріших викликів - нерівномірність доступу до інформаційних технологій та навичок їх використання. Цифровий розрив існує не лише між багатими та бідними країнами, а й усередині кожної держави: між містом і селом, між молодими та літніми людьми, між чоловіками та жінками. Однак найнебезпечнішим є когнітивний розрив - різниця у здатності критично осмислювати інформацію, відрізнити факти від фейків, свідомо використовувати складні цифрові інструменти. Ті, хто не володіє такими навичками, стають не просто виключеними з цифрової економіки, а й уразливими до маніпуляцій, шахрайства, дезінформації.

Необмежений доступ до інформації парадоксально призвів до зниження якості її споживання. Людина виявилася не готовою до оброблення величезних масивів даних, що надходять щосекунди. Як наслідок - формується так зване «кліпове мислення»: фрагментарне, поверхове, нездатне до тривалої концентрації та глибокого аналізу. Інформаційний шум ускладнює виокремлення дійсно важливого, а звичка до швидкого гортання новин знижує емпатію та здатність до співпереживання.

Кожна дія в цифровому середовищі залишає слід, який фіксується, аналізується та монетизується глобальними технологічними корпораціями. Особисті дані перетворилися на товар, а користувач - на джерело прибутку, часто не усвідомлюючи цього. Наразі корпорації претендують на приватний людський досвід як на безкоштовну сировину. Втрата контролю над власними даними створює безпрецедентні ризики для індивідуальної свободи та демократичних інститутів.

Алгоритми соціальних мереж, налаштовані на максимальне утримання уваги, створюють «інформаційні бульбашки», у яких користувач бачить лише той контент, що підтверджує його переконання. Це призводить до поляризації суспільства, радикалізації поглядів і вразливості до цілеспрямованих інформаційних атак. Дезінформація та пропаганда перетворилися на потужну зброю гібридних воєн, а дипфейки, створені за допомогою штучного інтелекту, розмивають саме поняття достовірності. У такому середовищі громадянину дедалі важче формувати об'єктивну картину світу, що підриває основи демократичного врядування [1, с. 42].

Інформатизація, яка обіцяла об'єднати людей, парадоксально посилила відчуття самотності та соціальної ізоляції. Віртуальна комунікація, позбавлена невербальних сигналів, часто є сурогатом справжнього спілкування. Зростає залежність від цифрових пристроїв, що викликає тривожність, депресивні стани, порушення сну. Особливо

вразливою є молодь, чия соціалізація значною мірою перемістилася в онлайн. Крім того, розмиваються межі між робочим і особистим часом: постійна доступність через месенджери призводить до професійного вигорання.

Кіберпростір став новим полем бою. Кібератаки на критичну інфраструктуру - енергомережі, банківські системи, медичні заклади, державні реєстри - здатні паралізувати життєдіяльність цілих країн. В умовах збройних конфліктів інформаційні системи водночас є і мішенню, і засобом оборони, що вимагає безпрецедентних інвестицій у кібербезпеку та формування культури цифрової гігієни серед населення [2, с. 133].

Порівняння позитивних і негативних наслідків інформатизації засвідчує, що проблема полягає не в самих технологіях, а в соціальних, етичних і правових механізмах, які регулюють їх використання. Технології є лише інструментом, здатним слугувати як звільненню, так і поневоленню - залежно від цінностей, покладених в основу їх впровадження.

Підсумовуючи, треба зазначити, що інформатизація є невідворотним і багатовимірним процесом, що визначає обличчя сучасної цивілізації. Її позитивний потенціал реалізується насамперед через створення умов для реалізації фундаментальних прав людини: права на знання та інформацію, права на економічну участь (інклюзія), права на якісне публічне управління та права на свободу об'єднань і комунікації. Водночас інформатизація продукує низку деструктивних ризиків, які безпосередньо загрожують правам людини. Найзагрозливішими є: поглиблення нерівності, що порушує принцип недискримінації та право на рівний доступ; ерозія приватності (право на повагу до приватного життя); алгоритмічна маніпуляція свідомістю (право на свободу думки та інформаційну автономію); зростання кіберзагроз (право на особисту безпеку) та психосоціальна дезадаптація (право на психічне здоров'я).

Ключове протиріччя сучасної інформатизації полягає в асиметрії між стрімким технологічним прогресом і відставанням гуманітарних, етичних та правових механізмів захисту прав людини. Подолання цього протиріччя вимагає переходу від техноцентричної до правозахисної (людиноцентричної) парадигми інформатизації, у центрі якої - людина з її невід'ємними правами, гідністю та свободами.

Практичними кроками на цьому шляху є: розробка міжнародних стандартів цифрової етики, що ґрунтуються на загальній декларації прав людини; реформування освіти для формування критичного мислення, цифрової культури та правової свідомості; створення ефективних механізмів захисту персональних даних як складової права на приватність; упровадження правових інструментів протидії дезінформації, що водночас не порушують свободу слова; забезпечення рівного цифрового доступу для вразливих груп як реалізація принципу недискримінації.

Список використаних джерел:

1. Кудлай В. Г. Розвиток персоналу в умовах диджиталізації: нові компетенції та виклики. *Галицький економічний вісник*. 2024. № 5. С. 38–47.
2. Касьянова Н. В. Цифрові трансформації у глобальному вимірі. *Бізнес-Інформ*. 2024. № 12. С. 127–135.
3. Олешко Т. І., Титенко О. А. Цифровізація публічного управління: виклики та перспективи. *Державне управління*. 2023. № 2. С. 45–53.

Сидор Я.В.

бакалавр, спеціальність «Право», Навчально-науковий інститут права та правоохоронної діяльності Львівський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:

Верхола Ю.В.

НАБУТТЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЗА НАБУВАЛЬНОЮ ДАВНІСТЮ

Ключові слова: *набувальна давність, майно, право власності.*

Інститут набувальної давності є одним із важливих способів набуття права власності у цивільному праві. Його значення полягає у забезпеченні стабільності цивільного обороту та врегулюванні правового статусу майна, яке тривалий час перебуває у володінні особи без належного юридичного титулу. У сучасних умовах розвитку приватноправових відносин питання застосування набувальної давності набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє усунути ситуації невизначеності щодо належності майна. Набувальна давність спрямована на усунення ситуацій правової невизначеності щодо майна, коли фактичний володілець не має інших правових підстав для оформлення права власності. У таких випадках саме вплив встановленого законом строку здатний перетворити фактичне володіння на право власності, виступаючи правотворчим елементом відповідних правовідносин [3, с. 127]. Таким чином, інститут набувальної давності сприяє забезпеченню стабільності майнових відносин та остаточному визначенню власника майна.

Історичні витоки інституту набувальної давності пов'язані з римським приватним правом, у якому давнісне володіння розглядалося як один із механізмів забезпечення стабільності цивільного обороту. Зокрема, дослідники підкреслюють, що інститут набувальної давності (*usucarіo*) сформувався ще у римському праві і використовувався як правовий інструмент закріплення фактичного володіння за особою після спливу певного строку [3, с. 93]. Саме завдяки цьому механізму забезпечувалася можливість остаточного визначення власника речі після тривалого фактичного володіння нею. У сучасному цивільному праві України цей інститут отримав законодавче закріплення у ст. 344 Цивільного кодексу України, яка визначає умови та строки набуття права власності на підставі давності.

Для виникнення права власності за набувальною давністю необхідна наявність певного юридичного складу, що включає кілька обов'язкових умов. До таких умов належать добросовісність заволодіння майном, відкритість і безперервність володіння, а також вплив встановленого законом строку. У науковій літературі підкреслюється, що набуття права власності за набувальною давністю можливе лише за наявності сукупності юридичних фактів, які підтверджують фактичне володіння майном та його відповідність вимогам законодавства [4, с. 50]. Відповідно до положень цивільного законодавства, особа, яка добросовісно заволоділа чужим майном і відкрито та безперервно володіє ним протягом установленого строку, може набути право власності на це майно. Для нерухомого майна такий строк становить десять років, а для рухомого – п'ять років.

Окрему увагу у наукових дослідженнях приділяють правовій природі давнісного володіння. У доктрині цивільного права існують різні підходи до визначення його правового характеру. Частина науковців розглядає давнісне володіння як суб'єктивне право, тоді як інші вважають його лише фактичним станом. При цьому зазначається, що добросовісне володіння за набувальною давністю не ґрунтується на правовому титулі, оскільки особа фактично володіє майном без наявності договору або іншої юридичної підстави [3, с. 94]. Таким чином, давнісне володіння слід розглядати передусім як фактичний стан, який за наявності передбачених законом умов може трансформуватися у право власності.

Важливим аспектом застосування набувальної давності є можливість правонаступництва у володінні майном. Законодавство передбачає можливість приєднання строку володіння попереднього володільця до строку володіння

правонаступника. Це означає, що новий володілець може враховувати час володіння майном попередником для набуття права власності за набувальною давністю. У науковій літературі зазначається, що зарахування строку володіння попереднього володільця до строку володіння правонаступника є важливим елементом реалізації механізму набувальної давності [4, с. 58]. Такий підхід дозволяє забезпечити безперервність володіння майном і сприяє ефективному застосуванню цього інституту.

Не менш важливим є питання визначення моменту виникнення права власності за набувальною давністю. У науковій доктрині існують різні підходи до вирішення цієї проблеми. Одні дослідники вважають, що право власності виникає автоматично після спливу встановленого законом строку, інші ж пов'язують його виникнення з моментом судового визнання такого права. Зокрема, підкреслюється, що у практиці застосування цивільного законодавства право власності на нерухоме майно за набувальною давністю часто виникає на підставі рішення суду, яке підтверджує наявність усіх необхідних юридичних умов [1, с. 383]. Судове рішення у цьому випадку виконує функцію офіційного підтвердження правового статусу володільця та закріплення його права власності.

Отже, інститут набувальної давності відіграє важливу роль у системі способів набуття права власності. Його застосування сприяє забезпеченню стабільності цивільного обороту, усуненню правової невизначеності щодо належності майна та захисту інтересів добросовісних володільців. Водночас у теорії та практиці цивільного права залишаються дискусійними питання щодо правової природи давнісного володіння, моменту виникнення права власності та особливостей правонаступництва у володінні майном. Подальші наукові дослідження у цій сфері сприятимуть удосконаленню законодавчого регулювання та формуванню єдиної правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Дубовик В. В. Визначення моменту набуття права власності на майно за набувальною давністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 92, ч. 1. С. 382–387.
2. Зубачик Н. Б. Проблеми набуття права власності на підставі набувальної давності за рішенням суду. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 93–95.
3. Марусенко Р. І. Проблеми набуття права власності на землю за набувальною давністю. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 60. С. 93–105.
4. Рябоконт С. О. Набувальна давність та правонаступництво: питання теорії та практики. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова*. *Правознавство*. 2018. Т. 23, вип. 1 (32). С. 49–60.

Сліпенюк В.В.

*доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»,
доцент кафедри публічної служби та права
Навчально-наукового інституту публічної
служби та управління Національного
університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-1879-5596>*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ: КОНСТИТУЦІЙНІ МЕЖІ ТА ВИКЛИКИ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: правосуддя, суд, цифровізація, європейські стандарти, ЄС, євроінтеграція, конституційні права, національна безпека.

У сучасних умовах державотворення цифровізація правосуддя постає не лише як інструмент модернізації, а й як фундаментальна складова євроінтеграційного процесу України, що безпосередньо впливає на динаміку адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. Процес імплементації цифрових технологій у діяльність судів вимагає

чіткого дотримання конституційних меж, оскільки забезпечення права на справедливий судовий розгляд має гармоніювати з інноваційними формами судочинства, не нівелюючи при цьому базові гарантії захисту прав людини. Водночас виклики національної безпеки зумовлюють необхідність формування особливого правового режиму захисту судової інформації, де цифрова трансформація розглядається крізь призму стійкості державних інститутів. Таким чином, пошук балансу між ефективністю електронного правосуддя, конституційними принципами та вимогами безпеки є критично важливим для успішної інтеграції України в єдиний європейський правовий простір.

Стратегічна значущість цифрової трансформації діяльності судів стала предметом повідомлення Європейської комісії від 02.12.2020 «Цифровізація правосуддя в Європейському Союзі – набір інструментів можливостей», в якому прямо наголошено на нагальній потребі модернізації правової бази транскордонних процедур у цивільних, господарських та кримінальних справах. Ключовий акцент інституція робить на впровадженні принципу «цифровий за замовчуванням», який розглядається як пріоритетний механізм розвитку правової системи, що має базуватися на сумісності та взаємній довірі при суворому дотриманні гарантій безпеки та недопущенні соціальної ізоляції учасників процесу.

Для досягнення повноцінного функціонального простору свободи, безпеки та правосуддя, а також зменшення існуючих відмінностей цифровізації судових систем Європейським Парламентом та Радою ЄС прийнято Регламент про цифровізацію судової співпраці та доступ до правосуддя у транскордонних цивільних, комерційних та кримінальних справах, а також про внесення змін до деяких актів у сфері судової співпраці від 13.12.2023 № 2023/2844 [1]. Останній спрямований на підвищення ефективності та результативності судових процедур і полегшення доступу до правосуддя шляхом оцифрування існуючих каналів зв'язку, що має призвести до економії коштів і часу, зменшення адміністративного навантаження та підвищення стійкості до форс-мажорних обставин для всіх органів, залучених до транскордонної судової співпраці.

Одним із ключових завдань, на які зацентровано увагу у преамбулі вище вказаного регламенту, є розробка відповідних каналів та інструментів для швидкого, прямого, сумісного, надійного, доступного, безпечного та ефективного транскордонного електронного обміну даними, пов'язаними зі справами, між компетентними органами. Наразі основним інструментом такого типу, що використовується в ЄС, є електронна система правосуддя через систему онлайн-обміну даними (e-CODEX) [2]. Як децентралізована ІТ-система, e-CODEX забезпечує унікальне технологічне рішення для сумісності, дозволяючи державам-членам, громадянам та суб'єктам господарювання здійснювати правову комунікацію, використовуючи існуючі національні інтерфейси. Висока ефективність даного інструменту підтверджується динамікою його масштабування: якщо на сьогодні система забезпечує цифрову підтримку 7 юридичних процесів, то до 2030 року планується розширення її функціонала на понад 20 типових випадків використання. Важливо зауважити, що e-CODEX вже охоплює всі 27 держав-членів ЄС, а також провідні міжнародні та професійні інституції у сфері правосуддя, що робить його базою для єдиного цифрового юридичного простору, до якого має адаптуватися і судова система України в межах виконання євроінтеграційних зобов'язань.

Окрім регулювання технічного обміну даними, Регламент також встановлює правила щодо інших базових аспектів цифрового судочинства. Зокрема, документ уніфікує порядок використання відеоконференцій та інших технологій дистанційного зв'язку для процесуальних цілей (окрім збору доказів), впроваджує стандарти застосування електронних підписів та печаток, визначає юридичні наслідки використання електронних документів, а також регламентує процедури електронної оплати судових зборів.

У контексті євроінтеграційних прагнень досвід України демонструє вагомий прогрес у розбудові національної системи цифрового правосуддя, яка на сучасному етапі вже значною мірою корелює із ключовими європейськими стандартами. Центральним

елементом цієї трансформації виступає підсистема «Електронний суд» як складова Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), що забезпечує практичну реалізацію низки інструментів, співзвучних із вектором розвитку ЄС. Зокрема, в Україні повноцінно впроваджено принцип процесуальної рівноцінності документів, за якого електронні форми даних мають аналогічну юридичну силу з паперовими носіями, що повністю відповідає європейській концепції недопустимості дискримінації цифрового судочинства. Ефективність вітчизняної моделі підтверджується надійним функціонуванням механізмів дистанційного правосуддя, зокрема проведенням судових засідань у режимі відеоконференції, що гарантує безперервний доступ до суду навіть в умовах безпекових викликів. Окреслена технологічна спроможність доповнюється цифровою інтеграцією фінансових розрахунків, яка дозволяє здійснювати онлайн-оплату судового збору, а також використанням кваліфікованого електронного підпису (КЕП), що забезпечує високий рівень безпеки при ідентифікації користувачів [3].

Вітчизняна модель цифровізації правосуддя демонструє високий ступінь релевантності межах прав людини, визначених у Конституції України, гарантуючи при цьому дотримання права на ефективний доступ до правосуддя, на справедливий суд, на повагу до приватного та сімейного життя та на захист персональних даних. Крім того, остання не лише сприяє утвердженню принципів незалежності судової гілки влади, а й виступає запобіжником будь-яких проявів дискримінації, що цілком відповідає європейським стандартам. Таким чином, підсистема «Електронний суд» уже сьогодні виконує роль базового національного інтерфейсу, який, на нашу думку, дозволяє у найближчій перспективі здійснити повну інтеграцію із загальноєвропейськими мережами, такими як e-CODEX.

Водночас, попри очевидні функціональні переваги, підсистема «Електронний суд», як і будь-який інший інструмент цифрового правосуддя, не позбавлена критичних ризиків, пов'язаних із потенційними витокami даних та їх використанням всупереч державним інтересам. Для України це питання набуває особливої гостроти в умовах повномасштабної війни з РФ, оскільки під час судового розгляду справ різних категорій формується та зберігається значний масив конфіденційної інформації про громадян та документів, що мають таємний характер. Несанкціонований доступ до таких відомостей створює пряму загрозу національній безпеці, оскільки може бути використаний ворогом як для вербування та тиску на учасників процесу, так і для дестабілізації державної системи загалом.

Практичним підтвердженням критичності зазначених загроз є системні деструктивні впливи на вітчизняну судову інфраструктуру, зокрема масована кібератака 2023 року на Державне підприємство «Інформаційні судові системи», ціллю якої стали сервіси забезпечення доступності правосуддя та системи електронної пошти. Варто зауважити, що подібні інциденти мають характер цілеспрямованої довгострокової стратегії, що підтверджується ще зафіксованими у 2018 році розсилками шкідливого програмного забезпечення з російських IP-адрес під виглядом ділової документації. Після початку повномасштабного вторгнення інтенсивність таких атак на органи державної влади зросла до 20-50 мільйонів інцидентів щомісяця, що координуються спеціалізованими угрупованнями у співпраці з російськими спецслужбами [4].

З огляду на зазначене, перетворення цифровізації правосуддя на об'єкт національної безпеки першочергової ваги вимагає негайної імплементації європейських стандартів щодо професійної підготовки кадрів. Відповідно до засадничих положень Регламенту ЄС, держави-члени зобов'язані забезпечити фахівців у сфері правосуддя та компетентні органи необхідним навчанням для безпечного використання децентралізованих ІТ-систем та технологій дистанційного зв'язку. Такий підхід передбачає системне підвищення цифрової грамотності учасників судового процесу, що має відбуватися з повагою до їхньої професійної незалежності та за активної підтримки фінансових програм Союзу. Європейська модель також акцентує на важливості обміну

передовим досвідом у впровадженні відеоконференцій для оптимізації витрат та зміцнення стійкості систем.

Підсумовуючи всі вище викладені положення, можна констатувати, що цифрова трансформація правосуддя в Україні динамічно розвивається у межах конституційного поля та демонструє високий ступінь відповідності європейським стандартам. При цьому забезпечується баланс між технологічною ефективністю та захистом основоположних прав людини. Водночас гострота сучасних безпекових викликів зумовлює стратегічну необхідність залучення грантової підтримки та освітніх ресурсів ЄС для розбудови захищеної системи електронного судочинства, здатної протидіяти зовнішнім втручанням. Саме висока професійна кваліфікація суддів, працівників апарату й учасників судочинства у сфері кібербезпеки має стати фундаментом стійкості вітчизняного правосуддя, гарантуючи безперервність його провадження й надійний захист інформації в цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Regulation (EU) 2023/2844 of the European Parliament and of the Council of 13 December 2023 on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R2844>
2. The info about e-CODEX. URL: <https://ec.europa.eu/digital-building-blocks/sites/spaces/DIGITAL/pages/956170725/e-CODEX>
3. Підсистема «Електронний суд». URL: <https://id.court.gov.ua/>
4. Російські хакери атакували судову систему України. URL: <https://zmina.info/news/rosijski-hakery-atakuvaly-sudovu-systemu-ukrayiny/>

Сторожук А.Ф.

здобувач II курсу третього (аспірантського) рівня вищої освіти, юридичний факультет Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Кравчук В.М.

*професор, доктор юридичних наук, кафедра конституційного адміністративного та міжнародного права Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0001-8332-3523*

ЗАБОРОНА СУДДІ МАТИ ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ МАНДАТ: КОНСТИТУЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ

Ключові слова: *суддя, конституція.*

Обіймаючи посаду судді, особа зазвичай зазнає ряд обмежень в реалізації деяких суб'єктивних прав. Так, відповідно до ч. 2 ст. 127 Конституції України, суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої [1]. Розглянемо конституційне регулювання заборони судді мати представницький мандат на прикладі окремих європейських держав.

Відтак, у ч. 1 ст. 69 Конституції Албанії вказано, що судді не можуть бути кандидатами та обиратися депутатами, не звільнившись зі своїх посад [2]. Відповідно до ч. 3 ст. 147 Конституції Естонії, за винятком передбачених законом випадків, судді не можуть обіймати жодних інших виборних або номенклатурних посад [3]. Згідно ч. 3 ст.

35 Конституції Ірландії, суддя не повинен бути обраний членом будь-якої палати Парламенту [4]. Стаття 113 Конституції Литви передбачає, що суддя не може обіймати ніяких інших виборних та призначуваних посад, працювати в підприємницьких, комерційних чи інших приватних установах або на підприємствах. Він також не може отримувати ніякого іншого окладу за винятком окладу судді та плати за педагогічну або творчу діяльність [5].

Частина 6 ст. 116 Конституції Молдови визначає, що посада судді несумісна з будь-якою іншою оплачуваною посадою, за винятком викладацької та наукової діяльності [6]. Частина 2 ст. 103 Конституції Польщі передбачає, що суддя, прокурор, службовець на цивільній службі, військовослужбовець на дійсній військовій службі, посадова особа поліції, а також посадова особа служб охорони держави, не можуть мати депутатський мандат [7]. Відповідно до ч. 3 ст. 216 Конституції Португалії, судді, виконуючи свої службові обов'язки, не можуть одночасно виконувати будь-які інші функції у публічних чи приватних організаціях, за винятком викладання та науково-дослідної роботи у сфері юриспруденції без отримання винагороди згідно із законом [8]. У ч. 2 ст. 124 Конституції Румунії зазначено, що посада судді є несумісною з будь-якою іншою державною чи приватною посадою, окрім академічної професорської діяльності [9].

Стаття 148 Конституції Сербії визнає, що політична діяльність суддів забороняється [10]. Відповідно до ст. 77 Конституції Словаччини, функція депутата несумісна із здійсненням функцій судді [11]. У 133 ст. Конституції Словенії зазначено, що посада судді несумісна з посадою в інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування та органах політичних партій, а також з іншими посадами та діяльністю, передбаченими законом [12].

Виходячи з положення ч. 1 ст. 26 Конституції Угорщини, судді не можуть бути членами політичної партії або займатися будь-якою політичною діяльністю [13]. Стаття 22 Конституції Чехії забороняє поєднувати функції депутата з суддівськими функціями [14].

Водночас в конституціях ряду європейських держав такої заборони на пряму не передбачено (Німеччина, Франція, Австрія, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Греція, Данія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Хорватія тощо)

Аналіз конституційних положень України та ряду європейських держав свідчить про спільну тенденцію — посада судді є несумісною з політичною діяльністю, представницькими мандатами та іншими оплачуваними посадами. Такі обмеження мають на меті гарантувати незалежність судової влади, уникнути конфлікту інтересів та забезпечити неупередженість суддів при здійсненні правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конституція України
2. Конституція Албанії 1998 року. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012
3. Constitution of the Republic of Estonia. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/1992/14783?lang=uk>
4. Constitution of Ireland. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html>
5. Конституція Литовської Республіки. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://constitutii.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/01/lt045uk.pdf>
6. Конституція Республіки Молдова. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.constcourt.md/public/files/file/constitutia_minoritara/Constitutia_RM_format_mic_Ucr_Tipar_15-07-2016.pdf
7. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). К.: Москаленко О.М., 2018. 84 с.

8. Конституції країн світу: Італійська Республіка, Держава-Місто Ватикан, Королівство Іспанія, Португальська Республіка. Переклад Т. В. Руденко, В. С. Станіч. К. : ОБК, 2021. 320 с.

9. Constitution of Romania. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/ROM%20Constitution%20of%20Romania%20\(1991,%20English\).pdf](https://data.globalcit.eu/NationalDB/docs/ROM%20Constitution%20of%20Romania%20(1991,%20English).pdf)

10. Constitution of Serbia. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/130144/constitution-of-serbia.php>

11. Конституція Словацької Республіки. Електронний ресурс. Режим доступу: https://cms-service.slov-leh.sk/dam/jcr:4ef43c20-c652-4550-a048-b512198aad5/460_1992_1.pdf

12. Constitution of the Republic of Slovenia. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.us-rs.si/wp-content/uploads/2021/07/CONSTITUTION-2021-precisceni-dokument-dodan-62a-clen.pdf>

13. The Fundamental Law of Hungary. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://codices.coe.int/codices/documents/constitution/E92D6B12-66B2-4899-976E-D2C95F4AE565?lang=eng>

14. Constitution of Czech Republic. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://constitutionnet.org/sites/default/files/Czech%20Republic%20Constitution.pdf>

Strilchuk D.

4th year student of the Faculty of Law of Lesya Ukrainka Volyn National University,

<https://orcid.org/0009-0000-8589-5867>

Supervisor:

Yatsyshyn N.P.

Ph. D. in Pedagogics, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for the Humanities of Lesya Ukrainka Volyn National University

COMPARATIVE ANALYSIS OF JUDICIAL SYSTEMS OF UKRAINE AND UNITED KINGDOM

Keywords: *right to a fair trial; Article 6 ECHR; judicial systems of Ukraine and the UK; judicial independence; court specialization; appellate review; comparative legal analysis.*

Formulation of the problem. The problem lies in identifying how both systems align with the universal right to a fair trial while addressing unique structural, procedural, and jurisdictional challenges. This includes assessing whether the mechanisms for appeals, specialization, and harmonization of legal practices effectively fulfill the guarantees of impartiality, independence, and timely justice in both jurisdictions.

Processing status. The analysis of Article 6 of the European Convention on Human Rights, addressing the right to a fair trial, reveals critical insights into the functioning and structure of the Ukrainian and UK judicial systems. Both countries aim to uphold the principle of fair, impartial, and timely justice through their respective frameworks.

The purpose of the article. The primary purpose of the article is to analyze and compare the application and implementation of the fundamental right to a fair trial as stipulated in the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. This right ensures that every individual has access to a public and impartial hearing within a reasonable time, adjudicated by an independent tribunal established by law, whether in civil, criminal, or administrative matters.

Presenting main material. The right to a fair trial is a cornerstone of justice and democracy, enshrined in Article 6 of the European Convention on Human Rights and

Fundamental Freedoms. This provision guarantees that every individual is entitled to an independent and impartial hearing within a reasonable time by a legally established tribunal, ensuring fairness in disputes concerning civil rights and obligations or criminal charges. [1].

The jurisdiction of administrative courts extends to cases in public law disputes, in particular, disputes of individuals or legal entities with subjects of authority regarding the appeal of its decisions (legal acts or individual acts), acts or omissions, disputes between subjects of authority regarding the exercise of their competence ect.

Local general courts consider civil, criminal, administrative cases, and cases involving administrative offenses. Cases arising from civil, land, labor, family, residential and other legal relations are considered in civil proceedings, except for cases which are considered in the procedure of other legal proceedings. The system of general courts is the most ramified, and they can be created in districts, cities, districts of cities.

Courts of second instance are courts of appeal. Courts of appeal for the consideration of civil and criminal cases and cases of administrative offenses are courts of appeal formed in appellate districts. Courts of appeal for consideration of economic cases, courts of appeal for the consideration of administrative cases are, respectively, the economic courts of appeal and appellate administrative courts of appeal formed in the respective appellate districts. The functions of courts of appeal depend on the specialization of the court and the category of the case.

The last and highest instance in the court system is the Supreme Court of Ukraine, which started its work on 15 December 2017, and is endowed with the right to review court decisions in the order of cassation proceedings. The Supreme Court consists of the Grand Chamber of the Supreme Court, the Administrative Court of Cassation, the Economic Court of Cassation, the Criminal Court of Cassation, the Civil Court of Cassation. Each court of cassation has chambers on separate categories of cases with regard to the specialization held by judges.

The Grand Chamber of the Supreme Court, in cases determined by law, review court decisions in a cassation order in order to ensure the uniform application of the rules of law by courts; act as a court of appellate instance in cases considered by the Supreme Court as a court of first instance; analyze judicial statistics and study judicial practice, generalize court practice [2].

The courts structure covers England and Wales; the tribunals system covers England, Wales and, in some cases, Northern Ireland and Scotland.

Before the Supreme Court was created, the 12 most senior judges – the Lords of Appeal in Ordinary, or Law Lords as they were often called – sat in the House of Lords.

The House of Lords was the highest court in the land – the Supreme Court of Appeal. It acted as the final court on points of law for the whole of the United Kingdom in Civil cases and for England, Wales and Northern Ireland in Criminal cases. Its decisions bound all courts below.

As members of the House of Lords, the judges not only heard cases, but were also able to become involved in debating and the subsequent enactment of Government legislation (although, in practice, they rarely did so)[3].

The UK Supreme Court acts as the final appellate body for both criminal and civil cases. Highest Judicial Authority Ukraine The Supreme Court, operational since 2017, consists of multiple cassation courts, each specializing in a specific area of law (e.g., criminal, economic). The Grand Chamber provides unification of judicial practice. The Supreme Court now serves as the ultimate appellate body for the entire United Kingdom in civil and criminal matters.

Conclusions. While both systems are designed to ensure justice and adhere to the principle of the right to a fair trial, Ukraine emphasizes a high degree of specialization in its courts, whereas the UK employs a more hierarchical and integrated approach. Each system reflects its respective legal tradition—Ukraine’s codified civil law system and the UK’s common law framework.

References:

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms : міжнародний договір від 04.11.1950. Council of Europe. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_eng (дата звернення: 10.05.2026).
2. General Overview of Ukrainian Judicial System. *Antika Law*. URL: <https://antikalaw.com.ua/en/general-overview-of-ukrainian-judicial-system/> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Court Structure. *The Judiciary of England and Wales*. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/our-justice-system/court-structure/> (дата звернення: 10.05.2026).

Ткаченко К.О.

2 курс, спеціальність «Право»

Науковий керівник:

Кучак О.Є.

*викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Київський фаховий коледж туризму та
готельного господарства*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: БАЛАНС МІЖ БЕЗПЕКОЮ ТА ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА

Ключові слова: *правова визначеність, воєнний стан, верховенство права, обмеження прав і свобод, правотворчість, пропорційність, повоєнна реконструкція.*

Зараз Україна проходить через найважчий період у своїй історії через напад росії. Через воєнний стан державі довелося на ходу переробляти те, як працюють закони та управління країною. У таких умовах найскладніше — це втримати справедливість і не порушити принцип «верховенства права». Його головна частина — це зрозумілі правила гри (правова визначеність).

Саме ці зрозумілі правила дають людям відчуття стабільності: кожен знає, чого чекати від держави, і може їй довіряти. Але на війні все інакше — рішення треба приймати миттєво, і часто вони зовсім не схожі на ті, що були в мирний час. Це створює конфлікт між безпекою країни та звичними правами людини. Тому зараз дуже важливо знайти той самий баланс, щоб і країну захистити, і не втратити наш правовий фундамент, на якому ми будемо все відбудовувати після перемоги.

Цю тему раніше вивчали відомі експерти — Микола Козюбра, Станіслав Шевчук, Олександр Петришин та інші іноземні науковці. Але те, як ці правила мають працювати під час довгої війни та після неї, коли країну треба буде піднімати з руїн, — це зовсім нова історія, яку тільки починають обговорювати. Саме тому зараз важливо в цьому розібратися.

Головне завдання зараз — подивитися, як змінилися межі дозволеного в законах через воєнний стан. Доцільно з'ясувати, які небезпечні помилки з'являються у нових правилах, та визначити механізми, за яких держава спроможна забезпечувати захист суспільства без порушення принципів справедливості й основоположних прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) у своїй Доповіді про верховенство права 2011 року визначила правову визначеність як один із шести базових елементів цього поняття. Вона передбачає, що норми права повинні бути чіткими, зрозумілими, доступними та

передбачуваними у своєму застосуванні [4, с. 14]. Людина повинна мати можливість чітко розраховувати правові наслідки своєї поведінки.

З початком дії правового режиму воєнного стану в Україні класична модель правової визначеності зазнала суттєвої деформації. Це зумовлено декількома чинниками:

1. Гіпердинамічність законодавства. Швидка зміна безпекової ситуації потребує аналогічно швидких змін у законодавстві. Закони та підзаконні акти ухвалюються за скороченими процедурами, що інколи негативно позначається на їхній техніко-юридичній якості.

2. Широке делегування повноважень. Значна частина регулювання суспільних відносин змістилася з рівня законів (парламентського регулювання) на рівень підзаконних актів Кабінету Міністрів України, військових адміністрацій та військового командування. Це створює ризик фрагментації правового поля.

3. Обмеження доступу до інформації. З міркувань безпеки було обмежено доступ до низки державних реєстрів, судових рішень та навіть деяких нормативних актів, що прямо впливає на критерій «доступності» права [5, с. 89].

Відповідно до Конституції України в статті 64 прямо дозволяє обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян в умовах воєнного чи надзвичайного стану із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Однак навіть у цих екстремальних умовах обмеження не можуть бути свавільними. Вони мають відповідати критерію пропорційності (proportionality) та супроводжуватися чіткими законодавчими рамками.

Як зазначає Конституційний Суд України у своїх рішеннях, обмеження будь-якого права повинно базуватися на законі, який відповідає вимогам якості, тобто є достатньо доступним, чітким і передбачуваним у своїх наслідках для того, щоб виключити будь-який ризик свавілля з боку органів влади [3, с. 8].

Під час війни виникає серйозна небезпека: законів та правил стає або занадто багато, і вони заплутані, або ж навпаки — у правилах залишаються «порожні місця», де нічого чітко не пояснено. Наприклад, коли вводять обмеження на пересування, комендантську годину чи забирають майно для армії, усе має працювати за ідеальним та зрозумілим планом. Якщо ж норми закону написані розмито, це дозволяє виконавцям на місцях зловживати своєю владою, через що люди перестають довіряти державі.

Особливим аспектом є судова практика. Суди під час війни продовжують здійснювати правосуддя, забезпечуючи стабільність цивільного та господарського обороту, а також захист прав у кримінальному процесі. Проте нестабільність матеріального права ускладнює формування єдиної судової практики Верховного Суду. Це призводить до того, що аналогічні правові спори в різні періоди воєнного стану можуть вирішуватися по-різному, що прямо суперечить суті правової визначеності [6, с. 112].

Окремим викликом є інтеграція України до Європейського Союзу, яка триває навіть у цей складний період. Європейські інституції прискіпливо стежать за тим, щоб тимчасові відступи від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (що допускається ст. 15 Конвенції під час війни) були суворо лімітовані часом і простором, а також відповідали вимогам нагальної необхідності [2, с. 53].

У контексті майбутнього відновлення та реконструкції України повернення до строгих стандартів правової визначеності матиме критичне значення. Інвестори — як внутрішні, так і зовнішні — не вкладатимуть кошти в економіку держави, де правила гри змінюються щотижня або залежать від дискреційних повноважень окремих чиновників чи військових адміністрацій. Стабільне, прозоре та передбачуване законодавство є фундаментом економічної безпеки та успішної євроінтеграції [6, с. 201].

Для мінімізації негативних наслідків трансформації правової визначеності в сучасних умовах доцільно вжити таких кроків:

- По-перше, обмежити практику внесення хаотичних та точкових змін до кодексів та базових законів України, віддаючи перевагу системним, комплексно пропрацьованим законопроектам.
- По-друге, посилити роль наукової та громадської експертизи проектів нормативно-правових актів, навіть у разі їх ухвалення за скороченою процедурою.
- По-третє, забезпечити максимальну відкритість правової інформації (крім тієї, яка безпосередньо становить державну таємницю або загрожує обороноздатності країни), оскільки закритість реєстрів та нормативних баз суттєво обмежує можливість реалізації прав громадянами.

Правова визначеність не є статичною догмою. У часи воєнних криз вона неминуче набуває більш гнучких форм. Однак ця гнучкість не повинна перетворюватися на правовий нігілізм чи всюдозволеність органів публічної влади. Кордоном, який держава не має права переступати навіть під час війни, є сутність прав людини та загальні засади справедливості, на яких побудоване демократичне суспільство.

Таким чином, під час війни закони змінюються дуже швидко, а держава отримує більше контролю, що часто розмиває правову визначеність. Однак захист країни не дає права на беззаконня: дії влади все одно мають бути обґрунтованими. Тільки якщо ми збережемо силу закону зараз, ми зможемо успішно відбудувати країну та стати частиною Європейського Союзу після перемоги.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 08.05.2026).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 18.02.2020 № 2-р/2020. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 2. С. 5–15.
4. Верховенство права : доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року) / Європейська комісія «За демократію через право». *Право України*. 2011. № 10. С. 10–28.
5. Козюбра М. П. Верховенство права: українська модель чи загальноєвропейський стандарт? *Право України*. 2021. № 1. С. 34–50.
6. Петришин О. В. Принцип правової визначеності як елемент верховенства права: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. Т. 26, № 4. С. 195–208.
7. Шевчук С. В. Основи конституційної юриспруденції : підручник. Київ : Кондор, 2018. 294 с.

Чернега В.М.

доктор юридичних наук, професор, в.о.
завідувача кафедри міжнародного та
приватного права Київського університету

ПОГЛЯД НА ДЕЯКІ ЗАКОНОТВОРЧІ ІНІЦІАТИВИ У ГАЛУЗІ СІМЕЙНОГО ПРАВА

Ключові слова: *законотворчі ініціативи, норми сімейного права, норми сімейного ретроправа, правові приписи, проєкт Цивільного кодексу України.*

Щонайперше резонно звернутись до здобутків законотворчих ініціатив. Одним із досягнень проєкту Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року є повернення приписів про заручини (ст. 1488) [1], що залишаються *нормами сімейного ретроправа* (курсив – В. Ч.) [5, с. 201] майже 20 років. Адже вони фігурували в первісній редакції ч. 1, 2 ст. 31 Сімейного кодексу України [4]. Як наголошує З. В. Ромовська, «ст. 31 «Заручини» я виборювала давно. І не лише під впливом аналогічної за назвою статті С. Дністрянського і законодавчої практики багатьох держав Європи, зокрема й Грузії і Молдови, а й, певно, під впливом генетичної туги за своїм, давнім. Потреба статті «Заручини» у Сімейному кодексі України була для мене очевидною. Вона тривалий час нуртувала, не даючи спокою. І завжди, якщо «у них» було щось мудре, гідне наслідування, а «в нас» його не було, пригадувала вигук Івана Франка: «Ми також в Європі!» [3, с. 243]. Згадана вчена справедливо також зазначає, що їх «не забули записати у своїх законах не лише молдавани, литовці, латиші та естонці, а й далекі від нас територіально грузини» [2, с. 241].

Такими, що потребують уваги суб'єктів права законодавчої ініціативи, представників і представниць академічного юридичного середовища, філологічно іррелевантні приписи: а) ст. 1487 проєкту Цивільного кодексу України: наречені зобов'язані повідомити *один одного* про стан свого здоров'я;

б) ч. 3 ст. 1570 проєкту Цивільного кодексу України: дружина і чоловік відповідальні *один перед одним*, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в сім'ї. У фразях «один одного» та «одне одного» правильне вживання залежить від контексту. Інакше кажучи, вибір залежить від роду та числа іменників, до яких вони належать. «Один одного», коли йдеться лише про чоловіків. Нареченими є особи протилежної статі. «Одне одного» стосується осіб різної статі (нареченої, нареченого). Отже, до ст. 1487 проєкту Цивільного кодексу України доцільно внести зміни та викласти її в такій редакції: «Наречені зобов'язані повідомити *одне одного* про стан свого здоров'я».

Аналогічні зміни резонно внести до ч. 3 ст. 1570 проєкту Цивільного кодексу України та викласти її в такій редакції: «Дружина і чоловік відповідальні *одне перед одним*, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в сім'ї».

У багатьох випадках правові конструкції з прийменником «при» у Книзі 6 «Право сімейне» проєкту Цивільного кодексу України, приписи якої є предметом пильної уваги, є калькою. Коли йдеться про процес варто використовувати такі правові конструкції:

а) «під час вирішення справи», а не «при вирішенні справи» (ч. 2 ст. 1497, ч. 5 ст. 1592; ч. 2 ст. 1604);

б) «під час вирішення спору» або «під час урегулювання спору», а не «при вирішенні спору» (ч. 2 ст. 1617).

Цікавими і водночас не є безспірними приписи ст. 1515 «Погодження подружжям юридичних наслідків розірвання шлюбу». До розірвання шлюбу подружжя може укласти договір про *юридичні* наслідки розірвання шлюбу (ч. 1 ст. 1515 проєкту Цивільного кодексу України). Згідно з ч. 2 ст. 1515 проєкту Цивільного кодексу України в договорі про *юридичні* наслідки розірвання шлюбу, якщо це не врегульовано іншим договором або вирішено судом, подружжя може врегулювати: 1) розподіл батьківської відповідальності; 2) виконання обов'язку утримувати дитину; 3) поділ спільного майна; 4) утримання подружжя. Відповідно до ч. 2 ст. 1515 проєкту Цивільного кодексу України договір про *юридичні* наслідки розірвання шлюбу посвідчують нотаріально. Розподіл батьківської

відповідальності в договорі про *юридичні* наслідки розірвання шлюбу здійснюють з урахуванням вимог ст. 1549 проекту Цивільного кодексу України. Алогічно ставити питання, чи можуть договором регулюватися *неюридичні* наслідки розірвання шлюбу? Адже договір про наслідки розірвання шлюбу має розглядатися як правовий засіб, за винятком сімейних договорів, оголошених законом нікчемними. Варто усунути згадані вади в приписах ст. 1515 проекту Цивільного кодексу України.

Імпонують приписи ст. 1597 «Обов'язок інформування» проекту Цивільного кодексу України: кожний із подружжя зобов'язаний інформувати другого з подружжя про своє особисте майно та свої особисті зобов'язання, а також про правочини та інші дії, вчинені щодо управління, користування чи розпорядження спільним майном у тому обсязі, який є необхідним для здійснення другим із подружжя своїх прав і виконання обов'язків. Однак постає питання про кореляцію назви згаданої статті зі змістом її приписів. Із назви статті складно збагнути на кого покладено обов'язок інформування? Тому резонно внести зміни до назви ст. 1597 проекту Цивільного кодексу України та викласти її в такій редакції: «Обов'язок подружжя інформування одне одного».

У майбутніх дослідженнях розглядатиметься решта приписів Книги 6 «Право сімейне» проекту Цивільного кодексу України від 9 квітня 2026 року. Адже обсяг цієї публікації унеможливує розкрити всі проблеми та потенціал законодавчих ініціатив у сфері сімейного права, ухвалених навесні поточного року.

Список використаних джерел:

1. Проект Цивільного кодексу України від 09.04.2026. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/859b6645-5bf4-4a16-91d2-cc3afd654e96](https://itd.rada.gov.ua/859b6645-5bf4-4a16-91d2-cc3afd654e96)
2. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України є взірцем ушляхетнення законодавчого регулювання сімейних відносин. *Сімейний кодекс України в системі Європейського сімейного законодавства*: тези Міжнар. наук.-практ. конф. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. №3 (25). С. 241-243.
3. Ромовська З. Сімейний кодекс України: історія – кризь серце. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2024. Вип. 78. С. 232–253.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
5. Чернега В. М. Українське сімейне ретроправо, проблеми та потенціал національного сімейного законодавства нашого часу. *Правова держава*. 2025. №57. С. 200-210.

Шаталова Л.М.

к. ю. н., доцент, доцент кафедри міжнародного та приватного права Київського університету права НАН України, м. Київ

<https://orcid.org/0000-0002-0327-4141>

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: трансплантація; військовослужбовці; презумпція незгоди; інституційний механізм; суб'єкти загальної, спеціальної та додаткової компетенції; міжнародні інституції.

Нині правове регулювання інституту трансплантології в Україні стикається з комплексом організаційних, етичних та правових проблем. Статистичні дані за 2025 рік показують збільшення кількості трансплантацій до 658 пересадок органів, що вдвічі перевищує показники 2021 року. При цьому відсоток посмертних трансплантацій стабільно залишається високим і становить 71%, інша 29% – від живого донора [1]. Військова агресія підвищила ризики зловживань медичним персоналом, зокрема

протиправне вилучення анатомічних матеріалів у поранених захисників або мирного населення. Послаблення контрольних механізмів захисту вразливих категорій населення, зокрема військовослужбовців у сфері донорства органів набувають особливої актуальності.

Засади правового регулювання відносин, що виникають у сфері охорони здоров'я під час трансплантації в Україні є такі. Цивільний кодекс України право на трансплантацію як особистого немайнового права не містить окремої статті, а також норм, які визначають зміст права реципієнта на трансплантацію [2, с. 344]. При цьому у спеціальному законодавстві міститься досить різноманітна термінологія, що застосовується до сфери трансплантології. Законом «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 23 червня 2018 р. передбачено презумпцію незгоди. Це означає, що матеріал для пересадки може бути отриманий із тіла померлої особи лише у разі, якщо вона за життя дала згоду на трансплантацію. У живого донора може бути вилучено анатомічні матеріали лише за наявності його добровільної й усвідомленої згоди на донорство анатомічних матеріалів, наданої у письмовому вигляді. Важливими у цьому сенсі є норми Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення організації надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації, інших питань у сфері охорони здоров'я» № 4203-IX від 2025 року, які встановлюють категоричні заборони на вилучення органів у загиблих військовослужбовців та інших вразливих категорій осіб: 1) осіб із складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан; 2) осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України. Таким чином, право розпоряджатися своїми органами та тканинами, у тому числі військовослужбовцями, в Україні набуло належної законодавчої регламентації.

Інституційний підхід до захисту прав, свобод і законних інтересів людини, у тому числі військовослужбовців, передбачає діяльність державних інституцій як інституційний механізм, ефективність якого залежить від його здатності належним чином впливати на суспільні відносини, незважаючи на дестабілізуючі чинники [3].

До системи органів публічного управління та організації діяльності з надання медичної допомоги із застосуванням методу трансплантації та пов'язаної з нею діяльності слід віднести такі види суб'єктів:

I. Органи, для яких адміністративно-правове забезпечення певного права не є основною функцією – суб'єкти загальної компетенції: Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та Кабінет Міністрів України. Кабінет Міністрів України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади щодо забезпечення прав і свобод громадян у сфері охорони здоров'я.

II. Органи, чия основна діяльність спрямована на адміністративно-правове забезпечення реалізації прав і свобод – суб'єкти спеціальної компетенції: Міністерство охорони здоров'я – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Національний трансплантологічний комітет – постійно діючий дорадчий колегіальний орган, компетенції якого належить розгляд скарг та звернень закладів охорони здоров'я, надавачів медичної допомоги методом трансплантації. Національна служба здоров'я України – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення та є замовником медичних послуг.

Спеціалізованою державною установою у сфері трансплантації органів, тканин та клітин є державна установа “Український центр трансплант – координації”. До сфери управління якої належить Єдина державна інформаційна система трансплантації – електронна автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, що містить окремий реєстр осіб з трансплантованим анатомічним матеріалом і дозволяє фахівцям відстежувати стан здоров'я пацієнтів, які очікують трансплантації або ж можуть стати донорами органів та тканин під належним контролем.

Система закладів охорони здоров'я, які мають ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, що передбачає право надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації. Центри трансплантації, які мають спеціальну ліцензію на медичну практику, є основою мережі, що забезпечує використання анатомічних матеріалів. До них належать ліцензовані спеціалізовані центри, бюро судово-медичної експертизи та інші суб'єкти, що відповідають кадровим і технічним вимогам. Наприклад, Бюро судово-медичної експертизи – державна спеціалізована установа та інші суб'єкти господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з трансплантацією.

III. Органи, для яких адміністративно-правове забезпечення реалізації права є однією із суміжних функцій – **суб'єкти додаткової компетенції**: міжнародні неурядові організації, правозахисні організації, громадські організації та інші інституції. Наприклад, в Україні захист прав військовослужбовців додатково забезпечується також спеціалізованими установами, зокрема Центральним управлінням захисту прав військовослужбовців при Міністерстві оборони України та бюджетної установи «Український ветеранський фонд», що належить до сфери управління Міністерства у справах ветеранів.

Також одним із провідних засобів забезпечення прав військовослужбовців є інститут військового омбудсмена, який: має правовий статус незалежної державної посадової особи; є додатковим, а не альтернативним засобом захисту прав людини. В системі органів публічного управління у сфері захисту прав військових доповнює наявні форми контролю та нагляду. До його компетенції належить контроль за дотриманням прав військових та їхніх сімей. Особливу увагу він приділяє охороні здоров'я військовослужбовців, контролюючи якість і своєчасність надання медичної допомоги.

Окрему групу становлять міжнародні інституції: міжнародні урядові та міжнародні неурядові організації; універсальні та регіональні. На універсальному рівні в рамках ООН діє низка органів, відповідальних за питання охорони здоров'я. Генеральна асамблея здійснює організацію досліджень та надає рекомендації з метою сприяння міжнародному співробітництву в галузі охорони здоров'я, а також про спеціалізовані установи, створення яких передбачено статтею 57 Статуту.

До спеціалізованих установ належить Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ). На виконання своїх повноважень приймає конвенції, угоди та правила з будь-якого питання, яке входить до компетенції ООН. Надає рекомендації країнам-членам, які є актами м'якого права. У сфері трансплантації анатомічних матеріалів людині ВООЗ прийняла низку керівних принципів, резолюцій, рекомендацій. Діяльність Всесвітньої медичної асоціації як міжнародної неурядової організації зосереджена на підтримці найвищих стандартів медичної етики. Засуджує купівлю-продаж людських органів для трансплантації та в комерційних цілях.

На регіональному рівні, оскільки Україна є членом Ради Європи (далі – РЄ) та входить до європейської системи захисту прав людини, особливий інтерес для нас становить міжнародно-правове регулювання трансплантації анатомічних матеріалів людині саме в межах РЄ та ЄС.

Міжнародні судові та квазісудові органи відіграють значну роль у тлумаченні й захисті нових прав людини. Так, трансплантологія в практиці Європейського суду з прав людини балансує між необхідністю рятування пацієнтів та захистом основоположних прав людини: права на життя, повагу до приватного життя та заборону катувань (Petrova v. Latvia, скарга № 4605/05, рішення від 24.06. 2014 р. та Elberte v. Latvia, скарга № 61243/08, рішення від 13.01.2015 р.) [4].

Отже, інституційний механізм публічного управління у сфері захисту прав людини на охорону здоров'я та трансплантацію – це сукупність елементів, які взаємопов'язані та взаємозалежні поміж собою. Складається з системи органів публічного управління: міжнародний, регіональний, національний та місцевий. На засадах дотримання принципів демократичного врядування шляхом забезпечення гарантій, дотримання правил, процедур та взаємодії між собою забезпечують узгодження інтересів різних

суспільних груп у сфері охорони здоров'я та трансплантології, зокрема військовослужбовців.

Список використаних джерел:

1. Міністерство охорони здоров'я. Офіційний сайт. URL: <https://moz.gov.ua/uk/transplantaciya-za-2025-rik-ukrayinski-mediki-vikonali-ponad-650-organnih-peresadok-pidsumki> (дата звернення: 07.05.2026)
2. Белова М. В. Правові механізми запобігання зловживанням у сфері трансплантології в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія ПРАВО. Вип. 90: ч. 5. С. 341-347 (дата звернення: 07.05.2026).
3. Логвиненко Б. Інституційний механізм забезпечення права на охорону здоров'я внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. № 2. С. 457-461 (дата звернення: 07.05.2026).
4. Dzintra Elberte against Latvia. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=0014>.

Явір В.А.

*доктор політичних наук, старший дослідник
провідний науковий співробітник Інституту
держави і права імені В.М. Корецького НАН
України,
ORCID – 0000-0002-1854-5012*

**ЗАХИСТ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ В УКРАЇНІ: ВІДПОВІДНІСТЬ
МІЖНАРОДНИМ СТАНДАРТАМ ТА ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ**

Ключові слова: захист прав людини, корінні народи, національні меншини, воєнний стан.

Захист прав національних меншин є невід'ємною складовою міжнародного правового захисту прав людини. Політика кожної держави щодо національних меншин базується на міжнародно-правових та національних актах із захисту прав національних меншин, має як універсальні, так і унікальні риси, які відображають особливості її національного складу, міжетнічної взаємодії, етнонаціональної ситуації. Незважаючи на індивідуальний характер та різноманіття політико-правових механізмів захисту прав національних меншин, ця політика не може бути дискримінаційною та містити ознаки порушення прав. Водночас вона слугує індикатором демократичності держави та дотримання стандартів у галузі прав людини. Європейська інтеграція накладає певні обмеження на етнополітику держави, встановлюючи стандарти щодо забезпечення прав національних меншин у країнах-кандидатах на вступ до ЄС.

Звернемо увагу на важливу складову політичного блоку Копенгагенських критеріїв членства у ЄС, що передбачає стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин. А саме - на захист прав корінних народів як міноритарних етноспільнот, які потребують від держави проживання особливих політико-правових механізмів захисту та підтримки. ЄС не накладає спеціальних обмежень на країн-кандидатів щодо захисту корінних народів, трактуючи сприяння збереженню та розвитку цих етноспільнот у ширшому контексті

захисту прав національних меншин. Тому захист корінних народів у ЄС базується на міжнародних стандартах захисту прав людини, культурної самобутності, міноритарних мов, ареалів проживання та права на самовизначення. Водночас Європейський Союз підтримує корінних народів всього світу, вважаючи цей формат захисту прав людини невід'ємною складовою безпеки, стабільності та багатоманіття світу [1]. ЄС активно сприяє захисту корінних народів шляхом впровадження політик забезпечення біорізноманіття та протидії змінам клімату, а також заохочує Україну імплементувати ці стандарти у ході євроінтеграції.

Що ж стосується політико-правового статусу корінних народів, то він був, фактично, відокремлений від статусу національних меншин і створений в міжнародному праві для захисту тих міноритарних етноспільнот, які перебували на межі вимирання і дискримінаційне становище яких конче потребувало такого посиленого захисту. Цей статус пройшов довгу еволюцію в міжнародному праві та національному конституційному законодавстві України. При цьому питання відповідності конституційно-правового статусу корінних України міжнародному статусу корінних народів залишається дискусійним і продукує цілу низку викликів в умовах воєнного стану та євроінтеграції України. Частина вітчизняних вчених твердо стояла на позиціях внесення змін до Конституції України в частині визначення переліку етноспільнот України шляхом вилучення поняття корінного народу, оскільки вважала, що корінних народів в Україні просто не існує у міжнародно-правовому розумінні [2].

Проблема статусу корінного народу постала в Україні одразу після появи цього терміна в Основному Законі в 1996 р. – чимало етноспільнот України почали на нього претендувати, іноді на одній лише підставі наявності такого поняття в Конституції. Вона загострилася після прийняття Закону України «Про корінні народи України» в 2021 р. – окремі національні меншини, у тому числі гагаузи, які не потрапили до переліку корінних народів України, побачили відповідність своєї етноспільноти визначенню корінного народу України і зажадали внесення змін до нормативно-правового акта у частині уточнення переліку корінних народів.

Відповідно до ст. 1 Закону корінним народом України визначається автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні, соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами України. Корінними народами України, які сформувались на території Кримського півострову, є кримські татари, караїми, кримчаки. Тобто Закон визначає лише тих корінних народів України, які виникли у Криму. Корінні народи України мають право відповідно до Конституції та законів України зберігати і зміцнювати свої особливі політичні, правові, соціальні та культурні інститути, зберігаючи при цьому свою участь в економічному, соціальному та культурному житті (ст. 2) [3].

Водночас, Закон України «Про корінні народи України» є прикладом поєднання політичної доцільності та викривленого тлумачення суті міжнародних угод із захисту прав корінних народів, що може призвести до негативних наслідків та дестабілізації етнополітичної ситуації. Цим законом захищаються права трьох етноспільнот, фактичний статус яких далекий від відповідності критеріям міжнародно-правового розуміння корінного народу. Визначення поняття «корінний народ», що лягло в основу однойменного міжнародно-правового статусу, дає Конвенція МОП №169 «Про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя в незалежних державах». Згідно з ст. 1 документа, це: 1) народи, що ведуть племінний спосіб життя, соціальні, культурні та економічні умови яких відрізняються їх від інших національних спільнот, і становище яких регулюється повністю або частково їх власними звичаями або традиціями, або спеціальним законодавством; 2) народи, які є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є ця країна, у період її завоювання або колонізації або в період встановлення нинішніх державних кордонів, і які, незалежно від свого правового

статусу, зберігають деякі або усі свої традиційні соціальні, економічні, культурні і політичні інститути [4].

Корінні народи є вразливими автохтонними спільнотами, які потребують додаткових політико-правових механізмів захисту з боку держави, оскільки через традиційний спосіб життя неспроможні конкурувати із сучасними етноспільнотами, тому можуть зникнути. Законодавство України про захист прав корінних народів формувалося фрагментарно, несистемно та тривалий час характеризувалося присутністю правових прогалин. Зокрема, попри закріплення категорії «корінні народи» у Конституції, до 2021 року було відсутнє її законодавче визначення, що спричинило множинні інтерпретації, спекуляції та конкуренцію між етноспільнотами за відповідний статус. Прийняття Закону України «Про корінні народи України» стало важливим етапом інституціоналізації правового статусу корінних народів України, однак його положення не повною мірою відповідають міжнародно-правовим стандартам, зокрема у частині дотримання критеріїв належності етноспільнот до корінних народів. Україна, фактично, сформувала власну етнополітичну модель цього статусу, що відрізняється від підходів міжнародного права та не повністю узгоджується з положеннями відповідних міжнародних актів про захист прав корінних народів.

Застосування механізмів позитивної дискримінації в межах захисту прав корінних народів загалом відповідає міжнародній практиці, однак їх реалізація в Україні є суперечливою через проблеми встановлення належності окремих етноспільнот (як-от русин, гагаузів) до національних меншин (спільнот) чи корінних народів. Це загрожує порушенням принципу рівності та заохочує інші етнічні групи до висунення аналогічних вимог щодо набуття особливого статусу. Як наслідок, невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам, а також відсутність чітких критеріїв і процедур визначення статусу національної меншини (спільноти) чи корінного народу України створюють передумови для політизації етнічності. У сучасних умовах воєнного стану це - потенційне джерело загроз національній безпеці, оскільки може провокувати міжетнічну напруженість та використовуватися зовнішнім агресором для дестабілізації внутрішньополітичної ситуації.

На прикладі вимог гагаузької етноспільноти можна простежити, що претензії на статус корінного народу можуть мати недостатнє правове обґрунтування та водночас бути інструментом етнополітичної мобілізації. Задоволення таких вимог без належної правової аргументації може спричинити ланцюгову реакцію аналогічних претензій з боку інших етноспільнот, що, у свою чергу, загрожує міжетнічній стабільності і навіть територіальній цілісності держави. Адже в умовах збройної агресії Російської Федерації питання правового статусу корінних народів виходить за межі суто правової площини та набуває безпекового виміру. Використання етнічного фактору як інструменту гібридного впливу актуалізує необхідність формування виваженої державної етнополітики України на основі законодавчої бази, повністю узгодженої з міжнародними та європейськими стандартами у цій сфері.

Відповідно подальший розвиток законодавства України про захист прав корінних народів має бути спрямований на гармонізацію з міжнародними стандартами, чітке визначення критеріїв і процедур набуття відповідного статусу, а також забезпечення балансу між захистом прав етноспільнот і національною безпекою держави. Це дозволить мінімізувати ризики політизації етнічності, сприятиме зміцненню міжетнічної злагоди та забезпеченню етнополітичної стабільності в умовах воєнного стану та євроінтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний день корінних народів світу: Заява Високого представника Жозепа Борреля від імені Європейського Союзу. *Представництво Європейського Союзу в Україні*. URL: <https://bit.ly/3O0LxWN>.
2. Кресін О.В. Корінні народи: міжнародне право та законодавство. України: монографія. Київ: Норма права, 2021. 380 с.

3. Про корінні народи України: Закон України. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>.

4. C169 - Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169). *International Labor Organization*. URL: <https://bit.ly/3u5gNGy>.

СЕКЦІЯ 2: УКРАЇНА НА ШЛЯХУ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Баштова М.В.

3 курс, D8 «Право»

Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0004-1405-6934>

Москаленко А.О.

3 курс, D8 «Право»

Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0009-0003-1367-0759>

Науковий керівник:

Керноз Н.Є.

старший викладач кафедри публічного та приватного права

Національний університет «Чернігівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-8174-4057>

РЕЄСТР ЗБИТКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ Й ПОСЛУГИ ЦНАП: СПІВВІДНОШЕННЯ В ЧАСІ

Ключові слова: *Реєстр збитків, RD4U, ЦНАП, адміністративні послуги*

Створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України (далі – Реєстр, RD4U) [1], започатковано Резолюціями КМРС СМ/Res(2023)3 (щодо встановлення) [2] та СМ/Res(2025)3 (щодо підтвердження) [3]. Парламент України 30.04.2026 ратифікував Конвенцію єпро створення Міжнародної компенсаційної комісії для України, яка в інституційних рамках Ради Європи має перспективний характер стати незалежним органом щодо розгляду скарг від різних осіб, оскільки закладає основу для створення компенсаційного фонду як подальшого етапу розвитку міжнародного компенсаційного механізму.

RD4U призначений «для документального обліку доказів та інформації, що стосуються заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди, завданих з 24.02.2022 року на території України в межах її міжнародно-визнаних кордонів, включаючи її територіальні води, всім зацікавленим особам (фізичним й юридичним), державі Україна, в т.ч. регіональні та місцеві органи влади, державні чи підконтрольні установи, міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України» [2]. Отже, до завдань Реєстру збитків для України не входить розгляд та оцінка отриманих заяв, встановлення вартості збитків та призначення відповідних виплат.

У цьому контексті, доцільно звернути увагу на те, що в Україні одночасно застосовуються різні формати роботи зі зверненнями: через центри надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) та через вебпортал Дія. У ЦНАП звернення завершується конкретним результатом: рішенням, документом або реєстраційною дією. Реєстр натомість приймає і впорядковує заяви про завдану шкоду для подальшого міжнародного розгляду. Спільною процедурою є подання та опрацювання заяв. Однак відрізняється результат: ЦНАП ухвалює рішення, тоді як в Реєстрі лише фіксується інформація без визначення компенсації.

Розглянемо окремі категорії звернень на 30.04.2026 року у Реєстрі та відповідні послуги у ЦНАП, встановлені Постановою Уряду від 01.10.2025 № 1226 [4] для співвідношення їх змісту та результату.

Категорія А1.1 «Вимушене внутрішнє переміщення» у Реєстрі охоплює випадки, коли внутрішньо переміщені особи (далі – ВПО) залишили місце проживання та подають заяву про відшкодування душевного болю і страждань без вирішення питання виплат на цьому етапі [1]; у ЦНАП для ВПО доступні послуги: взяття на облік осіб, які потребують житла з фондів тимчасового проживання, видача довідки про взяття на облік, призначення грошової компенсації за житло, надання допомоги на проживання, продовження строку користування житлом [4].

У межах категорії А2.1 «Смерть близького члена сім'ї» у Реєстрі подається заява про загибель родича з фіксацією відповідних втрат без призначення компенсації [1], тоді як у ЦНАП передбачено встановлення статусу члена сім'ї загиблого (померлого), оформлення і продовження посвідчень, призначення одноразової грошової допомоги, надання направлення на професійну адаптацію та інші пов'язані процедури з прийняттям рішення або виплатою[4].

А2.3 «Серйозні тілесні ушкодження» [1] співвідноситься з послугою ЦНАП «Встановлення факту отримання особами поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних від вибухонебезпечних предметів...»[4].

А2.6 «Позбавлення свободи» у Реєстрі[1] корелює з послугами ЦНАП: «Взяття на облік для виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи...» та «Взяття на облік для забезпечення санаторно-курортним лікуванням (путівками) осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи...»[4].

А3.1 «Пошкодження або знищення житлового нерухомого майна» [1] частково співвідноситься з такими діями у ЦНАП як: «Взяття на облік безхазяйного нерухомого майна», «Присвоєння адреси об'єкту нерухомого майна», «Зміна адреси об'єкта нерухомого майна (для введених в експлуатацію об'єктів)», «Видача дозволу опікуну на вчинення правочинів щодо передання нерухомого майна...»[4].

А3.3 «Втрата житла або місця проживання» [1] співвідноситься з послугами ЦНАП: «Взяття на облік громадян, які потребують надання житлового приміщення з фондів житла для тимчасового проживання» та «Взяття на облік ВПО, які потребують надання житлового приміщення з фондів житла для тимчасового проживання» [4].

Перелік таких категорій заяв, як : А2.2 «Зникнення безвісти близького члена сім'ї», А2.4 «Сексуальне насильство», А2.5 «Катування або нелюдські чи такі, що принижують гідність, види поведження чи покарання», А2.7 «Примусова праця або служба», А2.8-А2.9 «Насильницьке переміщення або депортація дітей та дорослих», А3.2 «Пошкодження або знищення нежитлового нерухомого майна», А3.5 «Втрата приватного підприємництва» та А3.6 «Втрата доступу або контролю над нерухомим майном на ТОТ» [1] не мають альтернатив у системі послуг, що надаються ЦНАП на сьогодні, що свідчить про відсутність відповідних адміністративних послуг для реагування на такі випадки.

29.04.2026 року RD4U оголосив про запуск категорій для бізнесу та держави України. Така зміна відкриває новий етап у роботі Реєстру: дозвіл на фіксацію не лише індивідуальних витрат, а й системних економічних збитків, яких зазнали бізнес та держава Україна внаслідок агресії РФ [1].

Категорії В1.1, В1.2, С1.1, С1.2: «Пошкодження або знищення критичної та не критичної інфраструктури» у Реєстрі [1] призначені для фізичних, юридичних осіб та установ, які перебувають у власності або під контролем України та спрямовані на документування доказової бази щодо вартості знищеного майна, вартості ремонту чи відновлення пошкодженої інфраструктури або її функцій. Категорія С.3.1 «Пошкодження, знищення або втрата активів» у Реєстрі [1] призначена для юридичних осіб зі спрямуванням на заяви щодо пошкодження, знищення або втрати активів, втрати прибутку від відповідних активів, повної втрати бізнесу, а також щодо інших прямих витрат, понесених в результаті такого пошкодження, знищення або втрати. Проте, відповідний механізм не передбачений переліком адміністративних послуг [4], тому ЦНАП не здійснює прийом та опрацювання заяв за цією категорією для юридичних осіб.

Реалізація прав юридичних осіб та установ за категоріями В і С, а також окремих категорій А щодо заяв фізичних осіб у межах Реєстру здійснюється стандартною процедурою через вебпортал Дія. Найближчим часом мають надаватися через ЦНАП, попри складнощі викликані агресією рф в Україні.

Незважаючи на впровадження нових категорій заяв і розширення можливостей фіксації збитків щодо України, функціонування Реєстру супроводжується низкою суттєвих проблем, що потребують окремого аналізу.

Однією з них є невизначеність правового статусу поданих до нього заяв у національній системі захисту прав постраждалих осіб. Попри активне використання Реєстру як інструменту фіксації шкоди, сам факт подання заяви не породжує для заявника жодних гарантованих прав щодо строків чи обсягів відшкодування. Обґрунтуванням зазначеного є: нормативна база Реєстру не передбачає механізму здійснення виплат або виконання рішень, оскільки його функція обмежується виключно накопиченням і систематизацією доказової бази.

Водночас національне законодавство України не встановлює належного процедурного зв'язку між внесенням заяви до RD4U та реалізацією права на компенсацію відповідно до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України». Як результат: формування двох функціонально ізольованих, паралельних, неузгоджених механізмів (міжнародного й національного). Тому виникають ситуації, коли особа включена до RD4U, але не відповідає критеріям отримання компенсації на національному рівні та навпаки. Наскільки зазначене відповідає стандартам ЄС з огляду необхідності адаптації законодавства України?

Список використаних джерел:

1. Реєстр збитків для України. URL: <https://www.rd4u.coe.int/uk/home> (дата звернення: 09.05.2026).
2. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)3 про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України від 12.05.2023. URL: <https://lnk.ua/evty0KQOq> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2025)3, якою підтверджується встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України від 09.07.2025. URL: <https://www.rd4u.coe> (дата звернення: 09.05.2026).
4. Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2025 № 1226. Дата оновлення: 11.02.2026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1226-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.05.2026).

Григор'єва В.

*к.ю.н., доцент, завідувач кафедри права
Маріупольського державного університету*
<https://orcid.org/0000-0002-4997-803X>

МЕЖІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ФОРМАЛІЗМУ У СВІТЛІ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Ключові слова: *верховенство права; процесуальний формалізм; надмірний формалізм; правова визначеність; якість судових рішень; справедливий суд; судочинство.*

Одним із сучасних викликів судочинства є забезпечення належної реалізації принципу верховенства права в умовах необхідності одночасного дотримання

процесуальної форми та недопущення її надмірної формалізації. Це актуалізує проблему співвідношення процесуальних гарантій, правової визначеності та справедливості судового рішення [4, 5]. За таких умов особливої актуальності набуває питання меж процесуального формалізму та недопущення його трансформації у надмірний формалізм.

Сучасні європейські стандарти правосуддя виходять із того, що процесуальна форма повинна забезпечувати якість судового рішення, довіру до правосуддя та реалізацію права на справедливий суд, однак не може перетворюватися на самоціль [1]. Практика Європейського суду з прав людини також послідовно наголошує на неприпустимості надмірного формалізму, який може створювати непропорційні перешкоди у реалізації права на доступ до суду [2, 3].

У національній доктрині надмірний формалізм розглядається як похідне явище від необхідного процесуального формалізму, за якого дотримання форми починає переважати над досягненням справедливого результату та врахуванням конкретних обставин справи [8, 9].

Поштовхом до дослідження стала постанова Великої Палати Верховного Суду щодо процесуальних наслідків відсутності у повному тексті судового рішення підпису одного із суддів колегії у зв'язку з його смертю. У зазначеній справі Велика Палата Верховного Суду фактично відійшла від суто формального підходу до оцінки процесуального порушення та надала пріоритет принципам верховенства права, правової визначеності й оцінці реального впливу такого порушення на легітимність судового рішення [7]. Це актуалізує наукову дискусію щодо меж процесуального формалізму та індивідуалізації оцінки процесуальних порушень у судочинстві.

Формалізм у праві традиційно розглядається як необхідна характеристика правового регулювання та судочинства, що забезпечує передбачуваність правозастосування, правову визначеність і рівність учасників процесу. У процесуальному аспекті формалізм проявляється у встановленні процедурних правил, порядку вчинення процесуальних дій, вимог до форми процесуальних документів та ухвалення судових рішень. Саме процесуальна форма покликана гарантувати реалізацію права на справедливий суд та запобігати свавільному здійсненню правосуддя [10, 1].

У науковій літературі формалізм визначається як дотримання встановлених процедур і зовнішньої форми, необхідних для належного функціонування правової системи. При цьому практика Європейського суду з прав людини підтверджує, що дотримання процесуальної форми є складовою принципу верховенства права та виступає гарантією якісного правосуддя і захисту від довільних рішень [9].

Разом із тим формалізм не є абсолютною категорією. Його надмірний прояв може призводити до ситуацій, коли дотримання процедури починає переважати над досягненням цілей правосуддя та реалізацією права на судовий захист. У цьому випадку йдеться про явище надмірного формалізму.

Як зазначає М. М. Остап'як, надмірний формалізм має похідний характер від необхідного формалізму та виникає тоді, коли формальні аспекти права починають домінувати над потребами справедливості й ефективності правового регулювання [9]. До його ознак автор відносить: суворе дотримання процедур без оцінки змісту спору; відсутність гнучкості у застосуванні норм; ігнорування конкретних обставин справи; переважання процесу над результатом та віддалення судових рішень від принципів справедливості.

Подібний підхід простежується і в сучасних дослідженнях адміністративного судочинства, де надмірний формалізм розглядається як непропорційне застосування процесуальних вимог, що створює перешкоди доступу правосуддя та нівелює призначення процесуальних гарантій [3].

Європейський суд з прав людини також послідовно наголошує, що надмірний процесуальний формалізм може становити порушення права на доступ до суду, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, у справі *Zubac v. Croatia* Суд зазначив, що надто вузьке та механічне

застосування процесуальних вимог може створювати непропорційні обмеження реалізації права на суд [3]. Аналогічний підхід простежується у справі *Walchli v. France*, де ЄСПЛ підкреслив неприпустимість надмірної формалізації судових процедур [2].

Таким чином, необхідний процесуальний формалізм виступає гарантією правової визначеності та належного здійснення правосуддя, однак його трансформація у надмірний формалізм здатна призвести до втрати балансу між процесуальною формою та цілями судочинства. Саме визначення меж такого переходу набуває особливого значення у контексті сучасної практики Верховного Суду та реалізації принципу верховенства права.

Практичний вимір дослідження надмірного формалізму знайшов відображення і в підходах Верховного Суду. Так, Я. О. Берназюк зазначає, що процесуальний формалізм є необхідною умовою забезпечення правової визначеності, однак його надмірний прояв може призводити до порушення доступу до правосуддя, принципу пропорційності та цілей судочинства. Особливу увагу автор звертає на неприпустимість автоматичного застосування процесуальних вимог без урахування обставин конкретної справи [6].

Зазначений підхід корелює з позицією Великої Палати Верховного Суду у справі щодо відсутності підпису судді у повному тексті судового рішення, де суд фактично відмовився від механічного застосування процесуальної норми та здійснив оцінку процесуального порушення крізь призму його впливу на легітимність судового акта, правову визначеність і реалізацію принципу верховенства права [7].

Отже, Велика Палата Верховного Суду у Постанові за справою виходила з того, що вимога щодо підписання судового рішення має функціональне призначення – підтвердження легітимності судового волевиявлення та складу суду. Водночас така вимога не може застосовуватися ізольовано від обставин справи та цілей судочинства. Оскільки скорочене рішення було підписане усім складом суду, а відсутність підпису у повному тексті була зумовлена об'єктивною причиною – смертю судді, суд дійшов висновку про відсутність підстав для автоматичного скасування рішення [7]. Такий підхід узгоджується із сучасними європейськими стандартами, які пов'язують допустимість процесуальних обмежень із принципами пропорційності та недопущення надмірного формалізму [5,3].

Проведене дослідження свідчить, що процесуальний формалізм залишається необхідною складовою судочинства, оскільки забезпечує правову визначеність, передбачуваність судової діяльності та реалізацію процесуальних гарантій. Водночас його абсолютизація може призводити до трансформації у надмірний формалізм, за якого дотримання процедури починає переважати над цілями правосуддя та принципом справедливості.

Зазначений підхід узгоджується із сучасними європейськими стандартами, сформованими у документах Венеціанської комісії, практиці Європейського суду з прав людини та позиціях Консультативної ради європейських суддів, які виходять із необхідності недопущення надмірного формалізму у судочинстві.

У зв'язку з цим перспективним напрямом подальших досліджень видається розробка підходів до індивідуалізації оцінки процесуальних порушень залежно від їх впливу на законність, легітимність і справедливість судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Opinion No. 11 (2008) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the quality of judicial decisions Режим доступу: <https://rm.coe.int/16807482bf>
2. *Walchli v. France* : Judgment of the European Court of Human Rights of 26 July 2007, application no. 35787/03 Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81921>
3. *Zubac v. Croatia* : Grand Chamber Judgment of the European Court of Human Rights of 5 April 2018, application no. 40160/12 Режим доступу: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-181821>

4. Звіт про верховенство права. Ухвалено Венеціанською комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року) Режим доступу: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)
5. Мірило Правовладдя, затверджене Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року). Режим доступу: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2016-007-ukr>
6. Берназюк Я. О. Формалізм та надмірний формалізм: особливості адміністративного судочинства: програма підготовки для підтримання кваліфікації суддів окружних адміністративних судів. Верховний Суд 2023. Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Rez_Bernaziuk_24_02_2023_Formalizm.pdf
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.03.2026р. справа № 946/3565/24. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/134833422>
8. Кузняк А. Прояв надмірного формалізму під час розгляду адміністративної справи судом першої інстанції. Ерліхівський журнал. 2024. № 10. С. 34–40. Режим доступу: <https://journals.chnu.chernivtsi.ua/index.php/Ehrlich/article/view/97/76>
9. Остап'як М. М. Поняття та ознаки надмірного формалізму. Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2023 рік, 1–5 квітня 2024 р., м. Івано-Франківськ. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. С. 241–242. Режим доступу: https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez-vykladachiv_241018_113741.pdf
10. Сакара Н. Ю. Феномен формалізму в цивільному судочинстві. Проблеми законності. 2018. Вип. 143. С. 77–89. Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pz_2018_143_9.pdf

Громико О.Є.

здобувачка другого курсу Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровський державний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:

Фролов М.М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, доцент Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

ORCID: 0000-0001-8513-6844

ЦИФРОВІЗАЦІЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПЕРЕВАГИ ТА РИЗИКИ

Ключові слова: *цифровізація, нотаріальна діяльність, е-нотаріат, електронний реєстр, електронний документообіг, кібербезпека, нотаріальна таємниця, електронний підпис.*

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства цифровізація стала одним із ключових напрямів трансформації публічних та правових інститутів. Нотаріальна діяльність, як важливий елемент системи забезпечення правової визначеності та захисту прав і законних інтересів громадян, також зазнає суттєвих змін під впливом цифрових технологій. Впровадження електронних реєстрів, електронного документообігу, дистанційної ідентифікації та інших цифрових інструментів спрямоване на підвищення ефективності, доступності та прозорості нотаріальних послуг. Водночас процес цифровізації породжує низку ризиків, зокрема у сфері захисту персональних

даних, кібербезпеки, збереження нотаріальної таємниці та дотримання принципу правової достовірності.

Варто наголосити, що процес впровадження електронних технологій має бути виваженим і насамперед передбачати достатній захист інформації. Якщо вести мову про Е-нотаріат, то варто зазначити, що це поняття є комплексним і охоплює різні сфери професійної діяльності нотаріуса [1, с. 42].

Єдина державна електронна система е-нотаріату – це взаємозв'язана сукупність інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, які діють як єдине ціле та у взаємодії з іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами призначені для автоматизації нотаріальної діяльності, зокрема збирання, накопичення, обробки, збереження, захисту, пошуку, обліку та використання відомостей щодо нотаріальної діяльності та забезпечення усіх видів електронної інформаційної взаємодії (обміну) згідно із законодавством, внесення інформації до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Мін'юсту та є складовими Системи е-нотаріату, формування нотаріального/привірного до нотаріально посвідченого документа з електронним ідентифікатором, а також для забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до відомостей про нотаріальні/привірні до нотаріальних дій з урахуванням вимог щодо збереження нотаріальної таємниці [2].

Так, аналізуючи положення закону, можна дійти висновку, що єдиний реєстр нотаріальних дій покликаний оптимізувати роботу нотаріусів, адже перехід від паперового документообігу до електронного формату значно спростить роботу нотаріуса, а електронне робоче місце нотаріуса містить в собі такі функції, як розробка зразків документів, підготовка нотаріальних документів, направлення запитів, звітів, обмін інформацією в електронній формі, необхідною для вчинення нотаріальних дій або виконання функцій, покладених державою тощо, що суттєво вплине на скорочення часу для підготовки та вчинення нотаріальної дії [3, с. 231]. Але впровадження цифрових технологій у нотаріальну систему держави носить двосторонній аспект: повноваження нотаріуса та технології нотаріальної діяльності.

Прогрес в економічному секторі пов'язав ці два аспекти між собою, зокрема: швидкі економічні зміни вимагають від нотаріусів негайної обробки договорів; одним із засобів, що сприяє прискоренню цього процесу, є інформаційні технології.

З цього випливає, що для підвищення компетентності нотаріусів у сфері інформаційних технологій необхідно мати відповідний регламент-стандарт, який буде узгоджений з усіма зацікавленими суб'єктами. Крім того, виконання державних повноважень у сфері цифрової безпеки та стійкості повинно здійснюватися з дотриманням прав людини, оскільки поняття «Е-нотаріат» завжди асоціюється з послугами, що надаються на відстані для встановлення певних прав та обов'язків суб'єктів звернення, а також їх засвідчення [4, с. 14]. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» став основою для введення електронного формату в нотаріальну діяльність. Він дозволяє використовувати електронні документи для посвідчення угод, автентифікації підписів та інших нотаріальних дій. Ключові вимоги до таких документів – забезпечення їх цілісності, автентичності та доступності – реалізуються завдяки сучасним технологіям, як-от електронний підпис. Це значно спрощує та прискорює процеси, одночасно забезпечуючи високий рівень безпеки [5].

Отже, цифровізація нотаріальної діяльності є закономірним етапом розвитку правової системи в умовах інформаційного суспільства. Вона забезпечує оптимізацію документообігу та інтеграцію з державними реєстрами. Водночас цифрова трансформація супроводжується ризиками у сфері кібербезпеки, захисту персональних даних та збереження нотаріальної таємниці, що зумовлює необхідність належного нормативного регулювання, технічного захисту інформації та підвищення цифрової компетентності нотаріусів. Лише за умови збалансованого підходу можливо забезпечити ефективно та безпечно функціонування е-нотаріату.

Список використаних джерел:

1. Марченко В.М. Окремі питання впровадження в Україні системи Енотаріату. Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Вип. 1(30). С. 42-46.
URL: [https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i1\(30\).513](https://doi.org/10.32837/ryuv.v0i1(30).513)
2. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи Е-нотаріату : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 р. № 1406.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-п#Text>
3. Лиля-Барська А.В. Цифровізація нотаріальної діяльності в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 8. С. 230-231. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/51>
4. Вдовічена Л., Лукіян Д. Концепція Е-нотаріату в правовій системі України: перспективи та ризики // *Ehrlich's Journal*. 2024. Вип. 8. С. 13–16.
DOI <https://doi.org/10.32782/ehrichsjournal-2024-8.02>
5. Чижиков О. О. Правові аспекти регулювання нотаріальної діяльності в умовах цифрової трансформації // Академічні візії. 2024. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14506910>

Дере Я.

аспірант 1 року навчання ОС "Міжнародне право"

Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ORCID: 0009-0007-1351-5838

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ КОМПЕНСАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ ЯК ДРУГОГО ЕТАПУ СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО КОМПЕНСАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ: ЇЇ ВЗАЄМОДІЯ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМ ТРИБУНАЛОМ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Ключові слова: Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, міжнародна компенсаційна комісія, злочин агресії, Реєстр збитків, міжнародний компенсаційний механізм.

Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України (далі - Спеціальний трибунал) було створено 25 червня 2025 року на підставі Угоди між Україною та Радою Європи з головною метою розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ стосовно осіб, які несуть найвищу відповідальність за злочин агресії проти України [1].

Окрім суб'єктів відповідальних за злочин агресії ("трійка", керівники політичних партій, міністри, олігархат тощо), Спеціальний трибунал має покласти відповідальність на державу, яка здійснила "акт агресії" проти України, який за своїм тяжкістю та масштабом є грубим порушенням Статуту ООН та досяг рівня "агресивної війни". Це потрібно для відшкодування шкоди як державі-Україні, так і постраждалим фізичним та юридичним особам внаслідок продовжуваного та не обмежувального у часових рамках "злочину агресії".

Необхідною правовою основою для початку запуску компенсаційного механізму стала Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 14 листопада 2022 року, яка наголосила на "необхідності створення у співпраці з Україною міжнародного механізму для відшкодування збитків, втрат та шкоди, що є наслідком міжнародно-протиправних діянь Російської Федерації в Україні або проти України" [2].

Першим етапом втілення цієї ініціативи стало створення Реєстру збитків для України на підставі резолюції CM/Res(2023)3 Комітету міністрів Ради Європи від 12 травня 2023 року.

Реєстр призначений для обліку всіх прийнятних заяв про відшкодування збитків, втрат чи шкоди завданих внаслідок агресії Російської Федерації проти України [3]. Реєстр

збитків здійснює первинний аналіз заяв та визначає їхню формальну відповідність встановленим критеріям прийнятності. Прийнятні заяви реєструються для систематизації та подальшого передання на розгляд наступним ланкам компенсаційного механізму. Важливо підкреслити, що Реєстр не наділений повноваженнями щодо правової оцінки суті вимог або визначення розміру відшкодування, його функція є виключно обліково-структуруючою та доказовою. Це дозволяє на поточному етапі сформувати цифрову платформу та базу доказів, які стануть основою для діяльності Міжнародної компенсаційної комісії — органу, що безпосередньо розглядатиме заяви по суті та встановлюватиме обсяг фінансових зобов'язань.

16 грудня 2025 року в місті Гаага, Нідерланди під егідою Ради Європи було підписано Конвенцію про створення Міжнародної компенсаційної комісії для України [4]. Відповідно до Конвенції CETS No. 229 Комісія функціонує як незалежний адміністративний орган в структурі Ради Європи (ст. 2), що наділена мандатом розглядати, оцінювати та ухвалювати остаточні рішення щодо заяв про відшкодування шкоди, переданих з Реєстру (ст. 3) [5]. Відповідно до п. 2 ст. 3 Конвенції, мандат Комісії передбачає не лише перевірку обґрунтованості претензій, а й визначення конкретної суми компенсації, належної в кожному випадку. Рішення Комісії щодо присудження виплат є фінальними та не підлягають подальшому оскарженню, що забезпечує правову визначеність для всіх фізичних і юридичних осіб, а також для держави Україна (п. 5 ст. 3). Комісія працює на основі того, що Російська Федерація згідно з міжнародним правом несе відповідальність за всі збитки, втрати або шкоду, спричинені її міжнародно-протиправними діями в Україні або проти неї.

Міжнародна компенсаційна комісія згідно свого Статуту складається з: Асамблеї, Фінансового комітету, Ради, Комісарів, Палат, Секретаріату та Виконавчого директора. Комісари, а також Виконавчий директор та інші співробітники Секретаріату є незалежними під час виконання своїх обов'язків (ст. 15). Відзначимо, що міжнародно-правовий аналіз кожної окремої інституції в рамках Комісії потребує окремого наукового дослідження і не є предметом нашого наукового дослідження.

Кримінальні трибунали створюються на фундаментальному принципі, закріпленому ще з часів діяльності Нюрнберзького трибуналу - індивідуальній кримінальній відповідальності. Спеціальний трибунал не є виключенням - його створено для покарання осіб, які спроможні фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, і які планували, підбурювали, віддавали наказ або вчинили, або намагались вчинити "злочин агресії". Проте, згідно статуту "це не матиме впливу на відповідальність держав за міжнародним правом" (ст. 4 п. 1) [1]. Тобто відповідальність держави і індивіда Статутом чітко розмежована і полягає в наступних особливостях:

1) "Злочин агресії" є "лідерським" злочином, відповідальність за який несуть виключно індивіди, які мають певний політичний, силовий або командний авторитет та містить особливий *corpus delicti* (склад злочину) [6, с. 75]. Таким чином, підозрювана за вчинення "злочину агресії" особа, має свідомо використовувати державний апарат у своїх злочинних намірах проти суверенітету іншої держави (здійснити "акт агресії");

2) Згідно ст. 2 Статуту, "акт агресії" означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Більш того, "акт агресії" перевалив тяжкість та масштаб грубого порушення Статуту ООН та досяг рівня "агресивної війни", що "зумовлено необхідністю ширшого правового тлумачення цієї категорії та безпосередньо корелює з міжнародно-правовою відповідальністю держави. Це дає змогу розмежувати акти агресії, невичерпний перелік яких закріплено в Резолюції ГА ООН 3314, від повномасштабної форми протиправного застосування сили, яка має системний характер та характеризується злочином проти міжнародного миру" [7, с. 128].

Згідно статті 37 Статуту, Трибунал постановляє передати кошти, отримані від штрафів та конфіскації майна, активів та доходів засуджених осіб, міжнародному

компенсаційному механізму. При цьому Статут прямо вказує на пріоритетність компенсаційного механізму, створеного згідно з Резолюцією ГА ООН *A/RES/ES-11/5*, складовою якого є Комісія. Більше того, згідно зі ст. 19 Конвенції, Комісія при ухваленні рішень враховує відповідні вирoki міжнародних трибуналів [5], що надає рішенням Трибуналу преюдиційного значення при встановленні фактів завданої шкоди.

На наш погляд, окрему увагу слід приділити розширенню ролі суддів Спеціального трибуналу у компенсаційному процесі. Окрім адміністративного шляху подання заяв безпосередньо до Комісії, Статут Трибуналу створює правове підґрунтя для того, щоб судді при винесенні обвинувального вирoku (або при розгляді справ на різних етапах судового провадження) могли одночасно ухвалювати судові накази про репарації на користь конкретних потерпілих за "злочин агресії". Це забезпечує безпосередній зв'язок між встановленою індивідуальною кримінальною відповідальністю та відшкодуванням шкоди. У цій правовій формі Комісія виконуватиме роль виконавчого органу для реалізації наказів про репарації, виданих Трибуналом, що гарантує комплексний захист прав людини.

Резюмуючи вищевикладене, слід констатувати, що заснування Міжнародної компенсаційної комісії є другим етапом розгортання Міжнародного компенсаційного механізму. Це створює необхідну юридичну основу для ефективної повоєнної реконструкції України та відновлення порушеного правопорядку в умовах сучасних геополітичних викликів.

У межах міжнародного кримінального судочинства Спеціальний трибунал, керуючись статтею 37 свого Статуту неминує інтегруватиме питання репарацій у судовий процес. Це дозволить судовим палатам при винесенні вироків розглядати питання відшкодування шкоди як на користь приватних осіб, так і на користь держав, постраждалих від акту агресії, що досяг порогу "агресивної війни".

Список використаних джерел:

1. Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України : Угода від 25.06.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002-25#Text (дата звернення: 13.03.2026).

2. Забезпечення засобів правового захисту та репарацій у зв'язку з агресією проти України : Резолюція ES-11/5, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН на 11-й надзвичайній спеціальній сесії 14 листопада 2022 року / Організація Об'єднаних Націй, Генеральна Асамблея. URL: <https://docs.un.org/tu/a/res/es-11/5> (дата звернення: 06.05.2026).

3. Резолюція CM/Res(2023)3. Про встановлення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України : Резолюція Ком. Міністрів Ради Європи від 12.05.2023 № CM/Res(2023)3 : станом на 8 листоп. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961_001-23#Text (дата звернення: 06.05.2026).

4. Безпрецедентна підтримка нової конвенції про заснування Міжнародної комісії з розгляду претензій : офіц. сайт / Рада Європи. Офіс Ради Європи в Україні. 2026. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/unprecedented-support-for-new-convention-launching-an-international-claims-commission> (дата звернення: 06.05.2026).

5. Convention establishing an International Claims Commission for Ukraine : The Hague, 16.XII.2025. Council of Europe Treaty Series – No. 229 / Council of Europe. 2025. 20 p. URL: <https://rm.coe.int/convention-establishing-an-international-claims-commission-for-ukraine/1680af9c8d> (accessed: 06.05.2026).

6. БАЗОВ В., ДЕРЕ Я. Міжнародно-правові засади формування суддівського корпусу Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. *Слово Національної школи суддів України*. 2026. № 1 (54). С. 72–84. DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2026-1\(54\)-7](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2026-1(54)-7)

7. Базов В. П., Дерє Я. Окремі питання *ratione materiae* Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. *Альманах права*. 2026. Вип. 17. С. 124–131. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2026-17-124-131>.

Дручек О.В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності Київського
інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-7460-8137*

ПРАВОВИЙ ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ: СПРОБА АНАЛІЗУ

Ключові слова: *військова дисципліна, інститут права, забезпечення військової дисципліни, військове право, система права, Сили оборони, Дисциплінарний статут.*

В усі часи військова дисципліна була і продовжує залишатися основою військової служби, критерієм здатності війська виконувати поставлені перед ним завдання. Поняття військової дисципліни визначається у Дисциплінарному статуті Збройних Сил України як бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України [1], що ґрунтується на усвідомленні кожним військовим свого обов'язку перед Батьківщиною; особистій відповідальності за захист народу та територіальної цілісності; свідомому підкоренні командирам, а не лише на страху перед покаранням. В умовах протистояння Силами оборони російській збройній агресії військова дисципліна набуває значення одного із ключових чинників боєздатності армії. Зокрема, військова дисципліна: забезпечує високий рівень координації та узгодженості дій особового складу підрозділів Сил оборони; слугує основою реалізації прийнятих стратегічних та тактичних рішень; забезпечує зниження ризиків втрат серед особового складу; формує довіру між військовослужбовцями; знижує рівень панічних настроїв та забезпечує стабільність поведінки в екстремальних ситуаціях.

У новітніх наукових дослідженнях з проблем військової дисципліни [2, 3, 4] все більшої ваги набуває концепція військової дисципліни як самостійного інституту права, який належить до категорії найважливіших інститутів системи військового права, і має міжгалузевий характер.

У літературі існує чимала кількість визначень поняття «інститут права» («правовий інститут»), хоча, більшість із них зводиться до його розуміння як відносно відокремленої сукупності правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин, і для якої властиві ознаки нормативної визначеності, внутрішньої узгодженості, окремих предмету та механізмів регулювання, і, у деяких випадках, – власної юридичної відповідальності. Загальним для більшості дефініцій є визнання у якості об'єктивної матеріальної передумови об'єднання певної (родової) подібності суспільних відносин. Тобто, основним чинником відособлення зазвичай виступає функціональне призначення групи норм, викликане потребою комплексного регулювання відносно окремого напрямку суспільних відносин. Найбільш часто, у процесі аналізу поняття правового інституту, акцентують на тому, що він: а) регулює певний вид (окрему ділянку, фрагменти, сторону) однорідних суспільних відносин; б) є складовою частиною однієї або декількох галузей права; в) є логічно замкнутою, виокремленою сукупністю норм; г) функціонує автономно, відносно самостійно; ґ) регулює суспільні відносини незалежно від інших інститутів права.

Ураховуючи зазначене, а також ураховуючи погляди на поняття правового інституту найбільш авторитетних фахівців [5, 6, 7, 8] можемо запропонувати такий, зокрема, перелік ознак правового інституту: а) відносна нормативна самостійність,

стійкість та автономністю функціонування; б) видова однорідність соціального змісту, здатність впорядковувати окремі сторони однорідних суспільних відносин та/або здійснювати особливі завдання, функції у певному однорідному аспекті врегулювання; в) формування на об'єктивній основі; в) відособленість від інших інститутів права; г) володіння специфічними засобами правового регулювання; г) єдність юридичної конструкції, функціонального змісту та організаційних принципів; д) здатність, з метою усунування прогалин у регульованих ним відносинах та у власних межах, формувати загальні поняття та принципи.

Аналіз правових норм, пов'язаних зі змістом та способами забезпечення військової дисципліни, свідчить про те, що вони мають цілісний і комплексний характер та утворюють цілком відокремлену сукупність, тобто – є правовим інститутом. Основу правового інституту військової дисципліни складає сукупність внутрішньо узгоджених та відносно відокремлених норм, комплекс яких: а) пов'язаний із поняттям військової дисципліни, її забезпеченням; б) має спільний предмет регулювання – специфічні відносини між військовослужбовцями, пов'язані із виконанням наказів, вимогами до поведінки, дотримання порядку підпорядкування, субординації, несення служби; в) обслуговує однорідну, відносно відокремлену групу суспільних відносин, що реалізуються у сфері військової організації держави, проходження військової служби; г) має спільну мету – забезпечення порядку і правил, установлених законами України, військовими статутами, наказами командирів (начальників); г) створює спеціальний правовий режим, що охоплює особливу групу суб'єктів (військовослужбовці ЗСУ та прирівняні до них особи); д) передбачає підвищені вимоги, більш сувору відповідальність та процедури реалізації; е) є ключовим елементом більш загального режиму – порядку проходження військової служби; е) об'єктивується у нормах спеціальних нормативно-правових актів, основним із яких є Дисциплінарний статут ЗСУ; ж) має внутрішню логіку та систему, з нормативним, інституційним, процедурним, інструментальним блоками; є) реалізується, переважно, шляхом застосування специфічного – імперативного – методу; є) забезпечується окремим видом юридичної відповідальності – дисциплінарної, а також адміністративною та кримінальною.

Наявність зазначених характеристик дозволяє позиціонувати військову дисципліну як окремий правовий інститут. Зазначений комплекс норм відповідає усім класичним ознакам правового інституту як елементу системи права, оскільки: 1) регулює специфічну групу суспільних відносин; 2) має комплексний характер; 3) характеризується власним методом правового впливу; 4) забезпечується механізмами реалізації та відповідальності.

Крім зазначених класичних, інститут військової дисципліни володіє також низкою факультативних ознак, наявність яких обумовлює додаткові підстави для його віднесення до категорії самостійних і стійких правових інститутів у сфері військово-службових відносин і військового управління, галузі військового права. Зокрема, це: 5) внутрішня структурованість; 6) функціональна самостійність; 7) системотворчий характер.

Зазначене вище дозволяє зробити такі висновки та узагальнення:

1. Військова дисципліна, як бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, установлених законами України, військовими статутами, а також наказами командирів (начальників), є основою реалізації військової служби у частинах і підрозділах Сил оборони України, а її рівень є визначальним чинником оцінки стану їх боєготовності та готовності виконувати завдання за призначенням.

2. Як категорія, належна до сфери військової організації держави і військового управління, а також складова системи військового права, військова дисципліна характеризується низкою ознак, що дозволяють позиціонувати її як окремий правовий інститут.

3. Основу правового інституту військової дисципліни складає сукупність внутрішньо узгоджених та відносно відокремлених норм, комплекс яких: пов'язаний із поняттям військової дисципліни та її забезпеченням; має спільний предмет регулювання;

обслуговує однорідну, відносно відокремлену групу суспільних відносин; має спільну мету; утворює спеціальний правовий режим; передбачає специфічні процедури реалізації; об'єктивується у нормах спеціальних нормативно-правових актів; має внутрішню логіку та систему; реалізується, переважно, шляхом застосування специфічного – імперативного – методу; забезпечується окремим видом юридичної відповідальності – дисциплінарної, а також адміністративною та кримінальною; має внутрішню структурованість, функціональну самостійність та системотворчий характер.

Список використаних джерел:

1. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-XIV Дата оновлення: 27.02.2024. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T990551>. (дата звернення: 25. 04. 2026).
2. Військова дисципліна у Збройних Силах України [Петков С.В., Соболев Є.Ю., Копотун І.М. та ін.]. Київ, вид-во «Центр навчальної літератури». 2022 р. 412 с.
3. Гавришук О. М. Військова дисципліна як правова категорія. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 279–287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2016_31_24. (дата звернення: 25.04. 2026).
4. Залужний В.Ф. Військова дисципліна: поняття, особливості нормативного закріплення, місце у системі правових категорій, функції. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 299–307.
5. Драгомерецький М. М. Міжгалузеві інститути права у правовому розвитку: дис...доктора філос. у галуз. права/ Драгомерецький, Микола Миколайович; Національний університет «Одеська юридична академія» – Одеса, 2023. – 213 с. URI <https://hdl.handle.net/11300/25845>.
6. Левицька Н.О. Принципи нормативно-правового інституту: деякі загальнотеоретичні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Том 1. С. 24-27.
7. Левицька Н.О. Міжгалузеві нормативно-правові інститути: деякі теоретичні питання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2015. Вип. 14 (1). С. 22 -24.
8. Гаврилюк А.М. Правовий інститут: передумови, підстави та шляхи формування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 101-106.

Кіблик Д.В.

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права, доцент

<https://orcid.org/0000-0002-2518-7647>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Ключові слова: *Європейський Союз (ЄС), права людини, правозахисні механізми, Євроінтеграція України.*

Забезпечення прав і свобод людини є фундаментом європейської інтеграції. Проте сучасні кризи - від міграційних потоків та збройних конфліктів до викликів цифровізації - вимагають адаптації правових норм ЄС. Для України, яка виборює своє право на членство в Союзі в умовах відсічі збройній агресії РФ, розуміння європейських стандартів захисту прав людини є не лише юридичною, а й ідеологічною необхідністю.

Питання взаємодії національних та наднаціональних інституцій у сфері прав людини досліджували такі вчені, як І. Панченко, О. Гринь, В. Захарова та інші. Проте

швидка зміна безпекового ландшафту в Європі потребує постійного оновлення наукового дискурсу щодо ефективності Хартії основних прав ЄС.

У межах дослідження правова система ЄС розглядається як динамічний механізм, що еволюціонував від суто економічного об'єднання до всеосяжного правозахисного простору. Ключовим актом у цьому контексті виступає Хартія основних прав ЄС, яка класифікує права не за галузевою ознакою, а за фундаментальними цінностями: людська гідність, свобода, рівність та солідарність [1, с. 247].

На сучасному етапі основними викликами для правозахисної політики ЄС визначено: баланс між безпекою та свободою, тобто у відповідь на терористичні загрози та збройні конфлікти держави-члени іноді змушені обмежувати певні права. Дослідження підкреслює, що такі обмеження повинні бути пропорційними та підконтрольними Суду ЄС. Цифрові права та приватність обумовлений розвитком новітніх технологій актуалізує питання захисту персональних даних та протидії втручанню у приватне життя, що вимагає вдосконалення ролі Європейського контролера із захисту даних. Міграційна політика також відіграє важливу роль у захисті вразливих груп (біженців, мігрантів) в умовах кризи залишається іспитом на відданість гуманістичним цінностям ЄС. Слід наголосити, що ЄС продовжує політику нульової толерантності до дискримінації за ознакою раси, релігії чи гендеру, що є обов'язковим критерієм для країн-кандидатів.

Особливе значення має діяльність Суду Європейського Союзу, який забезпечує пріоритет права ЄС над національним законодавством у сфері захисту прав людини. Це дозволяє громадянам ефективно оскаржувати дії національних урядів, якщо вони суперечать стандартам Союзу [2, с. 248].

Для України євроінтеграційний шлях є зміною світоглядних принципів. Як зазначають автори, прихильність до правових цінностей ЄС є геополітичним завданням, оскільки лише держава з високим рівнем правової культури може стати повноправним членом спільноти.

Процес формування концепції прав людини в ЄС пройшов шлях від заперечення до визнання їх основним принципом солідарності. На сучасному етапі спостерігається уніфікація правових систем країн-членів, де ЄС не лише доповнює Раду Європи, а й створює власні унікальні механізми моніторингу та реагування на порушення. Зміцнення інститутів, таких як Європейський омбудсман та Агентство з основоположних прав, є запорукою стабільності Союзу в умовах новітніх загроз.

Список використаних джерел:

1. Бабарицький О. В., Ігнат'єва А. І., Сировий С. В. Права людини в Європейському Союзі в умовах сьогодення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 3, ч. 3. С. 245–249.
2. Фалалєєва Л. Г. Захист основоположних прав у інтеграційному правопорядку Європейського Союзу: монографія. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2020. 455 с.
3. Ромців О. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. URL: <https://app-journal.in.ua>.
4. Хартія Європейського союзу про основоположені права людини від 07.12.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 293 «Міжнародне право»

Київського університету права Національної академії наук України

Науковий керівник:

Чернега В. М.

доктор юридичних наук України, професор, в.о. завідувача кафедри міжнародного та приватного права Київського університету права Національної академії наук України

<https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

***Ключові слова:** глобалізація, джерела міжнародного права, фрагментація, глокалізація, регіоналізація, цифровізація, гібридні загрози.*

Сучасний міжнародний правопорядок переживає кризу, спричинену глобальними процесами, що підривають стійкість традиційних інститутів. Теперішній стан міжнародного правопорядку характеризують як «точку перелому», де звичні інститути втрачають колишню стійкість [2, с. 79]. Глобалізація зумовлює фрагментацію джерел права, що ускладнює їх узгодженість у контексті регіональних союзів і гібридних конфліктів. Війна проти України виявила обмеженість універсальних механізмів, таких як Статут ООН, де право вето блокує ефективне реагування.

Глобалізація права виходить за межі звичайного зближення національних правових систем і впливає на зміст міжнародно-правового регулювання. Зміна світового балансу сил змушує держави шукати нові механізми поєднання національних інтересів із потребами міжнародного співробітництва. Одночасно зростає роль цифрових технологій у процесі імплементації міжнародних норм, зокрема під час збройних конфліктів. Відсутність уніфікованих підходів до розуміння імплементації ускладнює правозастосовну практику та потребує уточнення базових юридичних категорій. Реалізація міжнародних приписів значною мірою залежить від ефективності механізмів, закріплених у національному законодавстві.

Глобалізаційні процеси змінюють структуру міжнародного права через посилення регіоналізації та формування нових центрів політичного й економічного впливу. Перерозподіл світової торгівлі сприяв виникненню локальних правил у межах регіональних союзів та партнерств. На прикладі Європейського Союзу простежується поступове узгодження національного законодавства з актами наднаціонального характеру [5]. Подібна інтеграція спрощує економічну співпрацю між державами, проте одночасно поглиблює відмінності між окремими правовими блоками. Наслідком цього стають юридичні колізії між регіональними нормами та універсальними принципами міжнародного права. Ускладнюється діяльність глобальних інституцій, оскільки держави дедалі частіше орієнтуються на власні політичні інтереси. Послаблення ролі універсальних механізмів міжнародного регулювання негативно впливає на стабільність світового правопорядку.

Суперечність між державним суверенітетом і потребою у глобальному управлінні загострюється в умовах воєнних конфліктів та політичної нестабільності. Частина держав ігнорує міжнародні зобов'язання або відмовляється виконувати рішення міжнародних судових установ, посилаючись на пріоритет внутрішньої політики. Війна проти України продемонструвала обмеженість механізмів міжнародної безпеки та недостатню ефективність примусу до виконання договірних норм. Додаткові труднощі виникають через використання кіберзасобів, дезінформації та економічного тиску як елементів

гібридного протистояння. Міжнародне гуманітарне право неповною мірою враховує діяльність недержавних суб'єктів і транснаціональних корпорацій, чий вплив на міжнародні відносини постійно посилюється. За таких умов міжнародне право потребує адаптації до нових викликів без втрати базових принципів правопорядку. Формування ефективної системи міжнародного регулювання залежить від здатності держав поєднати захист національних інтересів із дотриманням загальноновизнаних норм міжнародного права.

Технологічний прогрес вносить зміни у характер міжнародних конфліктів, які поєднують військові та невійськові методи впливу. Гібридні загрози, до яких відносять кібератаки та дезінформацію, ставлять під сумнів ефективність традиційних норм. Кіберпростір потребує нових нормативних рамок, які б регулювали використання штучного інтелекту та забезпечували захист критичної інфраструктури. Використання блокчейн-технологій у сфері міжнародного права пов'язане з цифровізацією процедур укладення та підтвердження міжнародних договорів. Електронна фіксація кожного етапу погодження угоди із часовою позначкою унеможливує непомітне втручання у зміст документа після його підписання. Розподілений характер зберігання даних знижує ризики фальсифікації інформації та несанкціонованого редагування договірних положень. Практика цифрової верифікації міжнародних актів скорочує час перевірки автентичності документів і спрощує процедури міждержавної взаємодії. Учасники договірної процедури мають доступ до історії змін у режимі реального часу, тому приховане коригування умов угоди фактично виключається. Поширення цифрових механізмів у міжнародно-правовій практиці свідчить про поступове оновлення системи джерел міжнародного права під впливом глобалізаційних процесів [1, с. 247].

Глобальний конституціоналізм під тиском кризи втрачає ознаки універсальності. Замість єдиного ідеалу постає багаторічне правове середовище, де адаптивні моделі регулювання дозволяють інтегрувати різноманітність правових культур. Концепція «глокалізації» виступає компромісом, який дає можливість урядам захищати національні інтереси в епоху глобальних інформаційних зв'язків. Подібна концепція зумовлює перехід від жорстких конструкцій до більш гнучких систем правової взаємодії [4, с. 99].

Світовий правопорядок тримається на певних умовах, де відповідальність держави за порушення обов'язків посідає чільне місце. Юридична регламентація в умовах збройних конфліктів вимагає уваги до встановлення вини лідерів та високопосадовців за злочини агресії. Створення Спеціального трибуналу здатне стати суттєвим кроком до зміцнення заборони на війну та відновлення справедливості. Статут ООН потребує захисту від зловживань правом вето, що паралізує роботу Ради Безпеки

Подальша трансформація системи джерел міжнародного права пов'язана зі зростанням впливу недержавних суб'єктів на процеси міжнародного нормотворення. Транснаціональні корпорації та міжнародні неурядові організації дедалі активніше беруть участь у виробленні стандартів у сферах цифрової безпеки, торгівлі, екології та захисту прав людини. Технологічний розвиток також зумовлює необхідність правового регулювання штучного інтелекту, оскільки його використання без належних юридичних обмежень створює ризики порушення фундаментальних прав і свобод. Паралельно поширюється застосування систем аналізу великих даних для прогнозування юридичних тенденцій та оцінки можливих наслідків міжнародних рішень.

Зміни у сфері міжнародної безпеки потребують оновлення механізмів колективного реагування на гібридні загрози, серед яких кібероперації, інформаційний тиск та економічне втручання. Одночасно зростає потреба в узгодженні національного законодавства з міжнародними екологічними стандартами через посилення кліматичних проблем та збільшення транскордонних ризиків. Універсалізація права проявляється через інтернаціоналізацію та поступове зближення правових систем [3, с. 150]. Держави адаптують внутрішнє законодавство до міжнародних стандартів, проте збереження правової ідентичності залишається необхідною умовою стабільності політичних систем.

Система міжнародного права перебуває у стані постійної трансформації під впливом глобалізації, технологічного розвитку та безпекових криз. Ефективність міжнародного правопорядку залежить від здатності держав дотримуватися спільних правил і забезпечувати виконання міжнародних зобов'язань. Глобалізаційні процеси не усувають значення міжнародного права, а ускладнюють його структуру через поєднання традиційних договорів із цифровими механізмами регулювання. Саме адаптація міжнародного права до нових викликів визначатиме ефективність світової системи безпеки у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Богів Я., Шардакова А. Майбутнє міжнародного права: інтеграція сучасних технологій, гібридні підходи та створення нових нормативних рамок для глобального співтовариства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2023. №3(39). С. 243–249.

2. Карвацька С. Б. Міжнародний правопорядок: сучасні виклики та умови ефективної правової регламентації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 88. Ч. 4. С. 79–84.

3. Рагуліна К. А. Взаємовплив міжнародного і національного права: глобалізаційні виклики. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2022. Т. 29. № 2. С. 142–161.

4. Тернавська В. М. Правотворчість держави в умовах глобалізації та глокалізації як основних тенденцій у праві. *Нове українське право.* 2024. Вип. 2. С. 95–101.

5. Perfilieva A. O. Fragmentation of international law as a factor of formation of the modern international law order. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Право.* 2021. №2. С. 39-40.

Майдибура Б.В.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 293 «Міжнародне право»

Київського університету права Національної академії наук України

Науковий керівник:

Чернега В.М.

доктор юридичних наук України, професор, в.о. завідувача кафедри міжнародного та приватного права Київського університету права Національної академії наук України

<https://orcid.org/0000-0002-9118-6562>

УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ключові слова: міжнародне право, Україна, суб'єкти міжнародного права, держава.

Нині в умовах повномасштабного вторгнення, розпочатого російською федерацією проти України 24 лютого 2022 року, роль України як суб'єкта міжнародного права є однією з ключових. Тема «Україна як суб'єкт міжнародного права» набуває актуальності у зв'язку з тим, що щодня Україна демонструє непохитність та стійкість в умовах невиправданої, безпідставної та безпрецедентної агресії проти свого суверенітету та активно співпрацює з іншими державами задля досягнення і збереження миру, та безпеки не лише у межах своїх територій, а й на всій європейській частині континенту.

Передусім варто визначити поняття «суб'єкти міжнародного права». Протягом тривалого часу, як міжнародне право розвивалось як окрема галузь права, багато вчених

пропонували власні варіанти визначення поняття «суб'єкти міжнародного права». Це було приводом для великої кількості спорів, які були пов'язані з тим, щоб зрештою отримати максимально чітке, інформативне та вичерпне визначення цього поняття. Отже, суб'єкти міжнародного права – це самостійні утворення, які є учасниками міжнародних відносин і які володіють міжнародною правосуб'єктністю, тобто здатні мати права, обов'язки, створювати норми міжнародного права, і брати участь у реалізації цих норм, а також нести міжнародно-правову відповідальність [6, с. 69,70]. Це означає, що будь-який суб'єкт міжнародного права володіє: правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю. Крім того, доцільно зазначити, що одну з важливих властивостей суб'єктів міжнародного права можна побачити, ознайомившись з консультативним висновком Міжнародного суду ООН від 11 квітня 1949 року у справі «Відшкодування збитків, понесених на службі Організації Об'єднаних Націй». Вона полягає в тому, що суб'єкти міжнародного права не є обов'язково ідентичними з точки зору їх правової природи і обсягу їх прав [5; 6, с. 69].

До основних суб'єктів міжнародного права належать: держави; державоподібні утворення; народи та нації, які борються за незалежність та міжнародні організації. Саме на державі варто докладно зупинитися як на класичному суб'єкті міжнародного права. Адже серед інших суб'єктів, вона займає центральне місце в системі міжнародних відносин! Держава – це територіальне утворення, яке здійснює управління на чітко визначеній території, обмеженій державними кордонами. Ця територія, своєю чергою, відіграє ключову роль в об'єднанні населення, що відрізняю державу від інших спільнот. Основними ознаками держави є: 1) наявність політичної влади, 2) здатність видавати закони та інші правові акти, 3) формування військового контингенту (армія, поліція тощо). Держава – це, без перебільшення, головний суб'єкт міжнародного права, який також контролює діяльність інших суб'єктів. Держава бере участь у створенні та підтримці порядку на міжнародній арені, у створенні норм міжнародного права [3, с. 75, 76]. Для держави як суб'єкта міжнародного права характерним є не володіння нею всіма суб'єктними правами, а те, наскільки вона забезпечена основними правами та наскільки здатна виконувати свої основні обов'язки! Саме через це основні права інколи називають невід'ємними правами держави як суб'єкта міжнародного права [2, с. 314].

Першим кроком до становлення України як нового суб'єкта у міжнародному праві стало прийняття та ухвалення Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України. Ця Декларація стала, свого роду, програмою побудови незалежної держави! Наступним і найголовнішим кроком, який, фактично, затвердив Україну на роль повноправного суб'єкта міжнародного права, було ухвалення позачерговою сесією Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року Акту проголошення незалежності України. Це політико-правовий документ, яким проголошено незалежність України та створення самостійної держави-України. У тексті цього акту зазначено, що територія України є неподільною та недоторканною і, що з моменту проголошення незалежності на території України мають чинність виключно Конституція і закони України [1, с. 2]. Конституція України – це Основний Закон України, вона має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, що прямо зазначено у ст. 8 Конституції. Конституція України закріплює основні приписи, які визначають та характеризують Україну як незалежну, суверенну, демократичну та правову державу. У її нормах відображено засади державного устрою України, принципи організації влади, захисту прав і основоположних свобод громадян, територіальної цілісності та здійснення внутрішньополітичної і зовнішньополітичної діяльності [4, с. 2, 3].

Окреме значення мають приписи, що визначають основні принципи і засади саме зовнішньополітичної діяльності України, зокрема дотримання принципів мирного співіснування, міжнародного співробітництва, поваги до суверенітету інших держав разом з невтручанням у їх внутрішні справи. Конституційні норми України узгоджені із загальноправовими принципами та нормами міжнародного права. Вони сформовані з

урахуванням приписів міжнародно-правових актів, які регулюють сучасні міжнародні відносини. Одним із ключових документів у цій сфері є Статут ООН, в якому чітко закріплено фундаментальні принципи суверенної рівності держав, незастосування сили, мирного врегулювання спорів та поваги до міжнародного права загалом [6]. Саме ці принципи і знайшли повне відображення і в контексті приписів Конституції України. Отже, можна бачити, що Конституція характеризує Україну як повноцінного і повноправного суб'єкта міжнародного права, маючи у своєму складі всі основні ознаки держави, зокрема: Україну як суб'єкта міжнародного права.

Отже, Україна є повноправним і самостійним суб'єктом міжнародного права, маючи всі необхідні ознаки суверенної держави: визначену територію, систему державної влади, населення та здатність здійснювати незалежну внутрішню і зовнішню політику. Проголошення державного суверенітету та незалежності стало основою для міжнародного визнання України і закріплення її місця у світовому співтоваристві. Конституція України та її зовнішньополітичний курс підтверджують відданість принципам міжнародного права, мирного співіснування, поваги до суверенітету інших держав і захисту прав людини. У сучасних умовах повномасштабної агресії російської федерації Україна не лише відстоює власну незалежність і територіальну цілісність, а й демонструє всьому світу приклад стійкості, єдності та дотримання міжнародно-правових норм.

Активна співпраця з міжнародними організаціями та іншими державами свідчить про важливу роль України у підтриманні міжнародної безпеки та стабільності. Саме тому Україна нині є не лише об'єктом міжнародної підтримки, а й активним учасником формування сучасних міжнародних відносин. Повномасштабне вторгнення 2022 року, враховуючи його щоденний, негативний вплив на український суверенітет та український народ, вивело Україну на новий рівень міжнародного співробітництва, значно посилило її вплив та значимість на міжнародній арені! У сучасних реаліях Україна стала справжнім взірцем та прикладом рішучості, непохитності і дотримання норм міжнародного права для усього світу.

Список використаних джерел:

1. Акт проголошення незалежності України від 24.08.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
2. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник / за ред. В. Г. Буткевича. Київ: Либідь, 2002. 608 с.
3. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
5. Консультативний висновок Міжнародного суду ООН від 11.04.1949 у справі «Відшкодування збитків, понесених на службі Організації Об'єднаних Націй». URL: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103744>
6. Статут ООН від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
7. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. / за заг. ред. Теліпко В.Е. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

НОВЕЛИ МІЖНАРОДНОГО АРБІТРАЖУ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *арбітражна угода, міжнародний комерційний спір, Типовий закон ЮНСІТРАЛ, іноземний елемент, арбітражна юрисдикція, автономія волі сторін, міжнародні економічні зв'язки, альтернативне вирішення спорів, іноземні інвестиції, правова гармонізація.*

28 квітня 2026 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення компетенції міжнародного арбітражу»[1]. Він вносить зміни до правового регулювання насамперед Закону України «Про міжнародний арбітраж»[2].

Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України (ІСАС) успішно діє вже 34 роки. Кількість розглянутих справ зростає, вартість їх розгляду зменшується, доступні всі механізми вирішення спорів. Ефективність прийнятих рішень виражається у не великій кількості оскаржень до національних судів.

«Міжнародний комерційний арбітражний суд є самостійною постійною діючою арбітражною установою (третейським судом), юридичною особою, що здійснює свою діяльність згідно з Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж», іншими законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»[1]. За допомогою цієї статті уточнено правовий статус міжнародного суду. Так як Міжнародний комерційний арбітражний суд діє при Торгово-промисловій палаті України остання затверджуватиме його регламент.

Наступні положення новоствореного закону присвячені компетенції Міжнародного комерційного арбітражного суду. До прийняття змін компетенція українського арбітражу була обмежена. Наразі він у праві розглядати ширше коло справ. «До Міжнародного комерційного арбітражного суду можуть за угодою сторін передаватись на вирішення: спори з договірних та інших цивільноправових відносин, що виникають при

здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін спору на момент укладення арбітражної угоди знаходиться за кордоном, або якщо сторони явно домовились про те, що предмет арбітражної угоди пов'язаний більш ніж з однією країною, або одне з наступних місць знаходиться за межами держави, в якій сторони мають свої комерційні підприємства:

- місце арбітражу, якщо воно визначено у арбітражній угоді або відповідно до неї;
- будь-яке місце, в якому повинна бути виконана значна частина зобов'язань, що виникають із договірних або інших цивільноправових відносин;
- місце, з яким найбільш тісно пов'язаний предмет спору[1].

Саме це положення наближає українське законодавство про міжнародний комерційний арбітраж до сучасної редакції Типового закону ЮНСІТРАЛ (UNCITRAL Model Law)[3], зокрема до підходів щодо визначення «міжнародності» арбітражу.

Також у нових положеннях додано, що міжнародний комерційний арбітражний суд розглядатиме «спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», та емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями». Цими змінами окреслено нову територіальну підсудність справ

міжнародному комерційному арбітражу. Сторони самі можуть визначити міжнародний характер спору навіть коли обидві компанії зареєстровані в Україні, але правовідносини фактично мають транскордонний характер. На його сайті за декламовано першість серед арбітражних інституцій Центральної та Східної Європи. Очевидно законодавчі зміни націлені на вихід діяльності українського міжнародного арбітражу за кордони Центральної та Східної Європи до західних ринків та регіонів.

Зміни торкнулись і предметної підсудності поряд з територіальною підсудністю вітчизняного арбітражу. «Зовнішньоекономічні відносини, спори з яких можуть бути передані на вирішення Міжнародного комерційного арбітражного суду, стосуються, зокрема, відносин купівлі-продажу (поставки) товарів, виконання робіт, надання послуг, обміну товарами та/чи послугами, перевезення вантажів і пасажирів, торгового представництва і посередництва, оренди (лізингу), науково-технічного обміну, обміну іншими наслідками творчої діяльності, спорудження промислових та інших об'єктів, ліцензійних операцій, інвестицій, кредитно-розрахункових операцій, страхування, спільного підприємництва та інших форм промислової і підприємницької кооперації»[1]. Так предметна підсудність відповідає новим тенденціям розвитку міжнародних правовідносин.

«Міжнародний комерційний арбітражний суд розглядає також спори за участю інвестора (іншого учасника інвестиційної діяльності) та держави (її органів та установ) або міжурядової організації у зв'язку зі здійсненням інвестиційної діяльності на території України чи іншої держави, які виникають на підставі міжнародного договору, закону України, іншого нормативно-правового акту або угоди сторін, яка міститься у контракті чи іншому документі»[1].

Ухвалення 28 квітня 2026 року Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення компетенції міжнародного арбітражу»[1] є важливим етапом модернізації українського арбітражного законодавства та його гармонізації з міжнародними стандартами. Запроваджені зміни суттєво розширюють як територіальну так і предметну підсудність Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України, що свідчить про перехід від вузького суб'єктного критерію «міжнародності» спору до комплексного підходу, характерного для Типового закону ЮНСІТРАЛІ. Надання сторонам можливості самостійно визначати міжнародний характер правовідносин, а також врахування місця арбітражу, виконання істотної частини зобов'язань чи найбільш тісного зв'язку спору з іноземною державою істотно розширює можливості застосування міжнародного арбітражу в Україні.

Водночас законодавчі зміни демонструють прагнення України інтегруватися у світовий арбітражний простір та посилити конкурентоспроможність вітчизняного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України серед провідних арбітражних інституцій Європи. Особливого значення набуває розширення компетенції арбітражу на інвестиційні спори, спори за участю підприємств з іноземними інвестиціями, а також правовідносини у сфері ринків капіталу. Це створює додаткові гарантії для іноземних інвесторів та підвищує рівень довіри до української юрисдикції як до ефективного майданчика для вирішення міжнародних комерційних спорів.

Таким чином, новий закон не лише адаптує українське законодавство до сучасних тенденцій міжнародного арбітражу, але й формує передумови для посилення ролі України як регіонального центру міжнародного комерційного арбітражу та розвитку міжнародної інвестиційної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо розширення компетенції міжнародного арбітражу : Закон України від 28.04.2026. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/II11794I?an=7> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України № 4002-XII від 24.02.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12> (дата звернення: 07.05.2026).

3. Типовий закон ЮНСІТРАЛІ щодо міжнародного торгівельного арбітражу : модельний акт від 21.06.21985. URL: https://uncitral.un.org/ru/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration (дата звернення: 07.05.2026).

Надежденко А.О.

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права Маріупольського державного університету

<https://orcid.org/0000-0002-1774-5952>

Мінков Д.О.

1 курс, другий (магістерський) рівень вищої освіти, заочна форма навчання, освітня програма «Право» Маріупольський державний університет

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Ключові слова: *цифрова трансформація; правове регулювання; цифрова держава; місцеве самоврядування; нормативно-правовий механізм; електронні комунікації; електронні адміністративні послуги; захист персональних даних; кібербезпека; цифрова економіка*

В Україні триває системна робота над формуванням міцного нормативно-правового фундаменту для цифровізації всіх сфер суспільного життя. Розбудова цифрової держави базується на розробці нових та вдосконаленні чинних законів, що регулюють відносини у сфері інформації, електронних комунікацій та захисту даних, які не лише визначають правові межі цифрових трансформацій, а й створюють умови для інноваційного бізнесу, захисту кіберпростору та ефективної взаємодії громадян із державою через сучасні сервіси.

Нормативно-правовий механізм реалізації державної політики цифрового розвитку на місцевому рівні являє собою цілісну систему, що базується на засадах прозорості, доступності та захищеності даних. Фундаментом цієї системи є Закон України «Про інформацію» [1], який регулює відносини щодо створення та захисту інформаційних ресурсів, а також Закон України «Про доступ до публічної інформації» [2], що забезпечує право кожного громадянина на отримання відомостей, які перебувають у володінні суб'єктів владних повноважень. Окрему роль у захисті прав людини в цифровому середовищі відіграє Закон України «Про захист персональних даних» [3], який встановлює суворі правила обробки особистої інформації автоматизованими засобами.

Технологічний та стратегічний рівень реалізації політики в громадах забезпечується через Закон України «Про електронні комунікації» [4], що визначає правові основи мережевої інфраструктури, та Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [5]. Важливим інструментом планування для місцевої влади є Закон України «Про Національну програму інформатизації» [6], який координує правові відносини під час формування та виконання проектів цифровізації. Це дозволяє органам місцевого самоврядування розробляти власні програми цифрового розвитку, спираючись на загальнодержавні пріоритети.

Операційна діяльність місцевої влади у цифровому вимірі регулюється Законом України «Про адміністративні послуги» [7] та Законом України «Про публічні електронні реєстри» [8]. Ці акти створюють умови для переходу до «сервісної держави», де дані автоматично обмінюються між реєстрами, а не збираються у вигляді довідок від громадян. Юридичну значущість таких процесів підтримують Закон України «Про електронні

документи та електронний документообіг» [9] та Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [10], які дозволяють легітимно використовувати електронну ідентифікацію та цифрові підписи для надання послуг мешканцям громад.

Економічна ефективність та прозорість управління територіями забезпечується через Закон України «Про публічні закупівлі» [11], Закон України «Про електронну комерцію» [12] та Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [13]. Для стимулювання інвестиційної привабливості регіонів ключове значення має Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [14], що запроваджує сприятливі умови для ІТ-сектору. Водночас, цифрова стійкість місцевих систем та захист інтересів громади у кіберпросторі гарантуються Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [15]. Таким чином, поєднання цих законодавчих актів формує комплексний механізм, що дозволяє громадам ефективно впроваджувати цифрові трансформації.

Пропонуємо візуалізувати розглянуті вище нормативно-правові акти у вигляді багаторівневого структурного механізму, що відображає прикладну логіку їхнього функціонування безпосередньо на рівні територіальної громади. Така модель дозволяє вийти за межі простого переліку статей і пунктів, перетворюючи законодавство на дієвий інструмент управління. Запропонований механізм базується на ієрархічному поділі нормативного масиву на п'ять функціональних рівнів, кожен з яких відповідає за конкретний аспект життєдіяльності цифрової громади.

Перший рівень — стратегічний. Він виступає «фундаментом» і визначає загальний вектор розвитку. Тут ключову роль відіграє Закон України «Про Національну програму інформатизації», який зобов'язує органи місцевого самоврядування не просто впроваджувати хаотичні рішення, а формувати довгострокові стратегії та місцеві програми. На цьому рівні відбувається інституціалізація відповідальності: призначення профільних заступників (CDTO) та створення підрозділів, які координують цифрові трансформації відповідно до національних пріоритетів.

Другий рівень — сервісний. Це фронт-офіс взаємодії влади з мешканцями. Він спирається на закони «Про адміністративні послуги» та «Про публічні електронні реєстри». Завдяки цій нормативній базі робота ЦНАПів трансформується: замість паперових запитів впроваджується автоматичний обмін даними між державними та місцевими реєстрами. Реалізація цього рівня дозволяє громадянину отримувати послуги в один «клік», мінімізуючи корупційні ризики та бюрократичні затримки.

Третій рівень — комунікаційний. Він забезпечує фізичну та інформаційну доступність цифрового середовища. Закони «Про електронні комунікації» та «Про доступ до публічної інформації» гарантують, що кожен житель громади, незалежно від віддаленості населеного пункту, має право на якісний інтернет-зв'язок та безперешкодний доступ до відкритих даних. Цей рівень також створює правове поле для інструментів електронної демократії — від петицій до систем громадського бюджетування, що робить управління громадою інклюзивним.

Четвертий рівень — економічний. Він спрямований на стимулювання місцевого господарства та прозорість фінансових потоків. Через механізми законів «Про публічні закупівлі» та «Про стимулювання розвитку цифрової економіки», громада отримує інструменти для ефективного витрачання бюджетних коштів та створення привабливого клімату для ІТ-інвестицій. Це дозволяє залучати талановитих спеціалістів та розвивати інноваційні підприємства на місцях, що безпосередньо впливає на наповнення місцевого бюджету.

П'ятий рівень — безпековий. Це критичний шар, що забезпечує життєздатність усієї системи. Закони «Про основні засади забезпечення кібербезпеки» та «Про захист персональних даних» формують «цифровий щит» громади. На цьому рівні реалізуються заходи щодо захисту критичної інфраструктури (водоканали, енергомережі, лікарні) від кібератак та гарантується недоторканність приватної інформації кожного мешканця.

Підсумовуючи, слід зазначити, що така чітка структура дозволяє органам місцевого самоврядування відійти від фрагментарного виконання окремих норм. Вона дає змогу будувати цілісну, взаємопов'язану цифрову екосистему, де кожен законодавчий акт стає частиною синергії.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
2. Закон України «Про доступ до публічної інформації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
3. Закон України «Про захист персональних даних» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
4. Закон України «Про електронні комунікації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
5. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
6. Закон України «Про Національну програму інформатизації» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
7. Закон України «Про адміністративні послуги» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
8. Закон України «Про публічні електронні реєстри» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
9. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
10. Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
11. Закон України «Про публічні закупівлі» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
12. Закон України «Про електронну комерцію» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
13. Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
14. Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).
15. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (Дата звернення: 25.04.2026).

Пивовар І.В.

*доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені
Івана Франка, кандидат юридичних наук,
доцент*

ORCID:0009-0002-1057-350X

ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ САМОСТІЙНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ

Ключові слова: суд, дитина, виховання, батьки, мати, батько, права і обов'язки, заява.

Насамперед потрібно сказати, що встановлення факту самостійного виховання дитини в Україні, це насамперед судова процедура, яка може продовжуватись дуже довго.

В нинішній час вона потрібна для того щоб отримати відстрочку від мобілізації і виходячи з цієї ситуації її найчастіше користуються. І тільки після отримання судового рішення від суду яким підтверджується сам факт самостійного виховання дитини і тільки після цього суд своїм рішенням дає законні підстави для отримання таких пільг. Але, звернемо увагу на те, щоб встановити факт самостійного виховання дитини насамперед потрібно звернутися до суду з відповідною заявою, оскільки це юридичний факт, який встановлюється лише в судовому порядку. Також до суду необхідно подати пакет необхідних документів, який підтверджує, що дитина проживає з одним із батьків і отримує утримання виключно від одного.

А зараз детально розглянемо особливості встановлення в судовому порядку факт самостійного виховання дитини чоловіком в умовах дії воєнного стану в нашій країні, а саме:

- внесенні відповідні зміни до Сімейного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів;
- Уніфікація судової практики задля забезпечення єдності правозастосування та передбачуваності судових рішень;
- створення ефективного механізму міжвідомчої інформації взаємодії між органами місцевого самоврядування, службами у справах дітей та територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки та військовими частинами.

Підкреслимо що, тільки законодавчі гарантії, які чітко визначені процесуальною процедурою та належним організаційно-адміністративним забезпеченням, також єдність та стабільність судової практики усіх судових інстанцій які повинні забезпечити конституційний обов'язок громадян щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності держави та інтересів дитини в умовах триваючої збройної агресії РФ яка завдала і завдає шкоди громадянам України.

Зазначимо, що відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-IX були внесені зміни до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а саме статтю 23 доповнено новим пунктом 4 частини 1, яким передбачено, що жінки та чоловіки, які мають дитину віком до 18 років, якщо другий з батьків такої дитини помер, або позбавлений батьківських прав чи визнаний зниклим безвісти або безвісно відсутнім, оголошений померлим, відбуває покарання у місцях позбавлення волі [1], а також коли особа самостійно виховує та утримує дитину за рішенням суду або запис про батька такої дитини в Державній реєстрації актів цивільного стану або ЦНАП здійснений на підставі частини першої статті 135 Сімейного кодексу України, мають право на відстрочку від призову під час мобілізації [2].

Схожі положення зазначені також у статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», ці положення мають на меті забезпечення реального захисту дітей, які через певні об'єктивні обставини виховуються в сім'ї одним з батьків під час даного воєнного стану в Україні. Вони спрямовані на забезпечення дієвого соціального захисту батьків [3].

Крім того, передбачені положення у статті 51 Конституції України, яка гарантує охорону сім'ї, дитинства та материнства державою, а також узгоджуються з положеннями Конвенції про права дитини щодо забезпечення найкращих інтересів дитини у будь-яких рішеннях, що її стосуються. Такий підхід свідчить про прагнення законодавця не лише виконати обов'язок щодо мобілізаційної підготовки, але й зберегти цілісність та належні умови існування сімей, у яких виховання дітей здійснюється одним із батьків [4].

Підведемо підсумок, що незважаючи на право відстрочки від призову за фактом самостійного виховання та утримання дитини, законодавство не містить однозначного порядку встановлення такого факту. Суди розмежовуються на 2 групи, а саме:

- Безспірні випадки, коли батьківська правосуб'єктність іншого з батьків об'єктивно припинилася або не виникла (смерть, визнання безвісно відсутнім чи

померлим, позбавлення батьківських прав, запис про батька за ст. 135 Сімейного Кодексу України. Заявнику немає потреби звертатися до суду, оскільки достатньо подати до компетентних органів потрібні документи цивільного стану, такі як: свідоцтво про смерть, рішення суду про позбавлення права тощо;

- Спірні випадки, коли інший з батьків формально не позбавлений прав, але фактично не бере участі у вихованні або виконує обов'язки частково. В такому випадку доведення «самостійності» виховання неможливе без встановлення обсягу батьківських прав і обов'язків, що є предметом позовного провадження, тобто визначення місця проживання дитини, порядку участі у вихованні, стягнення аліментів, тощо.

Отже, для встановлення факту самостійного виховання дитини необхідно пройти ряд процедур, звернення до суду з відповідною заявою, багаторазовими доказами, це можуть бути: банківські квитанції про сплату аліментів, різні договори з медичними установами, залучення свідків, які можуть підтвердити виховання дитини. І саме головне суд розгляне справу відповідно до якої прийме відповідне рішення виходячи із зазначених підстав, та встановить юридичний факт, який буде підставою для отримання відстрочки від мобілізації.

Список використаних джерел:

1. Закон України “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію” Відомості Верховної Ради України, 1993, №44, ст.416
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
3. Закон України “Про військовий обов'язок і військову службу” Відомості Верховної Ради України, 1992, № 27, ст.386
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к /96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Стукало А.

здобувачка вищої освіти 2 курсу Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

Фролов М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0001-8513-6844

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *воєнний стан, нотаріат, нотаріальні дії, державні реєстри, доручення, нерухомість, спеціальні бланки, прийняття спадщини, законодавчі зміни.*

Запровадження воєнного стану в Україні стало серйозним випробуванням для всієї правової системи, зокрема для інституту нотаріату, який відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності цивільного обороту та захисті прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. В умовах збройної агресії, обмеженого доступу до державних реєстрів, переміщення населення та зміни організації роботи органів державної влади

нотаріальна діяльність зазнала суттєвих трансформацій. Водночас нотаріат продовжує виконувати свою ключову соціально-правову функцію, забезпечуючи можливість реалізації громадянами майнових і немайнових прав навіть за надзвичайних обставин, що зумовлює необхідність адаптації традиційних механізмів вчинення нотаріальних дій до умов воєнного стану.

Взагалі діяльність органів нотаріату у правовій системі нашої держави посідає особливе місце, оскільки часто саме в межах їх функціонування учасники суспільних відносин здійснюють свої права та виконують обов'язки. Зокрема, це стосується посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, вчинення нотаріальних дій, з метою надання цим актам вірогідності, реєстрація правочинів та перевірка наявності волі сторін на їх вчинення [1, С. 58].

У зв'язку з недавніми змінами законодавства у сфері нотаріату в умовах воєнного стану доцільно наголосити на важливих аспектах, що врегульовані по-новому, адже державна влада в цей складний для України період не забуває про громадян і впорядковує діяльність нотаріусів на період воєнного стану. Із запровадженням правового режиму воєнного стану в Україні нотаріусів позбавили можливості повною мірою виконувати свої посадові обов'язки щодо вчинення нотаріальних дій. Тому логічно, що законодавство у сфері нотаріату потребувало суттєвих змін, насамперед для безпеки [2, С. 135].

Щодо процедур нотаріального оформлення документів, а саме доручень, необхідно наголосити, що відчуження та застава нерухомості за дорученням заборонені. Використання доручення можливе лише для набуття, тобто отримання у подарунок чи купівлі, також для здачі в оренду нерухомості. Таке рішення було прийнято для безпеки власника, адже в умовах війни не можливо перевірити, чи жива особа, яка давала доручення. До того ж доручення на нерухомість, генеральне доручення на все майно, корпоративні права, а також на автомобіль строком понад три місяці робитимуть на бланку, а всі інші доручення – на аркуші паперу із зображенням герба України та відомостями про нотаріуса [3, С. 225].

Насамперед внесені в інститут нотаріату зміни були пов'язані із тим, що було спрощено процедуру доступу фізичних та юридичних осіб до послуг, які надаються нотаріусами. Було змінено певні вимоги, які висуваються до вчинення нотаріальних дій, водночас при вчиненні таких дій передбачено обов'язок дотримання законності та власне основних засад нотаріальної діяльності. Так, наприклад, законодавством передбачена імперативна норма стосовно форми нотаріально посвідчених документів, суть якої полягає у тому, що в процесі такої діяльності обов'язково повинні використовуватися бланки встановленого зразка. Проте збройна агресія російської федерації призвела до неможливості постачання таких бланків, а тому на період дії правового режиму воєнного стану нотаріуси отримали право посвідчувати доручення та інші документи на звичайному папері, водночас вказуючи реквізити нотаріуса, що вчинив відповідні дії [4, С. 104–105].

Оскільки повномасштабна війна спровокувала появу біженців, то з їх появою виникли певні труднощі з місцем відкриття спадщини. Мільйони українців, які опинилися за межами України, зіштовхнулися з цією проблемою. У частині 1 статті 1269 ЦК України вказано, що спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини [5].

Отже, особливості здійснення нотаріальних дій в умовах воєнного стану зумовлені необхідністю поєднання принципів законності та правової визначеності з вимогами безпеки та оперативності. Законодавчі зміни передбачають спрощені механізми доступу до державних реєстрів, особливості територіальної компетенції нотаріусів та можливість дистанційного або посередницького оформлення правочинів, що гарантує реалізацію спадкових і майнових прав внутрішньо переміщених осіб та біженців. Таким чином,

нотаріальна діяльність залишається ефективним інструментом захисту прав і законних інтересів громадян навіть у період воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Вдовічена Л.І., Павлюк А.І. Адаптація нотаріальної діяльності до умов воєнного стану: нормативний аспект. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. №3. Ч.2. С.58
2. Сироватченко М. Окремі питання вчинення нотаріальних дій під час воєнного стану в Україні. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”*. 2023. №3(39). С.135
3. Роман Д. Особливості діяльності нотаріусів в умовах воєнного стану // Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали III Міжнародної наукової конференції (м. Хмельницький, 13 трав. 2022 р.). м. Хмельницький: Європейська наукова платформа, 2022. С. 224–226.
4. Кракан Р. О. Нотаріальні дії в умовах воєнного стану. *Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 груд. 2022р.). Одеса: Фенікс, 2022. С. 104–105.
5. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Умрихіна І.О.

завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософії в галузі права, доцент

<https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

**ПРАВОВА КОНВЕРГЕНЦІЯ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ
РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПОСТУПУ**

Ключові слова: *воєнний стан, цифровізація, захист прав людини, Євроінтеграційний поступ.*

Реформування правової системи України в умовах сучасних євроінтеграційних процесів є не просто технічною вимогою міжнародних партнерів, а фундаментальною трансформацією всієї архітектури суспільних відносин. Цей процес вимагає глибокого переосмислення традиційних правових інститутів та їх приведення у відповідність до стандартів *acquis communautaire*.

Основна складність полягає в тому, що Україна змушена здійснювати ці докорінні зміни в умовах безпрецедентних безпекових викликів, що накладає особливий відбиток на правотворчу та правозастосовну діяльність. Пріоритетним напрямом стає зміна парадигми відносин між державою та особою, де право перестає бути інструментом державного примусу і перетворюється на сервісний механізм забезпечення свобод.

Особливу увагу слід приділити адаптації законодавства не лише за формою, а й за змістом. Механічне копіювання європейських директив часто призводить до виникнення правових дисонансів усередині кодифікованих актів, тому на перший план виходить принцип динамічної відповідності та врахування національної правової ідентичності. Важливим аспектом є реформа судової влади, яка виступає гарантом невідворотності європейського курсу. Це передбачає не лише оновлення кадрового складу через прозорі конкурси, а й запровадження цифрових технологій у судочинство, що дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити право на справедливий суд у розумні строки.

Водночас розвиток антикорупційної інфраструктури має базуватися на принципах повної автономності органів правопорядку та впровадження превентивних механізмів, таких як моніторинг способу життя та цифровізація публічних реєстрів.

Євроінтеграція також вимагає радикального перегляду соціальних та трудових стандартів, відмови від застарілих радянських підходів на користь лібералізації ринку праці та забезпечення реальної гендерної рівності. У контексті захисту прав людини особливого значення набуває імплементація норм, що гарантують безпеку персональних даних у цифровому просторі, оскільки Україна демонструє високі темпи діджиталізації, що випереджають навіть деякі країни Європейського Союзу. Специфіка сучасного моменту полягає також у необхідності розробки правових механізмів відбудови держави, які б базувалися на засадах прозорості, підзвітності та захисту прав інвесторів. Це вимагає створення стійкої правової екосистеми, де верховенство права є не декларативною нормою, а реальною практикою щоденної діяльності державних інституцій. Баланс між заходами національної безпеки в умовах воєнного стану та дотриманням фундаментальних свобод залишається одним із найскладніших викликів для правової системи. Проте саме цей досвід адаптивності може стати внеском України у розвиток європейського права, пропонуючи нові рішення для правового регулювання у кризових ситуаціях [1, 105-128].

Таким чином, успіх реформи залежить не від кількості прийнятих нормативних актів, а від глибини трансформації правової свідомості як державних службовців, так і пересічних громадян. Кінцевою метою є створення правового поля, яке буде органічно інтегроване в європейський простір, забезпечуючи високу якість життя, соціальну справедливість та економічний розвиток через безумовне дотримання принципу верховенства права у всіх сферах життєдіяльності. Лише за умови системного та комплексного підходу до реформування правова система зможе стати надійним фундаментом для повноправного членства України в Європейському Союзі, перетворивши виклики сучасності на можливості для інноваційного розвитку та зміцнення демократичних цінностей.

Список використаних джерел:

1. Ломака В. С. Правова культура суспільства в умовах європейської інтеграції. *Проблеми законності*, 2022. №159. С. 105–128.

Федоришина І.О.

*Волинський національний університет імені Лесі Українки, юридичний факультет
Науковий керівник:*

Зарадюк З.В.

*к.ю.н., доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності
ВНУ імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>*

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ: ПОНЯТТЯ, ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: латентна злочинність, віктимологічна профілактика, прихованість кримінальних правопорушень, внутрішньо переміщені особи.

У кримінології латентна злочинність визначається як сукупність фактично вчинених кримінальних правопорушень, які з певних причин не були відображені в офіційній державній статистиці. Йдеться про діяння, інформація про які не була належним чином зафіксована правоохоронними органами, не стала предметом досудового розслідування та не була внесена до ЄРДР. Унаслідок цього такі кримінальні

правопорушення залишаються прихованими від системи кримінальної юстиції та офіційного обліку злочинності. У науковій літературі цей підхід вважається одним із найбільш точних, оскільки його основу становить ключова ознака латентної злочинності – відсутність офіційної реєстрації та належного процесуального реагування на факт учинення кримінального правопорушення [1, с. 26].

Причини виникнення латентної злочинності є багатофакторними. Значна кількість кримінальних правопорушень залишається невиявленою через небажання потерпілих звертатися до правоохоронних органів, недовіру до системи правосуддя, страх перед правопорушником або переконання у неефективності розслідування. Крім того, латентність може бути зумовлена складністю виявлення окремих правопорушень, недоліками у діяльності правоохоронних органів, приховуванням інформації чи недостатністю доказів для офіційної реєстрації кримінального правопорушення.

В. В. Голіна обґрунтовано наголошує, що досліджуване явище значною мірою має штучний, фактично «створений людиною» характер. На його думку, процес формування цього феномену в Україні зумовлюється впливом комплексу різнопланових факторів, які охоплюють декілька ключових сфер суспільного та правового життя. Зокрема, йдеться про особливості чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства, специфіку ведення державної кримінально-правової статистики, а також загальний стан суспільно-політичних процесів і соціально-психологічної атмосфери в державі. Крім того, суттєвий вплив на виникнення й поширення цього явища справляє діяльність органів кримінальної юстиції, а також поведінка осіб, причетних до кримінальних подій, – правопорушників, потерпілих, свідків та інших учасників кримінального процесу. Важливим чинником виступає і рівень матеріального, організаційного та кадрового забезпечення системи запобігання злочинності та протидії їй [2, с. 138].

О. М. Гумин та І. М. Зубач у своїх наукових дослідженнях проаналізували підходи представників наукової спільноти до розуміння феномену латентної злочинності. Особливу увагу вчені приділили проблемі прихованості статевих кримінальних правопорушень, зокрема визначенню причин і чинників, які зумовлюють нерозкриття та неповідомлення про такі діяння. За результатами проведеного аналізу дослідники обґрунтували важливість запровадження ефективних заходів віктимологічної профілактики насильницьких правопорушень, враховуючи їхній значний рівень латентності та складність виявлення [3].

Безперечно, результати наведених, а також інших наукових досліджень мають істотне теоретичне й практичне значення. Водночас питання прогнозування тенденцій злочинності та формування ефективної системи її запобігання в Україні в умовах післявоєнного відновлення потребують певного переосмислення та адаптації з огляду на складнощі визначення рівня латентної злочинності в період збройної агресії. З цією метою фахівці Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України у межах наукового дослідження «Злочинність в Україні у повоєнний період: кримінологічні прогнози та заходи запобігання» організували та провели анонімне онлайн-опитування. Дослідження здійснювалося за спеціально підготовленими методичними підходами та охоплювало чотири групи респондентів: експертне середовище, працівників поліції, представників громадськості, а також внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [4, с. 189].

Під час опитування представникам перших двох категорій респондентів було запропоновано оцінити загальний рівень латентності кримінальних правопорушень та визначити види кримінальних правопорушень, які, на їхню думку, мають найбільший ступінь прихованості. Експерти аналізували ситуацію в масштабах усієї держави, тоді як працівники поліції оцінювали рівень латентності переважно в межах своїх регіонів. За результатами дослідження дуже високий рівень латентності, за якого понад 80 % фактично вчинених кримінальних правопорушень не реєструються офіційно, визначили 8 % експертів та 4,9 % поліцейських. Високий рівень латентності, що характеризується

невнесенням до ЄРДР від 50 % до 80 % кримінальних правопорушень, відзначили 16 % експертів і 9,4 % працівників поліції.

Найбільша кількість респондентів схилилася до оцінки латентності як помірної, тобто такої, за якої офіційний облік не охоплює від 25 % до 50 % фактично вчинених кримінальних правопорушень. Таку позицію висловили 39,2 % експертів та 25,8 % працівників поліції. Okремо варто зазначити, що значна частина опитаних утрималася від чіткої оцінки рівня латентності злочинності: про труднощі з відповіддю повідомили 15,2 % експертів і 35,4 % працівників поліції.

Щодо оцінки рівня латентності окремих категорій кримінальних правопорушень, експерти до найбільш прихованих віднесли домашнє насильство, шахрайство, зокрема із використанням електронно-обчислювальної техніки, колабораційну діяльність, незаконний обіг зброї, кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, незаконний обіг наркотичних засобів, а також корупційні кримінальні правопорушення. Працівники поліції дещо інакше визначили перелік найбільш латентних кримінальних правопорушень. На їхню думку, до них належать крадіжки, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, шахрайство, у тому числі із використанням електронно-обчислювальної техніки, домашнє насильство, незаконний обіг зброї та наркотичних засобів, а також самовільне залишення військової частини або місця служби [4, с. 189-190].

Іншим двом групам респондентів – ВПО та представникам широкого кола населення – було запропоновано поділитися власним досвідом віктимізації у період після початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Зокрема, відповідаючи на запитання щодо того, чи ставали вони або їхні близькі жертвами кримінальних правопорушень упродовж 2022 року і до моменту проведення опитування, 9,6 % громадян та 12,7 % внутрішньо переміщених осіб повідомили, що постраждали особисто. Крім цього, 15,9 % опитаних громадян і 15,6 % ВПО зазначили, що кримінальні правопорушення були вчинені стосовно їхніх родичів або близьких осіб. Водночас більшість респондентів – 61 % громадян та 61,8 % внутрішньо переміщених осіб – вказали, що ні вони, ні їхнє близьке оточення не зазнавали протиправних посягань.

Серед громадян, які особисто стали потерпілими від кримінальних правопорушень у 2022–2025 роках або повідомили про аналогічний досвід своїх родичів чи близьких, 62,8 % звернулися із відповідними повідомленнями до правоохоронних органів. Серед внутрішньо переміщених осіб цей показник становив 75,7 %. Відповідно, поза офіційним виявленням залишилися 37,2 % випадків серед громадян та 24,3 % – серед ВПО. Крім того, респондентам було поставлено запитання щодо реакції правоохоронних органів у тих випадках, коли повідомлення про кримінальне правопорушення все ж подавалося. На те, що їхню заяву або повідомлення було прийнято та офіційно зареєстровано, вказали 87,5 % громадян і 77,1 % внутрішньо переміщених осіб із числа тих, хто звертався до правоохоронців. Це свідчить про те, що ще 12,5 % випадків серед громадян та 22,9 % серед ВПО не були належним чином зареєстровані навіть після звернення потерпілих [4, с. 190].

Стосовно визначення рівня латентності окремих категорій кримінальних правопорушень, організатори дослідження врахували, що пересічні громадяни не володіють спеціальними знаннями у сфері кримінального законодавства на рівні фахівців. Саме тому для представників населення було підготовлено скорочений і більш доступний для сприйняття перелік варіантів відповідей. Як засвідчили результати опитування, позиції широкого кола громадян та внутрішньо переміщених осіб виявилися майже тотожними. Найбільш латентними кримінальними правопорушеннями респонденти визнали, у порядку спадання: корупційні правопорушення; шахрайські дії, у тому числі пов'язані з незаконним використанням електронно-обчислювальної техніки; протиправне використання гуманітарної допомоги, благодійних внесків або іншої безоплатної допомоги з метою отримання прибутку; домашнє насильство; а також співробітництво з ворогом чи інші дії, вчинені на його користь.

Отже, латентна злочинність становить одну з найбільш складних і водночас значущих проблем кримінологічної науки, оскільки саме вона відображає прихований сегмент кримінальної дійсності, який не фіксується офіційними статистичними показниками. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні доступу населення до правоохоронної системи, зміцненні суспільної довіри до державних інституцій, а також активізації профілактичної та інформаційно-комунікаційної роботи.

Список використаних джерел:

1. Голіков В.А. Поняття латентної злочинності та її характеристика. Кримінологічний вимір сучасності : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (14 квітня 2022 р., м. Харків). С. 25-26
2. Голіна В. В. «Тіньова» злочинність. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2017. № 1 (1). С. 134–143
3. Гумин О. М., Зубач І. М. Поняття латентної злочинності та напрями її профілактики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 424–429.
4. Блага А.Б. Проблеми оцінки латентності злочинності в умовах повномасштабної російської агресії. *Юридичний науковий електронний журнал* № 11/2025. С. 188-192.

Черних Є.М.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольського державного університету
<https://orcid.org/0000-0003-3381-795X>

ПОНЯТТЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В АНТИНОМІЧНОМУ ПІДХОДІ

Ключові слова: гідність, людська гідність, цінність, свобода волі, автономія людини, антиномічна інтерпретація, І. Кант, Б. Мелкевік, О. Мелкевік.

Концепт гідності людини посідає провідне місце в сучасних національних правових системах та в міжнародному правопорядку, а в правосвідомості юристів вже став узвичаєним. І хоча він сприймається як змістовно складний, багатозначний, відкритий до дискусій, проте, відверто кажучи, не часто з'являються наукові роботи, які пропонують зміну поглядів, щодо його фундаментальних підвалин. Стаття канадських дослідників Б'ярна Мелкевіка і Осбйорна Мелкевіка «Дві концепції гідності: про занепад свободи волі у праві» [1, с. 181-199], на нашу думку, відноситься саме до таких робіт.

Зазначені автори вважають, що сьогодні правова теорія і практика все більше відхиляються від кантівської теорії гідності як свободи волі (або індивідуальної автономії), яка, на їх думку, найбільше відповідає ліберальним правопорядкам, і підміняється конкуруючою теорією, що створює ілюзію гідності як добробуту. Це тягне небажані практичні наслідки, оскільки виправдовує позитивні обов'язки держави, які виявляються в правовому регулюванні питань гідності, обмежуючи свободу самовизначення людини та її відповідальність за власну долю. Таким чином, перехід до теорії добробуту зраджує концепцію гідності як свободи волі.

Але треба підкреслити, що кантівський принцип свободи волі інтерпретується авторами в світлі специфічної філософії антиноміанізму, яка радикалізує індивідуальну автономію за принципом «не підкорятися нічому, окрім власної совісті». Ця антиномічна методологія приводить авторів до сміливих, якщо не сказати провокативних, висновків і пропозицій, які дисонують із широко визнаними положеннями щодо людської гідності. Оскільки головні результати дослідження канадських вчених не безспірні, то виникає питання щодо їхнього пізнавального інструментарію, зокрема, чи є антиномічна інтерпретація індивідуальної автономії правильною з точки зору етики І. Канта?

Слід додати, що проблематика людської гідності висвітлюється в дослідженнях зарубіжних авторів таких, як А. Барак, Дж. Валдрон, Л. Гарліцький, М. Гранат, М. Розен та інших, і українських вчених: О. Гришук, Р. Стефанчук тощо, проте питання

антиномічної інтерпретації цього концепту у зв'язку із її практичними наслідками розроблена не достатньо.

Мета тез полягає в тому, щоб виявити відповідність антиномічної інтерпретації гідності як свободи волі етичним ідеям І. Канта, та визначити перспективність такого підходу для розвитку концепту людської гідності.

Вихідним моментом для дискурсу О. Мелкевіка та Б. Мелкевіка є твердження, що серед чотирьох розповсюджених теорій гідності: 1) теорія «цінності замість ціни»; 2) теорія честі; 3) теорія свободи волі (або індивідуальної автономії); 4) теорія добробуту - саме кантіанське вчення свободи волі найбільш точно відбиває сутність поняття людської гідності в правовій площині. Канадські дослідники встановлюють сутнісний зв'язок ідеї свободи та автономності людини з філософією антиноміанізму, тому пропонують її в якості керівного підходу інтерпретації концепту людської гідності. Головну ідею антиноміанізму

можна описати принципом «ніхто не повинен підкорятися правилам, з якими він не згоден, не підкорятися нічому, окрім власної совісті». Така специфічна методологія приводить авторів до розуміння етичного вчення І. Канта про гідність таким чином, що раціональні люди мають бути самі собі законодавцями, і що сфера законодавчої діяльності повинна бути обмежена міркуваннями гідності [1, с. 197].

Послугуючись антиномічною методологією, автори приходять до спірного, на нашу думку, висновку про те, що гідність не може бути *загальним принципом права*, оскільки вона є *індивідуальною автономією* (курсив наш – Є.Ч). Вони вважають, що гідність є скоріше принципом моральної відповідальності перед собою за власне життя і долю, а тому гідність має бути, головним чином, філософським поняттям, а не юридичним [1, с. 183].

Вони підкреслюють, що внаслідок заміни розуміння гідності в значенні свободи волі теорією гідності як добробуту виникають небажані практичні наслідки у вигляді популярної сьогодні ідеї позитивних обов'язків держави та соціальної опіки. Законодавці керуються цією ідеєю задля збереження гідності як добробуту, наприклад, встановлюючи певні заборони щодо важких робіт, чим, на думку авторів, знецінюють гідність людини як здатність діяти самоврядно та відповідально. Тому вони закликають повернутися до теорії гідності в модусі свободи волі (автономії). Виходячи з зазначеного, автори висувують, можна сказати, радикальну пропозицію «протистояти сучасному заклику до законодавчого врегулювання всього, що пов'язано з гідністю. Насправді, - пишуть вони, - ми не повинні ухвалювати закони, щоб зберегти гідність людей. Ніколи.» [1, с. 187].

Аналіз поглядів О. Мелквіка та Б. Мелкевіка доречно починати з підстав, які мають методологічне значення для їхнього бачення гідності, тобто особливого антиномічного прочитання теорії І. Канта про гідність як свободу волі (автономію). На нашу думку, саме цей момент викликає головні питання, що ставлять під сумнів сміливі висновки і пропозиції шановних авторів.

Треба зазначити, що вони висвітлюють найбільш чутливий аспект кантівської етики: проблему примирення автономності людини, яка є наслідком її природної розумності, з необхідністю підкорення соціальним правилам. Вони праві в тому, що людська гідність сутнісно зв'язана з автономією людини, що це приводить до етики особистої відповідальності, що людина не повинна бути пасивним виконавцем чужої волі, оскільки мораль потребує самостійного судження, а не сліпого підкорення. І. Кант, дійсно, виступає проти нав'язування норм і морального конформізму. Можна погодитися з тим, що принцип свободи волі (автономії) якнайбільш відповідає кантівському розумінню гідності. Але, на нашу думку, суттєва помилка канадських вчених полягає в тому, що вони надмірно посилюють, абсолютизують ідею автономії та звільняють від стримуючих її факторів, внаслідок чого приходять до філософії правової антиномії, яка у них дуже близька до індивідуального суб'єктивізму.

Ми вважаємо, що ідея автономії в етичних поглядах І. Канта не тотожна довільному самовизначенню, оскільки філософ вважав, що раціональна свобода волі

особи має привести людину до свідомого підкорення універсальним моральним принципам (законам), що відбивається в його категоричному імперативі: дій тільки відповідно до такої максими, керуючись якою ти можеш побажати, щоб вона стала загальним законом («Grundlegung zur Metaphysik der Sitten»). В короткому вигляді етика свободи волі І. Канта полягає в тому, що автономія волі означає не довільне самовизначення, а здатність діяти за універсальним законом або принципом, який впливає з практичного розуму. Цей закон має апіорний характер до людини і не зводиться до її природних (емпіричних) схильностей або суспільного консенсусу; совість же виступає не джерелом цього закону, а внутрішньою інстанцією його застосування. Продемонструємо це за текстами самого філософа та їх коментарями.

Щодо волі І. Кант пише: «Воля підпорядкована закону так, що її слід мислити як таку, що сама собі цей закон дає» [2, с. 431], що є підставою для тези «свобода є самозаконодавство, але не є свавіллям» [3, с. 70-120]. Щодо совісті І. Кант каже: тобто «совість – це «суд», який застосовує закон до мене, але не творить сам закон» [4, с. 438].

Категоричний імператив І. Канта: «Дій лише згідно з тією максимою, керуючись якою ти водночас можеш побажати, щоб вона стала загальним законом» [2, с. 421] – розуміється як межа свободи. У І. Канта свавілля (Willkür) саме по собі ще не є справжньою свободою, свобода виникає тільки тоді, коли вибір визначається розумом, який обумовлений моральним законом [4, с. 213-214]. Тому, наприклад, А. Баурмейстер наголошує на тому, що немає свободи без закону, і немає закону без свободи. Це взаємна залежність [3, с. 80-140].

Можна стверджувати, що за І. Кантом, свобода волі як підстава гідності розуміється як автономія розуму, що свідомо підпорядковується універсальному моральному закону, принципу. Обов'язковість морального закону не обумовлена внутрішньою згодою, на відміну від інтерпретації О. Мелкевіка і Б. Мелкевіка, оскільки походить від апіорного практичного розуму.

З цієї ж спірної антиномічної методології, що сповідує ідеал самоврядування, походить і висновок, який різко розходиться з широко визнаною позицією, нібито гідність людини не може бути правовим принципом, оскільки вона не сумісна з примусом до поваги певних правил, а право примушує себе поважати [1, с. 195]. Проте, вважаємо, він викривляє етичні погляди І. Канта, за якими примус допустимий не залежно від внутрішньої згоди, якщо відповідає розумності закону, яка може вважатися універсальною. Зазначимо, що внутрішня згода не є у І. Канта критерієм підкорення законам, совість є внутрішнім трибуналом, а не джерелом закону. Антиномічний принцип «підкорюйся тільки тим нормам, з якими згоден» не можливо зробити загальним законом, оскільки це виключає саму можливість права як загального порядку і суперечить кантівській ідеї права як системи загальних законів свободи.

На нашу думку, слід погодитися з твердженням, що гідність людини в розумінні самоврядної автономії є критерієм обмеження правового регулювання в сфері публічних відносин, але це не значить, що гідність людини має знаходитися поза правовим регулюванням, як пропонують О. Мелкевік і Б. Мелкевік, оскільки гідність, як і будь-яка свобода в правовій площині, має визначатися межами з погляду свободи інших. До того ж, забезпечення, гарантування та захист гідності людини правовими засобами за базовими концепціями природних прав, правової і соціальної держави не є її приниженням або проявом неповаги до неї. Тому важко погодитися з наведеним авторами аргументом, що обмеження свободи волі людини в трудовому законодавстві є небажаним як прояв неповаги до гідності, оскільки ставить під сумнів здатність бути відповідальним за власну долю. Наприклад, заборони щодо неповнолітніх, жінок, осіб, яким за станом здоров'я не можна виконувати певну роботу, або обмеження щодо укладання трудового контракту, який може погіршувати умови праці відносно законодавства, на нашу думку, запобігають випадкам, коли людина може погодитися на невідгідні або шкідливі для неї умови під впливом вкрай скрутного становища. Такі обмеження гарантують права і інтереси працівника, тому сприймаються як розумна турбота з боку правопорядку. Не доведення

до крайності принципу індивідуальної автономії, а збалансованість індивідуальних та загальних інтересів є, на наш погляд, більш перспективним напрямком розвитку концепту людської гідності.

У підсумку ми приходимо до позиції, що антиномічна інтерпретація свободи волі, яка радикалізує принцип індивідуальної автономії, суперечить засадам етики І. Канта в аспекті його ідеї категоричного імперативу. Отже, як методологічний підхід вона не може вважатися надійною і перспективною для розвитку концепту людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Мелкевік, О., Мелкевік, Б. (2022) *Дві концепції гідності: про занепад свободи волі у праві*. Філософія права і загальна теорія права. № 1. с. 181-199.
2. Kant, I. (1900) *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*. In: *Kants gesammelte Schriften*, Bd. 4. Berlin: Georg Reimer, pp. 385–463.
3. Баумейстер, А. О. (2017) *Лекції та статті про практичну філософію Канта*. Київ: Дух і Літера. 260 с.
4. Kant, I. (1797) *Die Metaphysik der Sitten*. Königsberg: Friedrich Nicolovius, pp. 203-493.

СЕКЦІЯ 3: КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Бабаніна В.В.

доктор юридичних наук, професор

<https://orcid.org/0000-0003-4173-488X>

НОВЕЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: державна зрада, співпраця, воєнний стан, держава-агресор, передача інформації, фінансування діяльності, окупаційні адміністрації.

Державна зрада належить до найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. В умовах збройної агресії Російської Федерації питання кримінально-правового захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності України набули особливої актуальності. Такі виклики вимагають посиленої правової підтримки та рішучих дій для зміцнення безпеки держави.

Кримінальна відповідальність за державну зраду передбачена ст. 111 КК України. Згідно із законодавством, державна зрада визначається як умисне діяння громадянина України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності, а також державної, економічної чи інформаційної безпеки країни [2].

До основних форм державної зради відносяться: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі або її представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України [2].

Однією з найбільш небезпечних форм державної зради є співпраця з ворогом, яка виявляється у переході громадянина України на бік держави-агресора. Така діяльність включає вступ до збройних формувань ворожої країни, службі в окупаційних адміністраціях, участі в незаконних правоохоронних або судових органах окупаційної влади, а також виконанні функцій на користь ворога.

Шпигунство як форма державної зради полягає у передачі, збиранні або зберіганні відомостей, що становлять державну таємницю, з метою передачі іноземній державі. Предметом шпигунства можуть бути військові відомості, інформація про оборонні об'єкти, переміщення військ, мобілізаційні плани та інші дані, що становлять державну таємницю.

Особливістю державної зради у формі шпигунства є спеціальний суб'єкт – лише громадянин України. Якщо аналогічні дії вчиняє іноземець або особа без громадянства, відповідальність настає за ст. 114 КК України – шпигунство.

Найбільш поширеною та складною для кваліфікації формою державної зради є надання допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Така допомога може проявлятися у: 1) передачі інформації ворогу; 2) фінансуванні діяльності держави-агресора; 3) коригуванні ракетних ударів; 4) передачі координат військових об'єктів; 5) інформаційній підтримці агресора; 6) організації діяльності окупаційних адміністрацій.

В умовах війни до КК України було внесено чимало нових статей, що стали відповіддю на сучасні виклики, зокрема пов'язані з нелегітимними діями громадян України, які свідомо співпрацюють із окупаційними органами країни-агресора. Це включає, наприклад, обіймання посад у незаконних структурах влади, сформованих на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим судова практика стикається з певними труднощами у визначенні правової кваліфікації таких дій.

Особливо актуальним у сучасній практиці є питання відмежування державної зради від колабораційної діяльності, передбаченої ст. 111-1 КК України. Верховний Суд акцентує увагу на тому, що добровільне зайняття посад у структурах окупаційної влади може кваліфікуватися як специфічна форма переходу на бік противника. При цьому

подальші дії особи, спрямовані на підтримку держави-агресора, можуть формувати окремих склад злочину, передбачений як державна зрада. [6].

Відмежування державної зради від участі в терористичних організаціях, шпигунства та розголошення державної таємниці викликає інколи певні труднощі. Основними критеріями такого розмежування є суб'єкт кримінального правопорушення, форма вини, а також характер спрямованості діяння.

Кримінальна відповідальність за державну зраду має тривалу історію розвитку. У різні історичні періоди такі діяння розглядалися як особливо тяжкі злочини проти національної безпеки держави. Після проголошення незалежності Україна сформувала власну систему кримінально-правового захисту національної безпеки, адаптуючи її до сучасних викликів і реалій.

Після 2014 року судова практика демонструє значну кількість випадків добровільної співпраці громадян України з окупаційними структурами. Зокрема, кримінально-правова оцінка надавалася діяльності осіб, які добровільно обіймали посади в окупаційних адміністраціях Криму, працювали у незаконно створених «судах» та «правоохоронних органах», брали участь у проведенні незаконних референдумів та виборів.

Особливого значення проблема державної зради набула після початку російської агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році. У 2022 році законодавець суттєво посилив відповідальність за державну зраду, зокрема передбачив окрему кваліфікуючу ознаку – вчинення злочину в умовах воєнного стану [3]. Така ознака значно підвищує суспільну небезпечність діяння та впливає на суворість покарання.

Після 24 лютого 2022 року кількість кримінальних проваджень за ст. 111 КК України істотно зростає. Судова практика свідчить про активне притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які: 1) співпрацювали з окупаційними адміністраціями; 2) передавали ворогу інформацію про ЗСУ; 3) брали участь у діяльності незаконних органів влади; 4) здійснювали інформаційну підтримку держави-агресора [1].

За офіційною статистикою по кількості вироків суду за державну зраду за 2015 рік було притягнуто до кримінальної відповідальності 2 особи (ч. 1 ст. 111 КК України) [4]. Натомість у 2025 році – за ч. 1 ст. 111 КК України 85 осіб, а за ч. 2 ст. 111 КК України – 215 осіб [5].

Отже, державна зрада є особливо тяжким кримінальним правопорушенням, яке безпосередньо посягає на основи національної безпеки України. В умовах воєнного стану та збройної агресії ефективне застосування ст. 111 КК України має ключове значення для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та обороноздатності України.

Правова визначеність, як один із засадничих принципів, визначених Європейським судом з прав людини, вимагає, щоб норми права були сформульовані з належною чіткістю, що дозволяє особі розуміти їхній зміст і передбачати потенційні правові наслідки власної поведінки. Застосування подібного підходу могло б сприяти покращенню як системності, так і передбачуваності кримінально-правового регулювання в Україні.

Однією з основних проблем сучасного правозастосування залишається необхідність чіткого відмежування державної зради від колабораційної діяльності. Потребують подальшого вдосконалення питання конкуренції кримінально-правових норм та забезпечення правової визначеності.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд : база правових позицій. URL: <https://lpd.court.gov.ua/>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n7>.

4. Судова влада України. URL:
https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015

5. Судова влада України. URL:
https://court.gov.ua/insh/sudova_statystyka/zvit_dsau_2025

6. У справах про колабораціонізм треба чітко відокремлювати злочинні дії від незлочинних – суддя ККС ВС. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1992022/>.

Baciu, Cornelia

Dr., Miss

Postdoctoral Researcher, Cluster for European Research, Saarland University

<https://orcid.org/0000-0003-2425-7647>

EXPRESSIVIZATION OF INTERNATIONAL LAW IN THE CASE OF THE ICC ARREST WARRANTS. IMPLICATIONS FOR UKRAINE

Keywords: *Expressivism; International Criminal Court; Arrest Warrants; War Crimes; Ukraine*

Following the atrocities of World War II, the norm of non-impunity has emerged in the global legal order embodying the commitment to ‘Never again’. The norm of non-impunity is mentioned in the preamble of the Rome Statue of the International Criminal Court (ICC), which is “determined to put an end to impunity for the perpetrators of these crimes and thus to contribute to the prevention of such crimes” (1).

International criminal courts and tribunals directly contribute to the norm of non-impunity “by prosecuting and sentencing perpetrators” (2, p. 240). Oftentimes, international courts and tribunals, like the ICC, rely on states for cooperation and judicial assistance, especially for enforcing arrest warrants, gathering evidence, and transferring suspects, as they lack their own police force (3; 4).

In the case of ICC, only half of the arrest warrants issued since its establishment in 1998 have been implemented. ICC judges have issued 61 arrest warrants, with 22 people having been detained thanks to cooperation with states, and appeared before the court, while 32 people remain at large, and charges dropped against eight people due to death (5). Cases can be raised at the ICC through referral from member states, referral by the UN security council or investigation by the Office of the Chief Prosecutor. The ICC has jurisdiction in the following cases: when a crime (genocide, war crimes, crimes against humanity, aggression) is committed on the territory of a state party, including by citizens of non-party states; when the situation is referred by the UNSC; when a crime is committed by a citizen of a member state, including from the territory of non-party state; or when a state voluntary accepts ICC jurisdiction (1; 6). The ICC pursues the principle of complementarity, and it only acts when the national courts are either lacking capacity or not willing to investigate. The problem is that usually “prosecution for war crimes, however, was only conducted by national courts, and there were and remain ineffective when those responsible for the crimes are still in power” (7, p. 1). Additionally, “states often fail to institute domestic prosecution of their own officials and agents alleged to have committed international crimes” (8, p. 407), with issue of immunity often being invoked. However, the ICC strictly rejects the immunity of high-level officials who committed one of the four crime of Court (war crimes, genocide, crimes against humanity, aggression) in Art. 27 of the Rome States: “Immunities or special procedural rules which may attach to the official capacity of a person, whether under national or international law, shall not bar the Court from exercising its jurisdiction over such a person” (1, p. 21). However, this is the case only when the state in question is party to the Rome Statute. Notwithstanding, “although the ICC is entitled to exercise jurisdiction over nationals of states not party to its Statue, nothing in the ICC Statue can operate

to remove the immunities that officials of nonparties would ordinarily possess under international law” (8, p. 421).

Although, historically more than half of the arrest warrants issued by the ICC have not been implemented, I argue that the arrest warrant denotes the expressivization of international law. This implies first, that the meaning of punishment goes beyond the physical aspect of imprisonment, in which a perpetrator is put in jail for their crimes. An expressivist definition of punishment comes from by Mark Drumbl: “I propose a conceptualization of poena¹ that includes recrimination, shame, consequences, and sanction” (2, p. 255).

The arrest warrants by the Pre-Trial Chamber II of the ICC, on 17 March 2023, following an investigation of war crimes, crimes against humanity and genocide, for Vladimir Putin, the president of Russia, and Maria Lvova-Belova, Russian commissioner for children’s rights, accused of war crime of unlawful deportation of population (9), shows that ICC epitomizes an understanding of punishment that goes beyond the physical aspect. Punishment is not only about the “categorical imperative”, but it shapes meaning through expressivist practices, such as a court decision (10), that are immanently linked to performative and symbolic logics. The arrest warrants work like a process of sanctioning, which incarnates a huge symbolic meaning (11; 12). The perspectives for prosecution of Vladimir Putin by national courts are currently grim, and as we have seen in other cases, prosecution of perpetrators of mass atrocities can take decades. The ICC arrest warrants assist in the process of evidence collection, given that “in an ongoing conflict, the issue of validity of the available evidence” is an imminent challenge (13, p. 4). Although the implementation of the arrest warrant against Putin is at the moment unknown, the ICC arrest warrant has signaled a new way of interpretation of non-impunity and poena, to which also symbolic acts count. Although this might also evolve into increasing risk of politicization of the ICC, the arrest warrant has nurtured the public expectations:

„The public expects that, as soon as atrocities become known, preliminary investigations are announced and reference is made to the reserved cell in the Scheveningen detention facility on the outskirts of The Hague. If there is silence, there is a risk of accusations of concealment, selective handling of crimes, and powerlessness.” (14).

Second, beyond its expressivist implication of holding the unlawful acts by Russia in the world memory, “the charges might deter mid- and low-level Russian forces from further atrocities, isolate Putin internationally, encourage a more critical narrative about him domestically, and perhaps even encourage Russians to begin thinking about a post-Putin political horizon” (15).

The arrest warrant has brought international isolation for Putin, showing that the arrest warrants work expressively as a reinforcement of international norms, even though he has not been arrested yet. Non-attendance of the BRICS summits in Brazil 2025 and South Africa 2023, and the G20 summit in New Delhi 2023 has re-enforced the meaning and power of international norms. Putin risks to be arrested in 125 countries (16). Avoiding travel in those 125 countries elevates the validity of the arrests warrant and international norms. However, the visit in Mongolia and Hungary’s decision to withdraw from the ICC constituted a setback for the ICC arrest warrants and the non-impunity norm.

According to Ukrainian sources, approx. 20,000 children had been abducted by Russia in occupied areas and transferred to Russian Federation since the full-scale invasion. Reports by Deutsche Welle noted that 1,600 Ukrainian children had been repatriated as of September 2025 (17). However, according to the Report of the UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine, “Russian authorities have systematically coordinated actions in order to drive out Ukrainian civilians from their places of residence” (18, p. 2). Amounting to war crimes, according to UN evidence, extensive range of civilian targets in an area “spanning over 300 km along the right bank of the Dnipro River, across the Dnipropetrovsk, Kherson and Mykolaiv Oblasts”, including first responders, and “coordinated actions to deport or transfer civilians from areas that came under their control in Zaporizhzhia Oblast” (18, p. 2).

¹ In Latin, poena means general term for criminal sanctions, often imposed through laws (*lex*).

To conclude, the ICC arrest warrants on the war crimes of population deportation bears several important implications for Ukraine. First, the main implication for Ukraine in the case of the illegal abduction of population in occupied areas, is *living with a lack*. Even though approx. 15% of the abducted children have returned, the faith of the abducted population remains vague. Second, despite the enforcement weakness of the ICC arrest warrants, the warrant helped to raise support for Ukraine internationally, reinforcing the reality of Ukraine as victim of unlawful aggression. Importantly, the arrest warrants have concerned US First Lady Melania Trump, who has been actively involved in bringing back abducted children (19), through her own diplomatic tracks after she has handed a brief to Putin about the abducted children at the Alaska Summit. The arrest warrants and the First Lady's sensibilization about the children abductions have coincided with a re-orientation of the White House policy towards supporting Ukraine. A third implication is the preservation of evidence and international historical memory (20). For Ukraine, this is significant because the warrants institutionalize documentation efforts and encourage cooperation with investigators. Fourth, in terms of long-term criminal justice, the ICC arrest warrants will shape future tribunals, reparations debates, and post-war historical narratives. The warrants preserve legal claims for future governments, and make it harder for future political settlements to ignore atrocities.

Even though the ICC arrest warrants invite the question whether this is the new success bar of international institutions, and most importantly, whether it would remain at that, the ICC warrants nonetheless matter because they perform an expressive function. They publicly define certain acts as criminal, reinforce international norms, especially the non-impunity norm, stigmatize perpetrators, and sustain international collective memory. For Ukraine, the implications are legal validation, diplomatic leverage, preservation of evidence, international mobilization, and long-term groundwork for accountability. The expressivist function of the ICC arrest warrants thus emerges as an attribution of guilt and disagreement and perceived morally appropriate reaction to an international wrongdoing. Expressivist action encapsulates a negation (or denial) by large parts of the international community of the initial denial of law by the offender (11). This twofold negation framework provides the roots of falsifiable propositions with regards to norm violation, creating paths to moral awareness and future accountability and reparations for Ukraine. Morality is thus expressed through the ICC actions that set standards for state conduct and subordinate the shared commitment to justice in the global order.

References:

1. International Criminal Court (2021). Rome Statute of the International Criminal Court. Available at: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>. Accessed 10 May 2026.
2. Drumbl, M. A. (2020). Impunities. In: Heller, K. J./Mégret, F./Nouwen, S. M./Ohlin, J. D./Robinson, D. (Hrsg.). *The Oxford Handbook of International Criminal Law*, S. 238-260. <https://doi.org/10.1093/law/9780198825203.003.0011>.
3. Zhou, H.-R. (2006). The Enforcement of Arrest Warrants by International Forces. *Journal of International Criminal Justice*, 4(2), 202–218. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqi086>
4. International Red-Cross Committee (2014). Cooperation in extradition and judicial assistance in criminal matters. Available at: https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/cooperation-in-extradition-and-judicial-assistance-in-criminal-matters-icrc-eng.pdf. Accessed 10 May 2026.
5. International Criminal Court (2026). About the Court. Available at: <https://www.icc-cpi.int/about/the-court>. Accessed 10 May 2026.
6. International Criminal Court (2020). Understanding the International Criminal Court. Available at: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/understanding-the-icc.pdf>. Accessed 10 May 2026.
7. Schabas, W. A. (2001). *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge University Press.

8. Akande, D. (2004). International Law Immunities and the International Criminal Court. In: *The American Journal of International Law* 983(3), S. 407-433. <https://doi.org/10.2307/3181639>.
9. International Criminal Court (2023). Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. Available at: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and>. Accessed 10 May 2026.
10. Grigor'eva, V. (2007). Decisions to the court as a new form of expression to the court. *Entrepreneurship, government and law*, (12), 142-143.
11. Baciú, C. (2025). Norm expressivism and punishment in International Relations. *Review of International Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1017/S0260210524000949>
12. Onderco, M. (2024). Why Sanctioning? In: Wagner, W./ Durmusoglu, L.R./ Holá, B./ Kroeze, R./ van Prooijen, J./ Werner, W. G. (Hrsg.) *Punishment in International Society: Norms, Justice, and Punitive Practices*, S. 118-140. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780197693483.003.0006>.
13. Richter, C. (2023). Israels Verteidigung. Eine völkerrechtliche Einordnung des Israel-Gaza-Konflikts. In: *#GIDSstatement 11/2013*, S.1-7. GIDS. <https://gids-hamburg.de/israels-verteidigung/>.
14. Hiéramente, M. (2014). Zwölf Jahre Internationaler Strafgerichtshof – ein Rückblick. In: *Vereinte Nationen Heft 5*, pp. 195-200.
15. Pomper, S. (2026). Assessing the ICC's Impact in Ukraine. Just Security. Available at: <https://www.justsecurity.org/130832/assessing-the-iccs-impact-in-ukraine/>. Accessed 10 May 2026.
16. Platt, H. K. (2025). Putin, Who Can Now Be Arrested In 125 Nations, Curtails Global Travel. Forbes. Available at: <https://www.forbes.com/sites/kevinholdenplatt/2025/07/05/putin-who-can-now-be-arrested-in-125-nations-curtails-global-travel/>. Accessed 10 May 2026.
17. Burdyga, I. (2025). Thousands of Ukrainian children still in Russia. Deutsche Welle. Available at: <https://www.dw.com/en/thousands-of-children-forcibly-taken-from-ukraine-by-russia/a-73967242>. Accessed 10 May 2026.
18. United Nations (2025). Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. Res A/80/497. Available at: <https://docs.un.org/en/A/80/497>. Accessed 10 May 2026.
19. Taradiuk, Y. (2026). Melania Trump helped bring back 26 Ukrainian children taken by Russia, Ukraine's ombudsman says. Kyiv Independent. Available at: <https://kyivindependent.com/she-helps-us-a-lot-melania-trump-aided-in-bringing-back-26-ukrainian-children-since-last-year-ukraines-ombudsman-says/>. Accessed 10 May 2026.
20. Baciú, C., & Reed, K. (2026). International organizations as places of remembrance: Norm legitimization through memory discourses. *Cooperation and Conflict*. <https://doi.org/10.1177/00108367261429793>

Батраченко Т.С.

к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри
правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
ORCID: 0000-0002-3985-0681

ГАРМОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС У СФЕРІ ПЕРЕСЛІДУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: міжнародні злочини; кримінальне законодавство; право ЄС; гармонізація; воєнні злочини; злочин агресії; повоєнний період.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що конференція прямо охоплює проблематику кримінальної юстиції під час війни та у повоєнний період, а також правові аспекти повоєнного відновлення України. Повномасштабна війна актуалізувала потребу не лише у фіксації та розслідуванні міжнародних злочинів, а й у системному оновленні кримінального законодавства України з урахуванням європейських і міжнародно-правових стандартів [1; 2; 3]. Питання гармонізації національного кримінального законодавства з правом ЄС у цій сфері має не лише доктринальне, а й прикладне значення. Верховна Рада України 21 серпня 2024 року прийняла Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього, а після набрання ним чинності Україна стала 125-ю державою-учасницею МКС. У повідомленні парламенту прямо наголошено, що ратифікація Римського статуту зумовлена, зокрема, зобов'язаннями України відповідно до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Ця обставина свідчить, що адаптація кримінального законодавства у сфері міжнародних злочинів є складовою ширшого процесу євроінтеграції України. Водночас для ефективного переслідування міжнародних злочинів недостатньо лише формального визнання міжнародних стандартів, оскільки необхідне їх повне та узгоджене відображення у положеннях Кримінального кодексу України, правилах юрисдикції та інституційній моделі притягнення винних до відповідальності [3; 4].

Право ЄС не кодифікує міжнародні злочини в тому самому вигляді, як міжнародне кримінальне право, однак формує важливий простір кримінально-правової кооперації, доказового обміну та координації переслідування. У цьому контексті особливе значення має діяльність Eurojust, який підтримує спільну слідчу групу щодо основних міжнародних злочинів, вчинених в Україні. За офіційною інформацією Eurojust, учасники JIT уже опитали 4 000 свідків на додаток до понад 40 000 допитів, проведених українськими органами влади; з березня 2022 року Агентство провело 22 координаційні зустрічі між JIT та іншими національними органами влади. Відтак, такі дані підтверджують, що гармонізація українського законодавства з правом ЄС повинна розглядатися не абстрактно, а через здатність національної системи ефективно працювати в європейських механізмах кримінального співробітництва. Йдеться, зокрема, про узгодження підходів до кваліфікації міжнародних злочинів, збирання й використання доказів, визначення меж юрисдикції, а також забезпечення сумісності національного переслідування з діяльністю міжнародних та європейських інституцій [3; 5].

Окремого значення набуває переслідування злочину агресії. На базі Eurojust з липня 2023 року функціонує Міжнародний центр з переслідування злочину агресії проти України (ICRA), який створено як координаційну платформу для підтримки національних розслідувань [5]. Офіс Генерального прокурора України повідомляв, що ICRA сприяв формуванню спільної слідчої та прокурорської стратегії у справах щодо злочину агресії, а також збереженню доказів для подальшого переслідування незалежно від юрисдикції, в якій воно здійснюватиметься. Саме тому в повоєнний період Україна має перейти від фрагментарних змін до цілісної моделі кримінально-правового регулювання міжнародних злочинів. Насамперед це стосується забезпечення повної та несуперечливої імплементації положень Римського статуту, узгодження національної термінології з міжнародно-правовими категоріями, а також законодавчого уточнення ознак складів міжнародних злочинів, форм співучасті та підстав відповідальності осіб, які здійснюють політичне або військове керівництво [1; 2; 3; 4].

Не менш важливим є і процесуально-інституційний вимір гармонізації. Європейські механізми координації переслідування міжнародних злочинів уже фактично інтегрують Україну в спільний правовий простір співпраці у кримінальних справах, а тому національне законодавство має забезпечувати належну сумісність із діяльністю JIT, Eurojust та спеціалізованих міжнародних механізмів документування і переслідування. У повоєнний період це матиме вирішальне значення для стабільної практики притягнення

винних до відповідальності та для формування довіри до правосуддя з боку потерпілих і міжнародних партнерів [3; 5].

Отже, гармонізація українського кримінального законодавства з правом ЄС у сфері переслідування міжнародних злочинів у повоєнний період є необхідною умовою як європейської інтеграції України, так і побудови ефективної національної моделі кримінальної юстиції. Її пріоритетними напрямками мають стати: повна імплементація стандартів Римського статуту в кримінальне законодавство України; узгодження національних норм із механізмами європейської кримінально-правової кооперації; удосконалення правових засад переслідування злочину агресії та інших міжнародних злочинів з урахуванням потреб повоєнної реконструкції держави [2; 5].

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 03.05.2026).

2. Адаптація кримінального законодавства України до стандартів ЄС. DSpace ONU : вебсайт. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/items/e4351d54-854d-4b1a-bcc0-88f1af408339> (дата звернення: 03.05.2026).

3. Нові українські законопроекти щодо міжнародних злочинів викликають занепокоєння. Human Rights Watch : вебсайт. URL: <https://www.hrw.org/uk/news/2025/01/13/new-ukrainian-draft-laws-international-crimes-spark-concern> (дата звернення: 03.05.2026).

4. Три роки від початку повномасштабного вторгнення в Україну: конкретні кроки, підтримані Євроюстом, на шляху до правосуддя. Eurojust : вебсайт. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/ua/news/try-roky-vid-pochatku-povnomasshtabnoho-vtorhnennya-v-ukrayinu-konkretni-kroky-pidtrymani> (дата звернення: 03.05.2026).

5. Рік з моменту запуску Міжнародного центру з переслідування за злочин агресії проти України (ІСРА). Офіс Генерального прокурора : вебсайт. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rik-z-momentu-zapusku-miznarodnogo-centru-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icpa> (дата звернення: 03.05.2026).

Візнюк Ю.Р.

*студентка 2 курсу спеціальності Право
Волинського національного університету імені
Лесі Українки*

Науковий керівник:

Зарадюк З.В.

*к.ю.н., доц. кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності Волинського
національного університету імені Лесі Українки
<https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>*

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-ЛІКАРСЬКИХ КОМІСІЙ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ: ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Ключові слова: *корупційні ризики, військово-лікарська комісія (ВЛК), Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), мобілізація, військово-лікарська експертиза, незаконне збагачення, нормативно-правове регулювання, цифровізація.*

Ефективна обороноздатність держави вимагає прозорої системи мобілізації, що базово регулюється Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». З 2014 року Україна розпочала поступовий перехід від радянських стандартів формування ЗСУ до сучасних моделей [13]. Проте після ескалації бойових дій у 2022 році ґрунтовні наукові дослідження у цій сфері фактично призупинилися, поступившись місцем

екстремим нормативним змінам [2 с. 250]. Різке збільшення навантаження виявило інституційні слабкості системи військового управління, що створило сприятливе середовище для розвитку корупції.

Діяльність ТЦК та СП ускладнюється браком покрокових механізмів виконання поставлених завдань. Законодавство часто наділяє працівників надмірними дискреційними повноваженнями, що дозволяє їм на власний розсуд обирати засоби досягнення мети. Наслідком цього є систематичні порушення прав громадян: статистика судових спорів щодо скасування рішень ТЦК сягає 88% на користь позивачів [3].

Слабкий внутрішній контроль призвів до масштабного незаконного збагачення керівництва центрів комплектування. За даними Нацполіції, під час 44 обшуків у 16 областях у посадовців ТЦК вилучено незадекларованих активів на 92 млн грн, серед яких елітні авто (Tesla, BMW) та великі суми готівки [6]. Зокрема, в ексочільника районного ТЦК Одеси виявили понад 45 млн грн, а у колишнього керівника Запорізького обласного ТЦК - майна на 5,5 млн грн. Паралельно фіксується розквіт низової корупції: продаж «фіктивних повісток» для вільного пересування (близько 1000 доларів) та незаконне оновлення облікових даних (від 4000 до 13000 доларів) [7].

Ключовим катализатором зловживань у військово-лікарській експертизі тривалий час був недосконалий Наказ Міноборони № 402. Як свідчать аналітичні звіти, документ порушував принцип юридичної визначеності [4 с.14; 11]. Наприклад, відсутність жорстких часових рамок для додаткових обстежень створювала умови для штучного затягування процесу з метою вимагання хабаря [4 с. 28].

Фундаментальним недоліком залишається формалізована оцінка придатності винятково за окремими нозологіями, ігноруючи їх сукупний вплив на організм [4 с. 31]. На противагу цьому, стандарти НАТО використовують систему оцінки ризиків («червоний-жовтий-зелений»), яка враховує синергію хвороб і мінімізує суб'єктивізм лікаря [4 с. 32]. Крім того, архаїчний паперовий документообіг дозволяв корумпованим посадовцям фізично знищувати чи підміняти медичні справи: зафіксовано епізоди, коли для прикриття злочинів керівництво навмисно знищувало картки осіб, незаконно визнаних непридатними [4 с. 64].

Непрозорість системи сприяла появі комплексних тіньових послуг, найпоширенішою з яких є «інвалідність під ключ». Ця схема діє через змову лікарів ВЛК, членів Медико-соціальні експертні комісії (далі – МСЕК) та посередників. В одному із задокументованих випадків вартість послуги склала 16 500 доларів США (з них 8 500 дол. - для складу ВЛК, 8 000 дол. - для МСЕК) [4 с. 52-53]. За фабрикування медичних висновків з метою незаконного перетину державного кордону тіньові ділки вимагають в середньому від 6 000 до 7 000 доларів США [4 с. 38]. Як підтверджує медіааналітика НАЗК, питання побутової та інституційної корупції в органах призову стало однією з найбільш обговорюваних тем в українському інформаційному просторі.

Держава ініціювала низку реформ для усунення цих ризиків:

Законодавче врегулювання. Прийняття Закону № 3633-IX та Постанови КМУ № 560 дозволило деталізувати процедури мобілізації та ведення військового обліку, звузивши можливості для маніпуляцій [9, 10].

Посилення відповідальності. Знижено пороги кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-5 ККУ) до 3000 прожиткових мінімумів (близько 9 млн грн), а також розширено коло суб'єктів відповідальності, додавши до них членів ВЛК та працівників МСЕК. Крім того, законопроект № 12442 пропонує ввести нові статті (337-1 та 426-2 ККУ) для прямої кримінальної відповідальності голів ТЦК і ВЛК за порушення процедури призову [8,12,1].

Цифровізація. Міноборони впроваджує концепцію, що розділяє медичний огляд та адміністративне рішення. Всі діагнози вносяться до Електронної системи охорони здоров'я (далі - ЕСОЗ) з обов'язковим цифровим підписом лікаря. Цифровий слід унеможливує підроблення документів заднім числом. Для додаткового контролю науковці пропонують створення незалежних моніторингових комісій для нагляду за базами даних [5].

Висновки. Корупція у сфері мобілізації є наслідком паперової бюрократії та надмірної свободи розсуду посадовців. Викорінення цих ризиків можливе виключно через тотальну цифровізацію процесів (інтеграцію з ЕСОЗ), деперсоналізацію прийняття рішень ВЛК та забезпечення невідворотності суворих кримінальних покарань за службові махінації і незаконне збагачення.

Список використаних джерел:

1. Закон щодо підвищення відповідальності посадовців за корупційні правопорушення: які зміни передбачені // Офіційний вебпортал НАЗК. URL : <https://nazk.gov.ua/uk/zakon-schodo-pidvyschennya-vidpovidalnosti-posadovtsiv-zakoruptsiyni-pravoporushennya-yaki-zminy-peredbacheni/> (дата звернення: 08.05.2026)
2. Бойко Б. В. Публічне адміністрування у сфері мобілізаційної підготовки та мобілізації: генеза доктринального дослідження та нормативно-правового регулювання в Україні в 2014-2024 рр. // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 2, 2024. URL : <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/11/38-1.pdf> (дата звернення: 08.05.2026)
3. Опендата бот Статистика URL : <https://opendatabot.ua/analytics/cancelled-tck-fines> (дата звернення: 08.05.2026)
4. Стратегічний аналіз корупційних ризиків у діяльності військово-лікарських комісій Збройних Сил України / НАЗК. URL : <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/Pages/00/ab/00ab49586b83b3f980b2ddb8a609858e447f8df05abb002fb07c92e ea27754a81696131.pdf> (дата звернення: 08.05.2026)
5. Цифровізація триває: з 1 квітня постанови ВЛК оформлятимуть в електронній формі URL : <https://moz.gov.ua/uk/cifrovizaciya-trivaye-z-1-kvitnya-postanovi-vlk-oformlyatimut-v-elektronnij-formi> (дата звернення: 08.05.2026)
6. Корупція в ТЦК - поліція заявила про 92 млн незаконних статків і вилучення Tesla // ТСН Україна. URL : <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-vykryly-koruptsiyni-skhemy-v-ttsk-na-92-mln-hryven-shcho-znayshly-pid-chas-obshukiv-foto-3075749.html> (дата звернення: 08.05.2026)
7. Корупція в ТЦК - нові схеми та гучні викриття у 2025 році // ТСН Україна. URL : <https://tsn.ua/ukrayina/fiktyvni-povistky-ta-vlk-iaak-pratsivnyky-ttsk-nazyvaiutsia-na-viyskovozoboviazanykh-2824793.html#genfa3fb8> (дата звернення: 08.05.2026)
8. Офіційний портал Верховної Ради України: Проект Закону № 12442 щодо кримінальної відповідальності голів ТЦК та ВЛК. URL : <https://www.rada.gov.ua/print/259752.html> (дата звернення: 08.05.2026)
9. Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 08.05.2026)
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2024 № 560 "Питання проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.05.2026)
11. Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402 "Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 08.05.2026)
12. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2026)

13. Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 08.05.2026)

Грищенко Р.С.

*здобувач наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» кафедри
кримінального права Національної академії
внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0000-6393-4570>*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЗБРОЇ

Ключові слова: *контрабанда, культурні цінності, зброя, вибуховий пристрій, радіоактивні матеріали.*

В умовах зростаючих протиріч в ідеологічній, політичній, економічній сферах, що призводять до конфліктів і напруженості між державами, заслуговує на особливу увагу питання заощадження власних культурних цінностей та зброї, однією із сторін якого становить контрабанда таких товарів. Проблема контрабанди культурних цінностей та зброї, основу якої нерідко становлять інші види кримінальної протиправної діяльності, залишається актуальною, оскільки дані кримінальні правопорушення продовжують реєструватися, що вказує на необхідність подальшого вивчення та аналізу цього явища у контексті кримінального права України.

Умисні протиправні дії в митній сфері завдають шкоди суспільним відносинам, що охороняються законом, в економічній сфері, загрожують громадській безпеці та здоров'ю населення. Серед них за своєю значимістю, поширеністю та особливостями вчинення виділяється незаконне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [3].

Одним із основних аспектів у сфері національних державних інтересів є раціональне використання культурних цінностей та зброї у довготривалій вітчизняній соціально-економічній політиці. Експорт таких товарів контролюється, обмежується, а також забороняється державою. Тому поруч із комплексним підходом, реалізованим у державній політиці, порушення у цій сфері припиняються кримінально-правовим законодавством (ст. 201 КК України).

Одним з найважливіших у процесі дослідження кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей та зброї є питання методології. Оскільки саме від правильного вибору конкретних методів наукового дослідження, з'ясування їх сутності й призначення залежать унікальність і цінність кожної праці у сфері кримінального права. Чітко визначене методологічне підґрунтя обумовлює логічність, наукову обґрунтованість дослідження, яке підкріплене емпіричними даними [2, с. 64–65].

У юридичній літературі немає уніфікованої позиції щодо визначення рівнів методології. Учені виокремлюють такі: 1) теоретичний та емпіричний; 2) філософський;

загальнонауковий і конкретно-науковий. Деякі науковці пропонують визначати більшу кількість рівнів методології [1, с. 44–45].

Методологічну основу нашого дослідження будуть складати положення загальної теорії пізнання, включаючи системний та діалектичний підходи. Ці підходи дозволять дослідити проблеми кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей та зброї у їх взаємозв'язку, динаміці та залежності від змінних соціальних та правових умов.

У дослідженні будуть застосовуватися такі методи:

1) *порівняльний метод*. Буде використано під час зіставлення норм національного кримінального законодавства із законодавствами країн Європейського Союзу, що дозволить виявити відмінності у підходах до кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей та зброї;

2) *історико-правовий метод*. Буде застосовано для аналізу розвитку законодавства про контрабанду культурних цінностей та зброї, починаючи з часів Київської Русі і до теперішнього часу. Цей метод також буде використовуватися виявлення передумов сучасних проблем правозастосування за ст. 201 КК України;

3) *логіко-юридичний метод*. Буде використано для аналізу структури норм кримінального законодавства, їхнього логічного взаємозв'язку та інтерпретації положень, пов'язаних з кваліфікацією кримінальних правопорушень, передбачених ст.201 КК України, а також їх відмежування від інших суміжних адміністративних і кримінальних правопорушень;

4) *соціологічний метод*. Буде використано для аналізу матеріалів судової практики, опитувань співробітників правоохоронних органів та митних служб, а також для вивчення статистичних даних про кримінальні правопорушення, пов'язані з контрабандою культурних цінностей та зброї.

Отже, під час дослідження кримінальної відповідальності за незаконне переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації буде використано такі методи наукового пізнання, як порівняльний, історико-правовий, логіко-юридичний та соціологічний.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 256 с.
2. Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 600 с.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, суспільні відносини, неправомірні вигода, переваги, пільги.

Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних сферах [6]. Одним із ключових завдань правоохоронних органів України є гарантування ефективної боротьби з корупцією, зокрема шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Корупція в Україні суттєво ускладнює роботу правових інститутів, значно знижуючи їхню ефективність у виконанні належних функцій [7, с. 227–228, 8, с. 311–312]. Підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України (ст. 2) [3]. Усі елементи складу кримінального правопорушення, а також їх ознаки становлять єдину систему із внутрішніми зв'язками. Однак кожен із цих елементів має власне юридичне навантаження, і тільки в сукупності вони є юридичною підставою для відповідальності особи за вчинене діяння. Під час кримінального судочинства кваліфікація суспільно небезпечних діянь, а також призначене покарання безпосередньо залежить від правильного визначення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. За об'єктивною стороною можна встановити об'єкт, суб'єктивну сторону, а інколи й суб'єкт кримінального правопорушення. Отже, визначення об'єктивної сторони кримінального правопорушення має істотне значення для обґрунтованого притягнення винного до кримінальної відповідальності. Правильне визначення об'єктивної сторони підкупу особи, яка надає публічні послуги, надасть можливість правильно кваліфікувати дії винної особи, а також відмежовувати це діяння від суміжних кримінальних й адміністративних правопорушень [4, с. 123; 5, с. 139–140].

Одним із важливих заходів кримінально-правового характеру у протидії корупції стало прийняття у 2011 році статті 368-4 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за підкуп осіб, що надають публічні послуги [1, с. 178; 2, с. 115–119].

Так, ч. 1 ст. 368-4 КК України передбачає кримінальну відповідальність за пропозицію чи обіцянку аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, спеціаліста, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи [3].

Прийняттям пропозиції є згода особи на адресовану їй пропозицію надати неправомірну вигоду. Водночас під *пропозицію* слід розуміти висловлення наміру щодо надання неправомірної вигоди [3]. Відповідно, прийняттям пропозиції є діяння особи, що полягають у висловленні та доведенні до відома особи, яка намагається надати неправомірну вигоду (пропонує її), готовності (бажання) прийняти таку вигоду.

Обіцянкою надати неправомірну вигоду є висловлення наміру про надання неправомірної вигоди з повідомленням часу, місця, способу надання неправомірної

вигоди [4; 5]. За своїм змістом *прийняття обіцянки* є досить близьким до прийняття пропозиції і також полягає в діяннях службової особи, спрямованих на вираження та доведення до особи, яка обіцяє надати неправомірну вигоду, бажання прийняти обіцяну неправомірну вигоду.

Прохання передати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи - це діяння особи, що також спрямовані на висловлення та доведення інформації про потребу передати цій особі або третім особам неправомірну вигоду. Власне, таке прохання і є ініціацією особою подальшої обіцянки та безпосереднього надання їй неправомірної вигоди. Проте прохання надати неправомірну вигоду, на відміну від вимагання неправомірної вигоди, не поєднане з будь-якими погрозами і не змушує особу надавати неправомірну вигоду задля уникнення шкідливих наслідків щодо своїх прав та законних інтересів. Навпаки, прохання надати неправомірну вигоду має диспозитивний характер, що дає особі можливість абсолютно вільно обирати спосіб подальших дій, а саме надавати чи не надавати службовій особі неправомірну вигоду.

Отже, для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги, необхідно правильно визначити об'єктивну сторону, кримінального правопорушення, а саме діяння, що полягає у пропозиції, обіцянці, наданні неправомірної вигоди і так само прохання її надати.

Список використаних джерел:

1. Гурін Д. Ю. Актуальність дослідження кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ, 2023. С. 179–182.
2. Гурін Д. Ю. Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України. *Правові механізми змагального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу* : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 115–119.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. ... д-ра філософії : 08 «Право». Київ, 2021. 311 с.
5. Юріков О. О. Кримінально-правова охорона об'єктів електронних комунікацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 304 с.
6. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140-158. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.10>.
7. Cherniei V., Cherniavskiy S., Babanina V., Ivashchenko V. Criminal remedies and institutional mechanisms for combating corruption crimes: the experience of Ukraine and international approaches. *Juridical Tribune*. 2022. Vol. 12. Num. 2. P. 227–245. DOI: 10.24818/TBJ/2022/12/2.05.
8. Cherniei, V., Cherniavskiy, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19 (1), P. 311–338. <https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11>. URL: <https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598>.

Дудоров О.О.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права Київського національного

ВІДБИТТЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРАТОРА У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Ключові слова: *службова особа, професійна діяльність з надання публічних послуг, службова недбалість, суб'єкт кримінального правопорушення.*

З огляду на те, що практика місцевих та апеляційних судів у частині (не-)віднесення державних реєстраторів до службових осіб, спроможних нести відповідальність, зокрема, за ст. 367 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Службова недбалість», є суперечливою, складно переоцінити значущість відповідних правових позицій Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС). У цьому сенсі викликають інтерес такі його рішення.

У першому з них вирішувалось питання про правильність кваліфікації дій Особи-7, приватного нотаріуса Харківського міського нотаріального округу Харківської області, засудженої за ч. 2 ст. 367 КК за неналежне виконання нею як державним реєстратором своїх службових обов'язків. У касаційній скарзі захисник Особи-7 вказав на те, що згідно з п. 1 примітки ст. 364 КК приватний нотаріус не відноситься до службових осіб, а тому є не суб'єктом складу злочину «службова недбалість», а особою, яка надає публічні послуги. Крім того, на думку захисника, висновки місцевого та апеляційного судів про те, що під час реалізації функцій держави у частині державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень приватні нотаріуси перебувають у статусі службової особи є безпідставними, бо не узгоджуються з положеннями ст. 18 КК. Спростовуючи викладену позицію захисника і підтверджуючи правильність засудження Особи-7 за ст. 367 КК, ККС ВС зазначив, що приватний нотаріус Особа-7 під час вчинення дій щодо оформлення державної реєстрації за потерпілою особою права власності на нерухоме майно виконувала повноваження, делеговані їй законами України «Про нотаріат» і «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Стверджується, що державним реєстратором є посадова особа, яка діє від імені держави, представляє її інтереси і наділяється владними повноваженнями щодо внесення відповідних записів до реєстрів. Зроблено висновок про те, що нотаріуси (як приватні, так і державні), хоч і не є суб'єктом владних повноважень у класичному розумінні цього поняття, однак у своїй діяльності реалізують функції держави в частині державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяження, а отже, здійснюють відповідні (делеговані) повноваження, надані їм державою у встановленому законом порядку [1].

Іншою своєю постановою ККС ВС, задовольнивши касаційну скаргу прокурора і призначавши новий розгляд у суді апеляційної інстанції, скасував виправдувальний вирок, винесений щодо Особи-7, державного кадастрового реєстратора відділу Державного земельного кадастру Управління Держземагентства у Вишгородському районі Київської області. Органом досудового розслідування Особа-7 обвинувачувалася у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 367 КК. ККС ВС вирішив, що за обставин цього кримінального провадження для встановлення наявності/відсутності в інкримінованому Особі-7 діянні складу службової недбалості слід з'ясувати, зокрема: чи пов'язана державна реєстрація земельної ділянки у Державному земельному кадастрі, що регулюється профільним законодавством, з подальшим вибуттям її із земель комунальної власності, тобто чи перебувають інкриміновані Особі-7 діяння у причинному зв'язку з настанням суспільно-небезпечних наслідків; чи було на Особу-7 покладено обов'язок щодо перевірки проекту землеустрою на предмет його погодження у відповідному відділі архітектури та містобудування перед здійсненням державної реєстрації земельної ділянки в Державному земельному кадастрі. З-поміж іншого ККС ВС звернув увагу на те, що Особа-7 здійснила реєстрацію земельних ділянок у Державному земельному кадастрі, тобто вчинила юридично значущу дію, внаслідок чого земельним ділянкам було

присвоєно кадастрові номери, і вони набули статусу об'єктів цивільних прав. Така реєстрація земельних ділянок була однією з обов'язкових законодавчих передумов для ухвалення сільською радою про затвердження проєктів землеустрою щодо відведення земельних ділянок, що потягнуло їх відчуження з комунальної у приватну власність [2].

При цьому (судячи з тексту постанови) належність державного кадастрового реєстратора до числа службових осіб у кримінально-правовому сенсі, на думку суддів ККС ВС, є доконаним фактом, що не потребував аргументації. До речі, це саме зауваження буде доречним стосовно ще однієї постанови ККС ВС, винесеної стосовно Особи-1, головного спеціаліста Відділу державної реєстрації речових прав на нерухоме майно реєстраційної служби Львівського міського управління юстиції, яка обвинувачувалася у тому, що як державний реєстратор скоїла службову недбалість. ККС ВС визнав кваліфікацію вчиненого Особою-1 за ч. 2 ст. 367 КК неправильною [3], однак через відсутність ознак не суб'єкта злочину, передбаченого цією нормою, а об'єктивної сторони складу службової недбалості.

Звертає на себе увагу та обставина, що, якщо у постанові від 13 лютого 2025 р. ККС ВС аргументує визнання державного реєстратора службовою особою – «некласичним» представником влади, то у постанові ККС ВС від 27 січня 2025 р. віднесення державного реєстратора до службових осіб пов'язується з тим, що здійснена ним реєстрація земельних ділянок у Державному земельному кадастрі є юридично значущою дією. Створюється враження, що у цьому разі мається на увазі вже інша правова підстава віднесення державного реєстратора до числа службових осіб – виконання ним організаційно-розпорядчих повноважень, пов'язаних не з управлінням підлеглими (колективом, галуззю, органом, установою), а з наділенням інших осіб правами й обов'язками, зміною обсягу цих прав та обов'язків або їх припиненням. Однак ця обставина перебуває поза площиною тих функцій (владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських), які визначають статус службової особи.

Водночас існує практика, у межах якої суд касаційної інстанції визнає нотаріуса відмінним від службової особи суб'єктом – особою, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг. Наприклад, погодившись із висновком судів попередніх інстанцій про те, що кошти, отримані від одного з ТОВ Особою-7, приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу, не можуть вважатися неправомірною вигодою, оскільки стороною обвинувачення не спростовано, що ці гроші є оплатою за нотаріальні дії, розмір якої визначений за домовленістю між нотаріусом та юридичною особою, ККС ВС підтвердив відсутність у діях Особи-7 складів злочинів, передбачених ч. 3 ст. 368-4 і ч. 1 ст. 358 КК [4]. До слова, органом досудового розслідування Особи-7 ставилось у провину вчинення не лише власне нотаріальних дій, а й дій щодо внесення відомостей до відповідних державних реєстрів.

Системне й історичне тлумачення кримінального закону дає змогу поставити під сумнів правильність віднесення державного реєстратора до числа службових осіб у кримінально-правовому розумінні цього поняття. Видається, що, з огляду на ч. 3 ст. 18 і п. 1 примітки ст. 364 КК, особа, яка надає публічні послуги, не повинна вважатися службовою особою для цілей порушення інкримінування тієї чи іншої кримінально-правової заборони, включаючи ст. 367 КК. Нагадаю, що виокремлення у КК такої категорії суб'єктів, як особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і запровадження спеціальних кримінально-правових заборон, розрахованих на зловживання цих осіб (статті 365-2, 368-4 КК), стало однією із серйозних новел антикорупційного законодавства України. Такі законодавчі зміни з-поміж іншого були спрямовані на те, щоб об'єднати в одну групу спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень (прирівняних до службових) тих осіб, стосовно кримінально-правової оцінки поведінки яких виникали суперечливі судження, коли в одних випадках цих осіб визнавали службовими, а в інших – ні. Чи не найбільш показовою є дискусія з питання про (не-)належність до числа службових осіб нотаріусів.

При цьому законодавча регламентація кримінальної відповідальності осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, не позбавлена істотних недоліків. Зокрема, існує потреба у тому, щоб доповнити КК визначенням поняття «особа, яка надає публічні послуги», відмовившись від практики розкриття змісту цього поняття у спосіб наведення відкритих і, до того ж, частково неузгоджених між собою конкретизованих переліків осіб. Водночас принципово важливим є те, що кримінально-правовий статус таких «професіоналів» *de lege lata* є відмінним від статусу службової особи. Інакше кажучи, службова особа та особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, – поняття з різним юридичним змістом. Ніхто не сумнівається у тому, що ч. 3 ст. 18 КК допускає можливість здійснення функцій, зокрема, представника влади за спеціальним повноваженням. Однак пряме законодавче віднесення державного реєстратора до окремої категорії суб'єктів кримінальних правопорушень – осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, робить дискусію з питання, чи має державний реєстратор владні повноваження, недоречною. Ще однією законодавчою підказкою на користь обстоюваного автором цих рядків висновку про безпідставність віднесення державних реєстраторів до числа службових осіб є положення ч. 2 ст. 358 КК.

Ба більше: такої ж думки дотримуються й окремі судді ККС ВС. В одній з постанов цього Суду, в якій вирішувалося питання про правильність кваліфікації поведінки державного реєстратора сільської ради і призначення їй додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями, вельми розлого розкривається кримінально-правовий статус державного реєстратора, відмінний від статусу службової особи. У постанові ККС ВС зазначено, що аналіз тексту КК дає змогу зробити висновок про розмежування законом про кримінальну відповідальність понять «особа, яка надає публічні послуги» (до них закон відносить, зокрема, державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав) і «посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських або організаційно-розпорядчих функцій». Правильність позиції, згідно з якою чинне законодавство розрізняє осіб, які надають публічні (адміністративні) послуги, та осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, підтверджується зверненням до положень законів України «Про адміністративні послуги» та «Про запобігання корупції». Обвинувальний акт не містить вказівки на будь-які обставини, які б підтверджували те, що обвинувачена, крім надання публічних послуг, виконувала ще й адміністративно-господарські обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном або організаційно-розпорядчі обов'язки із здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Врешті-решт ККС ВС вирішив, що суди першої та апеляційної інстанції зробили помилковий висновок про те, що надання публічних послуг з реєстрації нерухомого майна та їх обтяжень є таким, що саме по собі пов'язане з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій [5].

De lege ferenda ст. 367 КК потребує вдосконалення у спосіб розширення описаних у цій забороні меж протиправної поведінки; коло спеціальних суб'єктів службової недбалості варто розширити за рахунок осіб, які надають публічні послуги, що сприятиме більш точній кримінально-правовій оцінці діянь, зокрема, тих державних реєстраторів, які порушують порядок вчинення реєстраційних дій через необережність. Тому конструктивною слід визнати пропозицію С. Рак уточнити і назву, і диспозицію ст. 367 КК із тим, щоб вона передбачала відповідальність як за службову недбалість, так і за недбалість особи, яка надає публічні послуги [6, с. 4–10, 14, 15]. Подібним чином розмірковує Т. Січевлюк-Врублевський, на думку якого кримінальна відповідальність за невиконання чи неналежне виконання тим, хто здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи

несумлінного до них ставлення, в Україні нині не передбачена. Такий стан речей слушно розцінюється як прогалина кримінально-правової охорони порядку суспільних відносин, що полягають у наданні того чи іншого виду публічних послуг, адже шкода від такої протиправної діяльності може виявитися істотною. Для усунення цієї прогалини пропонується доповнити КК окремою заборонаю – ст. 367-1 із назвою «Професійна недбалість осіб, які надають публічні послуги» [7, с. 30–32, 97, 189]. Раніше таку ж пропозицію з подібних міркувань висувала М.-М. Яциніна [8, с. 10, 134–135, 179].

Слід погодитися з тим, що відсутність законодавчої підстави кримінальної відповідальності за професійну недбалість, зокрема державного реєстратора є притаманним чинному КК недоліком, однак усунення останнього не повинне здійснюватися у спосіб судової «добудови» кримінального права, бо це межує із забороненим ч. 4 ст. 3 КК застосуванням закону про кримінальну відповідальність за аналогією. До слова, якщо чинний КК принципово розмежує «публічних» службових осіб (пункти 1, 2 примітки ст. 364 КК) та осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг (статті 365-2, 368-4 КК), то у проекті нового КК України (п. 52 ч. 2 ст. 1.1.1) поняттям публічної службової особи пропонується охопити й особу, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто особу, яка відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру, публічного договору чи рішення адміністративного органу надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя, судовий експерт, спеціаліст у кримінальному провадженні чи судовому процесі тощо) [9]. Пропоновану «інтеграцію» можна оцінювати по-різному, що є темою окремої розмови. Проте для мене безспірним є те, що і така ініціатива, й інші подібні кроки щодо уточнення (розширення) меж криміналізації неправомірної поведінки осіб, які здійснюють професійну діяльність з надання публічних послуг, – справа законодавця, а не правозастосувача (навіть ККС ВС – за всієї до нього поваги). З цього приводу Н.О. Антонюк небезпідставно зазначає: «... Якщо суд почне своїми рішеннями змінювати зміст кримінального закону, щоб той став більш пропорційним, то фактично це призведе до перебирання судом на себе повноважень законодавця» [10, с. 124, 125]. Хіба визнання державного реєстратора службовою особою – суб'єктом службової недбалості не означає перебирання ККС ВС на себе повноважень законодавця? Питання, звісно, риторичне.

Список використаних джерел:

1. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 лютого 2025 р. у справі № 643/3313/21. *Верховний Суд. База правових позицій*. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11830/document/46836>
2. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 січня 2025 у справі № 363/2525/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124904838>
3. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 січня 2020 р. у справі № 466/7075/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87243236>
4. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 вересня 2024 р. у справі № 757/66841/17-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847388>
5. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 жовтня 2019 у справі № 283/110/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85412824>
6. Рак С.В. Кримінальна відповідальність за службову недбалість: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2019. 297 с.
7. Січевлюк-Врублевський Т.С. Кримінально-правова характеристика службової недбалості: дис. ... д-р філософії: 081 «Право». Київ, 2024. 219 с.

8. Яциніна М.-М.С. Зловживання владою, службовим становищем або повноваженнями за кримінальним кодексом України (ст.ст. 364, 364-1, 365-2 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2021. 241 с.

9. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проекту (станом на 01.05.2026 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf>

10. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України: монографія. Київ: Алерта, 2023. 554 с.

Дунаєва Т.Є.

кандидат юридичних наук,

науковий співробітник відділу дослідження

проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В.В.

Сташица НАПрН України

<https://orcid.org/0000-00033710-1318>

ЩОДО РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *цифрова юриспруденція, цифровізація, проект нового Кримінального кодексу України, судові рішення, прогалини*

Одним із сучасних викликів з яким стикається наша держава, це цифрова юриспруденція. Цифровізація посідає одне з центральних місць у багатьох сферах життєдіяльності особи. Так, процес розробки проекту нового Кримінального кодексу України нерозривно пов'язаний з цифровою юриспруденцією, а законодавець має реагувати на нові форми злочинності. Законодавство має регулювати найважливіші суспільні відносини, забезпечуючи порядок, стабільність та захист прав громадян у приватній і публічній сферах, оскільки це система нормативно-правових актів, що встановлюють правила поведінки та регламентують життєдіяльність держави.

Зокрема, судова практика підтверджує, що дотепер у багатьох вітчизняних нормативних актах мають місце так звані «помилки алгоритмізації» - тобто некоректне регулювання алгоритмів правовідносин.

Вирішити вказану проблему дозволяють методики «цифрової юриспруденції», які напрацьовані й апробовані міждисциплінарним колективом авторів [1, 2].

Ці методики:

(а) включають порівняльний, логічний та інші методи аналізу законодавства, виявлення прогалин, колізій як окремих норм права так і нормативних актів в цілому;

(б) дозволяють пропонувати концептуальні рішення під будь-яке технічне (політичне) замовлення з можливістю подальшого техніко-правового напрацювання (опрацювання) тексту. Зокрема, аналізувати існуючі тексти з описом процедур на логічну зв'язність і повноту (алгоритмічність); розробляти тексти уникаючи помилок; проводити структурно-функціональний аналіз текстів з описом будь-яких структур (систем) на повноту і взаємозв'язок елементів, з яких ці структури складаються;

(в) дозволяють колективу розробників при кожному переході на новий рівень в розробці тексту мати його цілісний візуалізований образ, що дозволяє меншим числом авторів прискорити якісну розробку (позбавленого внутрішніх протиріч) проекту нормативного акту.

Так, у співпраці з Робочою групою розробників Кримінального кодексу України створено програмне забезпечення автоматизованої системи підтримки прийняття рішень щодо кваліфікації кримінальних правопорушень та застосування кримінально-правових засобів згідно проекту Кримінального кодексу України;

– помилки алгоритмізації, що були виявлені за результатами розробки алгоритмів та програмного забезпечення, враховані Робочою групою у тексті проекту Кримінального

кодексу України.

Отже, втілення запропонованих методик у практику нормотворчості мінімізує кількість помилок алгоритмізації і спростить виконання правових приписів.

Список використаних джерел:

1. Оболенцев В.Ф., Гуца О.Н., Єрмоменко В.В. Досвід цифрового моделювання системи Конституції України у нотації IDEF0. *Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фах. вид. Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого*. 2020. Вип. 2 (18). doi: 10.21564/2225-6555.2020.18.218892.

2. Valery F. Obolentsev, Oleh M. Hutsa, Olga B. Demchenko Information technology of verification of algorithmic of medical regulations. *Wiadomości Lekarskie*. 2019. tom LXXII, nr 12 cz. II. P.2427-2433. doi: 10.36740/WLek201912206.

Загородній С.С.

здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0009-0001-0848-7592>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: *інфраструктура, об'єкти енергетики, пошкодження, руйнування, тероризм.*

Енергетична безпека відображає стан економіки, що забезпечує захист інтересів людини, суспільства та держави, навіть за складних умов. Її рівень залежить від взаємодії соціальних, екологічних, військових, правових та інформаційних аспектів, що впливають на життєдіяльність країни чи регіону.

Етимологія терміну енергетичної безпеки стало багатомісним. Спочатку воно стосувалося лише стабільного постачання енергоресурсів для населення та економіки. Однак за останні десятиліття воно розширилося, включивши екологічну, техногенну безпеку, політичну стабільність, захист довкілля, розвиток інфраструктури та протидію тероризму. Енергетична безпека тепер тісно пов'язана зі сталим розвитком і боротьбою з кліматичними змінами, відповідаючи глобальним викликам сучасності [3, с. 31].

Загрози енергетичній безпеці охоплюють як короткострокові, так і довгострокові фактори, здатні порушити стабільну роботу енергетичного сектора, спричинити обмеження чи збої в енергопостачанні, створювати аварійні ситуації та призводити до інших негативних наслідків для енергосистеми, економіки та суспільства загалом. Ці загрози поділяються на кілька основних категорій: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні, техногенні й природного характеру, а також ті, що виникають через недоліки управлінських систем. Усі зазначені аспекти безпосередньо впливають на функціонування енергетичного комплексу України, визначаючи її стабільність та рівень безпеки.

Підвищуючи ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів країна гарантує енергетичну безпеку кожного громадянина. Необхідно скоротити енергетичну залежність України, диверсифікувати джерела енергії, модернізувати інфраструктуру із залученням новітніх технологій та реалізувати транзитний потенціал. Це вимагає покращення управління паливно-енергетичним комплексом, посилення контролю за роботою держпідприємств, стратегічного використання нафтопроводів, газопроводів, газових сховищ, ЛЕП, а також транспортних шляхів, зокрема залізниць і портів. В умовах

глобалізації енергобезпека залежить від міждержавних відносин та спільних зусиль у вирішенні цієї проблеми.

Енергетична політика нерозривно пов'язана із забезпеченням ключових напрямків розвитку та функціонування державності. Серед основних завдань – трансформація державного управління в паливно-енергетичному комплексі, особливо в електроенергетиці. Нині ефективність реалізації багатьох аспектів державної енергетичної політики значною мірою залежить від статусу та професіоналізму державних управлінських органів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає спільну роботу над зміцненням енергетичної безпеки, що є ключовим її аспектом. Крім того, цей документ окреслює наступні напрямки дій: 1) використання відновлюваних джерел енергії; 2) підтримка енергозбереження; 3) розвиток енергетичної інфраструктури; 4) стимулювання енергоефективності; 5) інтеграція норм щодо регулювання ключових компонентів acquis ЄС.

Щодня на території України відбувається низка відключень об'єктів електроенергетики, кожне десяте з яких є незаконним і призводить до дестабілізації роботи комунально-побутових і соціально-значущих об'єктів, що, зокрема, пов'язано з розгалуженістю систем енергопостачання.

Збройна агресія росії проти України поставила нові виклики перед кримінальним законодавством нашої держави. Здатність підтримувати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз є так званим критерієм економічної безпеки, який забезпечить економічну стабільність та незалежність, а також економічне зростання [3, с. 575–579]. Саме тому, існує нагальна потреба забезпечити належну кримінально-правову охорону об'єктів електроенергетики.

Для належного функціонування об'єктів електроенергетики, а також недопущення фактів їх пошкодження в 2005 році Законом України від 31 травня 2005 року № 2598-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» було встановлено кримінальну відповідальність за їх умисне пошкодження шляхом доповнення КК України ст. 194-1 [1].

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, за 2013 рік – зареєстровано 434 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194-1 КК України; за 2014 рік – 372; за 2015 рік – 243; за 2016 рік – 242; за 2017 рік – 216; за 2018 рік – 125; за 2019 рік – 85; за 2020 рік – 69; за 2021 рік – 60; за 2022 рік – 33; за 2023 рік – 41; за 2024 рік – 50; за перший квартал 2025 року – 20 [2]. Зазначені дані свідчать про те, що останніми роками кількість фактів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики починає зростати. Це зумовлено бойовими діями на території України, а також диверсійною роботою з боку держави агресора.

Україна здійснила анбандлінг на ринках електричної енергії та газу, відповідно до вимог європейського законодавства, яке зобов'язує розділяти конкуруючі види бізнесу, зокрема торгівлю електроенергією та виробництво енергоносіїв, від монопольних діяльностей, таких як транспорт і розподіл електроенергії чи газу. Ця реформація у сфері енергопостачання сприяла: встановленню прозорих механізмів постачання електроенергії; розвитку конкуренції на ринку; демонополізації сектора електроенергії; зміцненню заходів для покращення енергетичної безпеки України.

З метою забезпечення енергетичної безпеки громадян в період воєнного стану та повоєнної відбудови України запланована підтримка, яка охоплюватиме фінансування розвитку енергетичної галузі. Особливу увагу буде приділено стимулюванню інвестицій та розширенню торгівлі в таких напрямках: 1) формування ринку вуглеводнів; 2) розвиток і вдосконалення технологій вітроенергетики; 3) підвищення енергоефективності; 4) впровадження зеленої енергії для невеликих домогосподарств; 5) створення сонячних енергетичних мереж; 6) використання відновлюваних газів; 7) оптимізація систем малих модульних атомних електростанцій.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики : Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2598-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2598-15#Text>.
2. Статистика / Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
3. Advanced Review, Christian Breyer (2017) Definitions and dimensions of energy security: a literature review. *WIREs Energy and Environment*. Vol. 7, Issue 1. P. 1–34. <https://doi.org/10.1002/wene.268>. URL: <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/wene.268>

Когут І.А.

доктор філософії з права, старший викладач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
ORCID ID: 0000-0001-9900-2273

ВПЛИВ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ключові слова: *кримінальне провадження, зловживання процесуальними правами, процесуальна недобросовісність, ефективність кримінального провадження, розумні строки, процесуальні гарантії, право на захист, змагальність сторін.*

Актуальність проблематики зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні зумовлена сучасними тенденціями розвитку кримінального процесуального законодавства, орієнтованого на забезпечення належного балансу між гарантіями прав учасників кримінального провадження та необхідністю досягнення його завдань, визначених статтею 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1]. В умовах посилення принципу змагальності сторін, розширення процесуальних гарантій захисту та впровадження стандартів Європейського суду з прав людини проблема добросовісної реалізації процесуальних прав набуває особливого значення.

Надання учасникам кримінального провадження широкого спектра процесуальних можливостей саме по собі є необхідною складовою кримінального судочинства, однак відсутність чітких меж належної процесуальної поведінки нерідко створює передумови для використання процесуальних механізмів не з метою захисту прав чи законних інтересів, а задля штучного затягування провадження, перешкоджання встановленню об'єктивної істини або ускладнення реалізації завдань кримінального провадження. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах функціонування системи кримінальної юстиції під час воєнного стану, коли навантаження на правоохоронні органи та судову систему суттєво зростає, а забезпечення оперативності й ефективності кримінального провадження стає одним із ключових елементів гарантування національної безпеки та правопорядку.

Насамперед доцільно визначити сутність зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні з доктринальної точки зору. Так, Н. В. Добрянська та С. В. Петков розглядають це явище як недобросовісне використання учасником процесу наданих йому процесуальних прав всупереч завданням правосуддя та їхньому безпосередньому призначенню. Такі дії можуть проявлятися у штучному затягуванні розгляду справи, створенні перешкод для здійснення правосуддя, маніпулюванні процесуальними механізмами або ухиленні від відповідальності. До форм подібної поведінки автори відносять подання безпідставних клопотань, навмисне затягування

процесуальних строків та інші дії, що свідчать про недобросовісну реалізацію процесуальних прав [2, с. 579].

Водночас дослідження цієї проблематики не обмежується лише науковими підходами, оскільки важливе значення мають і сформовані правові позиції Верховного Суду. Зокрема, у постанові від 03 березня 2021 року у справі № 761/27076/19 Верховний Суд зазначив, що зловживання процесуальними правами проявляється в умисних та недобросовісних діях учасників процесу, пов'язаних із використанням процесуальних прав не за їх призначенням. Такі дії можуть бути спрямовані на обмеження прав інших учасників провадження, створення перешкод для своєчасного розгляду справи або ускладнення здійснення правосуддя загалом [3].

У законодавчій площині проблема зловживання процесуальними правами залишається дискусійною, оскільки КПК України, на відміну від інших процесуальних кодексів, не містить ані визначення цього поняття, ані закріплення принципу неприпустимості такого зловживання серед засад кримінального провадження. Водночас на рівні Верховного Суду та законодавчих ініціатив активно обговорюється необхідність нормативного врегулювання цього питання, зокрема шляхом встановлення відповідальності за недобросовісну процесуальну поведінку та розширення механізмів процесуального реагування [4]. Так, законопроект № 5661 від 14.06.2021 передбачає доповнення засад кримінального провадження принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами [5]. Разом із тим, у колах практиків висловлюються застереження щодо недопустимості механічного перенесення відповідних положень з інших видів судочинства без урахування специфіки кримінального процесу та необхідності забезпечення належного балансу між ефективністю провадження і гарантіями прав людини [6].

Зважаючи на вищевикладене, питання законодавчого закріплення інституту неприпустимості зловживання процесуальними правами потребує комплексного та виваженого підходу, який одночасно сприятиме підвищенню ефективності кримінального провадження та не допускати необґрунтованого обмеження процесуальних гарантій його учасників.

Водночас наведені дискусії не заперечують необхідності протидії зловживанню процесуальними правами, що актуалізує дослідження його впливу на ефективність кримінального провадження. Так, О. С. Розумовський звертає увагу на існування проблеми так званої «процесуальної диверсії», коли сторони кримінального провадження використовують процесуальні механізми з метою безпідставного затягування розгляду справи [7, с. 251]. Відтак, подібні прояви недобросовісної процесуальної поведінки негативно впливають не лише на дотримання розумних строків кримінального провадження, але й загалом знижують ефективність реалізації завдань кримінального судочинства.

У свою чергу, О. Лозовський слушно наголошує, що розширення процесуальних можливостей учасників процесу, недосконалість реалізації принципу змагальності та пасивна роль суду створюють умови для недобросовісної процесуальної поведінки. Наслідком цього стає використання механізмів судового захисту всупереч завданням правосуддя та публічним інтересам забезпечення справедливого й ефективного судового розгляду, що негативно впливає на функціонування всієї системи кримінальної юстиції [8].

О. М. Дуфенюк зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство визначає для учасників провадження відповідний обсяг прав, повноважень і меж процесуального розсуду, розраховуючи на їх добросовісну реалізацію. Водночас у кожному кримінальному провадженні значну роль відіграє суб'єктивний чинник, який охоплює рівень правової культури, професійний досвід, мотивацію, цілі та інтереси учасників процесу. У зв'язку з цим окремі учасники можуть використовувати надані процесуальні можливості не за їх призначенням, а для штучного затягування розгляду справи,

створення процесуальних перешкод або ускладнення ухвалення обґрунтованого та справедливого рішення [9].

Таким чином, зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні становить одну з актуальних проблем сучасного кримінального процесуального права, оскільки безпосередньо впливає на досягнення завдань кримінального провадження, визначених у КПК України, а також на забезпечення принципу розумності строків судового розгляду. Проведений аналіз доктринальних підходів, законодавчих ініціатив та судової практики дає підстави стверджувати, що зловживання процесуальними правами проявляється у використанні процесуальних механізмів всупереч їх функціональному призначенню з метою затягування провадження, створення штучних процесуальних перешкод або унеможливлення ефективного здійснення правосуддя.

Водночас особливістю кримінального судочинства є необхідність збереження балансу між забезпеченням ефективності процесу та гарантуванням фундаментальних прав людини, що виключає можливість механічного запозичення підходів інших видів судочинства щодо протидії зловживанню процесуальними правами. У зв'язку з цим обґрунтованою видається позиція про необхідність формування спеціального кримінально-процесуального механізму реагування на прояви процесуальної недобросовісності, який одночасно забезпечував би оперативність кримінального провадження та не створював ризиків необґрунтованого обмеження права на захист.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://surl.li/rqjwpd>.
2. Добрянська Н. В., Петков С. В. Інститут зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні: теоретичні підходи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 577–580. URL: <https://surl.li/gtxxge>.
3. Постанова Верховного Суду від 03 березня 2021 року у справі №761/27076/19 (провадження №61–14448св20). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://surl.li/qweisg>.
4. Мамченко Н. Депутати, НАБУ, НАЗК та ВРП вважають за потрібне закріпити у КПК норми для покарання за зловживання процесуальними правами. *Судово-юридична газета*. 2025. URL: <https://surl.li/kejeyo>.
5. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування № 5661 від 14.06.2021. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://surl.li/xsapds>.
6. Дрозд О. Зловживання процесуальними правами. *LIGA:ZAKON*. URL: <https://surl.li/btbxab>.
7. Розумовський О. С. Зловживання процесуальними правами за чинним кримінальним процесуальним законодавством України. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 247–252.
8. Лозовський О. Зловживання процесуальними правами: нові тренди та шляхи боротьби. *Юридична газета*. № 49 (703). 2019. URL: <https://surl.li/zhuglh>.
9. Дуфенюк О. М. Дискурс про «злі наміри» у використанні права в кримінальному провадженні: сутність дисбалансу та концептуальна модель протидії. *Право і суспільство*. 2023. № 2. С. 208–217.

Коломієць А.Ю.

*бакалавр, спеціальність «Право», юридичний факультет, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Науковий керівник:*

Когут І.А.

старший викладач кафедри кримінального права та процесу, доктор філософії з права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАСАДА РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: *кримінальне провадження, засада розумності строків, розумні строки, право на справедливий суд, кримінальний процес, судова дискреція, процесуальні гарантії, право на свободу та особисту недоторканність.*

Будь-яке кримінальне провадження за своєю природою є динамічним процесом, що неминуче має тривалий характер, оскільки потребує певних часових ресурсів для встановлення істини та реалізації прав учасників. Проте в юриспруденції ключовим залишається питання про те, де саме проходять межі між об'єктивно необхідним часом для здійснення правосуддя та свавільним затягуванням, що перетворює процесуальний примус на інструмент непрямого тиску на особу. Пошук цього балансу зумовлює необхідність аналізу теоретичної моделі «розумності строків», яка покликана захистити людину від тривалого перебування у стані правової невизначеності.

Окремі аспекти змісту та критеріїв розумності строків у кримінальному судочинстві вже стали об'єктом наукових зацікавлень таких науковців, як О. В. Бойко, І. В. Гловюк, Ю. Ю. Івчук, О. В. Калінніков, О. П. Кучинська, В. М. Кушнерьов, В. М. Тертишник, О. А. Тимошенко, О. М. Яворська та інші.

У законодавстві України засаду розумності строків закріплено у ст. 28 Кримінального процесуального кодексу України, яка передбачає обов'язок здійснювати кримінальне провадження у строки, об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. При цьому закон не встановлює універсального часового критерію, а пропонує оцінювати строк з урахуванням складності кримінального провадження, поведінки учасників та способу здійснення процесуальних повноважень слідчим, прокурором і судом [1]. Теоретично засаду розумності строків розглядають як елемент права на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Важливим елементом теорії є визначення меж перебігу таких строків. В. І. Маринів акцентує увагу на тому, що чинне законодавство не містить вичерпної відповіді щодо точних моментів початку та закінчення строку для оцінки його розумності, що змушує нас звертатися до практики ЄСПЛ. Відповідно до міжнародних стандартів, цей період розпочинається з моменту офіційного повідомлення особи про підозру або фактичного затримання і триває до набрання вироком законної сили або закриття провадження [3, с. 264].

Перехід від теоретичної моделі до практичної реалізації висвітлює низку системних проблем вітчизняної юстиції. О. П. Зеленцов констатує, що порушення засади розумності в Україні має системний характер, що підтверджується численними рішеннями ЄСПЛ, де кримінальні провадження тривають понад 6-12 років [4, с. 278]. Хоча стадія досудового розслідування має чіткі часові ліміти у ст. 219 КПК, на практиці поширеними є випадки багаторічного тримання осіб у слідчих ізоляторах без остаточного рішення. Яскравим підтвердженням критичності цієї ситуації є справа «Дешко та інші проти України», у якій ЄСПЛ зафіксував перебування особи під вартою протягом понад 11 років при тому, що розгляд провадження в суді так і не було завершено [5]. На нашу думку, така тривалість тримання особи під вартою очевидно виходить за межі будь-якого розумного строку та свідчить про фактичне нівелювання гарантій права на справедливий суд і особисту свободу.

Практика свідчить про те, що найбільш гостро проблема затягування проявляється під час судового розгляду, де закон лише загально посилається на «розумність» без встановлення граничних меж. Невизначеність законодавчого підходу до оцінки розумності строків на стадії судового розгляду зумовлює необхідність звернення до актів судової практики, які покликані конкретизувати відповідні критерії та запобігти їх довільному тлумаченню. У цьому контексті особливого значення набувають роз'яснення вищих судових інстанцій, що формують орієнтири для правозастосування. Зокрема, у п. 7 Постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11 чітко визначено перелік обставин, за яких строки розгляду справи не можуть вважатися розумними, зокрема до таких відносять «зайнятість судді в іншому процесі, призначення судових засідань із великими інтервалами, затягування з передачею справи з одного суду до іншого у встановлених законом випадках, безпідставне задоволення необґрунтованих клопотань учасників процесу, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий час, відкладення справи через її неналежну підготовку до судового розгляду, невжиття заходів щодо недопущення недобросовісної поведінки учасників справи» [6]. Однак ми вважаємо, що перелік обставин сам по собі ще не вирішує проблеми розумності строків, оскільки він не встановлює імперативних критеріїв, а лише фіксує типові ситуації, які в практиці можуть оцінюватися доволі по-різному. Унаслідок цього застосування таких роз'яснень часто набуває орієнтовного, а не обов'язково визначального характеру, що зберігає значний простір для дискреції суду та неоднакової оцінки аналогічних процесуальних ситуацій.

Підсумовуючи, засаду розумності строків у кримінальному провадженні слід розглядати як комплексний правовий інструмент, що поєднує нормативне регулювання, міжнародні стандарти та оціночні критерії правозастосування, однак її ефективність істотно залежить від здатності правової системи забезпечити реальне, а не формальне дотримання часових меж. Проведений аналіз свідчить, що на рівні законодавчої моделі закладено достатні передумови для забезпечення оперативності кримінального процесу, однак на практиці вони нівелюються через відсутність уніфікованих критеріїв оцінки «розумності», широкі межі судової дискреції та організаційні проблеми функціонування органів досудового розслідування і суду. Унаслідок цього строкові гарантії поступово втрачають свій імперативний характер і набувають переважно декларативного значення, що ставить під сумнів реальну дієвість процесуальних гарантій прав учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1539> (дата звернення: 02.05.2026).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.05.2026).
3. Маринів В. І. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій. *Право України. 2013. № 11. С. 259-265.*
4. Зеленцов О. П. Проблема реалізації засади «розумність строків» у кримінальному процесі: практика Європейського суду з прав людини щодо України. *Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 1. С. 276-280.*
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Дешко та інші України» від 14.10.2021 р. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h89#n51
6. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 р. № 11. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>

Кривопускова К.Л.

*Акціонерне товариство «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО», керівник напрямку управління претензійно-позовної роботи
ORCID: 0000-0001-5553-8420*

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПУБЛІЧНИМ ЗАКЛИКАМ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

***Ключові слова:** публічні заклики, кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, законодавство України, КК України, проєкт нового КК України.*

Проблеми вдосконалення законодавства України у сфері протидії публічним закликам до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України обумовлюють необхідність посилення охорони її державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших фундаментальних національних інтересів в умовах воєнного стану. Ефективна протидія публічним закликам до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України потребує вдосконалення передусім окремих норм кримінального законодавства в умовах викликів воєнного часу. Як слушно підкреслює В.Н. Кубальський, «кримінально-правова доктрина повинна стати надійною основою при удосконаленні нормативної бази, спрямованої проти злочинів у сфері державного суверенітету та у забезпеченні сучасної кримінально-правової політики у сфері протидії зазначеним діям» [1, с. 68].

Українські науковці-правознавці пропонують різноманітні способи удосконалення закону про кримінальну відповідальність за публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Дані Офісу Генерального прокурора свідчать про те, що, починаючи з 2014 року, значно зросла кількість вчинених публічних закликів до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Враховуючи статистичні дані Офісу Генерального прокурора щодо ступеня поширеності публічних закликів до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України та сутність збройної агресії росії проти України, складником якої є інформаційна агресія, варто доповнити проєкт нового КК України статтею 9.1.12 «Публічні заклики до вчинення кримінального правопорушення проти держави та національної безпеки України». Загалом заслуговує на підтримку підхід щодо виділення окремої статті 7.5.6 «Публічні заклики до вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочинів або їх виправдовування» у Проєкті нового КК України [2]. У контексті викладеного варто визнати доцільною криміналізацію та диференціацію кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України шляхом доповнення розділу I Особливої частини КК України статтею «Публічні заклики до вчинення кримінального правопорушення проти основ національної безпеки України».

Варто звернутись до положень регулятивного законодавства, яке передбачає заборону поширення матеріалів, що містять публічні заклики до насильницької зміни конституційного ладу, насильницького повалення конституційного ладу, захоплення державної влади, а також до вчинення дій, вчинених з метою зміни меж території (державного кордону) на порушення порядку, встановленого Конституцією України.

Так, згідно пунктів 1 та 4 частини першої ст. 36 «Обмеження щодо змісту інформації» Закону України «Про медіа» на території України в медіа та на платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення агресивної війни або воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України, ліквідації

незалежності України, пропаганду або заклики до тероризму та терористичних актів, інформацію, яка виправдовує чи пропагує такі дії.

Згідно частини першої ст. 119 «Обмеження щодо змісту інформації у медіа, пов'язані зі збройною агресією» Закону України «Про медіа» суб'єктам у сфері аудіовізуальних, друкованих та онлайн-медіа забороняється поширювати:

1) інформацію, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності;

2) недостовірні матеріали щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності.

Зазначений закон містить низку інших положень, які забороняють поширювати в медіа заклики, передбачені ст.ст. 109-110, 258-2, 436 КК України, проте не забороняють поширювати публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території (частини 1 та 5 ст. 111-1 КК); публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами (частина 1 ст. 299 КК), прямі та публічні заклики до вчинення геноциду (частина 2 ст. 442 КК).

Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. визначає, що інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини (ст. 28).

У ч. 3 ст. 57 Виборчого кодексу України 2019 р. встановлено, що «поширення у будь-якій формі матеріалів, що містять заклики до ліквідації незалежності України, зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконного захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства та розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняється».

Законом України «Про видавничу справу» 1997 р. встановлено, що «у видавничій справі забороняється випускати у світ, виготовляти та/або розповсюджувати продукцію, що містить матеріали (висловлювання, заклики тощо), зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення» (ч. 1 ст. 28).

У ст. 15 Закону України «Про кінематографію» 1998 р. встановлено, що центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії, ухвалює рішення про відмову у внесенні фільму до Державного реєстру фільмів за наявності принаймні однієї з таких підстав: у фільмі наявні заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення

агресивної війни або воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України, ліквідації незалежності України або інформації, яка їх виправдовує чи пропагує тощо.

Під час агітації всеукраїнського референдуму забороняється, зокрема, поширювати у будь-який спосіб матеріали, що містять заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення агресивної війни чи воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України, ліквідації незалежності України чи їх виправдання (п. 1 ч. 1 ст. 100 Закону України «Про всеукраїнський референдум» 2021 р.).

Електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини (частина третя ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян»).

Виборчий кодекс України, закони України «Про всеукраїнський референдум», «Про медіа», «Про інформацію», «Про видавничу справу», «Про кінематографію», «Про звернення громадян» потребують внесення відповідних доповнень у зв'язку з прийняттям Закону № 2108-IX від 3 березня 2022 р., що доповнив КК України статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», яка передбачає кримінальну відповідальність за публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічні заклики до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України, а також публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території. Отже, наведені вище закони України необхідно доповнити положеннями, які б передбачали прямі заборони щодо поширення: публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічних закликів до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічних закликів до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Крім того, враховуючи положення статей 299 «Жорстоке поводження з тваринами» та 442 «Геноцид» КК України (незважаючи на те, що вони не віднесені до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України), наведені вище закони України необхідно доповнити положеннями, які б передбачали прямі заборони щодо поширення публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами та прямих та публічних закликів до вчинення геноциду. Враховуючи наведене, статті 36 та 119 Закону України «Про медіа» доцільно доповнити положеннями, які б передбачали заборони щодо поширення: публічних закликів до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; публічних закликів до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та (або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; публічних закликів до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; публічних закликів до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території; прямих та публічних закликів до вчинення геноциду; публічних закликів до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами.

Список використаних джерел:

1. Кубальський В. Н. Проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів проти державного суверенітету. *Судова апеляція*. 2018. № 2 (51). С. 67-78.
2. Проект нового КК України (контрольний текст станом на 22.02.2026). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> (дата звернення: 22.02.2026). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf>

Кришевич О.В.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0001-6136-8106>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *державна зрада, колабораційна діяльність, шпигунство, суб'єкт кримінального правопорушення, кваліфікація, пособництвом державі-агресору*

Кримінальна юстиція в Україні під час війни функціонує в режимі адаптації до умов воєнного стану, що передбачає жорсткішу кримінально-правову політику. Крім того, кримінальна юстиція в умовах війни балансує між необхідністю швидкого покарання за кримінальні правопорушення проти держави та дотриманням конституційних гарантій прав людини, що потребуватиме окремої оцінки після скасування воєнного стану. Функціональне призначення кримінального права змістилося на захист держави, публічного порядку та стійкості державних інституцій, а кваліфікація державної зради (ст. 111 КК України) в умовах воєнного стану є одним із найскладніших аспектів правозастосування в Україні, що зумовлено масштабністю агресії та появою нових статей (колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору). Станом на 2025 рік найчастіше розглядаються справи за колабораціонізм (3131 вирок), державною зрадою (1880 вироків) та ст. 111-2 (пособництво державі-агресору) – 724 вироків, що вимагає чіткої диференціації від Верховного Суду.

Однією з ключових проблем є законодавче обмеження суб'єкта державної зради, лише громадянин України, а шпигунство – це діяння, вчинене виключно іноземцем або особою без громадянства, якщо такі дії (збирання/передача таємних відомостей) вчиняє громадянин України, це кваліфікується як державна зрада у формі шпигунства згідно ст. 111 КК України. Основна різниця полягає у суб'єкті кримінального правопорушення: шпигунство вчиняється іноземцями або особами без громадянства, тоді як аналогічні дії, вчинені громадянином України, кваліфікуються як державна зрада у формі шпигунства. Таким чином, при державній зраді – це діяння громадянина України, тоді як при шпигунстві – діяння іноземця або особи без громадянства. Відповідальність за вчинення державної зради не лише громадянином України, але й особою, яка має громадянство України та приналежність до громадянства іншої держави (інших держав) одночасно. Наявність громадянства іншої держави не означає, що особа автоматично втрачає громадянство України, оскільки існує відповідна процедура припинення громадянства України. Вчинення суспільно небезпечного діяння, що має ознаки державної зради, громадянином, якому припинено громадянство, підпадає під кримінально-правову оцінку згідно зі статтею 111 КК України. Проблеми виникають при встановленні громадянства, особливо у випадках подвійного громадянства.

За сукупністю кримінальних правопорушень по ст. 111 і ст. 114 КК України може бути кваліфіковане лише у разі, якщо особа вчиняла шпигунство протягом певного періоду, будучи громадянином України, а протягом іншого періоду – будучи іноземцем.

Громадянин, який вчинив державну зраду за власною ініціативою, без отримання відповідного завдання від іноземної держави, іноземної організації або їх представників, повинен бути притягнутий до відповідальності за ст. 111 КК і ч. 2 ст. 111 КК не застосовується до такої особи.

Добровільна участь військовополонених у роботах, які мають воєнне значення, чи в інших заходах, що можуть заподіяти шкоду Україні, також може бути кваліфікована за ст. 111 КК України, як перехід на бік ворога або надання іноземній державі допомоги у проведенні підривної діяльності. Добровільна здача в полон з метою участі у воєнних діях на боці ворога може розглядатися як готування до злочину, передбаченого ст. 111 КК України.

Суб'єктивні переконання особи («я не вважаю це зрадою») не виключають складу кримінального правопорушення.

Проблемність питання виникає кваліфікуючи державну зраду ст. 111 КК України та колабораційну діяльність ст. 111-1 КК України, оскільки для державної зради обов'язковою є спеціальна мета – шкода суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності чи безпеці України, а колабораціонізм може вчинятися просто з мотивів працевлаштування або забезпечення життєдіяльності під окупацією, без мети зашкодити державі. Що стосується добровільної участі у формуваннях рф, то ч. 7 ст. 111-1 (колабораційна діяльність) та ст. 111 (перехід на бік ворога) часто конкурують, коли громадянин добровільно вступає до збройних формувань РФ. Також, поняття «дії під примусом», то кваліфікація залежить від доведення добровільності дій, що проблематично в умовах окупації. Для кваліфікації за ст. 111 обов'язковим є доведення, що дії громадянина України були умисно спрямовані на шкоду державі. Якщо дії особи були вимушеними, під погрозою смерті, або спрямовані суто на забезпечення життєдіяльності на ТОТ без шкоди безпеці України, кваліфікація як державної зради є спірною, тому виникають при оцінці дій вчителів, лікарів, комунальників, які залишилися на ТОТ. Добровільна участь у діяльності окупаційної адміністрації часто кваліфікується як державна зрада або колабораціонізм, але межа «вимушеної співпраці» (для виживання) і «свідомої зради» часто розмита. Тому при кваліфікації «переходу на бік ворога» є питання доказування, оскільки умовами воєнного стану перехід на бік ворога може кваліфікуватися не лише як перехід через лінію фронту, а й як вступ до ворожих збройних чи воєнізованих формувань, участь у бойових діях, або надання допомоги ворогу на окупованій території і при відсутності завдань, тому що перехід на бік ворога може бути вчинений і без попереднього отримання спецзавдання від іноземної розвідки.

Зупинимось більш детально на проблемних питаннях кваліфікації, і так, якщо крім зайняття відповідної посади особа здійснює також певну діяльність (наприклад, допомога створити незаконні органи влади агресору), то за наявності інших обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Таким чином, громадяни України, які зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнуті до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (зайняли певну посаду в незаконних органах влади). Об'єктивну сторону державно зради становлять дії, прямо вказані в ст. 111 КК, зокрема: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди (окремі склади кримінальних правопорушень, передбачені ст. 111-1 КК, визначають, що дії можуть вчинятися лише громадянами України, а частина такої вказівки не містить). Вчинення діянь особами, які є військовослужбовцями так званих «збройних сил Донецької Народної

Республіки» або інших незаконних формувань (комбатанти ПВК, комбатанти ДРГ). Дії таких осіб слід кваліфікувати за ст. 111 КК України «Державна зрада» (якщо такі особи є громадянами України) та ст. 260 КК України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань». При кваліфікації дій за частинами 2, 5 та 7 ст. 111-1 КК України достатньо лише факту добровільного зайняття громадянином України однієї із посад. Якщо крім зайняття відповідної посади особа здійснює також певну діяльність (наприклад, допомога створити незаконні органи влади агресору), то за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Громадяни України, які зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнуті до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (зайняли певну посаду в незаконних органах влади). Таким чином, колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони кримінальної відповідальності державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади кримінального правопорушення, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть кваліфікуватися, як випадки державної зради. Державна зрада, як і колабораційна діяльність, загрожує суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, таким чином об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111 та 111-1 КК, є основи національної безпеки України, а в змісті ч. 8 ст. 111-1 КК, додатковим об'єктом є життя й здоров'я людей та право власності. Державну зраду чітко вказані в ст. 111 КК: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, щодо частині 6 ст. 111-1 КК передбачено, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Для кваліфікації державної зради потрібно встановити сам факт переходу на бік ворога або надання допомоги, що вказує на спрямованість заподіяння шкоди, а в ст. 111-1 КК України прояви діяльності, що виходять за межі названих форм державної зради. Суб'єктивна сторона злочинів, що передбачені усіма частинами ст. 111-1 КК, визначається прямим або непрямим умислом. У деяких складах кримінальних правопорушень за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК важливе значення має добровільність, бо якщо особа здійснювала відповідні дії недобровільно, а під примусом, то склад злочину відсутній. Крім цього, у ст. 111 КК України має бути спрямованість на заподіяння шкоди – це прямий умисел та мета, а в ст. 111-1 така спрямованість може бути й відсутня, тому умисел може бути і непрямим. Для кваліфікації державної зради потрібно встановити сам факт переходу на бік ворога або надання допомоги, що вказує на спрямованість заподіяння шкоди, а в ст. 111-1 КК України йдеться про конкретні прояви діяльності, що виходять за межі названих форм державної зради; крім того, у ч. 6 ст. 111-1 КК України вказується негативна ознака „за відсутності ознак державної зради», тобто: з позиції суб'єктивної сторони складу: принаймні умисел саме на державну зраду при вчиненні дій, передбачених у ч. 6 ст. 111-1 КК України, має бути відсутній, тобто вчиняючи дії, описані в ч. 6 ст. 111-1, особа не повинна мати умисел вчинити державну зраду (якщо такий умисел є, то це – надання допомоги як форма державної зради, з якою може поєднуватись у межах сукупності КП, передбачене ч. 6 ст. 111-1, наприклад, послідовно); з погляду об'єктивної сторони – ця форма колабораційної діяльності за ч. 6 ст. 111-1 КК України та відповідні форми державної зради (перша, третя) – різнопорядкові. Тому при послідовному їх вчиненні сукупність не виключається.

Таким чином, колабораційну діяльність необхідно відмежовувати від державної зради, хоча формулювання об'єктивної сторони кримінального правопорушення державна зрада в диспозиції ст. 111 КК викладено досить загально, тому всі склади кримінального правопорушення, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть кваліфікуватися, як випадки державної зради. Державну зраду чітко вказані в ст. 111 КК: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України. Щодо частині 6 ст. 111-1 КК передбачено, що відповідальність за здійснення відповідних політичних заходів та інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором настає за відсутності ознак державної зради. Для кваліфікації державної зради потрібно встановити сам факт переходу на бік ворога або надання допомоги, що вказує на спрямованість заподіяння шкоди, а в ст. 111-1 КК України прояви діяльності, що виходять за межі названих форм державної зради. Крім цього, у ст. 111 КК України має бути спрямованість на заподіяння шкоди – це прямий умисел та мета, а в ст. 111-1 така спрямованість може бути й відсутня, тому умисел може бути і непрямим.

Підводячи підсумок, необхідно звернути увагу, відмежування державної зради від колабораційної діяльності: суб'єкт злочинна державна зрада – громадянин України, а колабораційна діяльність – не обов'язково по всім частинам повинен бути громадянин України. Державна зрада може вчинятися на користь будь-якої держави, а колабораційна діяльність – лише на користь держави-агресора. Період вчинення діяння – до окупації території, оскільки колабораційна діяльність, на відміну від державної зради, може здійснюватися виключно в умовах збройної агресії та тимчасової окупації, тобто період вчинення діяння – до окупації території (державна зрада) або після окупації (колабораціонізм).

Крім того, необхідно звернути увагу на конкуренцію з пособництвом державі-агресору (ст. 111-2), оскільки ст. 111-2 КК України пособництво створило складнощі, оскільки вона охоплює діяння, які раніше вважалися «допомогою в підривній діяльності» за ст. 111 КК України і виникає проблема при кваліфікації і чи є діяння лише пособництвом (наприклад, передача техніки), чи умисною зрадою. Ст. 111 КК України стосується лише відомостей, що становлять державну таємницю, якщо інформація не має грифу «таємно», але шкодить безпеці, дії можуть кваліфікуватися за іншими статтями (наприклад, пособництво державі-агресору, ст. 111-2). Крім того, передання інформації, яка частково є у відкритих джерелах (наприклад, фото переміщення техніки ЗСУ), але конкретизує цілі для ворога, вважається державною зрадою. Для державної зради не обов'язково передавати інформацію з обмеженим доступом, оскільки інформація з відкритих джерел також може бути доказом, якщо вона передана ворогу.

Список використаних джерел:

1. Про Національну безпеку України: Закон України від 21 черв.2018 р. № 8068). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Звід відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ СБУ від 12 серпня 2005 р. № 440 зі змінами. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>
3. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. коментар / за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
4. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни : науково-практичний коментар / За заг. ред. С. А. Наумюка. Київ: Алерта, 2024. 378 с.

5. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практичний poradnik з кримінально-правової оцінки та розмежування. / О. І. Букреев [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Малюка ; СБУ, Ін-т підгот. юрид. кадрів для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого. Київ : Правова єдність : Алерта, 2023. 312 с.

6. Кваліфікація та розслідування порушення законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А. А. Вознюк, І. В. Жук, О. В. Таран та ін. ; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе, В. В. Чернея, А. А. Вознюка. Київ : Норма, 2023. 322 с.

7. Теоретико-кримінальні засади державної політики у сфері національної безпеки: монографія. Київ : 7БЦ, 2025. 225 с.

Крук О.Р.

студент 3 курсу, юридичного факультету спеціальність 081 Право ВНУ імені Лесі Українки

Андрусак Г.М.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0003-1681-7384*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗА ДІЇ, СПРЯМОВАНІ ПРОТИ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Ключові слова: українська мова, українська національна ідентичність, «російськомовний українець», мова прийнятна для сторін, національна безпека.

Виклад основного матеріалу. У сучасному правовому полі України питання захисту державної мови трансформувалося з суто гуманітарного в площину національної безпеки. Фундаментом цього захисту є стаття 10 Конституції України, яка закріплює статус української мови як єдиної державної [1]. Відповідно до рішення Конституційного Суду України № 10-рп/99 від 14.12.1999 року, робить її обов'язковим засобом спілкування для органів влади та місцевого самоврядування. Наукова доктрина наголошує, що ігнорування цього обов'язку призводить до деструктивних наслідків: порушення принципів рівності, створення штучних бар'єрів між громадянином і державою та підриву засад національної стійкості. Держава зобов'язана не лише розвивати мову, а й активно охороняти її від будь-яких посягань, оскільки вона є інструментом публічного управління та гарантією територіальної цілісності [2].

Історичний контекст підтверджує, що мова завжди була об'єктом нищення української державності через системні акти лінгвоциду, такі як Валуєвський циркуляр та Емський указ, а згодом - радянську русифікацію та репресії проти інтелігенції. Це доводить, що зазіхання на мову є перевіреним інструментом ліквідації національної ідентичності, що робить її повноцінне функціонування стратегічним завданням сьогодні [3].

Прийняття у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» стало важливим кроком, оскільки він визначив мову як чинник національної безпеки. Проте закон містить суттєві вразливості, зокрема диспозитивну конструкцію «мова, прийнятна для сторін». У науковому дискурсі ця формула розцінюється як маніпулятивна лазівка, що фактично реанімує колоніальні підходи та дозволяє уникати використання української мови у сферах обслуговування, охорони здоров'я та навіть у роботі правоохоронних органів. Така юридична

невизначеність створює ґрунт для витіснення державної мови з публічного простору, що в умовах війни є неприпустимим [4].

Особливу небезпеку становлять мовні маніпуляції держави-агресора, яка використовує політичний конструкт «російськомовні українці» як геополітичну зброю. Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 визначив, що словосполука «російськомовні українці» не є юридичною категорією, а становить собою суто політичний конструкт, якому бракує семантичної та правової визначеності. Таке термінологічне виокремлення певної групи осіб не має під собою належного правового підґрунтя, оскільки «російськомовні українці» не утворюють одноцільної соціальної чи етнічної одиниці, яка могла б претендувати на спеціальний режим юридичного захисту. Відтак, публічна дискредитація української мови або пропаганда двомовності як «елемента прав» певної групи повинні розглядатися через призму кримінального права як дії, що сприяють агресору [5].

Аналіз законопроекту № 2601 (Михальчишина-Фаріон) демонструє послідовну спробу інституціоналізувати кримінально-правовий захист державної мови як елемента конституційного ладу та національної безпеки, зокрема через запровадження відповідальності за умисні дії, спрямовані на її витіснення з ключових сфер публічного життя - інформаційного та освітнього просторів, що фактично означає посягання на функціонування мови як обов'язкового засобу комунікації держави. Законопроект передбачав криміналізацію публічного приниження чи зневажання державної мови, розглядаючи такі дії не лише як прояв свободи вираження, а як потенційно шкідливі для суспільної консолідації та державного суверенітету, при цьому особливий акцент зроблено на суб'єктному складі правопорушення - посилена відповідальність (до 5–7 років позбавлення волі) пропонувалася для посадових осіб, що з огляду на їх статус і вплив здатні завдати більшої шкоди мовній політиці держави, а також за настання тяжких наслідків. Критичні зауваження Головне науково-експертне управління Верховної Ради України щодо невизначеності формулювань (зокрема понять «витіснення», «приниження» чи «зневажання») вказують на ризики довільного правозастосування та потенційного конфлікту з принципом юридичної визначеності, однак у контексті особливого статусу державної мови як об'єкта конституційного захисту така ініціатива може розглядатися як спроба сформувати превентивний механізм кримінально-правового характеру, спрямований на недопущення системних загроз мовній ідентичності та, ширше, основам державності [6].

Функціональне значення такої криміналізації полягає у комплексній реалізації трьох взаємопов'язаних напрямів, кожен із яких має самостійне, але водночас інтегроване значення для забезпечення стабільності державності: по-перше, запобіжний напрям проявляється у створенні чіткого нормативного бар'єру для потенційних правопорушників, насамперед посадових осіб, діяльність яких безпосередньо впливає на мовну політику та формування публічного простору, адже загроза кримінальної відповідальності виконує функцію стримування та дисциплінування; по-друге, захисний напрям передбачає інституційне визнання державної мови як фундаментальної цінності, співмірної з такими об'єктами охорони, як державна безпека, територіальна цілісність і конституційний лад, що відповідає змісту Конституція України, зокрема її положенням щодо статусу української мови як єдиної державної; по-третє, репутаційно-державницький вимір виявляється у формуванні чіткого сигналу як для внутрішньої, так і для зовнішньої аудиторії про пріоритетність мовного питання у системі національних інтересів, що особливо актуалізується в умовах триваючої російсько-українська війна як форми гібридної агресії, де мовний фактор виступає інструментом інформаційного впливу; у підсумку, запровадження кримінальної відповідальності трансформує державну

мову з декларативно проголошеної категорії у реальний, ефективно захищений об'єкт права, сприяючи утвердженню мовного суверенітету, зміцненню національної ідентичності та консолідації суспільства в умовах сучасних викликів.

Висновки. Отже, правові засади криміналізації дій, спрямованих проти державної мови, формуються як система у межах якої українська мова розглядається не лише як культурна цінність, а як елемент конституційного ладу та національної безпеки. Закріплення її статусу в статті 10 Конституції України, тлумачення Конституційного Суду та розвиток мовного законодавства створюють нормативну основу для її обов'язкового використання в публічній сфері, а отже й для правового реагування на спроби її витіснення чи дискредитації. У цьому контексті криміналізація виступає логічним продовженням державної мовної політики, спрямованої на недопущення деструктивних практик, що можуть підривати єдність суспільства та ефективність функціонування державних інституцій. Така криміналізація потребує виваженого нормативного визначення меж забороненої поведінки, щоб забезпечити баланс між захистом мовного суверенітету та дотриманням принципу верховенства права. У підсумку, формування кримінально-правових механізмів захисту державної мови відображає її стратегічне значення для збереження національної ідентичності та протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (в редакції станом на 01.01.2020, підстава: Закон № 27-IX) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99 у справі № 1-6/99 (справа про застосування української мови) (за конституційними поданнями 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положень ст. 10 Конституції України) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text>
3. Ніна Вірченко. Документи про заборону української мови (XVII–XX ст.). Без мови - немає нації. Упоряд. Л. Голота, Є. Букет. - К.: Укр. пріоритет, 2011. - С. 4-28. URL: <https://parafia.org.ua/biblioteka/statti/dokumenty-pro-zaboronu-ukr-movy/>
4. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII (у редакції від 16.01.2026). Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року № 1-р/2021 (справа № 1-179/2019(4094/19)). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>
6. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо покарання за дії, спрямовані проти державної мови)» від 18 березня 2013 р. внесено Михальчишиним Ю. А., Фаріон І. Д. URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=46247&pf35401=255005>

здобувачі вищої освіти третього курсу
юридичного факультету 081 «Право»
Волинський національний університет ім. Лесі
Українки
Науковий керівник:
Музичук К.С.
професор, д.ю.н.

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ПІД ЧАС ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Ключові слова: допустимість доказів, обшук, воєнний стан, КПК України, права людини, ЄКПЛ, слідча (розшукова) дія, плоди отруєного дерева.

Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації на територію України, розпочате 24 лютого 2022 року, не лише кардинально змінило умови функціонування всіх державних інституцій, а й породило безпрецедентні виклики для кримінального судочинства. Обшук як слідча (розшукова) дія опинився в центрі цих трансформацій, адже законодавчі зміни, внесені Законами України № 2115-IX від 3 березня 2022 року та № 2389-IX від 14 липня 2022 року, суттєво розширили підстави для його проведення без попередньої ухвали слідчого судді. Це неминуче актуалізувало питання: чи зберігається принцип допустимості доказів у таких умовах на рівні, що відповідає конституційним та конвенційним вимогам?

Правовою основою допустимості доказів, отриманих під час обшуку, є статті 86–87 КПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, — насамперед ті, що здобуті без необхідного судового дозволу або з порушенням його суттєвих умов. Закріплена таким чином «доктрина плодів отруєного дерева» поєднує елементи формальної та змістовної (субстантивної) концепції допустимості, оскільки орієнтує суд не на автоматичне виключення будь-якого доказу при найменшому відступі від процедури, а на оцінку суттєвості конкретного порушення для забезпечення прав особи. Це узгоджується із позицією Великої Палати Верховного Суду, вираженою у постанові від 31 жовтня 2019 року у справі № 463/5944/16-к, та практикою ЄСПЛ у справі «Гефген проти Німеччини» (2010).

Аналіз правозастосовної практики 2022–2024 років дозволяє виокремити чотири системні проблеми допустимості доказів, отриманих під час обшуку в умовах воєнного стану. По-перше, відсутність чітких критеріїв «невідкладності» як підстави для обшуку без ухвали слідчого судді: суди змушені ретроспективно оцінювати обґрунтованість відповідного висновку слідчого, застосовуючи стандарт «розумного слідчого» (reasonable officer standard), що породжує суперечливу практику. По-друге, невизначеність правових наслідків пропуску 24-годинного строку звернення до слідчого судді після проведення обшуку без ухвали: частина судів вважає такий пропуск безумовною підставою для визнання доказів недопустимими, інші застосовують «доктрину суттєвості». По-третє, об'єктивна неможливість забезпечення присутності особи під час обшуку в умовах евакуації та бойових дій, що ставить під загрозу дотримання вимог ст. 236 КПК України. По-четверте, специфіка «фільтраційних» обшуків на деокупованих територіях, проведення яких без індивідуалізованих ухвал є предметом міжнародно-правової дискусії в контексті відповідності ст. 8 ЄКПЛ.

Порівняльно-правовий аналіз засвідчує, що жодна демократична правова система не вдається до автоматичного виключення доказів. У США виняток добросовісності (good faith exception), запроваджений Верховним судом у справі United States v. Leon (1984), допускає використання доказів, отриманих із процесуальними порушеннями, якщо офіцер діяв добросовісно. Верховний суд Ізраїлю у справі HCJ 5100/94 сформулював доктрину

ретроспективного виправдання відступу від процедурних гарантій у ситуаціях безпосередньої загрози. ЄСПЛ застосовує «балансування інтересів»: оцінює, чи мала особа можливість оспорити допустимість доказу, та чи є доказ вирішальним для засудження. Саме цей підхід, у поєднанні з критерієм пропорційності обмеження, визначає мінімальний конвенційний стандарт, якого Україна зобов'язана дотримуватися, оскільки не відступила від ст. 8 ЄКПЛ в порядку ст. 15 Конвенції.

На підставі викладеного пропонується ряд заходів із вдосконалення правового регулювання. У сфері законодавчого врегулювання (*de lege ferenda*): по-перше, доповнити ст. 87 КПК України «п'ятикроковою системою» оцінки допустимості доказів, отриманих під час обшуку в умовах воєнного стану, яка передбачала б перевірку наявності об'єктивних підстав невідкладності, відповідності обсягу обшуку його меті, дотримання строків наступного судового контролю, забезпечення права особи на оскарження та відсутності умисного обходу судового дозволу; по-друге, законодавчо визначити критерії «невідкладності» в Законі України «Про правовий режим воєнного стану», усунувши правову невизначеність, що нині заповнюється судовим розсудом; по-третє, встановити диференційовані наслідки пропуску строку легалізації обшуку залежно від наявності або відсутності поважних причин. У сфері правозастосування (*de lege applicanda*): Верховному Суду — прийняти роз'яснення щодо стандартів оцінки допустимості відповідних доказів; Офісу Генерального прокурора — розробити методичні рекомендації для слідчих; законодавцю — запровадити обов'язкове відеофіксування обшуків, проведених без ухвали слідчого судді, як компенсаторний механізм захисту прав особи.

Таким чином, правовий режим воєнного стану породив системне протиріччя між ефективністю досудового розслідування та збереженням процесуальних гарантій. Його подолання потребує не ситуативного судового нормотворення, а комплексних законодавчих змін, що забезпечили б правову визначеність та відповідність українського кримінального процесу міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Гринюк В. О. Допустимість доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ : НАПрН України, 2020. 310 с.
3. Яновська О. Г. Проблеми допустимості доказів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Адвокат. 2023. № 2. С. 14–22.
4. European Court of Human Rights. Gäfgen v. Germany. Application no. 22978/05. Grand Chamber Judgment, 1 June 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99015>
5. United States v. Leon, 468 U.S. 897 (1984). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/468/897/>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31 жовтня 2019 р. у справі № 463/5944/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85556342>
7. Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення окремих положень в умовах воєнного стану : Закон України від 3 березня 2022 р. № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20>

Лащ О.В.

*студентка 3 курсу, спеціальності D8 «Право»
Волинського національного університету*

імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Зарадюк З.В.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності, Волинського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, Україна)

ORCID: 0000-0002-3364-9565

ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Ключові слова: *корупційні злочини, доказування, воєнний стан, кримінальний процес, допустимість доказів, належність доказів, електронні докази, спеціальні слідчі (розшукові) дії, правовий режим воєнного стану.*

Корупційна злочинність становить підвищену суспільну небезпеку, особливо в умовах воєнного стану, коли ресурси держави обмежені, а контрольні механізми послаблені. У таких умовах особливого значення набуває ефективність кримінального процесуального доказування, яке повинно забезпечувати баланс між оперативністю розслідування та дотриманням прав людини.

Доказування у кримінальному провадженні визначається як діяльність сторін щодо збирання, перевірки та оцінки доказів з метою встановлення обставин кримінального правопорушення [1, с. 214]. Для корупційних злочинів характерні: латентність, складність доведення умислу, використання складних схем (офшори, підставні особи) та значна роль непрямих доказів.

Особливе значення мають такі засоби доказування: негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД), електронні докази; фінансово-економічні експертизи.

Введення воєнного стану в Україні зумовило внесення змін до кримінального процесуального законодавства, зокрема до ст. 615 КПК України. Ці зміни спрямовані на спрощення процедур, однак вони породжують низку проблем:

Під час воєнного стану допускається проведення окремих процесуальних дій без ухвали слідчого судді, зміна підслідності та особливий порядок повідомлення про підозру.

Це може призводити до ризиків порушення принципу законності та допустимості доказів [2, с. 87].

Докази, отримані з порушенням процесуального порядку, визнаються недопустимими. В умовах воєнного стану існує ризик збору доказів без належної процесуальної форми та втрати процесуальних гарантій сторони захисту.

Як наслідок, суд може відмовити у врахуванні таких доказів [2, с. 156].

Зростає роль електронних доказів (листування, цифрові транзакції, дані з реєстрів). Проблемою є ідентифікація особи, забезпечення цілісності даних, а також складність міжнародної правової допомоги [3, с. 201].

НСРД є ключовим інструментом у справах про корупцію. В умовах війни виникають такі проблеми, як: технічні обмеження, обмежений доступ до об'єктів спостереження та ризики витоку інформації.

Корупційні злочини часто мають транснаціональний характер. Воєнний стан ускладнює отримання доказів з-за кордону, взаємодію з іноземними юрисдикціями і виконання запитів про правову допомогу [4, с. 98].

Спрощення процедур може призводити до обмеження права на захист, недотримання принципу змагальності та використання недопустимих доказів.

Європейський суд з прав людини наголошує на необхідності дотримання стандартів справедливого суду навіть в умовах надзвичайного стану [5, с. 45].

Удосконалення доказування корупційних злочинів в умовах воєнного стану потребує комплексного підходу, що поєднує оновлення законодавства, посилення процесуальних гарантій та розвиток практичних навичок правозастосувачів.

Важливим напрямом є вдосконалення правового регулювання електронних доказів. З огляду на стрімку цифровізацію та активне використання електронних комунікацій у корупційних схемах, виникає необхідність у чіткому нормативному визначенні порядку їх збирання, фіксації, зберігання та оцінки. Особливу увагу слід приділити питанням автентичності та цілісності електронної інформації, а також встановленню єдиних стандартів документування таких доказів, що мінімізуватиме ризик їх визнання недопустимими у суді.

Не менш значущим є посилення судового контролю за досудовим розслідуванням. Навіть за умов спрощених процедур, передбачених воєнним станом, необхідно забезпечити реальну, а не формальну перевірку законності слідчих (розшукових) дій. Судовий контроль має виступати ефективним запобіжником від зловживань, гарантувати дотримання прав учасників кримінального провадження та забезпечувати допустимість зібраних доказів.

Актуальним залишається розвиток міжнародного співробітництва у сфері кримінального провадження. Оскільки корупційні правопорушення часто мають транскордонний характер, важливим є вдосконалення механізмів взаємодії з іноземними компетентними органами. Доцільним є запровадження спрощених процедур отримання доказів з-за кордону, пришвидшення виконання запитів про міжнародну правову допомогу, а також розширення використання спільних слідчих груп.

Підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів та суддів також є необхідною умовою ефективного доказування. Особливо це стосується навичок роботи з електронними доказами, аналізу фінансових операцій, застосування спеціальних слідчих (розшукових) дій та використання сучасних аналітичних інструментів. Систематичне навчання та обмін практичним досвідом сприятимуть підвищенню якості досудового розслідування і судового розгляду корупційних злочинів.

У сукупності зазначені заходи дозволять підвищити ефективність доказування, забезпечити баланс між оперативністю кримінального провадження та дотриманням прав людини, а також зміцнити довіру до правосуддя в умовах воєнного стану.

Отже, проблеми доказування корупційних злочинів в умовах воєнного часу пов'язані з балансом між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням прав людини. Спрощення процедур, необхідне для оперативності, водночас створює ризики недопустимості доказів та порушення принципів кримінального процесу. Вирішення цих проблем можливе шляхом удосконалення законодавства, підвищення професійного рівня суб'єктів доказування та розвитку міжнародної співпраці.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процес України : підручник / за ред. В. В. Топчія. Київ : Алерта, 2020. 512 с.
2. Гловюк І. В. Особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану. Юридична наука. 2022. № 3. С. 85–92.
3. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Київ : Алерта, 2019. 624 с.
4. Капліна О. В. Докази і доказування у кримінальному процесі. Харків : Право, 2018. 320 с.
5. Практика ЄСПЛ у кримінальному процесі України / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2021. 400 с.

Маяцька У.В.

ХНПУ імені Г.С. Сковороди факультет історії та права, 3 курс, група 32

Науковий керівник:

Олійник О.М.

доц., к. ю. н., завідувач кафедри ТІМВСПД

КРИМІНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: кримінологія війни; воєнні злочини; міжнародні злочини; злочини проти людяності; кримінальна ситуація в Україні; кримінальна юстиція; воєнний стан; Міжнародний кримінальний суд.

Воєнні злочини та злочини, скоєні державами проти власних громадян, є одними з найтяжчих порушень міжнародного та національного права. Утім, кримінологія, що сформувалася в другій половині ХІХ ст., протягом довгого часу обходила ці явища у своїх системних дослідженнях. Лише у 1990-х рр., після конфліктів на Балканах, воєнна злочинність почала привертати більш системну увагу наукової спільноти. До цього інтерес до таких злочинів переважно виявляли окремі дослідники, як-от Герман Маннгейм, Шелдон Глюк і Маріано Руїс Фунес, чії роботи значною мірою були зумовлені досвідом Другої світової війни.

Попри важливість теми, в академічній літературі неодноразово наголошувалося, що сучасна кримінологія недостатньо глибоко досліджує масові злочини та воєнні конфлікти. Фахівці зазначають, що всупереч поширеним переконанням про зниження рівня насильства в ХХ ст., війни й етнічні конфлікти продовжують демонструвати високу жорстокість. Напади на мирне населення часто трактуються як «неминучі втрати війни», що значно ускладнює правову оцінку таких дій. Однак у багатьох випадках ці акти є наслідком цілеспрямованої політики знищення або переселення певних етнічних чи соціальних груп.

Роль міжнародної спільноти в реагуванні на воєнні конфлікти є надзвичайно значущою, особливо через запровадження міждержавних санкцій, корені яких можна простежити ще з часів наполеонівських воєн. У сучасному глобалізованому світі фінансові та економічні санкції стали більш структурованими й масштабними, проте їхня ефективність продовжує бути предметом дискусій. Історичний досвід, наприклад, діяльність Ліги Націй, свідчить про обмежену здатність санкцій запобігати ескалації конфліктів або забезпечувати тривалий мир.

Міжнародне кримінальне право сьогодення сформулювало чотири ключові категорії тяжких злочинів: воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид і акти агресії. Основи цього права були закладені Гаазькими конвенціями 1899 і 1907 рр., а також Женевськими конвенціями. Знаковий поворот відбувся після Другої світової війни, коли Нюрнберзький і Токійський трибунали розширили поняття міжнародної злочинності, ввівши категорії злочинів проти людяності та злочинів проти миру. Цей процес також сприяв кодифікації геноциду й тортур як окремих кримінально-правових категорій.

Період після завершення Холодної війни відзначився новим етапом у розвитку міжнародної кримінальної юстиції зі створенням спеціальних трибуналів для розгляду злочинів, пов'язаних із конфліктами в колишній Югославії та Руанді, а також установами Міжнародного кримінального суду в Гаазі. МКС став першим постійним міжнародним судом із юрисдикцією над найтяжчими злочинами проти людства. Його діяльність регулюється Римським статутом, а розслідування можуть розпочинатися за

зверненнями держав, рішенням Ради Безпеки ООН чи за ініціативою самого прокурора. Суд займається випадками геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та актів агресії.

Поряд із міжнародними механізмами важливу роль відіграють і національні суди, які інтегрують норми міжнародного кримінального права у своє законодавство. Особливе значення має принцип універсальної юрисдикції, який дозволяє переслідувати осіб за міжнародні злочини незалежно від місця їх вчинення.

Цей механізм активно застосовувався в європейській практиці, зокрема у справах щодо злочинів під час війни в Сирії. Таким чином, міжнародна та національна системи правосуддя формують комплексну модель реагування на найтяжчі злочини.

Масштабне збройне вторгнення РФ на територію України кардинально вплинуло на всі сфери життєдіяльності суспільства і держави. Воно суттєво позначилося і на кримінальній ситуації в країні. Для кримінологів, які здійснюють моніторинг стану, структури та динаміки кримінальних правопорушень в Україні, виникла складна ситуація. Дослідники цієї проблематики тривалий час працювали в умовах миру та відносної стабільності суспільства і функціонування правоохоронної та судової системи. Остання війна на території України завершилася у 1945 р., а післявоєнний період, за оцінками істориків, — у 1953 р. Тому дослідження злочинності в умовах війни переважно мали історичний, а не сучасний характер.

Проведений аналіз показує, що кримінальна ситуація в Україні під час війни формується під домінуючим впливом військового вторгнення та пов'язаних із ним процесів – тимчасової окупації частини території, загибелі військових і цивільного населення, руйнування інфраструктури, а також масштабної внутрішньої та зовнішньої міграції. Важливим чинником є також правові та організаційні заходи держави у відповідь на ці виклики.

Відповідно до політико-правових рішень держава активно застосовує кримінально-правові механізми для протидії агресії, запобігання злочинам, що підривають єдність і стійкість суспільства, а також для формування доказової бази з метою притягнення військовослужбовців держави-агресора до відповідальності.

Серйозним випробуванням для правоохоронної системи України став початковий період війни, який спричинив тимчасову дезорганізацію її діяльності. Водночас система досить швидко адаптувалася до умов воєнного стану. Органи поліції змогли зберегти достатньо високий рівень ефективності, особливо за пріоритетними напрямками протидії злочинності. Подальший моніторинг кримінальної ситуації в Україні є важливим для виявлення нових тенденцій її розвитку та прогнозування стану злочинності у повоєнний період.

Окремим викликом стала діяльність кримінально-виконавчої системи в умовах воєнного стану. Вона зіткнулася з проблемами безпеки персоналу і засуджених, евакуацією установ із зон бойових дій, необхідністю утримання військовополонених та зниженням рівня громадського контролю. Це зумовило потребу адаптації всієї системи виконання покарань до нових умов.

У відповідь на ці виклики було прийнято низку нормативно-правових актів. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII визначає загальні засади функціонування держави та можливість обмеження конституційних прав. Закон № 3185-IX від 29 червня 2023 року вніс суттєві зміни до кримінально-виконавчого законодавства, зокрема щодо режиму утримання окремих категорій засуджених та організації роботи установ виконання покарань в умовах війни.

Таким чином, кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період перебуває у стані глибокої трансформації, що охоплює як міжнародні, так і національні механізми

правосуддя. Її ефективність є ключовою умовою відновлення правопорядку, забезпечення справедливості та формування довіри суспільства до держави.

Список використаних джерел:

1. Степанюк А.Х. Кримінальна юстиція під час війни та у повоєнний період. Проблеми законності. 2025. № 168. URL: <https://pbz.nlu.edu.ua/article/view/351738/338883> (дата звернення: 25.04.2026).
2. Сучасні виклики міжнародної кримінальної юстиції в умовах війни. Academy Vision. 2024. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2821/2665> (дата звернення: 02.05.2026).
3. International Criminal Justice and the War in Ukraine. BeHorizon. URL: <https://behorizon.org/international-criminal-justice-and-the-war-in-ukraine/> (дата звернення: 28.04.2026).
4. Criminology of War and Criminal Policy of the European Union. Geopolitique.eu. URL: <https://geopolitique.eu/en/articles/criminology-of-war-and-criminal-policy-of-the-european-union/> (дата звернення: 05.05.2026).

Михайліченко Т.О.

к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри кримінального права та кримінально-правових дисциплін ПЮІ Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
ORCID: 0000-0002-4668-3375

НЕОБХІДНА ОБОРОНА ПРИ ЗГВАЛТУВАННЯХ: ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЖІНКИ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Ключові слова: *необхідна оборона, згвалтування, захист прав людини, ЄСПЛ.*

За останні роки питання забезпечення права жінки на життя та здоров'я набуває для України все більш вагомого значення. З одного боку, маємо загальносвітові тенденції посилення захисту прав людини, зокрема й жінок (згадаймо до прикладу Стамбульську конвенцію). А з іншого боку, це пов'язано із сучасними викликами, які постали перед Україною у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ, тимчасовою окупацією значних українських територій, масовим порушенням росіянами норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, згвалтуванням цивільного населення та комбатантів (як жінок, так і чоловіків)², у зв'язку із соціальною нестабільністю та євроінтеграційними процесами.

Європейські стандарти захисту права на життя закріплені у ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак варто нагадати, що це право не є абсолютним. Його обмеження можливе зокрема у випадку, коли особа реалізує передбачене Конституцією України право на правомірний захист від суспільно небезпечного посягання з боку озброєної особи, групи осіб чи в разі протиправного насильницького вторгнення в житло (тобто за наявності спеціальних підстав (видів) необхідної оборони). Загалом право на необхідну оборону визнається як Україною, так і всіма країнами ЄС. Однак проблема полягає в площині реалізації цього права: часто жінки, які захищають себе від посягання на сексуальну свободу чи недоторканість, визнаються винними у вчиненні злочинів, передбачених ст. 115, 118, 121 чи ст. 124 КК

² Маємо наголосити, що хоча дійсно потерпають від згвалтувань як жінки, так і чоловіки різного віку, однак в більшості це все ж жінки. Тож у даній роботі акцентується увага на порушенні саме їх права на життя та здоров'я.

України. Саме останній аспект вбачається недостатньо осмисленим і донині. З формального підходу маємо гарантії кожній особі права на захист себе та інших осіб. Однак реальність в більшості демонструє зовсім іншу тенденцію: жінка, яка активно захищається від гвалтівника, часто сама опиняється на лаві підсудних. Це породжує надзвичайно небезпечний соціально-правовий сигнал суспільству: держава de-jure ніби й визнаючи право жінки на захист, de-facto обмежує його страхом подальшого кримінального переслідування.

Тож теоретики та практики давно закликають до необхідності внесення змін у ст. 36 КК. Найбільш масштабні та новаторські зміни до інституту обставин, які виключають протиправність діяння, і зокрема положень про необхідну оборону, були запропоновані авторським колективом Проєкта нового КК України (далі – Проєкт)³. При цьому чи не найголовнішим проривом, на нашу думку, є доповнення традиційного переліку спеціальних видів необхідної оборони (правомірного захисту згідно з Проєктом) пунктом 5 ч. 6 ст. 2.8.2 Проєкту (Не є перевищенням меж правомірного захисту і не тягне кримінальної відповідальності спричинення будь-якої шкоди особі, яка здійснює зґвалтування) [1].

Нині ж судова практика у справах про необхідну оборону орієнтує правозастосувача і традиційно виходить із необхідності оцінки у кожному конкретному випадку співмірності захисту, інтенсивності посягання, обстановки захисту тощо. Однак у випадках посягань на сексуальну свободу жінки чи сексуальну недоторканість дівчинки такий підхід часто просто ігнорує фізичну нерівність сторін, реальний психологічний стан потерпілої особи (страх, шок тощо) та подальшу небезпеку для її життя та здоров'я. Адже статеві кримінальні правопорушення завдають значної шкоди не лише фізичному стану потерпілої особи, а передусім, її психоемоційному благополуччю. Зґвалтування чинним кодексом досить вузько розглядається як злочин проти статевої свободи чи недоторканості. Однак варто пам'ятати, що людина – це соціобіологічна істота. Тож важливим є не лише її фізична неушкодженість. Натомість будь-яке посягання на сексуальну свободу та недоторканість завжди є травматичним для потерпілої особи. Навіть якщо особа не зазнала фізичних ушкоджень, це не виключає психічних травм, яким у більшості випадків, на жаль, нині не приділяють належної уваги. Може саме тому так часто психологи говорять про страшні наслідки посягань на статево-свободу та недоторканість, бо руйнується, "ламається" людина, як особистість? Результатом зґвалтування є травматичний досвід, який може мати психологічний, соціальний і фізичний вплив на потерпілу особу. Наслідки сексуального насилля можуть проявлятися навіть через десятки років. Типово такі суспільно небезпечні наслідки пов'язуються із тяжкими психологічними травмами, ПТСР, появою і можливою реалізацією суїцидальних бажань, небажаною вагітністю (що є окремим складним викликом для жінки, адже штучне переривання вагітності завжди містить ризик для здоров'я жінки, а народження дитини не лише ризик для здоров'я, а й ризик депресій), інфекційними захворюваннями, порушенням соціальної адаптації, руйнуванням сімейних та соціальних зв'язків та ін. Згідно з дослідженням The Mental Health Impact of Rape щодо впливу зґвалтування на психічне здоров'я, унаслідок зґвалтування в третини жінок розвивався посттравматичний синдром і з'являлися думки про суїцид, вони також більш схильні мати залежність від алкоголю або наркотичних речовин. Окрім того, у них підвищується ризик високого тиску, клінічно низької якості сну та розвитку симптомів депресії та тривоги [2].

Тож, на нашу думку, традиційна концепція "допустимої шкоди" та "достатньої шкоди" може бути несправедливо обмежувальною для осіб, які захищають свою сексуальну свободу або недоторканість. У таких випадках доцільним є перегляд домінуючого підходу до оцінки правомірності дій потерпілої, визнаючи її право на ефективний захист навіть у разі, коли це спричиняє серйозні травми або смерть нападника.

³ Детальніше аналіз див. у статті «Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. Правомірний захист vs. необхідна оборона: аналіз новацій у проєкті нового Кримінального кодексу України. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 101-118. DOI: <http://doi.org/10.21564/2786-7811.2.297365>»

Це дозволить збалансувати інтереси справедливості, самозахисту та правової визначеності [3, с. 114]. Маємо виходити з того, що право жінки на захист від зґвалтування є невід'ємною складовою фундаментальних прав на життя та здоров'я. Тобто це вже питання виконання позитивних зобов'язань держави щодо захисту основоположних (базових) прав людини.

Загалом у контексті євроінтеграції України досліджувана проблематика набуває ще більшої актуальності. Адже відповідно до ратифікованої Україною Стамбульської конвенції маємо забезпечити ефективний захист жінок від усіх форм насильства. При цьому це не лише про криміналізацію відповідних діянь, це й про створення реальних механізмів захисту прав потерпілих осіб, частиною якого і є необхідна оборона. Європейський підхід базується на тому, що потерпіла особа не повинна нести додатковий тягар доведення «правильності» власної поведінки під час порятунку від нападу. Варто пам'ятати і про практику ЄСПЛ у такій категорії справ як справи про зґвалтування. Національна ж судова практика часто замість того, щоб визнати гвалтівника відповідальним за свої дії, перекладає весь тягар відповідальності саме на потерпілу особу, стверджуючи, приміром, що вона могла б уникнути насильства, якби втекла. Це твердження ігнорує складність ситуації сексуального насильства, а також страх і параліч, які можуть відчувати потерпілі (приміром, див. справу "M.C. v. Bulgaria" (Заява № 39272/98)). Особи, які зазнали насильства, не повинні нести відповідальність за дії своїх кривдників. Ніхто не має права забирати у жінки право на активний захист, захист від насильства якого вона зазнала першою.

Пам'ятаючи, що в проєкті нового КК ситуація відповідає всім міжнародним зобов'язанням України, постає питання: чи є виправданим очікування прийняття проєкту нового КК як закону? Чи не порушує прав людини таке «відкладене (очікуване, майбутнє) покращення»? Чим загалом загрожує потенційне ігнорування потреб у законодавчому оновленні окремих положень ст. 36 КК?

Насамперед почнемо з питання «чи порушує прав людини таке «відкладене (очікуване, майбутнє) покращення»?». Нами вже неодноразово наводилися аргументи, що збереження чинного status quo положень про необхідну оборону порушує права людини на захист від сексуальних посягань і насамперед від зґвалтування⁴. Висловлена нами позиція в умовах повномасштабної війни, нажаль, все частіше знаходить своє підкріплення прикладами з життя. Так, 30 квітня у виданні «Hromadske» вийшла публіцистична стаття, де зокрема описана історія пані Оксани, яка до літа 2024 р. служила на посаді водійки-санітарки. Однак вона опинилася у виправній колонії за закінчений замах на умисне вбивство командира батальйону. Згідно із даними сторони обвинувачення, жінка вистрілила командирові в голову з травматичного пістолета, втекла з місця події й не викликала допомогу. Потерпілий вижив, бо його пізніше знайшли й доставили до лікарні. Примітним є те, що пані Оксана свою вину визнала і відстоювала позицію, що командир її домагався, вона захищалася й не хотіла його вбивати. Та суд вирішив, що необхідна оборона не доведена, а дії та поведінка після пострілу свідчать саме про намір убити (травматичним пістолетом! – нагадування наше). У підсумку за даними журналістів жінці призначили покарання у виді 7 років позбавлення волі [4].

Ця історія стає особливо актуальною якщо її масштабувати: наразі лише в ЗСУ служать понад 75 тисяч жінок! Проблема вчинення сексуальних злочинів в армії завжди є гострим питанням для будь-якої країни. Поодинокі українські військовослужбовиці все ж заявляють про такі факти [5]. Варто пам'ятати, що війна завжди призводить до підвищення рівня агресії, погіршення психічного здоров'я населення та поширення насильницьких моделей поведінки. За таких умов держава має докласти максимум зусиль для ефективного реалізації жінкою права на захист від зґвалтування. Адже загалом ситуація може набути загрозливого характеру: якщо кожна жінка почне чинити активний спротив

⁴ Наприклад, див. статтю «Михайліченко Т.О., Дорохова П.Є. Необхідна оборона при посяганнях на статеву свободу та недоторканість особи. *Форум права*. 2024. № 80(3). С. 110-120. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591878>»

згвалтуванням, то випадків заподіяння умисних тяжких тілесних ушкоджень чи вбивств гвалтівника виросте значною мірою. Адже судова практика у справах про необхідну оборону стабільно показує, що рішення приймаються на власний розсуд судді, а не шляхом точного та об'єктивного застосування ст. 36 КК України, і часто це є не на користь осіб, які захищаються від нападу. І тоді досить просте питання: а хто буде народжувати нових українців, відтворювати згублений війною генофонд?

Ще більш складною ситуація стає в світлі потенційної появи в Україні значної кількості мігрантів, адже часто у них абсолютно інше світосприйняття та традиції, зокрема в частині сексуальної свободи, сексуальної недоторканості та шлюбу. На жаль, часто в країнах, з яких їдуть мігранти, сексуальні відносини з дівчатками навіть до 14 років є нормою (хоча й не на законодавчому рівні), а на рівні традицій. Що сприймається як абсолютна неприйнятність українцями. Яскравим і загальновідомим є приклад, коли 10-річна пакистанська вагітна дівчинка лишилася вдовою, коли її чоловік (старший 60 р.) помер [6]. Не менш шокуючою є й інформація з Індії, де у 2023 р. арештували 2,2 тисячі чоловіків за одруження з неповнолітніми дівчатами, а також затримані були й понад 50 індуїстських і мусульманських священнослужителів, які уклали шлюби з неповнолітніми. Загалом же таких справ налічується більше 4 тисяч [7]. Єдиним варіантом недопущення поширення у нас таких «традицій» (практик) є успішна асиміляція і прищеплення мігрантам європейських та українських цінностей. І це може стати окремим великим викликом для українського суспільства.

Тобто маємо наступну ситуацію: 1) судова практика однозначно свідчить про те, що рішення у справах про необхідну оборону приймається не на користь жінки, яка захищається від нападу гвалтівника. Жінка, яка вб'є під час нападу чи завдасть тяжких тілесних ушкоджень гвалтівнику в абсолютній більшості буде визнана винною. Аргументи ж про нерівність сил, несприятливу обстановку захисту та ін. зазвичай не беруться до уваги; 2) частина жінок наразі отримали певні навички самозахисту, зокрема, у зв'язку із службою в армії. З одного боку, бути жінкою-військовослужбовицею створює ризик стати потерпілою від згвалтування. З іншого ж боку, одержані навички володіння зброєю, прийомами самозахисту і загалом психологічна підготовка боронити себе, можуть призвести в перспективі до того, що жінки, які абсолютно правильно і справедливо використавши своє право на захист, будуть визнанні винними у вчиненні злочинів, передбачених ст. 115, 118, 121 або 124 КК України; 3) потенційна поява мігрантів може ще більше підняти рівень соціальної напруги через різність правових та культурних систем пов'язаними насамперед із відмінними підходами до питань гендерної рівності та сексуальної автономії.

Отже, євроінтеграційні процеси актуалізують необхідність приведення інституту необхідної оборони у відповідність до європейських стандартів захисту права на життя та особисту безпеку (принцип *gender-sensitive self-defence*). Однакове формальне регулювання далеко не завжди означає реальну рівність. Адже чинні положення ст. 36 КК України нібито й відповідають таким стандартам, однак аналіз яскраво засвідчує прірву між нормою і реаліями сьогодення. Існуючий підхід в українській судовій практиці порушує права жінок на захист свого життя, здоров'я, честі, гідності, сексуальної свободи і недоторканості. Жінки мають бути впевненими, що їх право існує не лише на папері. У цьому контексті розширення спеціальних видів необхідної оборони, які передбачені у ч. 5 ст. 36 КК України, є не проявом надмірної жорстокості, а способом забезпечення реальної рівності та ефективного захисту права жінки на життя і здоров'я. І не варто чекати прийняття нового КК, слід якомога швидше внести відповідні зміни до чинного КК, щоб утвердити людиноцентричність національної правової системи.

Список використаних джерел:

1. Проєкт нового КК: станом на 01.05.2026. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/05/02/00000-kontrolnyj-proyekt-kk-01-05-2026.pdf>

2. The Mental Health Impact of Rape. URL: <https://mainweb-v.musc.edu/vawprevention/research/mentalimpact.shtml>
3. Михайліченко Т.О., Дорохова П.Є. Необхідна оборона при посяганнях на статеву свободу та недоторканість особи. *Форум права*. 2024. № 80(3). С. 110-120. <http://doi.org/10.5281/zenodo.12591878>
4. Булавін Д. «Допоможіть піти воювати». Репортаж із місця, де рвуться на фронт. 30.06.2026. Hromadske. URL: <https://hromadske.ua/viyskovi/263097-dopomozit-pity-voiuvaty-chomu-v-zinochiy-koloniyi-cherha-okhochykh-doluchytysia-do-viyska-ale-berut-nevsikh>
5. Гриценко Г. Сексуальні домагання у Збройних Силах в Україні та світі. 01/03/2024. Гендер в деталях. URL: https://genderindetail.org.ua/library/suspilstvo/sexualni-domagannya-u-zbroynyh-sylah-v-ukraini-ta-sviti.html#_ftn5
6. Власенко В. Шок у Пакистані: 10-річна дівчинка залишилася вдовою і буде сама виховувати дитину. 15.09.2025. Blik. URL: <https://blik.ua/regions/12457-shok-u-pakistani-10-richna-divchinka-zalishilasya-vdovoyu-i-bude-sama-vikhovuvati-ditinu-video>
7. Смишляєв С. Шлюби з дітьми: в Індії арештували 2,2 тисячі чоловіків. 04.02.2023. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/v-indii-arestovali-22-tisaci-colovikiv-cerez-slubi-z-nepovnitnimi-divcatami/a-64612144>

Найдюнов Є.В.

*аспірант кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін, Інститут права та суспільних відносин, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
ORCID: 0009-0008-4301-2374*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДОКАЗУВАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА СТАТТЯМИ 407 ТА 408 КК УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Ключові слова:** процесуальні гарантії; доказування суб'єктивної сторони; самовільне залишення військової частини; дезертирство; воєнний стан.*

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації істотно змінила навантаження на систему кримінальної юстиції у сфері військових кримінальних правопорушень. Кількість проваджень за ст. 407 КК України зросла від 2 890 у 2020 році до 66 240 у 2024 році [1, с. 26], а сукупна питома вага проваджень за ст. 407 та 408 КК України у структурі військових кримінальних правопорушень досягла 95,26% [2, с. 112]. У таких умовах доказування суб'єктивної сторони набуває не лише кримінально-правового, а й процесуально-гарантійного значення, оскільки помилкова кваліфікація безпосередньо впливає на обсяг обвинувачення, санкцію та межі судового розгляду.

Особливість співвідношення ст. 407 та 408 КК України полягає в тому, що самовільне залишення військової частини або місця служби та дезертирство мають близьку, а в окремих формах фактично тотожну об'єктивну сторону. Вирішальним критерієм розмежування є суб'єктивна сторона: для ст. 407 КК України характерним є умисел на тимчасове ухилення від проходження служби, тоді як дезертирство передбачає прямий умисел і мету ухилитися від військової служби назавжди [3; 4]. Тому тривалість відсутності військовослужбовця сама по собі не може автоматично свідчити про наявність мети дезертирства.

Верховний Суд у справі № 297/2178/21 наголосив, що обов'язковою ознакою дезертирства є не будь-яка тривала відсутність, а саме намір ухилитися від військової служби взагалі, назавжди [5]. Такий намір є внутрішнім психічним процесом, який не

може бути встановлений безпосередньо. Він підлягає доказуванню через сукупність зовнішніх поведінкових проявів: обставини залишення частини, дії особи після залишення, спроби або відсутність спроб зв'язатися з командуванням, місце перебування, переміщення, добровільне повернення чи звернення до правоохоронних органів. Саме сукупність таких конклюдентних дій, а не окрема формальна ознака, повинна оцінюватися судом відповідно до ст. 94 КПК України.

Стандарт доказування умислу на дезертирство має відповідати конституційному та кримінальному процесуальному стандарту «поза розумним сумнівом». В умовах масового зростання проваджень за ст. 407 та 408 КК України існує ризик обвинувального спрощення, коли тривалість відсутності або сам факт затримання поза частиною підмінюють доведення мети ухилення від служби назавжди. Такий підхід не узгоджується з вимогами ст. 17, 91, 92 та 94 КПК України, адже обов'язок доведення суб'єктивної сторони покладається на сторону обвинувачення, а всі сумніви щодо доведеності вини мають тлумачитися на користь особи.

Практика Верховного Суду демонструє, що доказування умислу вимагає аналізу динаміки поведінки військовослужбовця. У справі № 336/5209/22 Суд зазначив, що намір ухилитися від служби може виникнути як у момент самовільного залишення частини, так і пізніше, у період незаконного перебування за її межами [6]. Це положення має важливе процесуальне значення: суд повинен досліджувати не лише початкові мотиви залишення частини, а й подальші дії особи, які можуть підтверджувати або спростовувати трансформацію умислу.

У цьому контексті перекваліфікація між ст. 407 та 408 КК України виступає самостійною процесуальною гарантією. Якщо мету ухилення від служби назавжди не доведено, кваліфікація за ст. 408 КК України не може вважатися обґрунтованою і діяння має оцінюватися у межах ст. 407 КК України. Водночас за наявності належних і допустимих доказів того, що тимчасовий умисел трансформувався у намір остаточно ухилитися від служби, можлива протилежна кваліфікаційна оцінка [5; 6]. Отже, перекваліфікація не є суто технічним наслідком судового розгляду, а забезпечує відповідність правової оцінки фактично доведеному змісту умислу.

Окремого значення набуває дослідження обставин, що можуть впливати на формування та реалізацію умислу. Воєнний стан, участь у бойових діях, акубаротравма (контузія), посттравматичний стресовий розлад та кумулятивне бойове виснаження здатні істотно впливати на поведінку військовослужбовця і його здатність усвідомлювати значення власних дій. У кримінологічних дослідженнях звертається увага на психофізіологічні чинники самовільного залишення військової частини, зокрема психічні та поведінкові розлади, пов'язані з бойовим досвідом або залежностями [7, с. 4 - 5].

Наявність відомостей про бойову травму, контузію або ПТСР не повинна залишатися лише обставиною для індивідуалізації покарання. Вона прямо стосується предмета доказування, оскільки може впливати на суб'єктивну сторону кримінального правопорушення. Відповідно до ст. 91 КПК України суд має встановити обставини, що характеризують особу обвинуваченого та можуть впливати на кримінальну відповідальність, а за наявності підстав для сумнівів щодо психічного стану особи ст. 242 КПК України передбачає обов'язковість судово-психіатричної експертизи. Верховний Суд у справі № 495/1872/22 визнав істотним порушенням кримінального процесуального закону розгляд справи без такої експертизи за наявності даних, що могли викликати сумніви щодо осудності чи обмеженої осудності особи [8].

Отже, процесуальні гарантії доказування суб'єктивної сторони у провадженнях за ст. 407 та 408 КК України мають діяти на кількох рівнях. По-перше, суд повинен виходити з того, що єдиним надійним критерієм розмежування СЗЧ і дезертирства є доведена спрямованість умислу. По-друге, стандарт «поза розумним сумнівом» вимагає оцінки всієї сукупності доказів, включно з даними, які спростовують версію обвинувачення. По-третє, перекваліфікація між зазначеними складами має розглядатися як гарантія правильної правової оцінки, а не як виняткова процесуальна ситуація. По-четверте,

відомості про бойову травму, контузію або ПТСР повинні зумовлювати реальну перевірку їхнього впливу на суб'єктивну сторону, зокрема шляхом призначення судово-психіатричної чи психологічної експертизи.

Практичними пропозиціями є: закріплення у методичних рекомендаціях для органів досудового розслідування переліку мінімальних обставин, які мають перевірятися для доведення умислу на дезертирство; обов'язкове відображення в обвинувальному акті доказів, що підтверджують саме мету ухилення від служби назавжди; стандартизація судової оцінки конклюдентних дій військовослужбовця; призначення експертизи за наявності документованих або заявлених даних про бойову травму, контузію чи ПТСР; послідовне застосування перекваліфікації як процесуальної гарантії у випадках, коли доведений умисел не відповідає первинній правовій кваліфікації.

Таким чином, в умовах воєнного стану масовість проваджень за ст. 407 та 408 КК України не може виправдовувати спрощення стандартів доказування. Навпаки, саме масштаб проблеми вимагає суворого дотримання процесуальних гарантій, оскільки доказування суб'єктивної сторони є центральним запобіжником від неправильної кваліфікації, непропорційного обвинувачення та порушення прав військовослужбовця.

Список використаних джерел:

1. Бабенко А. М., Домброван Н. В., Яцишена Г. А. Кримінально-правові та кримінально-процесуальні засади розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 4, т. 1. С. 25–31. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.4.5>.

2. Гладченко Д. М. Аналіз актуального стану злочинності за ст. ст. 407, 408 КК України та огляд кримінально-законодавчої політики протидії цим військовим кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 2. С. 110–118. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-2-18>.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.05.2026).

4. Висоцький С. О. Кримінально-правова характеристика суб'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану в Україні. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 550–555. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.75>.

5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 01 грудня 2022 р. : справа № 297/2178/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834089> (дата звернення: 08.05.2026).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 30 січня 2024 р. : справа № 336/5209/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116705060> (дата звернення: 08.05.2026).

7. Журавель В. В. Кримінологічна характеристика та запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби : дис. ... д-ра філос. : 081 / В. В. Журавель ; НДІ вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2025. 238 с.

8. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного кримінального суду від 06 квітня 2023 р. : справа № 495/1872/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110144421> (дата звернення: 18.03.2026).

Новікова К.А.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
асистент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені*

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЯК ВИКЛИК ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Ключові слова: незаконний обіг зброї, вогнепальна зброя, боєприпаси, вибухові речовини, повоєнний період, кримінальна відповідальність, громадська безпека, кримінально-правова політика, запобігання злочинності.

1. Загальновідомо, що війна призводить до збільшення кількості зброї, боєприпасів та вибухових речовин у суспільному просторі. Лише у 2025 р. поліція виявила 5476 фактів незаконного поводження зі зброєю, а серед вилученої вогнепальної зброї значну частину становила зброя військового зразка – автомати, кулемети та гранатомети [1, с. 52]. У зв'язку з цим незаконний обіг зброї у повоєнний період становитиме складну кримінально-правову проблему. Йдеться про ризик трансформації зброї, що перебувала у зоні бойових дій, у засіб вчинення насильницьких, корисливо-насильницьких та організованих кримінальних правопорушень. Саме існує потреба в оцінці достатності чинних статей, якими встановлена відповідальність за незаконне поводження зі зброєю.

2. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) передбачає відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами у ст. 263. Зокрема, кримінально караними є носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу.

Водночас законодавче поєднання зазначених форм діяння в межах однієї частини ст. 263 КК України видається дискусійним, оскільки вони істотно відрізняються за характером і ступенем суспільної небезпечності. Носіння чи зберігання зброї без передбаченого законом дозволу створює загрозу громадській безпеці вже самим фактом неконтрольованого перебування таких предметів у незаконному обігу. Однак збут, передача або інше поширення зброї мають якісно вищий рівень небезпечності, адже сприяють розширенню незаконного обігу, збільшенню кола осіб, які отримують доступ до зброї, та можуть створювати передумови для вчинення інших кримінальних правопорушень. Тому однакове нормативне охоплення пасивних форм поводження зі зброєю та активних форм її поширення не повною мірою відповідає ідеї диференціації кримінальної відповідальності.

3. Крім цього, ч. 3 ст. 263 КК України передбачає, що особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої. Це положення має важливе превентивне значення, оскільки створює правовий стимул для виведення небезпечних предметів із незаконного обігу. Однак у повоєнний період ефективність такого припису залежатиме не лише від її формального існування, а й від зрозумілості процедур, довіри громадян до державних інституцій та відсутності необґрунтованого страху перед кримінальним переслідуванням у випадках добровільного повідомлення про наявність зброї чи боєприпасів.

У цьому контексті важливим є належне нормативне врегулювання процедури добровільної здачі зброї. Зокрема, у повоєнний період доцільним видається прийняття чіткого та доступного порядку добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Такий порядок має визначати: органи, до яких особа може звернутися; форму повідомлення про наявність зброї; алгоритм дій працівників правоохоронних органів; гарантії безпеки особи; порядок документального оформлення факту добровільної здачі; а також правові наслідки для особи, яка добровільно повідомила про наявність таких предметів.

Слід зазначити, що Порядок декларування вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 18 листопада 2024

року № 768, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 листопада 2024 року за № 1739/43084, частково врегулює питання добровільної здачі зброї та боеприпасів, проте він не є загальним порядком, бо не охоплює добровільну здачу вибухових речовин або вибухових пристроїв.

4. Актуальними залишаються й інші питання, на яких неодноразово наголошувалося в науковій літературі у довоєнний період. Передусім ідеться про необхідність ухвалення спеціального закону про зброю, який би комплексно врегулював порядок набуття, обліку, зберігання, носіння, використання, передачі та вилучення зброї з цивільного обігу. Відсутність такого закону ускладнює застосування ст. 263 КК України, оскільки кримінальна відповідальність фактично прив'язана до порушення дозвільного порядку, який не має належної законодавчої визначеності. Не менш важливим є й офіційне або принаймні усталене судове тлумачення понять, використаних у диспозиції ст. 263 КК України, зокрема «носіння», «зберігання», «придбання», «передача» та «збут». Чітке розмежування цих форм діяння має істотне значення для правильної кримінально-правової кваліфікації, індивідуалізації відповідальності та забезпечення єдності правозастосовної практики.

5. Окремого наукового осмислення потребує питання кримінально-правової оцінки використання безпілотних літальних апаратів (далі – дронів) для заподіяння смерті у цивільному житті. У повоєнний період дрони, навички керування якими набули поширення в умовах війни, можуть використовуватися не лише у легальних сферах, а й як інструмент вчинення насильницьких кримінальних правопорушень. Специфіка такого способу полягає у дистанційності дій винного, можливості прихованого наближення до потерпілого, ускладненні ідентифікації виконавця та потенційному створенні небезпеки для невизначеного кола осіб. У зв'язку з цим дискусійним є питання про доцільність доповнення переліку кваліфікуючих ознак умисного вбивства вказівкою на його вчинення із застосуванням безпілотного, дистанційно керованого або автономного технічного засобу, якщо такий спосіб істотно підвищує суспільну небезпечність діяння.

6. Отже, у повоєнний період кримінальне право має виконувати не лише каральну, а й стабілізаційну функцію. Його завданням має стати не формальне розширення кримінальної репресії, а формування збалансованої системи захисту громадської безпеки, яка враховує наслідки війни, потреби суспільної безпеки та принципи справедливості, пропорційності й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Звіт про результати роботи 2025 / Національна поліція України. URL: <https://npu.gov.ua/static-objects/npu/sites/1/zvit-npu-2025.pdf>

Павлова Н.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів
<https://orcid.org/0000-0002-1572-4648>

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРШАХРАЙСТВА В УМОВАХ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Ключові слова: кібершахрайство, транснаціональна злочинність, міжнародно-правова допомога, криптовалюта, цифрові докази, превенція злочинності, електронна комерція, інформаційна безпека

Еволюція шахрайських посягань характеризується їх виходом за межі національної юрисдикції, що перетворює їх на об'єкт транснаціональної організованої злочинності. Широкий галузевий спектр таких діянь (від фінансово-кредитної сфери до туризму та працевлаштування) потребує комплексного підходу до розслідування. Пріоритетним напрямом у цьому контексті стає вдосконалення механізмів міжнародно-правової допомоги, що дозволяє забезпечити ефективну взаємодію з іноземними партнерами у процесі документування злочинних дій та імплементації передового світового досвіду протидії таким правопорушенням.

Специфіка транснаціональних шахрайств у кіберпросторі зумовлена високим рівнем анонімізації суб'єктів злочинної діяльності, що мінімізує ризики притягнення їх до кримінальної відповідальності. Використання сучасних засобів електронних комунікацій дозволяє правопорушникам нівелювати просторово-часові обмеження, забезпечуючи можливість дистанційної реалізації злочинного умислу в будь-якій юрисдикції.

З огляду на значну частку кібершахрайств у загальній кількості транснаціональних шахрайств, використання міжнародного досвіду у боротьбі з цим явищем є надзвичайно важливим.

Підтримуємо науковців, які вважають позитивною співпрацю між Україною та США у питаннях протидії кіберзлочинності. У цьому розрізі підтримуємо О. О. Колосова, який, на основі досвіду США, пропонує створити в Україні спеціальний вебсайт для повідомлень про кіберзлочини – Центр скарг на інтернет-злочини за прикладом американського центру – Internet Crime Complaint Center (IC3). Важливість створення такого Центру (вебсайту) полягає в тому, що повідомлення про кіберзлочини здійснюється в спеціально створеній інтернет платформі, що забезпечує єдиний підхід щодо аналізу та оцінки отриманої інформації, а також інформування держаних органів влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадськості щодо актуального стану справ, потенційних і можливих кіберзагроз, кібератак та кіберзлочинів і порад щодо того, як уберегтися від таких загроз, атак та злочинів. Також доцільно перейняти досвід США у частині створення цільових групи національних правоохоронних органів з приватним сектором задля вирішення проблем кіберзлочинності в Україні. Зокрема, завдяки такій співпраці можливим є покращення збирання та аналізу інформації щодо кіберзагроз; розробка інструментів (наприклад, спеціальних комп'ютерних програм тощо) щодо боротьби з кібератаками; поглиблення знань бізнесу щодо кіберзагроз та боротьби з ними, що є вкрай важливим для належного функціонування економіки в державі [1, с. 157].

Вивчаючи досвід США у сфері запобігання шахрайству в електронній комерції, деякі науковці вже визначили першочергові завдання для України у цій сфері, серед яких можна виділити наступні: створення Єдиної інформаційної системи профілактики шахрайства у сфері електронної комерції та торгівлі, яка поєднуватиме різноманітні інформаційні ресурси, платформи та бази даних про шахраїв; запровадження політики належного корпоративного управління; запровадження дієвих законодавчих ініціатив

щодо належного регулювання комерційної реклами та просування комерційних продуктів або послуг; встановлення кримінальної відповідальності за злом та крадіжку в мережі, знищення приватної та / або секретної інформації; реформування інституту кримінальної відповідальності за електронне торговельно-комерційне шахрайство; використання новітніх електронних систем та досягнень штучного інтелекту щодо запобігання електронного комерційного шахрайства; популяризації електронної комерції через он-лайн та оф-лайн магазини; посилення міжнародного співробітництва та залучення громадськості до соціально-виховної роботи з профілактики шахрайства в сфері електронної торгівлі [2, с. 222].

Разом з тим, О. І. Кривенко окремо відмічає, що однією із найбільших проблем протидії кібер-шахрайствам в державах ЄС є те, що дії по боротьбі з шахрайством в ЄС як і раніше мають певні відмінності в залежності від країни-члену. Щоб вирішити ці проблеми, ЄС у даний час обговорює нову Директиву щодо захисту фінансових інтересів ЄС за допомогою кримінального права. Ця директива забезпечить правову основу для функціонування пропонованої Європейської прокуратури, яка буде здатна розглядати питання, пов'язані з Інтернет-шахрайством. Так, Робоча група Європейського Союзу з протидії Інтернет-шахрайствам зазначає, що поява Європейської прокуратури повинна поліпшити розслідування і судові переслідування за злочини, що зачіпають фінансові сторони життєдіяльності країн-членів ЄС. Це обґрунтовано необхідністю забезпечення ефективного розслідування, в масштабах всієї ЄС, з огляду на складність багатьох видів великомасштабного шахрайства, в яких часто бере участь більше однієї країни, і тому виходить за рамки національної юрисдикції [3; 4, с. 210].

Серед основних викликів ЄС в протидії кіберзлочинності також стало і поширення криптовалюти. Зловживання біткойном досі є одним з основних факторів, що допомагають кіберзлочинності в Інтернеті (до прикладу, для покупки чи оренди інструментів для кібершахрайств), проте є і інші валюти, що орієнтовані на анонімність (Монего), і які від 2017 року все частіше використовуються в цифровому андеграунді. Зараз для вирішення цієї проблеми ЄС зокрема встановлює партнерські стосунки з біржами криптовалюти та платіжними системами та проводить щорічну конференцію з віртуальних валют. Одним з кроків на шляху вирішення цього виклику також став законопроект про регулювання криптовалют MiCA (Markets in Crypto Assets). Законопроект отримав підтримку багатьох країн ЄС, у тому числі і Франції. 5 жовтня 2022 року члени Ради ЄС підписали текст законопроекту, який зобов'язує всіх постачальників послуг криптоактивів дотримуватись чітких норм та вимог, що будуть спрямовані на захист споживачів [5, с. 113].

Слід наголосити, що використання децентралізованих криптоактивів у протиправній діяльності нівелює ефективність традиційних методів розслідування кіберзлочинності. Технологічні особливості біткойна, зокрема його псевдонімність та криптографічний захист, дозволяють правопорушникам приховувати рух капіталу. Така специфіка віртуальних валют створює дисбаланс у можливостях сторін: сприяє досягненню злочинних цілей та водночас критично знижує оперативність і результативність заходів щодо виявлення та розкриття правопорушень.

На нашу думку, у боротьбі з криптовалютним шахрайством вирішальне значення мають двосторонні договори про правову допомогу між державами. Ці договори повинні передбачати механізми співпраці у сфері доказування, включаючи електронні докази, відстеження криптовалютних операцій та застосування запобіжних заходів, з урахуванням національного законодавства кожної країни-учасниці.

В контексті даної проблематики В. С. Березняк обґрунтовує необхідність удосконалення двосторонньої міждержавної договірно-правової координації з питань отримання електронних доказів та можливостей відслідковування криптовалютних операцій зі створенням відповідних контакт-центрів для оперативного надання запитів та відповідей, які були б взаємно-доступними для компетентних уповноважених правоохоронних органів без будь-яких часових обмежень [6, с. 7].

В контексті прикладу міжнародного досвіду боротьби з кіберзлочинами, можна розглянути й Японію, яка є лідером в інноваційних технологіях, робототехніці та комп'ютерних тенденціях. Для цієї країни питання кібербезпеки є одним з перспективних напрямків діяльності. Так, зокрема, головна роль у боротьбі з кіберзлочинами зосереджена в Раді з питань інформаційної безпеки Японії. Цей державний орган є також одним з основних законодавчих суб'єктів: самостійно видає нормативно-правові акти з протидії кіберзлочинності, а також аналізує, редагує і проводить експертизу подібних документів інших суб'єктів законодавчого процесу [7, с. 499].

Втім, На відміну від української практики, де основний акцент зміщений на посткримінальне реагування, у правоохоронних системах США та ЄС протидія кібершахрайству базується на пріоритетності випереджальних заходів. Зарубіжний досвід демонструє ефективність моделі, у якій робота з підвищення цифрової грамотності населення та впровадження превентивних технологічних бар'єрів переважає над традиційними методами кримінального переслідування.

Отже, з метою попередження шахрайств, що вчинені на міжконтинентальному рівні, особливу увагу слід приділити своєчасному виявленню та ефективному реагуванню на кіберінциденти та кібератаки, націлені на електронні інформаційні ресурси.

Список використаних джерел:

1. Колосов О. О. Особливості протидії кіберзлочинам у Сполучених Штатах Америки. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 1 (10). С. 151-160.
2. Коновалова І. О. Досвід запобігання шахрайству в сфері електронної торгівлі в США. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2021. С. 220-224.
3. Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2017 on the fight against fraud to the Union's financial interests by means of criminal law. URL: http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2017.198.01.0029.01.ENG (дата звернення 01.05.2026 р.).
4. Кривенко О. І. Міжнародний досвід протидії шахрайствам, що вчиняються через мережу Інтернет (на прикладі Європейського союзу та Сполучених Штатів Америки). *Forum Prava*, 2017. (5). 208–212.
5. Дерещук Т. М., Струтинська Т. З., Романченко В. В. Виклики на шляху ефективної протидії кіберзлочинності в Європейському Союзі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, 2022, Т. 14, № 2. С. 110-118.
6. Березняк В.С. Теоретичні, правові та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері нерухомості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док-ра юрид. наук: 12.00.09 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2021. 40 с.
7. Голін І. В. Боротьба з кіберзлочинами: досвід окремих зарубіжних країн. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 497-501.

Розгон О.Г.

к.ю.н., доцент, доцент кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів

<https://orcid.org/0000-0003-3902-7967>

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: аналітичне забезпечення, оперативно-розшукова діяльність, кіберполіція, кіберзлочинність, воєнний стан, кримінальний аналіз.

Введення в Україні правового режиму воєнного стану та масштабна цифрова агресія російської федерації зумовили якісну зміну характеру кіберзлочинності:

спостерігається злиття фінансово-вмотивованих посягань із діями, керованими спецслужбами держави-агресора. У таких умовах традиційні форми оперативно-розшукової діяльності (далі - ОРД), побудовані на реактивній моделі реагування, виявляють обмежену ефективність. Рішенням стає посилення аналітичного забезпечення ОРД – комплексу інформаційно-аналітичних заходів, що передують прийняттю оперативно-тактичних і управлінських рішень [3; 4].

Аналітичне забезпечення ОРД у сфері протидії кіберзлочинності є системною діяльністю зі збирання, систематизації, оцінки та інтерпретації інформації з оперативних обліків, негласних джерел, відкритих джерел (OSINT), даних кіберінцидентів і фінансових транзакцій з метою виявлення латентних кіберзлочинів, ідентифікації організованих злочинних угруповань та обґрунтованого планування оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій. Її ядром є кримінальний аналіз (стратегічний, тактичний, операційний), передбачений нормативними актами МВС України та узгоджений з міжнародною методологією Європолу [3].

За даними Департаменту кіберполіції Національної поліції України, у 2024 році зареєстровано близько 2,5 тис. кіберзлочинів, у 2025 році - 2,1 тис.; знешкоджено відповідно 57 та 58 організованих груп і злочинних організацій; рівень відшкодування завданих збитків зріс із 42,5 % до 70,9 % [1; 2]. Зростання останнього показника свідчить про позитивний вплив аналітичних інструментів - насамперед автоматизованої системи «Antifraud», запущеної у травні 2025 року у 12 територіальних управліннях Національної поліції. За перші місяці функціонування цією системою опрацьовано 4 539 подій онлайнашахрайства та сформовано 4 915 запитів до банківських установ [2].

Систематизація актуальних наукових досліджень [3; 4; 5; 6] дає змогу виокремити чотири ключові проблеми аналітичного забезпечення ОРД у сфері протидії кіберзлочинності в умовах воєнного стану.

По-перше, відомча фрагментація інформаційних ресурсів: дані кіберполіції, СБУ, Бюро економічної безпеки, НБУ та НАЗК зберігаються у роз'єднаних базах, що унеможливує їх комплексний аналітичний синтез.

По-друге, високий рівень латентності кіберзлочинів (за оцінками - до декількох тисяч відсотків [3]), що звужує емпіричну базу для стратегічного кримінального аналізу.

По-третє, правова невизначеність процесуального статусу аналітичного продукту: чинне законодавство не закріплює його доказового значення, що знижує мотивацію до системного аналітичного супроводу проваджень [5].

По-четверте, недостатня кадрова та технологічна забезпеченість: відсутність спеціалізованих аналітиків з компетенціями у блокчейн-розслідуваннях, OSINT тарверс-інжинірингу шкідливого програмного забезпечення на регіональному рівні [4; 6].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо за доцільне спрямувати удосконалення: - - контрольованого доступу для уповноважених аналітиків кіберполіції, СБУ, БЕБ та НАЗК. - Нормативне закріплення у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» поняття аналітичного продукту як підстави для проведення оперативно-розшукових заходів, передбачених ст. 6 зазначеного Закону, а також процедури його використання у кримінальному провадженні. - Інституціоналізація використання спеціалізованих аналітичних платформ (Analyst's Notebook, Maltego, Chainalysis тощо) у регіональних підрозділах кіберполіції з відповідним методичним та кадровим забезпеченням. - Запровадження магістерських освітніх програм зі спеціалізацією «Аналітичне забезпечення правоохоронної діяльності» у межах спеціальності 262, що відповідає рекомендаціям Європолу та CEPOL.

У воєнний час аналітичне забезпечення перетворюється з допоміжної функції на стратегічну складову ОРД у сфері протидії кіберзлочинності. Подальший розвиток цього напрямку вимагає узгодженого вдосконалення організаційно-правових, технологічних і кадрових компонентів. Перспективним напрямом наукових досліджень є розроблення комплексної доктрини аналітичного забезпечення ОРД у кіберсфері з урахуванням досвіду воєнного стану та постконфліктного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Звіт про діяльність Департаменту кіберполіції Національної поліції України у 2024 році. Київ : Кіберполіція, 2025. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/zvitpro-diyalnist-departamentu-kiberpolicziyi-nacizionalnoyi-policziyi-ukrayiny-u--rocz-7074/>
2. Щорічний звіт Департаменту кіберполіції Національної поліції України за 2025 рік. Київ : Кіберполіція, 2026. URL: <https://cyberpolice.gov.ua/news/shhorichnyj-zvit-7096/>
3. Кібербезпека та кіберзлочинність в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/download/350936/337969>
4. Кіберзагрози під час гібридної війни та протидія організованій кіберзлочинності в Україні // Інформація і право. 2025. № 1(52). DOI: 10.37750/2616-6798.2025.1(52).324708. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/324708>
5. Використання цифрових доказів, отриманих під час оперативно-розшукової діяльності // Наука і правоохорона. 2024. URL: <https://naukaipravoohorona.navs.edu.ua/index.php/naukaipravoohorona/article/download/1946/1930/>
6. Кібербезпека: освіта, наука, техніка : спеціальний випуск. 2025. № 2(30). URL: <https://csecurity.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/909/815>

Сидоренко М.С.

студентка 3 курсу, спеціальність «Правоохоронна діяльність» Університету митної справи та фінансів

Науковий керівник:

Павлова Н.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правоохоронної діяльності Університету митної справи та фінансів

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: *кримінальний проступок, дізнання, воєнний стан, орган дізнання, досудове розслідування, правовий режим, конституційні права, кримінальна юстиція.*

В умовах воєнного стану, що діє в Україні, система кримінальної юстиції зіштовхується з надзвичайними викликами, які вимагають адаптації як законодавчих, так і організаційно-практичних основ роботи правоохоронних органів. Особливо важливим є питання розслідування кримінальних проступків, оскільки ця категорія правопорушень відзначається масовістю, відносною простотою складу та значним навантаженням на органи дізнання.

Запровадження правового режиму воєнного стану викликало безліч запитань у політичній та соціально-економічній сферах життя суспільства. Зокрема, Указ від 26.11.2018 року та Закон від 12.05.2015 року не уточнили, які саме конституційні права підлягають обмеженню протягом періоду дії воєнного стану в Україні та обсяг їх реалізації, що може призвести до невинновданого обмеження конституційних прав і свобод людини, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що в цілому може негативно вплинути на підтримання правопорядку в країні. [1]

Важливим етапом у розвитку кримінального законодавства стало набуття чинності Законом України № 2617-VIII, яким було запроваджено інститут кримінального проступку як окремого виду кримінального правопорушення. Його розмежування зі злочинами здійснюється переважно за формальним критерієм - видом і розміром

передбаченого покарання, що зумовлює окремі дискусійні питання у правозастосовній практиці. [2]

У сучасних умовах проблема ефективного проведення дізнання у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків набуває особливої важливості. Інститут кримінальних проступків, заснований на формальному критерії відокремлення їх від злочинів відповідно до виду й розміру покарання, у контексті дії воєнного стану створює додаткові складнощі для правозастосування. Практичний досвід свідчить, що в таких ситуаціях виникають значні перешкоди - обмежений доступ до місць події, труднощі із збором доказів, виявленням свідків і потерпілих, а також забезпеченням їх участі у необхідних процесуальних заходах. Це об'єктивно ускладнює своєчасне прийняття процесуальних рішень та негативно впливає на повноту й ефективність кримінального провадження [3].

Для усунення зазначених проблем доцільно вдосконалити кримінальне процесуальне законодавство України, зокрема через чітке визначення особливостей проведення дізнання в умовах воєнного стану. Питання щодо строків досудового розслідування потребують належного вирішення, порядку виконання процесуальних дій у небезпечних регіонах, а також запровадження ефективних механізмів фіксації доказової бази за умови обмеженого доступу до місця події.

У свою чергу, такі проблемні аспекти, а також потреба у комплексному реформуванні процедур досудового розслідування кримінальних правопорушень, зокрема кримінальних проступків, забезпечуються підтримкою провідних українських експертів у галузі кримінального права та процесу, таких як С. С. Чернявський, М. С. Цуцкірідзе, В. Г. Дрозд, А. А. Вознюк та інших. Це підкреслює актуальність подальшого розвитку відповідних правових інститутів [3].

Доцільно посилити організаційне забезпечення роботи органів дізнання, оптимізувавши навантаження на слідчі підрозділи та підвищивши рівень їхньої професійної підготовки. Крім того, необхідно активно розвивати використання електронного документообігу та запроваджувати сучасні форми дистанційних процесів. Доцільним є розроблення спеціалізованих методичних рекомендацій для органів дізнання щодо особливостей розслідування кримінальних проступків в умовах воєнного стану. Це сприятиме забезпеченню безперервності кримінального провадження навіть за умов підвищених ризиків, пов'язаних із воєнним станом [3].

Ефективне розслідування кримінальних проступків в умовах воєнного стану можливе лише за умови застосування комплексного підходу. Це передбачає своєчасне нормативне реагування на нові виклики, належне організаційне забезпечення діяльності органів дізнання та активне впровадження сучасних технологічних рішень у кримінальне провадження. Реалізація таких заходів сприятиме підвищенню оперативності та якості досудового розслідування, забезпеченню балансу між ефективністю кримінальної юстиції та дотриманням прав і свобод людини, що є запорукою належного функціонування системи кримінальної юстиції в умовах воєнного стану. Водночас подальші наукові дослідження у цьому напрямі залишаються актуальними та необхідними для вдосконалення правозастосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Вартилицька І. А., Шармар О. М. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених в умовах воєнного стану та особливого періоду. Вісник Асоціації кримінального права України. 2021. № 1. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/233611-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-544439-1-10-20210720%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/233611-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-544439-1-10-20210720%20(1).pdf) (дата використання 27.04.2026).
2. Красницький І. В., Яремко Г. З. Кримінальний проступок: Нові виклики тлумачення поняття. Соціально-правові студії. 2020. № 4. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%204_49-56.pdf (дата звернення 27.04.2026).

3. Чернявський С. С., Цуцкірідзе М. С., Дударець Р. М., та ін. Досудове розслідування кримінальних проступків : метод. рек. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 160 с.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Урядовий кур'єр. 2022. 24 лют.
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 17. Ст. 71.

Солод В.С.

курсант 3 курсу факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ

Бабанін С.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та криминології Дніпровського державного університету внутрішніх справ

<https://orcid.org/0000-0002-8424-8825>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ (СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ)

Ключові слова: *колабораційна діяльність; воєнний стан; національна безпека; кримінальна відповідальність; кримінально-правова кваліфікація; державна зрада; тимчасово окупована територія*

Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності в умовах воєнного стану має особливе значення, оскільки ст. 111-1 Кримінального кодексу України [1] була введена як реакція держави на повномасштабну збройну агресію та необхідність протидії співпраці громадян України з державою-агресором, її окупаційними адміністраціями або збройними формуваннями. Колабораційна діяльність є кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки України, адже вона посягає на суверенітет, територіальну цілісність, обороноздатність, інформаційну та політичну безпеку держави. Наявність воєнного стану посилює суспільну небезпечність таких діянь, оскільки будь-яка підтримка окупаційної влади або виправдання агресії може сприяти послабленню державного управління, деморалізації населення та легітимації дій ворога. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий правовий режим, що запроваджується у разі збройної агресії або загрози нападу, коли державі надаються додаткові повноваження для оборони та захисту безпеки.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України, є суспільні відносини у сфері забезпечення національної безпеки, незалежності, конституційного ладу та територіальної цілісності України. Додатковими об'єктами можуть виступати інформаційна безпека, нормальна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, системи освіти, господарських структур, а також права громадян на тимчасово окупованих територіях. Особливість цієї статті полягає в тому, що вона охоплює різні за характером форми співпраці з ворогом: від публічного заперечення збройної агресії проти України до зайняття посад у незаконних органах влади, передачі матеріальних ресурсів, участі в організації незаконних виборів чи

референдумів, а також інформаційної, освітньої або господарської підтримки окупаційного режиму. Тому колабораційна діяльність має комплексний характер і може проявлятися не лише у військовій, а й у політичній, адміністративній, освітній, інформаційній та економічній сферах [2].

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності залежить від конкретної частини ст. 111-1 КК України. Законодавець передбачає кілька самостійних форм цього кримінального правопорушення: публічне заперечення громадянином України збройної агресії проти України; публічні заклики до підтримки рішень або дій держави-агресора; добровільне зайняття посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території; здійснення пропаганди у закладах освіти; передача матеріальних ресурсів незаконним збройним формуванням чи окупаційній адміністрації; участь в організації та проведенні незаконних політичних заходів. Важливим є те, що для кваліфікації діяння необхідно встановити не просто факт перебування особи на окупованій території, а саме добровільність її поведінки та спрямованість дій на підтримку окупаційної влади або держави-агресора. Якщо особа діяла під фізичним примусом, у стані крайньої необхідності або з метою збереження життя без реальної підтримки окупаційного режиму, це повинно оцінюватися індивідуально з урахуванням обставин справи.

Суб'єктом колабораційної діяльності здебільшого є громадянин України, оскільки саме громадянство України підкреслює правовий зв'язок особи з державою та її обов'язок не діяти на шкоду її незалежності й безпеці. Водночас окремі суміжні склади, наприклад пособництво державі-агресору за ст. 111-2 КК України, можуть охоплювати ширше коло осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, крім громадян держави-агресора. Саме тому під час кваліфікації важливо розмежовувати колабораційну діяльність, державну зраду та пособництво державі-агресору. Державна зрада за ст. 111 КК України охоплює умисні дії громадянина України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності, обороноздатності чи державній безпеці, зокрема перехід на бік ворога, шпигунство або надання допомоги в підривній діяльності. Натомість ст. 111-1 КК України деталізує саме форми співпраці з окупаційною владою, які можуть не завжди досягати рівня державної зради, але все одно становлять загрозу національній безпеці [3, с. 6].

Суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується умисною формою вини. Особа усвідомлює, що її дії спрямовані на підтримку держави-агресора, окупаційної адміністрації або незаконних органів влади, і бажає вчинити такі дії. У більшості випадків ідеться про прямий умисел, оскільки добровільне зайняття посади в окупаційному органі, участь у пропаганді чи передача ресурсів ворогу передбачають усвідомлену поведінку. Мотиви можуть бути різними: ідеологічна підтримка агресора, корисливість, кар'єрні інтереси, страх, прагнення зберегти вплив на певній території. Однак мотив не завжди є обов'язковою ознакою складу, хоча він має значення для індивідуалізації кримінальної відповідальності та призначення покарання. Особливої уваги потребує доведення добровільності, адже в умовах окупації межа між вимушеною поведінкою та свідомою підтримкою ворога може бути складною для правової оцінки [4, с. 256].

Отже, ст. 111-1 КК України є важливим інструментом кримінально-правового захисту держави в умовах воєнного стану, оскільки дозволяє реагувати на різні форми співпраці з агресором, які не завжди охоплюються складом державної зради. Її значення полягає в тому, що законодавець криміналізував не лише безпосередню військову допомогу ворогу, а й інформаційну, політичну, адміністративну, освітню та економічну підтримку окупаційного режиму. Водночас практичне застосування цієї норми потребує особливої обережності, щоб не допустити формального підходу до кваліфікації дій осіб, які перебували на окупованій території та могли діяти під тиском. Тому головними критеріями правильної кримінально-правової оцінки мають бути добровільність, усвідомленість, суспільна небезпечність діяння, фактичний зв'язок із підтримкою

держави-агресора та наявність умислу. Саме такий підхід забезпечує баланс між інтересами національної безпеки та принципами законності, справедливості й індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
3. Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права. 2022. С. 3-8.
4. Голінка, М. І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. Scientific notes of Lviv University of Business and Law 36. 2023. С. 251-258.

Старко О.Л.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-7459-4337*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОБРАЗУ ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, військові кримінальні правопорушення, військовослужбовець, образа честі та гідності, національна безпека і оборона.*

3 березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон України № 2110-IX, у результаті чого Кримінальний кодекс (далі – КК) України було доповнено ст. 435-1, у якій передбачено відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю. Криміналізація цього діяння стала предметом жвавих дискусій у науковому середовищі. Зокрема, спірними є питання стосовно:

- *проблеми розташування даної кримінально-правової заборони у КК України.* Йдеться про нелогічність розташування ст. 435-1 КК України у розділі XIX Особливої частини КК України, оскільки дане кримінальне правопорушення не є таким, яке безпосередньо посягає на порядок несення військової служби. Так, на думку М.І. Хавронюка, Р.О. Мовчана, А.В. Андрушка дану заборону слід розмістити у розділі XV Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів», до якого законодавець включив подібні заборони (статті 345-346, 350). У вказаному розділі законодавець вже передбачив відповідальність за погрозу військовослужбовцю – працівнику правоохоронного органу (ст. 345) та за погрозу військовій службовій особі (ст. 350). Вочевидь, доцільно було змінити ці дві статті, визначивши як потерпілих усіх без винятку військовослужбовців і близьких їм осіб [1, с. 216]. Р.О. Мовчан називає таке рішення законодавця відвертою законодавчою недбалістю і як таке, що фактично заблокувало дію коментованої норми, оскільки згідно ст. 401 КК України, суб'єктами військових кримінальних правопорушень є винятково військовослужбовці [2, с. 174-175].

В.В. Ємельяненко та К.М. Оробець пропонують виключити ст. 435-1 з розділу XIX Особливої частини КК і перенести це законодавче положення до одного з інших розділів Особливої частини (розділу I або розділу XV з розширенням його назви) [3, с. 93]. К.О. Черевко пропонує передбачити таку норму у «розділі III Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи», або на сам кінець в розділі XX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [4, с. 240];

- *визначення суб'єкта цього злочину.* Судячи із визначення поняття військового кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 401 КК України), суб'єктом злочину за ст. 435-1 КК України є військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів. Водночас, ознайомлення із вироками, постановленими за ст. 435-1 КК України, свідчить про притягнення до відповідальності саме цивільних осіб. У всіх семи, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень (дата звернення 08.05.2026 р.), вироках йдеться про засудження лише цивільних осіб. І судова практика, і законодавчі приписи у цій частині, піддаються обґрунтованій критиці з боку науковців. Вочевидь, необхідне законодавче уточнення стосовно того, хто є суб'єктом цього злочину (військовослужбовці чи цивільні особи) або ж розміщення даної заборони у розділі XV Особливої частини КК України;

- *проблеми визначення потерпілого.* У диспозиції ч. 1 ст. 435-1 КК України міститься вказівка, що потерпілим є військовослужбовець, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, а також його близькі родичі чи члени сім'ї. Слушним, з цього приводу, є зауваження М.І Хавронюка, який зазначає, що формулювання «відсічі і стримування збройної агресії РФ» є більш вузьким і тому зайвим, «оскільки повністю охоплюється словами «забезпечення національної безпеки і оборони». Всі без винятку військовослужбовці на постійній основі здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони [5]. Також піддається критиці така ознака, як приналежність потерпілого до несення ним військової служби, а саме про який момент здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, йдеться. Зокрема, Р.М. Шестопапов вважає, що «юридично химерним виглядає, передбачений (вірніше, непередбачений) законодавцем, момент виконання військовослужбовцем таких заходів, що може стати умовою набуття ним статусу потерпілого. Іншими словами: коли саме образа честі й гідності військовослужбовця буде кримінально-караним діянням – в той момент, коли він безпосередньо та активно виконує вищевказані заходи (перебуває на позиції, виконує бойове завдання тощо), а його в цей час ображають, чи будь-коли і будь-де (навіть під час побутового перебування військовослужбовця в кав'ярні в тилу у відпустці)?!» [6, с. 301];

- *змісту окремих ознак об'єктивної сторони.* Це стосується однієї із форм діяння - образи честі і гідності. Зокрема, у науці кримінального права висловлюються сумніви щодо доцільності криміналізації образи. Так, А.В. Андрушко зазначає, що «протидія образі засобами кримінального права створює серйозний ризик надмірного застосування кримінально-правових методів до регулювання тих відносин, які є сферою насамперед цивільного права [1, с. 219]. В.В. Ємельяненко та К.М. Оробець зазначають, що до тенденції криміналізації наклепу та образи «потрібно поставитися з великою пересторогою. Криміналізовані можуть бути лише окремі, найнебезпечніші прояви образи, рівень суспільної небезпечності яких дійсно сягає типового для кримінальних правопорушень. Навіть у тих державах, де збереглася кримінальна відповідальність за образу, дієвість відповідної кримінально-правової норми є сумнівною. Так, за вчинення злочину, передбаченого ст. 216 КК Республіки Польща, суд у 80% вироків призначав найм'якше покарання, зазначене в санкції цієї статті. Це є ще одним аргументом на користь того, що образа сама по собі, без додаткових обтяжуючих ознак у більшості випадків не володіє суспільною небезпечністю в тому ступені, який притаманний іншим кримінальним правопорушенням» [3, с. 97]. При цьому, автори висловлюють пропозицію

про заміну зазначеного «легального» терміну більш точним – «приниження честі та гідності», під яким розуміють «применшення або заперечення його позитивних з точки зору суспільства та самого військовослужбовця якостей, пов'язаних зі здійсненням ним заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України» [3, с. 93].

Недосконалість норм закону про кримінальну відповідальність суттєво знижує ефективність кримінально-правової охорони, а отже й протидію злочинності в цілому. Недоліки кримінально-правової заборони, сформульованої у ст. 435-1 КК України, на які звертається увага у науці кримінального права, є вагомою перешкодою у механізмі кримінально-правового захисту честі та гідності військовослужбовців та свідчать про необхідність удосконалення кримінального законодавства у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: *науково-практичний коментар*. За ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
2. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: *монографія* / Р. О. Мовчан. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
3. Ємельяненко В.В., Оробець К.М. Образа честі і гідності військовослужбовця як форма об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 435-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Вип. 75: частина 2. С. 93-99.
4. Черевко К.О. Щодо питання про образу честі та гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю (ст. 435-1 КК України). Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: *зб. доп. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.). Харків: ХНУВС, 2023. С. 239-241.
5. М.І. Хавронюк. Образа військовослужбовця та погроза йому: кримінальна відповідальність. URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/10/01/havronyuk-m-i-obraza-vijskovosluzhbovtsya-ta-pogroza-jomu-kryminalna-vidpovidalnist.pdf>.
6. Шестоपालов Р. М. Проблеми правозастосування статті 435-1 КК України (образу честі та гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю) крізь призму судової практики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2025. № 1(23). С. 298-310.

Тилик О.О.

студентка 3 курсу, спеціальність
«Правоохоронна діяльність» Університету
митної справи та фінансів
Науковий керівник:

Павлова Н.В.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

ВИКОРИСТАННЯ ДАНИХ З МЕДІА ТА ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ (OSINT) У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Ключові слова: OSINT, відкриті джерела, процес доказування, кримінальне провадження, допустимість доказів, цифрові докази, права людини, приватність, засоби масової інформації

Розвиток інформаційного суспільства та використання даних із відкритих джерел у сучасних реаліях стали важливою складовою процесу доказування у кримінальних

провадженнях. Технології OSINT (розвідка на основі відкритих джерел) надають можливість органам досудового розслідування та судовим інстанціям отримувати надійні відомості, що допомагають установити істину в кожній конкретній справі.

Відкритим вважається таке джерело інформації, яке є публічно доступним, тобто будь-хто з представників громадськості може моніторити, запитувати, купувати, колекціонувати таку інформацію без обмежень [1]. До категорії відкритих джерел належать дані з засобів масової інформації, соціальних мереж, інтернет-ресурсів, фото- й відеоматеріалів, а також інформація з державних відкритих реєстрів, онлайн-картографічних платформ та інших доступних ресурсів.

Засоби масової інформації посідають центральне місце у механізмі реалізації основоположних прав і свобод людини, гарантованих Конституцією України, зокрема права на свободу думки й слова, а також права на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Крім того, ЗМІ виступають ключовим інструментом забезпечення реалізації законодавчо закріпленого права на доступ до публічної інформації. У межах кримінального провадження засоби масової інформації виконують важливу функцію у втіленні принципів публічності та гласності, що є невід'ємними складовими демократичної моделі кримінальної юстиції. Повідомлення, що з'являються у ЗМІ, нерідко стають джерелом первинної інформації щодо наявності ознак кримінальних правопорушень, а також підставою для ініціювання досудового розслідування [2].

Правові основи щодо допустимості доказів визначена статтею 84 Кримінального процесуального кодексу України (КПК), згідно з якою «доказами є фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд устанавлюють наявність або відсутність обставин, що мають значення для кримінального провадження» [3]. Ці дані встановлюються, зокрема, показаннями, документами, висновками експертів, речовими доказами тощо.

Відповідно до частини 2 статті 99 КПК України, «документом є спеціально створений з метою збереження (передачі) інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані відомості» [3]. Важливо не тільки те, що необхідна інформація є у відкритому доступі, але й те, щоб процес її збору, фіксації та збереження здійснювався відповідно до встановленого процедурного порядку.

Згідно зі статтею 86 КПК України, «доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом» [3], а частина 1 статті 87 КПК прямо визначає, що «недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав і свобод людини» [3]. У цьому випадку систематичний збір інформації вважається втручанням у приватне життя, оскільки особа, яка публікує цю інформацію, розраховує на збереження цих даних і відсутність моніторингу свого профілю. Збір даних дозволяється лише в рамках положень законодавства та з метою боротьби зі злочинністю. Враховуючи вимоги європейського законодавства щодо захисту прав і свобод людини, необхідно також наголосити, що правоохоронні органи мають право збирати будь яку інформацію за умови, що законодавством країни передбачено зберігання загальнодоступної інформації, отриманої через правові засоби [4].

Попри велику користь OSINT у розслідуваннях, існує низка проблем, які обмежують його ефективність. Зокрема, це автентичність даних. Верифікація інформації є критично важливою, адже в інтернеті поширюється багато фейкових новин та маніпуляцій. Крім того, необхідно звернути увагу на юридичні аспекти, тому що у багатьох судових процесах докази, отримані через OSINT, можуть бути оскаржені через відсутність офіційного підтвердження. Етичні питання, пошук та використання персональних даних осіб можуть викликати заперечення щодо конфіденційності та прав людини. Технічні бар'єри, так як деякі відкриті дані можуть бути складними для обробки без спеціального програмного забезпечення [5].

Розвиток інформаційного суспільства перетворив дані з відкритих джерел на важливу складову процесу доказування у кримінальних провадженнях. Технології OSINT надають можливість отримувати достовірну інформацію з медіа, соціальних мереж,

державних реєстрів та інших ресурсів, що сприяє встановленню обставин злочину. Використання таких даних повинно відбуватись виключно в межах вимог КПК України, зокрема статей 84, 86, 87 і 99, які регулюють питання допустимості, належності та законності доказів. Натомість, основною проблемою залишається перевірка автентичності й правдивості отриманих даних, оскільки інтернет-простір насичений фейковими матеріалами та маніпуляціями. Крім того, слід дотримуватись етичних стандартів і не порушувати права особистості на приватність. Таким чином, OSINT є ефективним і перспективним інструментом у кримінальних провадженнях, але потребує чіткої правової регламентації та професійного підходу при зборі й використанні інформації.

Список використаних джерел:

1. Дуфенюк О. Використання відкритих джерел цифрової інформації під час розслідування злочинів. *Інформація та документ у сучасному науковому дискурсі: матеріали VII Всеукраїнської дистанційної науково-практичної конференції*. (Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.). Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2022. С. 36-41.

2. Лісніченко Д. В. Використання даних з медіа та відкритих джерел (osint) у процесі доказування у кримінальних провадженнях. *Право та державне управління*. № 1. 2025. С. 234-239.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Ліхтанська А. П., Михайлов В. О. Використання osint в кримінальному праві України. DICTUM FACTUM: Кримінальне право та процес. Кримінологія. Криміналістика. URL:<https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/319>

5. Погоріла С. І., Чича Р. П. Використання OSINT-технологій у розслідуванні воєнних злочинів: сучасний стан і перспективи. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 16 трав. 2025 р.). – Вінниця : ХНУВС, 2025. – С. 346-348
URL:<https://dSPACE.univd.edu.ua/entities/publication/1302e75a-3154-4145-9289-3b0c12041c6b>

Титаренко О.О.

доктор юридичних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії з питань підготовки персоналу та проблем правоохоронної діяльності НГУ Київський інститут Національної гвардії України
<https://orcid.org/0000-0002-3271-9402>

ЗНОВУ ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: *військова юстиція, органи правопорядку, реформа.*

В умовах триваючої війни в Україні особливої актуальності набуває питання формування системи військової юстиції, складовими якої мають стати військова поліція, спеціалізована військова прокуратура та військові суди. Як зазначив О. Бакумов Верховна Рада Україна готова до створення спеціальних військових органів. Первинною, базовою компонентною цієї системи повинна стати військова поліція [1].

Водночас реформа військової юстиції триває вже тривалий час, однак цілісної системи військової юстиції в Україні досі не сформовано. Останнім часом спостерігаються активні процеси щодо законотворчої роботи з даного питання. Так, у Верховні Раді України (далі – ВРУ) з 2014 по 2025 роки розглядалось (розглядається) 21 законопроект з питань створення та діяльності військової поліції, а також функціонування системи військової юстиції. За цей період: 1 – не прийнято, 1 – не включено до порядку

денного, 5 – відкликано, 2 – відхилені за висновком Комітету, 1 – знято з розгляду, 11 – перебувають на розгляді в комітетах ВРУ [2].

Одним із дискусійних питань, що потребують вирішення, є визначення моделі системи військової юстиції в Україні. Наприклад, у законопроекті від 13.09.2023 № 10042 зазначено (ст. 4) що систему державних органів, які входять до Військової юстиції України, становлять: військова поліція; військова контррозвідка та орган досудового розслідування державного органу спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України; військова прокуратура; військова адвокатура; військовий суд [3].

Дещо іншу, більш деталізовану, систему військової юстиції пропонує професор М. Хавронюк, яка інституційно має складатися з таких органів та осіб: спеціалізовані органи досудового розслідування та кримінального аналізу; спеціалізовані органи з виявлення, попередження та припинення адміністративних правопорушень військовослужбовців; спеціалізовані органи прокуратури; органи військової контррозвідки СБУ; адвокати, які здійснюють захист військових від кримінального обвинувачення; суди загальної юрисдикції, які розглядають справи про кримінальні та адміністративні правопорушення, вчинені військовослужбовцями; спеціалізовані органи виконання покарань та пробації; військовий омбудсмен [4; 5]. До речі, останній інститут з 01.01.2026 вже впроваджений в Україні [6].

Водночас в Україні відсутній окремий стратегічний документ державного рівня, який би визначав напрями та етапи реформування системи військової юстиції. Крім того, відповідні положення фактично не відображені й у чинних програмних документах державної політики. Це, своєю чергою, призводить до відсутності системності в роботі зацікавлених суб'єктів та фрагментарній роботі у даному напрямку. Так, наприклад, відсутні конкретні завдання або заходи з розглядуваного питання в таких державних документах як: 1) «Дорожня карта з питань верховенства права» (Розділ I Правосуддя, IV Юстиція Свобода та Безпека), схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”» від 14 травня 2025 р. № 475-р та Плані заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р [7; 8].

Зокрема, аналіз положень Плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р [8], показав, що в аспекті майбутньої побудови незалежної військової юстиції передбачається поступове реформування органів військового правопорядку але лише у післявоєнний період. Так, п. 1.1.2 Плану заходів передбачена підготовка у II кварталі 2025 року проекту концепції реформування органів військового правопорядку України у післявоєнний період. До реалізації даного проекту залучені: МОУ, Генеральний штаб Збройних Сил (за згодою), Офіс Генерального прокурора (за згодою), МВС, Національна поліція, Національна гвардія, Державне бюро розслідувань (за згодою), СБУ (за згодою), Військова служба правопорядку у Збройних Силах. Даний проект концепції реформування органів військового правопорядку України повинен бути поданий на розгляд Ради національної безпеки і оборони України. Водночас станом на травень 2026 року інформація щодо розроблення зазначеного документа на офіційних ресурсах Міністерства оборони України та РНБО України відсутня, що в подальшому не дає можливості більш детально з'ясувати зміст цієї реформи.

В подальшому для вирішення концептуального питання щодо наявної сформованої державної політики щодо формування військової юстиції в Україні можна запропонувати розробку Концепції реформування кримінальної юстиції та формування військової юстиції, яка буде затверджена Указом Президента України. Доречі, свого часу Указом

Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 вже була затверджена Концепція реформування кримінальної юстиції України, яка на жаль була реалізована лише частково [9]. Також в даному аспекті є обґрунтованою і позиція дослідницької служби ВРУ, яка викладена у парламентському дослідженні щодо впровадження військової юстиції в Україні (2025) [2, с. 32]. Так, нею пропонується розробити Концепцію формування військової юстиції, яку затвердити на рівні окремого Закону України «Про засади державної політики щодо функціонування системи військовою юстиції як складової забезпечення національної безпеки й оборони України в умовах правового режиму воєнного стану», що матиме статус фундаментального програмного документа публічної політики.

Крім цього, слід відмітити і наявність інших проблемних питань щодо яких тривають дискусії серед зацікавлених суб'єктів, та які потребують узгодження: 1) яку модель функціонування військової юстиції доцільно запровадити в Україні [2, с. 11] (цивільна, гібридна або військова); 2) коли проводити реформу з військовою юстицією – в воєнний чи післявоєнний період; 3) питання підпорядкованості військової поліції та її структури; 4) питання щодо суб'єкта досудового розслідування військових правопорушень – ДБР, Державне бюро військової юстиції чи Військова поліція з додатковими функціями (в т.ч. і здійснення ОРД); 5) перегляд повноважень СБУ у бік посилення контррозвідувальної функції та вилучення функції досудового розслідування; 6) військова адвокатура та спеціалізація адвокатів.

Отже, формування системи військової юстиції в Україні потребує комплексного нормативного та інституційного підходу. Відсутність цілісної державної політики у цій сфері зумовлює фрагментарність реформ та ускладнює створення ефективної системи військового правопорядку в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Олександр Бакумов: В Україні немає іншого шляху, як створення повноцінної системи військової юстиції (11.02.2025). URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258515.html (дата звернення: 01.05.2026).
2. Парламентське дослідження щодо впровадження військової юстиції в Україні / Дослідницька служба ВРУ. 2025. 50 с. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33934.pdf> (дата звернення: 01.05.2026).
3. Про організаційно-правові основи побудови та функціонування Військової юстиції України: законопроект від 13.09.2023 № 10042 (проект знято з розгляду). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/42777> (дата звернення: 10.05.2026).
4. Хавронюк М.І. Міркування щодо системи військової юстиції (15.09.2025). Центр політико-правових реформ. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/mirkuvannya-shhodo-systemy-vijskovoju-yustyciyi/> (дата звернення: 08.05.2026).
5. Військова юстиція в Україні. ЗЕЛЕНА КНИГА / Парламентський центр та Лабораторія законодавчих ініціатив. 2024. 76 с. https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/ali_greenpaper_militaryjustice.pdf (дата звернення: 01.05.2026).
6. Про Військового омбудсмена: Закон України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text> (дата звернення: 05.05.2026).
7. Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2026).
8. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р (в редакції від 15.09.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

9. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року N 311/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

Федорова Є.М.

*здобувач освіти 2 курсу, спеціальності
Правоохоронна діяльність юридичного
факультету Волинського національного
університету імені Лесі Українки
Науковий керівник:*

Старко О.Л.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального
правосуддя та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету імені
Лесі Українки*

ОСОБЛИВИЙ ПСИХОФІЗИЧНИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА ЯКА ПОМ'ЯКШУЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТ. 117 КК УКРАЇНИ

Ключові слова: умисне вбивство, матір, новонароджена дитина, особливий психофізичний стан, пом'якшення відповідальності, під час пологів, відразу після пологів.

Серед умисних вбивств чинне кримінальне законодавство виділяє, так звані привілейовані склади умисних вбивств. Зокрема, ст. 117 Кримінального кодексу (далі - КК) України передбачено відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Підставою пом'якшення відповідальності виступає перебування жінки-породіллі в особливому психофізичному стані, який має місце під час пологів та відразу після пологів. У диспозиції ст. 117 КК України немає вказівки на такий стан. Особливий психофізичний стан презюмується у кожному випадку вчинення цього злочину. Слід зазначити, Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини" від 1 квітня 1994 р. містила роз'яснення, що пом'якшуючою відповідальністю обставиною є саме особливий фізичний та психічний стан жінки під час пологів або відразу після них. Але у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. така вказівка відсутня. Зокрема, у п. 21 зазначено, що «умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини кваліфікується за ст. 117 КК України, якщо воно вчинене під час пологів або відразу після них» [1].

Проте, на сьогодні все ж таки дискутується доцільність віднесення цього виду вбивства до привілейованих. Деякі вчені вважають, що «кримінальна відповідальність за вбивство матерями своїх новонароджених дітей не відповідає сьогodнішньому суспільному розвитку, існування цього привілейованого складу не є соціально зумовленим у сучасному суспільстві, адже центр захисту в цьому випадку переміщується з постраждалої незахищеної дитини на винувату особу. Можливо, тому у ФРН у 1998 р. виключено норму про пом'якшення відповідальності матері за вбивство позашлюбної дитини в разі її вбивства під час пологів або відразу після них [2, с. 181].

У вітчизняній доктрині кримінального права немає заперечень щодо збереження у КК України привілейованого складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Проте, висловлюється думка про доцільність внесення змін до ст. 117 КК України, вказавши на підставу пом'якшення відповідальності, а саме перебування жінки-породіллі в обумовленому пологами стані.

Так, О.В. Шевченко зазначає, що «у тексті статті обов'язково повинна бути відображена така ознака, як перебування матері в особливому психофізіологічному стані під час вбивства», у «кожному випадку умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої

дитини необхідно проводити комплексну судову психолого-психіатричну експертизу для встановлення наявності або відсутності особливого психофізіологічного стану, тому що від цього залежить правильна оцінка дій особи» [3, с. 105]. Подібної думки О.С. Сотула, яка пише, що «відсутність такого стану повинна виключати кримінальну відповідальність за ст. 117 КК України» [4, с. 62].

Водночас, у кримінально-правовій доктрині висловлюються й певні сумніви щодо внесення змін до ст. 117 КК України. Так, О.Л. Старко зазначає, що «включення особливого психофізіологічного стану у конструкцію складу злочину спричинить труднощі під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь. Адже, будь-яких медико-психологічних критеріїв для встановлення та доведення наявності особливого психофізіологічного стану на сьогодні не існує. Т. М. Приходько з цього приводу слушно зауважила, що характеризувати та проаналізувати цей стан, розкрити його особливості, на жаль, неможливо, оскільки спеціальних досліджень у галузі медицини, психіатрії і, відповідно, літератури про них немає, а тому робити які небудь висновки відносно цього особливого стану важко» [5, с. 177].

Вивчення змісту 155 обвинувальних вироків, постановлених за ст. 117 КК України і розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень схиляє до думки, що мають місце випадки, де обставини справи свідчать про те, що жінка-дітовбивця не перебувала в обумовленому пологами стані, а отже немає підстави для пом'якшення відповідальності. Зокрема, дослідження показало, що:

- чимало було таких випадків, коли жінки планували задовго до пологів вбивство немовляти, що може свідчити про відсутність особливого психофізіологічного стану жінки-породіллі;

- траплялись випадки дітовбивства жінками, які народжують вп'яте і перебувають у шлюбі з батьком дитини, а також застосування жорстоких способів вбивства (це удари ножицями, лопатою);

- траплялись випадки, коли чоловік жінки знав про вагітність та був присутній під час домашніх пологів.

Таким чином, на нашу думку, висловлена у науці кримінального права думка про необхідність внесення змін до ст. 117 КК України, із вказівкою на перебування жінки-породіллі в обумовленому пологами стані, є доцільною.

Список використаних джерел:

1. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>

2. Мусиченко О.М. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: порівняльно-правовий аспект. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 30 (69) № 4 2019. С. 181-189.

3. Шевченко О.В. Особливий психофізіологічний стан жінки як обов'язкова ознака субєкта злочину, передбаченого ст. 117 КК України. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 98-107.

4. Сотула О.С. Критичний аналіз норми про умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2018. Випуск 2. Том 2. С. 60-62.

5. Старко О.Л. Час як обов'язкова ознака складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. *Історико-правовий часопис*. 2016. № 1(7). С. 173-177.

Фурманчук Ю.В.

*здобувачка вищої освіти 3 курсу, спеціальності
«Право» Волинський національний університет
імені Лесі Українки м. Луцьк, Україна
Науковий керівник:*

Зарадюк З.В.

*доцент кафедри кримінального правосуддя та
правоохоронної діяльності*

<https://orcid.org/0000-0002-3364-9565>

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ключові слова: воєнний стан, корупція, корупційна злочинність, національна безпека, державне управління.

Збройна агресія проти України створила безпрецедентні виклики для всіх сфер життєдіяльності держави. В умовах воєнного стану, який відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» тлумачиться як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень, особливою гостротою набуває проблема корупційної злочинності. [1] Корупція, яка в мирний час є серйозною соціально-економічною проблемою, в умовах війни трансформується в пряму загрозу національній безпеці та обороноздатності. Злочинні прояви у сфері публічних закупівель, розподілу гуманітарної допомоги, ухилення від мобілізації та митного контролю безпосередньо впливають на стійкість держави, підривають довіру міжнародних партнерів та знижують рівень суспільної згуртованості.

Корупція є соціальним явищем, яке за своєю суттю має асоціальний, аморальний і протиправний характер. Її вплив охоплює більшість населення майже в усіх країнах світу, призводячи до знецінення системи суспільних цінностей, пріоритетів, потреб та інтересів, а також вражаючи практично всі сфери суспільного життя і форми суспільної свідомості. Це явище офіційно визнано однією з ключових загроз національній безпеці України. [2, с. 73]

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» корупція - використання корупційним суб'єктом, наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди суб'єкту корупції, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. [3]

В умовах трансформаційних процесів та воєнних викликів корупція набуває особливо небезпечного характеру, оскільки послаблює здатність держави протидіяти загрозам та забезпечувати належний рівень безпеки. Національна безпека держави залежить не лише від зовнішніх факторів, але й від внутрішньої стабільності суспільства та ефективності функціонування державних інституцій.

Згідно статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» національна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. [4]

Корупційна злочинність як історично - мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, системно-структурне, соціально негативне явище найбільш очевидно проявляється у корупційних кримінальних правопорушеннях. Проте, корупційна злочинність не ототожнюється з арифметичною сумою корупційних злочинів, оскільки додатково володіє ознаками, що надають їй особливих властивостей негативного соціального явища. Для з'ясування специфіки корупційної злочинності необхідно уточнити сутнісний зміст її ознак у сучасних умовах. В умовах воєнного стану корупційна злочинність набула нових, більш організованих та законспірованих форм. Аналіз тенденцій свідчить про те, що злочинні угруповання застосовують елементи конспірації для уникнення викриття. Спостерігається переорієнтація зловмисників на військову та гуманітарну сфери, а також на будівельний сектор, пов'язаний із відновленням інфраструктури, зруйнованої внаслідок бойових дій. [5, с. 357]

Державне управління у сфері протидії корупційній злочинності є цілеспрямованою діяльністю органів державної влади, спрямована на формування та реалізацію антикорупційної політики, забезпечення законності, прозорості та підзвітності публічної влади. Воно охоплює розроблення нормативно-правових актів, організацію системи запобігання корупції, контроль за дотриманням законодавства та координацію діяльності уповноважених органів. Водночас державне управління у цій сфері передбачає впровадження сучасних механізмів контролю, зокрема цифрових інструментів, підвищення ефективності інституцій та зміцнення довіри громадян до влади. Його важливою складовою є формування антикорупційної культури та забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні правопорушення.

Україна здійснює системну політику щодо запобігання та протидії корупції, що реалізується через комплекс взаємопов'язаних правових, організаційних та інституційних заходів. Важливим інструментом є державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, яка передбачає понад тисячу заходів, спрямованих на мінімізацію корупційних ризиків у ключових сферах державного управління.

Основу інституційного механізму становлять спеціалізовані органи, зокрема: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ); Спеціалізована антикорупційна прокуратура; Вищий антикорупційний суд. Їх діяльність забезпечує виявлення, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до корупційних правопорушень. Важливо, що навіть в умовах воєнного стану антикорупційні розслідування тривають, що свідчить про функціонування державних механізмів контролю та нагляду. [6, с. 659]

Отже, корупційна злочинність є однією з ключових загроз національній безпеці України в умовах війни. Вона підриває обороноздатність, економіку та довіру до держави. Під час війни рівень корупції збільшується через нестабільність та національні пріоритети, пов'язані із захистом суверенітету та територіальної цілісності. Шкода, заподіяна війною, є додатковим фактором, що посилює розповсюдження корупції. Для зниження загального рівня корупції в Україні необхідно сприяти моральному вихованню громадян, підштовхуючи їх вважати корупційні дії суспільно шкідливими актами безпідставності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. М. Нинюк, І. Нинюк. Корупція як фактор загрози національній безпеці та суспільному ладу України. <https://evnuir.vnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/95d780eb-959b-4035-836a-7d1ea9a4e9ea/content>
3. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

5. Маслій І.В. Корупційна злочинність та її кримінологічна характеристика. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / Одес. нац. юрид. акад. Одеса, 2013. Вип. 70. С. 356–364

6. Оксак А. А. Корупційна злочинність як загроза національній безпеці України під час війни / А. А. Оксак // *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 21 черв. 2024 р.). – Харків : ХНУВС, 2024. – С. 660-663

Хлистун В.В.

викладач кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-2002-8480>

ПРОВОКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: провокація, кримінальна відповідальність, Європейський суд з прав людини, провокація підкупу, кваліфікація, підбурювання.

Відзначимо, що повномасштабна збройна агресія проти України та запровадження воєнного стану суттєво вплинули на функціонування системи кримінальної юстиції. Посилення кримінально-правової охорони національної безпеки, активізація боротьби з військовими, корупційними, колабораційними кримінальними правопорушеннями, незаконним обігом зброї, розголошенням відомостей про переміщення Збройних Сил України об'єктивно зумовили ширше застосування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема провокації кримінального правопорушення – явища, що знаходиться на межі допустимого документування злочинної діяльності та кримінально караних підбурювання або провокації підкупу. Окрім того, підвищений рівень дискреції правоохоронних органів потребує більш жорсткого дотримання принципів законності.

В українському законі про кримінальну відповідальність такої загальної категорії, як «провокація злочину», не передбачено. Водночас кримінально караним діянням є саме провокація підкупу, відповідальність за яку передбачена статтею 370 Кримінального кодексу України [1].

Крім того, заборона провокації особи на вчинення злочину міститься також у частині третій ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України, в якій зазначено, що під час підготовки та проведення заходів із контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона б не вчинила, якби слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні [2].

У науковій літературі існують різні дефініції провокації злочину. О. Ф. Бантишев, наполягає, що провокація є окремим випадком підбурювання та вимагає притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка її вчинила, за правилами кваліфікації дій підбурювача [3, с. 105-112]. С. О. Шультгін провокацію кримінального правопорушення визначає як «активні дії службової особи правоохоронного органу або іншої особи, яка була залучена до проведення оперативно-розшукового заходу або негласної слідчої (розшукової) дії, яка, не обмежуючись своїми правомірними діями під час досудового розслідування кримінального провадження, користуючись тим, що особа, яку провокують (підбурюють) на вчинення цього злочину, не знає про проведення щодо неї відповідних

передбачених законом заходів, впливає на неї таким чином, щоб спонукати таку особу вчинити кримінальне правопорушення, яке в іншому випадку не було би вчинене, не маючи іншої мети, окрім як подальше викриття особи, створення доказів її винуватості та притягнення до кримінальної відповідальності» [4, с. 100]. На думку О. Альошиної, під провокацією злочину розуміється створення особою обстановки, що зумовлює вчинення іншою особою злочину, або співучасть у такому злочині з метою її викриття, шантажу або заподіяння іншої матеріальної чи нематеріальної шкоди такій особі [5, с. 4].

Разом з цим, підходи вчених щодо криміналізації провокації злочину, зокрема підкупу, різняться. На користь декриміналізації провокації підкупу В.О. Навроцький зазначив, що дії провокатора не посягають на жодний правоохоронюваний об'єкт – вони порушують не законні права особи, суспільства, держави, а лише інтереси корупціонера щодо ухилення від кримінальної відповідальності. Пропозиція «хабара» з метою викриття хабарника не є схиланням до злочину, оскільки хабарник насправді злочину вчинити не зможе, бо його дії є контрольованими. Поведінка і того, хто пропонує "хабар", і того, хто схильний його прийняти, аж ніяк не порушує нормальної діяльності органів держави чи апарату підприємств, установ, організацій. Відсутня і сумісність посягання. Адже, принаймі одна особа вчиняє не злочин, а суспільно корисну дію. Не можна говорити і про наявність суб'єктивних ознак співучасті. Немає психічного зв'язку між тим, хто пропонує «хабар», і тим, хто схильний його прийняти. Адже вчиняючи подібні дії, ці особи переслідують різні цілі - викрити винного і протиправно збагатитися [6, с. 4].

Позиції інших вчених щодо криміналізації провокації підкупу представлені такими наративами: Боротися зі злочинністю злочинними методами не личить демократичній правовій державі [7, с. 4]. Вістря боротьби з корупцією повинне спрямовуватись на запобігання, виявлення вчинюваних і вчинених злочинів, а не на створення (породження) нових, на підштовхування морально не стійких суб'єктів до порушень Кримінального кодексу України. Провокація підкупу може завдати серйозної шкоди конституційним правам і свободам людини та громадянина, використовуватись як потужний засіб неправомірного впливу на інших осіб [8, с.77].

У кримінально-правовій доктрині зустрічаються підходи згідно з якими провокацію не слід (або не завжди слід) ототожнювати з підбурюванням до вчинення злочину. Йдеться про те, що: 1) провокація злочину - це відмінна від підбурювання одностороння діяльність винного, спрямована на моделювання такої поведінки іншої особи, яка мала б усі зовнішні ознаки злочину з певною метою. Дії провокатора і спровокованого спрямовані на досягнення не єдиного, а зовсім різних (діаметрально протилежних) результатів, вони не можуть вважатись узгодженими, спільними. 2) правова природа підбурювання до злочину і провокації злочину не є тотожною, а провокація злочину є більш широким поняттям, ніж підбурювання до вчинення конкретного злочину [8, с.77].

Згідно зі статтею 27 Кримінального кодексу України підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

Схилання до вчинення злочину передбачає збудження бажання (переконання у бажаності, вигідності, потребі) чи викликання рішучості в іншого співучасника вчинити злочин. [9, с. 184].

Провокація за своєю формою часто відповідає ознакам підбурювання, однак має істотну відмінність: підбурювач зазвичай зацікавлений у фактичному вчиненні злочину як співучасник, тоді як провокатор прагне викриття особи.

Окрім того, важливе значення для розуміння меж допустимого втручання держави має практика Європейського суду з прав людини. У рішеннях у справах *Teixeira de Castro v. Portugal* (1998) [10] та *Ramanauskas v. Lithuania* (2008) [11] суд сформулював ключовий критерій: правоохоронні органи повинні діяти «переважно пасивно», документуючи вже існуючу злочинну діяльність, а не створюючи її. ЄСПЛ виходить з того, що провокація порушує право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції), якщо ініціатива вчинення злочину

виходила від представника держави та не існувало об'єктивних даних про попередню злочинну діяльність особи [12].

Верховний Суд у своїй практиці застосовує критерії ЄСПЛ при оцінці допустимості доказів, здобутих у результаті оперативних заходів [13]. Суд наголошує, що ключовим є встановлення наявності самостійно сформованого злочинного наміру до контакту з агентом.

Відзначимо, воєнний стан є особливим правовим режимом, який передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод. Водночас він не скасовує принципу законності (ст. 8 Конституції України) та не змінює загальних засад кримінальної відповідальності.

В умовах підвищеної небезпеки для держави зростає ризик розширювального тлумачення повноважень правоохоронних органів. Однак навіть за таких умов держава в особі правоохоронця не вправі створювати злочин замість його викриття.

Таким чином, провокація кримінального правопорушення є складним міжгалузевим явищем, що має кримінально-правове значення. Воєнний стан не змінює сутності кримінальної відповідальності та не легітимізує провокацію. Межа між допустимим контролем та провокацією визначається характером ініціативи та наявністю попереднього злочинного наміру. Провокація може кваліфікуватися як підбурювання або спеціальний склад кримінального правопорушення, передбаченого статтею 370 Кримінального кодексу України.

Разом з цим, у провокатора відмінні мета і об'єкт посягання від того на який посягає спровокована особа. Відтак кваліфікація дій провокатора, як підбурювача, підміняє зміст іншого суспільно небезпечного діяння, яке потребує свого окремого визначення та нормативного закріплення у законі про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.02.2026).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.02.2026)
3. Бантишев О. Ф., Кузьмін С. А. Провокація хабара як спеціальний вид співучасті у злочині. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2008. Вип. 19. С. 105-112.
4. Шульгін С. О. Провокація (підбурювання) особи на вчинення злочину працівниками правоохоронного органу як підстава для закриття кримінального провадження або постановлення виправдувального вироку. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 96–102.
5. Альошина О. І. Провокація злочину (кримінально-правове дослідження) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. І. Альошина ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро, 2007. 18 с.
6. Навроцький В. О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4. С. 157–162. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/article/provokatsiya-habara-yak-mozhlyvyj-sposib-borotby-z-koruptsiyeyu-i30>.
7. Фріс П. Л. Вибрані праці. Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. 652 с.
8. Дудоров О. О. Кримінально-правові аспекти провокації підкупу // *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 1. С. 76–82. URL: <http://dudorov.com.ua/images/download/statty-kriminalno-pravovi-spekti-provokatsiji-pidkupu.pdf>.
9. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.]; за заг. ред. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020. 428 с. ISBN 978-966-610-097-2.

10. Teixeira de Castro v. Portugal, no. 25829/94, judgment of 9 June 1998. *European Court of Human Rights*. HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 22.02.2026).
11. Ramanauskas v. Lithuania [GC], no. 74420/01, judgment of 5 February 2008. *European Court of Human Rights*. HUDOC database. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 22.02.2026).
12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.
13. Практика Верховного Суду щодо застосування стандартів ЄСПЛ у справах про провокацію злочину : узагальнення судової практики. *Верховний Суд України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua>

Шехтер С.С.

*ад'юнкт кафедри кримінального права,
Національна академія внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0003-1266-7232>*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ (ЧЛЕНІВ ВЛК ТА МСЕК) ЯК СПІВУЧАСНИКІВ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Ключові слова: державний кордон, медичні працівники, незаконне переміщення, кримінальна відповідальність, законодавчі ініціативи, судова практика.

В умовах правового режиму воєнного стану особливої гостроти набуває питання забезпечення недоторканності державного кордону України та дотримання мобілізаційної дисципліни. Трансформація схем незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) зумовлює залучення до кримінально-протиправної діяльності суб'єктів, наділених спеціальними повноваженнями у сфері охорони здоров'я та проведення медико-соціальної експертизи. Зокрема, системні зловживання з боку членів військово-лікарських комісій (ВЛК) та медико-соціальних експертних комісій (МСЕК) створюють стійкі корупційні ризики, що детермінують функціонування каналів незаконної міграції.

Яскравим свідченням актуальності досліджуваної проблематики у правовому полі є законопроект №12442 про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій [1]. Він передбачає встановлення кримінальної відповідальності за: 1) порушення порядку проведення медичного огляду (військово-лікарської експертизи) для визначення придатності за станом здоров'я до військової служби (нова ст. 337-1 КК України); 2) порушення військово-службовою особою порядку призову (прийняття) громадян на військову службу (нова ст. 426-2 КК України). Також проєкт цього закону пропонує розширити коло суб'єктів корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-5 ("Незаконне збагачення") КК України, шляхом вказівки у п. 1 примітки до вказаної норми на голів, їх заступників, членів та секретарів позаштатних постійно діючих військово-лікарських комісій або лікарсько-льотних комісій.

Згідно відомостей картки Законопроекту №12442, 27.01.2025 його було передано на розгляд Верховної Ради України, що свідчить про перебування відповідних законодавчих ініціатив на стадії парламентського опрацювання та зумовлює необхідність їх наукового осмислення в контексті кримінально-правового регулювання.

Сучасна судова практика свідчить про системний характер залучення медичного персоналу до схем незаконного переправлення осіб через державний кордон України.

Зокрема, показовими є матеріали резонансної справи, яка розглядалася Київським районним судом м. Харкова (ухвала від 10.01.2025 року у провадженні № 42024052110000029) [2]. Обставини вказаного кримінального провадження за ознаками ч. 3 ст. 332, ч. 1 ст. 366 та ч. 2 ст. 364 КК України розкривають механізм «документальної легітимізації» незаконного перетину кордону, де члени ВЛК та МСЕК виступали інтелектуальним ядром групи.

Слідством встановлено, що службові особи ТЦК та СП за попередньою змовою з головами МСЕК та лікарями-експертами забезпечували внесення недостовірних відомостей до офіційної документації (карт стаціонарних хворих, протоколів оглядів) без реального обстеження осіб. Особливу небезпеку становлять виявлені факти виготовлення фіктивних висновків ВЛК та довідок МСЕК для безпідставного виключення осіб з військового обліку, що усувало правові перешкоди для їх безперешкодного виїзду за межі України.

Крім того, специфічною ознакою пособництва медичних працівників у даному кейсі стало незаконне розповсюдження незаповнених бланків повісток із проставленими відтисками гербових печаток, що використовувалося клієнтами для імітації законного перебування в тилу та ухилення від мобілізації. Таким чином, дії суб'єктів медичної експертизи перетворюють незаконне переправлення осіб через державний кордон України на зовні легітимний процес, що потребує чіткої диференціації їхньої відповідальності як спеціальних суб'єктів у складі організованих злочинних груп.

Про масштаби корупційної складової та варіативність злочинних схем свідчить і вирок Вознесенівського районного суду міста Запоріжжя від 07 квітня 2026 року (справа № 335/9216/25) [3], який демонструє механізм залучення цивільних осіб як посередників у корупційних схемах за участю посадовців ТЦК та ВЛК.

Згідно з обставинами справи, обвинувачений, діючи з корисливих мотивів, вступив у злочинну змову з невстановленими працівниками ТЦК та членами ВЛК для організації каналу незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ч. 3 ст. 332 КК України). Роль посередника полягала у підшукуванні «клієнтів», отриманні від них копій особистих документів та грошових коштів (у розмірі від 8 000 до 21 000 доларів США), а також координації процесу отримання фіктивних висновків ВЛК про непридатність до служби.

Особливістю даної справи є кваліфікація дій не лише за ч. 3 ст. 332 КК України, а й за ч. 2 ст. 369-2 КК України (зловживання впливом), оскільки посередник запевняв осіб у наявності реальних зв'язків для здійснення впливу на посадовців, уповноважених на виключення з військового обліку. Вирок підкреслює латентність таких схем: хоча безпосередні виконавці з числа медичних працівників ВЛК часто залишаються невстановленими, посередники забезпечують «документальну легітимізацію» шляхом внесення завідомо неправдивих відомостей про діагнози та проходження військово-лікарської експертизи.

За результатами розгляду угоди про визнання винуватості, суд визнав особу винною та призначив покарання у виді 5 років позбавлення волі із застосуванням іспитового строку на 1 рік, водночас зобов'язавши засудженого здійснити значний грошовий внесок на потреби Сил оборони України та викрити інших учасників корупційної схеми. Даний прецедент свідчить про складну структуру взаємодії цивільних осіб та суб'єктів військово-медичної експертизи, що потребує подальшої диференціації відповідальності медичних працівників як спеціальних суб'єктів.

Проявом розгалуженості таких схем є і залучення до них осіб, які професійно забезпечують «процесуальне» прикриття ухилення від мобілізації. Зокрема, Офіс Генерального прокурора висвітлив випадки, де суб'єктами кримінальних правопорушень виступають ексголови міжрайонних МСЕК та представники адвокатури, що свідчить про глибоку інтеграцію фахівців зі спеціальним статусом у механізми ухилення від мобілізації [4].

Найбільш резонансним став досвід протидії організованим групам на Полтавщині, де голова міжрайонної МСЕК очолила схему з підроблення медичної документації та видачі фіктивних направлень на експертизу. У цьому контексті кваліфікація дій за ч. 3 ст. 28 та ч. 3 ст. 368 КК України відображає трансформацію медичної установи на інструмент зловживання владними повноваженнями. Роль пособників та учасників такої групи зазвичай полягає у забезпеченні «документального супроводу» - від фальсифікації аналізів до видачі довідок про інвалідність, що стають підставою для незаконного перетину кордону або звільнення від призову.

Аналогічні тенденції спостерігаються і в діяльності представників адвокатури, де зловживання впливом (ч. 3 ст. 369-2 КК України) поєднується з організацією проходження ВЛК без фактичної присутності особи. Це ще раз доводить, що сучасні схеми за ст. 332 КК України базуються не на фізичному приховуванні осіб, а на використанні фіктивних юридичних підстав, створених за участі посадовців органів охорони здоров'я.

Важливо зауважити, що наслідком такої кримінально-протиправної діяльності є не лише кримінальне переслідування винних, а й масовий перегляд та скасування рішень МСЕК, що підкреслює наявність прямої шкоди державним інтересам. Ефективність протидії цим явищам, як-от припинення діяльності груп у Чернівецькій області, що використовували систему міжнародних перевезень для переправлення 96 чоловіків, залежить від комплексного підходу: поєднання кваліфікації за статтями про незаконне переправлення (ст. 332 КК), ухилення від призову (ст. 336 КК) та службових корупційних злочинів.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що в сучасних реаліях роль членів ВЛК та МСЕК у механізмі незаконного переправлення осіб через кордон України трансформувалася у висококваліфіковане інтелектуальне пособництво. Професійний статус медика є фундаментом злочинної схеми: саме його експертне рішення забезпечує «документальну легітимізацію» злочину, створюючи правову видимість законності та підриваючи мобілізаційний потенціал держави. Аналіз практики 2025–2026 років доводить, що чинна редакція ст. 332 КК України не повною мірою враховує специфіку спеціального суб'єкта. У цьому контексті Законопроект №12442 постає як необхідна відповідь на системні виклики національній безпеці. Його важливість полягає у переході до моделі автономної відповідальності за порушення самого порядку експертизи (ст. 337-1 КК), що дозволяє карати за професійне зловживання незалежно від факту перетину особою кордону. Подальший розвиток законодавства у напрямку посилення відповідальності голів ВЛК та ТЦК, у поєднанні з жорстким антикорупційним моніторингом їхнього майнового стану, є критично важливим для забезпечення обороноздатності країни.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, вчинені керівниками територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, головами та членами військово-лікарських комісій : Проект Закону України № 12442 : станом на 27 січ. 2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55697>.
2. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 10.01.2025 у справі № 953/10496/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124474598>.
3. Вирок Вознесенівського районного суду м. Запоріжжя від 07.04.2026 у справі № 335/9216/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/135616376>.
4. Ухилення від мобілізації та незаконне переправлення осіб через держкордон: серед 34 підозрюваних адвокатка і ексголова міжрайонної МСЕК. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/uxilennya-vid-mobilizaciyi-ta-nezakonneperepravlennya-osib-cerez-derzkordon-sered-34-pidozryuvanix-advokatka-i-eksgolova-mizraionnoyi-msek>.

СЕКЦІЯ 4: КЛІМАТИЧНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРАВО, ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА

Басараб О.А.

*здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

КЛІМАТИЧНІ СУДОВІ СПОРИ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ КЛІМАТИЧНИХ ПРАВ

Ключові слова: *кліматичні судові спори; кліматичне правосуддя; кліматичні права; права людини; кліматична відповідальність; міжнародне екологічне право; сталий розвиток.*

Глобальна зміна клімату є однією з найбільш серйозних загроз сучасності, що безпосередньо впливає на реалізацію основоположних прав людини, зокрема права на життя та безпечне для здоров'я довкілля. У зв'язку з недостатньою ефективністю міжнародних політичних механізмів боротьби зі зміною клімату дедалі більшого значення набувають кліматичні судові спори як інструмент забезпечення кліматичної справедливості та захисту кліматичних прав. Активізація судової практики у цій сфері свідчить про трансформацію кліматичних зобов'язань держав і корпорацій із політичних декларацій у юридично обов'язкові стандарти. Для України дослідження кліматичних спорів є особливо актуальним у контексті євроінтеграційних процесів, імплементації міжнародних екологічних стандартів та формування ефективного механізму захисту екологічних прав людини.

Метою дослідження є аналіз кліматичних судових спорів як механізму захисту кліматичних прав, визначення їх значення у забезпеченні прав людини та характеристика основних тенденцій розвитку міжнародної і національної судової практики у сфері кліматичного правосуддя.

Кліматичні судові спори є важливим механізмом захисту кліматичних прав та забезпечення екологічної справедливості. Їх розвиток охоплює декілька ключових аспектів: посилення відповідальності держав за виконання кліматичних зобов'язань; формування судової практики щодо захисту прав людини у контексті зміни клімату; підвищення корпоративної відповідальності за викиди парникових газів; розширення доступу громадськості до екологічного правосуддя; імплементацію міжнародних кліматичних стандартів у національні правові системи. Судова практика у сфері кліматичних спорів демонструє поступове визнання кліматичних прав як складової системи фундаментальних прав людини.

Показовим прикладом розвитку міжнародного кліматичного правосуддя став Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН у справі *Obligations of States in respect of Climate Change* від 23 липня 2025 року [1]. Відповідно до висновку Суду зміна клімату становить серйозну загрозу для людства та потребує належного виконання державами міжнародних кліматичних зобов'язань. Крім того у висновку підтверджено обов'язок держав щодо скорочення викидів парникових газів, захисту кліматичної системи та запобігання екологічній шкоді, а також наголошено на спричиненні міжнародно-правової відповідальності за невиконання таких зобов'язань. Окрім цього додаткові імплікації для України впливають із зазначеного Консультативного висновку,

який підтвердив взаємозв'язок між захистом довкілля та правами людини, а також можливість міжнародно-правової відповідальності держав за кліматичну шкоду. Це створює передумови для посилення участі України у міжнародних кліматичних механізмах і розвитку національної системи кліматичного правосуддя. Так, даний висновок став важливим етапом розвитку міжнародної практики кліматичних судових спорів та посилив роль судових механізмів у сфері захисту кліматичних прав.

На сучасному етапі судові органи відіграють дедалі важливішу роль у формуванні міжнародних кліматичних стандартів та забезпеченні захисту кліматичних прав. Основними тенденціями розвитку кліматичних судових спорів є: посилення ролі судів у формуванні та конкретизації кліматичних зобов'язань держав; розширення змісту кліматичних прав як складової системи прав людини; притягнення до відповідальності не лише держав, а й приватних корпорацій; розширення доступу громадськості до кліматичного правосуддя; поступова інтеграція міжнародних кліматичних стандартів у національні правові системи.

Важливе значення для розвитку міжнародного кліматичного правосуддя мають прецедентні судові справи, у яких було сформовано нові підходи до захисту кліматичних прав та визначення відповідальності держав і корпорацій за наслідки зміни клімату. Зокрема, у справі *Urgenda Foundation v. State of the Netherlands* суд зобов'язав державу посилити заходи щодо скорочення викидів парникових газів, визнавши недостатність кліматичної політики порушенням обов'язку держави щодо захисту прав людини [2]. У справі *Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell* було підтверджено можливість покладення кліматичної відповідальності не лише на держави, а й на приватні корпорації, діяльність яких спричиняє значні обсяги викидів CO₂ [3]. Водночас рішення Європейського суду з прав людини у справі *KlimaSeniorinnen v. Switzerland* засвідчило, що неефективна кліматична політика держави може розглядатися як порушення прав людини [4]. Зазначені справи демонструють поступове формування міжнародної практики, у межах якої кліматичні права визнаються невід'ємною складовою системи фундаментальних прав людини.

Попри позитивний розвиток кліматичного судочинства, його ефективність залишається обмеженою низкою проблем. Насамперед складним є доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями держав або приватних суб'єктів і глобальними кліматичними наслідками, що мають кумулятивний і багатофакторний характер. Другою проблемою є недостатність правового регулювання, яка зумовлює різні підходи судів до однакових правових питань і ускладнює формування єдиних стандартів кліматичної відповідальності. Третьою проблемою залишається реалізація судових рішень, оскільки їх виконання часто залежить від політичної волі та інституційної спроможності держав.

У контексті розвитку кліматичного правосуддя важливого значення набуває позиція України як держави, яка перебуває у процесі імплементації міжнародних екологічних стандартів та поступового формування національних підходів до захисту кліматичних прав. Сучасні тенденції міжнародного права свідчать про посилення ролі судових механізмів у сфері клімату, що також створює нові виклики та можливості для України.

У практиці ЄСПЛ поступово формується підхід до розгляду кліматичних позовів як таких, що можуть стосуватися порушення права на життя та права на повагу до приватного і сімейного життя. Показовими є кліматичні позови, подані проти низки європейських держав, включно з Україною, у яких заявники стверджують, що недостатня кліматична політика порушує положення Конвенції про захист прав людини. Це свідчить про розширення доступу до правосуддя у сфері кліматичних прав та визнання їх міжпоколінного виміру.

Кліматичні судові спори поступово перетворюються з допоміжного інструменту захисту екологічних прав на самостійний елемент глобальної системи кліматичної відповідальності. Саме суди в умовах недостатньої ефективності політичних домовленостей стають ключовим гарантом реального виконання кліматичних зобов'язань

держав і приватних суб'єктів. При цьому розвиток кліматичного правосуддя свідчить про формування нової правової реальності, у якій захист клімату розглядається не як політична опція, а як юридичний обов'язок, безпосередньо пов'язаний із гарантіями основоположних прав людини.

Отже, кліматичні судові спори є динамічним механізмом захисту кліматичних прав, який поступово трансформує міжнародні кліматичні зобов'язання у юридично обов'язкові стандарти. Вони сприяють визнанню кліматичних прав як складової системи прав людини, однак їх ефективність обмежується складністю доведення кліматичної шкоди, недостатністю правового регулювання та проблемами виконання судових рішень. Для України цей напрям має стратегічне значення у контексті євроінтеграції та імплементації міжнародних стандартів, оскільки розвиток кліматичного правосуддя є необхідною умовою посилення захисту екологічних прав і забезпечення сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. International Court of Justice. Obligations of States in respect of Climate Change: Advisory Opinion (23 July 2025). The Hague: ICJ, 2025. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-pre-01-00-en.pdf>.
2. Urgenda Foundation v. State of the Netherlands: Judgment. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/documents/urgenda-foundation-v-state-of-the-netherlands-judgment_4966.
3. Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc: Judgment. Climate Case Chart. URL: https://www.climatecasechart.com/documents/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc-judgment_4645.
4. European Court of Human Rights. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland: Press Release. Strasbourg: ECHR, 2024. URL: https://www.climatecasechart.com/documents/klimaseniorinnen-v-switzerland-ecthr-press-release_5c7a.

Волинська О.М.

*здобувачка I курсу, другого (магістерського) рівня вищої освіти, ОП «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

МІСЦЕ КЛІМАТИЧНИХ ПРАВ У СИСТЕМІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Ключові слова: кліматичні права, права людини, екологічні права, кліматична справедливість, право на безпечне довкілля, кліматична політика, доступ до правосуддя.

Актуальність теми зумовлена тим, що зміна клімату перестала бути лише екологічною чи природничо-науковою проблемою. Її наслідки безпосередньо впливають на реалізацію права на життя, здоров'я, житло, воду, харчування, приватне і сімейне життя, безпечне довкілля, а також на інтереси майбутніх поколінь. У науковій літературі кліматична криза розглядається як чинник розширення сучасного каталогу прав людини, оскільки вона створює нові ризики для гідного існування людини і вимагає спеціальних правових засобів реагування [1, с. 299-301; 3, с. 194-196].

Метою дослідження є визначення місця кліматичних прав у системі прав людини та обґрунтування їх як комплексного правового феномену.

У правовій доктрині кліматичні права пропонуються розуміти як різновид системи екологічних прав людини, виокремлений унаслідок перетворення зміни клімату на

самостійний чинник суспільного розвитку та глобальну загрозу для людства [1, с. 301]. Такий підхід є логічним, адже кліматичні права пов'язані з екологічними правами та правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріпленим у ст. 50 Конституції України [4]. Водночас їх не можна повністю ототожнювати з класичним екологічним правом: кліматичні права охоплюють довгострокову стабільність кліматичної системи, справедливий розподіл кліматичних ризиків, обов'язки держав щодо скорочення викидів парникових газів, адаптації до зміни клімату та захисту осіб у вразливому становищі.

Кліматичні права займають особливе місце в системі прав людини, тому що вони поєднують різні групи прав. З одного боку, їх можна віднести до екологічних прав, які пов'язані з правами третього покоління, тобто правами, що стосуються інтересів усього суспільства. З іншого боку, зміна клімату безпосередньо впливає на основні особисті права людини, зокрема на право на життя, приватне і сімейне життя. Також кліматичні права пов'язані із соціальними та економічними правами, наприклад, правом на здоров'я, житло, достатній рівень життя, доступ до води та їжі. Тому кліматичні права можна розуміти як комплекс прав, який об'єднує різні покоління прав людини.

Міжнародно-правова основа цього комплексу формується поступово. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року закріпила обов'язок держав захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь, хоча прямо не сформулювала кліматичні права людини [6]. Паризька угода 2015 року зробила важливий крок уперед, оскільки в її преамбулі зазначено, що держави, реагуючи на зміну клімату, повинні поважати, заохочувати і враховувати свої зобов'язання у сфері прав людини, зокрема права на здоров'я, прав дітей, осіб з інвалідністю, мігрантів, місцевих громад, права на розвиток, гендерної рівності та справедливості між поколіннями [7].

Визнання Генеральною Асамблеєю ООН права на чисте, здорове і стале довкілля як права людини, посилило аргументацію на користь автономізації кліматичних прав [8]. Ще вагомішим для правової доктрини є консультативний висновок Міжнародного суду ООН від 23 липня 2025 року, у якому Суд пов'язав право на чисте, здорове і стале довкілля з ефективним користуванням іншими правами людини, зокрема правом на життя, здоров'я, достатній життєвий рівень, доступ до води, їжі та житла [9, п. 392–393]. У цьому ж висновку Суд наголосив, що проблема зміни клімату має не лише юридичний, а й екзистенційний характер, оскільки стосується майбутнього людства і здоров'я планети [9, п. 456]. Це свідчить, що кліматичні права дедалі більше переходять із площини політичних декларацій у площину юридичних обов'язків держав.

Зміст кліматичних прав охоплює як матеріальні, так і процедурні складові. До матеріального виміру можна віднести право на стабільний клімат, належні кліматичні умови життя, кліматично нейтральне суспільство, поступове зменшення викидів парникових газів, адаптацію до зміни клімату, посилення стійкості до її наслідків і зменшення вразливості людини перед кліматичними ризиками. Водночас особливе значення мають процедурні кліматичні права, зокрема право на інформування щодо зміни клімату, доступ до кліматичної інформації, участь громадськості у формуванні кліматичної політики та доступ до правосуддя у кліматичних справах. Саме процедурні кліматичні права пов'язані з реальними механізмами реалізації та судового захисту, тому вони дають змогу контролювати дії або бездіяльність держави у сфері кліматичної політики. Окремо в науковій літературі підкреслюється необхідність додаткового захисту вразливих верств суспільства, становище яких може погіршуватися під впливом кліматичних змін [2, с. 454-456].

Для України питання кліматичних прав має подвійне значення. По-перше, воно пов'язане з виконанням міжнародних зобов'язань і європейською інтеграцією. По-друге, воно набуває особливої ваги в умовах війни, руйнування довкілля, зростання екологічних ризиків і потреби у повоєнному відновленні на засадах сталого розвитку. Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» визначив орієнтир на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжну ціль щодо зменшення викидів парникових газів щонайменше на 65 відсотків до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року

[5]. Однак повноцінна інтеграція кліматичних прав у національну систему вимагає не лише встановлення кліматичних цілей, а й їхнього зв'язку з правами людини, доступом до інформації, участю громадськості і судовим контролем.

Таким чином, кліматичні права в системі прав людини можна розуміти як особливий і комплексний вид прав, який поєднує екологічні, громадянські, соціально-економічні та колективні права. Їх не можна розглядати лише як частину екологічного права, оскільки зміна клімату впливає майже на всі основні права людини. Отже, кліматичні права є важливим елементом сучасної системи прав людини, оскільки забезпечують захист права на безпечні та належні умови життя в умовах глобальних кліматичних змін. Вони гарантують можливість участі громадськості у процесах прийняття рішень у сфері кліматичної політики, а також право на ефективний судовий захист у разі порушення таких прав. Водночас кліматичні права покладають на державу обов'язок здійснювати належні заходи щодо пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптації до них та справедливого розподілу кліматичних ризиків між різними соціальними групами. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність подальшого нормативного закріплення кліматичних прав у національному законодавстві України, а також формування сталої судової практики їх застосування відповідно до міжнародних стандартів кліматичної справедливості та захисту прав людини.

Список використаних джерел

1. Закаль О.О. Теоретико-правові основи феномену кліматичних прав людини. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 4 (78). С. 299-305. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.4.48>.
2. Закаль О.О. Міжнародно-правові проблеми захисту кліматичних прав людини. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 454-461. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.60>.
3. Павко Я.А. Актуальні питання міжнародно-правового захисту прав людини в контексті кліматичних змін. *Київський часопис права*. 2025. № 4. С. 194-202. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2025.4.29>.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 07.05.2026).
5. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3991-20> (дата звернення: 07.05.2026).
6. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 09.05.1992 року: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 07.05.2026).
7. Паризька угода 12 грудня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 07.05.2026).
8. United Nations General Assembly. The human right to a clean, healthy and sustainable environment: Resolution A/RES/76/300. 28 July 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3983329> (date of access: 07.05.2026).
9. International Court of Justice. Obligations of States in respect of Climate Change: Advisory Opinion of 23 July 2025. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/187/187-20250723-adv-01-00-en.pdf>. (date of access: 07.05.2026).

Городенець А.О.

здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, ОП «Право», Маріупольський державний університет

Науковий керівник:

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП У КОНТЕКСТІ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

Ключові слова: *кліматичні зміни, вразливі верстви населення, кліматична справедливість, захист кліматичних прав, механізм захисту.*

Забезпечення правового захисту всіх без винятку соціальних груп є одним із пріоритетних завдань як держави, так і міжнародних інституцій. Однак, особлива увага повинна приділятися вразливим соціальним групам, які менше адаптовані до реалій сьогодення, серед яких кліматичні зміни не є винятком.

Варто відзначити, що у відповідності до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09 травня 1992 року, чи не вперше на міжнародному рівні, визначено, що зміна клімату Землі і її несприятливі наслідки для людства є предметом спільного занепокоєння [1]. На превеликий жаль, значну частину населення Землі складають люди, які в силу соціальних, демографічних, економічних, політичних чи інших обставин, менш ніж інші, здатні подбати про своє благополуччя.

Правову основу захисту прав і свобод людства складають ряд міжнародних правових актів, серед яких Загальна декларація прав людини 1948 року, яка проголошує завданням всіх народів і всіх держав поважати і забезпечувати права людини [2], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [4] та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [5] (обидва 1966 року), що продовжують і розвивають світову політику щодо правового захисту людини, Паризька угода, Кіотський протокол та інші. Відповідно до Паризької угоди на міжнародному рівні визнається нерозривний зв'язок між зміною клімату, заходами реагування на неї, забезпеченням сталого розвитку та подоланням бідності. Угода також наголошує на необхідності поваги та врахування зобов'язань держав у сфері прав людини, права на здоров'я, прав корінних народів, місцевих громад, мігрантів, дітей, осіб з інвалідністю та інших осіб, які перебувають у вразливих життєвих обставинах, а також забезпечення гендерної рівності та міжпоколінневої справедливості [6].

Відповідно до Звіту Міжнародного банку про бідність, добробут і планету за 2024 рік, рівень бідності на планеті за стандартом \$6.85 на день складає 44%, показник екстремальної бідності дорівнює 8,5% (близько 700 мільйонів людей), а 1.7 мільярда людей живуть в умовах високої нерівності [7]. В свою чергу, за даними ЮНІСЕФ, понад 417 мільйонів дітей у країнах з низьким та середнім доходом, живуть в умовах «багатомірної бідності», позбавлені доступу до, як мінімум, двох базових потреб, таких як чиста вода чи освіта [8]. Також, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців констатує, що за оцінками, станом на кінець 2024 року, 123,2 мільйона людей у світі були насильно переміщені через переслідування, конфлікти, насильство, порушення прав людини та події, що серйозно порушують громадський порядок [9].

Зазначені вище дані презентують лише частину категорій найменш захищеної частини людства і проблем, з якими вони стикаються під час свого буденного життя.

Як зазначає В.А. Кондур, вразливими верствами населення, в широкому розумінні, є представники «пригнічених» верств населення, а саме: індивіди або соціальні групи, що мають більшу, ніж інші ймовірність зазнати негативних впливів соціальних, екологічних факторів або дістати хвороби, люди з інвалідністю, ветерани війни, колишні в'язні концтаборів, люди похилого віку, особи, що втратили годувальників тощо [10]. Так, до таких верст населення О.П. Радчук відносить людей похилого віку, хворих, жінок, дітей, представників різного роду меншин, а також осіб, що тимчасово потребують захисту [11]. Така загальна несприятлива картина сьогодення не може не викликати занепокоєння. Задля покращення свого становища вказані особи потребують більш «тонкого», дієвого та ефективного правового захисту.

Не зважаючи на загально декларовані права людей, окреслені спільні цілі світової спільноти в їх утвердженні, деякі групи людей, регіони та цілі країни є більш вразливими до негативних наслідків зміни клімату. Вказане логічно породжує питання щодо кліматичної справедливості, зокрема окреслює розподіл відповідальності за мітигацію і адаптацію до зміни клімату, що, в свою чергу, все більше акцентує увагу на підтримці груп людей, які найбільше страждають від негативних наслідків змін клімату [12].

Україна також поділяє міжнародні зобов'язання у сфері кліматичної політики, про що свідчить прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики», положення якого спрямовані на імплементацію норм Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Паризької угоди у національне законодавство [13]. Однак, аналіз діючого законодавства та практичні аспекти його реалізації дають підстави дійти висновку щодо необхідності посилення правового захисту вразливих соціальних груп у контексті кліматичних змін. Мова йде про розробку дієвих правових механізмів захисту вразливих верств населення та реалізації їх кліматичних прав.

Отже, сучасні кліматичні зміни становлять не лише екологічну чи економічну проблему, а й безпосередньо впливають на реалізацію та забезпечення прав людини, насамперед прав найбільш вразливих соціальних груп. Особи, які перебувають у складних соціальних, економічних або фізичних умовах, значно гостріше відчують негативні наслідки кліматичних процесів та мають обмежені можливості для адаптації до них. У зв'язку з цим забезпечення їх належного правового захисту повинно розглядатися як один із ключових напрямів державної та міжнародної кліматичної політики.

Список використаних джерел:

1. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044?find=1&text=%D0%B2%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BB%D0%B8%D0%B2#Text (дата звернення: 04.05.2026).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 04.05.2026).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9#w1_2 (дата звернення: 04.05.2026).
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 05.05.2026).
6. Паризька угода від 12 грудня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 05.05.2026).
7. Звіт про бідність, добробут і планету за 2024 рік. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/poverty-prosperity-and-planet> (дата звернення: 04.05.2026).

8. Становище дітей у світі 2025. Подолання дитячої бідності: наш спільний імператив. Офіційний сайт ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children/2025> (дата звернення: 04.05.2026).
9. Ключові статистичні тенденції щодо вимушеного переміщення, включаючи останні офіційні глобальні дані щодо біженців, внутрішньо переміщених осіб та осіб без громадянства. Глобальний веб-сайт УВКБ ООН. URL: <https://www.unhcr.org/global-trends> (дата звернення: 04.05.2026).
10. Кондур В.А. Поняття вразливих груп населення у міжнародному та національному праві. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024 р. №4. С.694-699. <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/116.pdf> (дата звернення: 04.05.2026).
11. Радчук О.П. Європейська конвенція про захист найбільш уразливих верств населення. Теорія і практика правознавства. Електронне наукове фахове видання Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. 2014 р. Вип. 1 (5). С.1-14. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/items/7ce992fd-ea69-4baf-b01a-5c80deec4de> (дата звернення: 04.05.2026).
12. Кліматична (не) справедливість: вплив зміни клімату на вразливі соціальні групи в містах України. URL: <https://lnk.ua/53C8LA0jq>. (дата звернення: 05.05.2026).
13. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. *Відомості Верховної Ради України 2025*. № 9, Ст.19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text> (дата звернення: 05.05.2026).

Дракохруст Т.В.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії права та конституціоналізму, Західноукраїнський національний університет
ORCID: 0000-0002-4761-7943*

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ КЛІМАТИЧНОЇ КРИЗИ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Ключові слова: *кліматична справедливість, права людини, ЄКПЛ, право ЄС, кліматичні позови, позитивні зобов'язання держави, Паризька угода.*

Зміна клімату є однією з найбільш масштабних загроз реалізації основоположних прав людини у XXI столітті. Підвищення середньої температури, екстремальні погодні явища, підняття рівня моря та деградація екосистем безпосередньо впливають на право на життя, право на здоров'я, право на належний рівень життя та право на безпечне довкілля. Водночас правові механізми реагування на ці загрози залишаються фрагментарними та недостатньо ефективними — попри активний розвиток міжнародного кліматичного права та регіональних правозахисних систем.

Концепція кліматичної справедливості (climate justice) виникла на перетині екологічного права та теорії прав людини і наголошує на нерівномірному розподілі кліматичних ризиків: країни та групи населення, які найменше сприяють викидам парникових газів, зазнають найбільших негативних наслідків. Ця концепція знаходить відображення у Паризькій угоді 2015 року, преамбула якої прямо посилається на права людини, зокрема права корінних народів, мігрантів та вразливих груп [1; 6]. Проте механізм імплементації угоди позбавлений юридично обов'язкових зобов'язань щодо захисту прав, що суттєво обмежує її правозахисний потенціал.

Європейська конвенція про захист прав людини (ЄКПЛ) не містить окремої норми про право на безпечне довкілля, однак Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) послідовно розширює тлумачення існуючих статей для охоплення кліматичних загроз. Знаковим у цьому відношенні є рішення у справі Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and

Others v. Switzerland (2024), у якому Велика палата ЄСПЛ вперше визнала, що недостатні дії держави у сфері кліматичної політики можуть становити порушення статті 8 ЄКПЛ (право на повагу до приватного і сімейного життя) [2]. Суд констатував, що Швейцарія не встановила обов'язкових цільових показників скорочення викидів, що є порушенням позитивного зобов'язання держави щодо захисту від кліматичних ризиків.

Рішення у справі KlimaSeniorinnen має принципове значення з кількох причин. По-перше, ЄСПЛ визнав наявність причинно-наслідкового зв'язку між кліматичною бездіяльністю держави та порушенням конкретного права людини. По-друге, суд застосував доктрину позитивних зобов'язань, зобов'язавши державу не лише утримуватися від втручання, а й активно діяти для мінімізації кліматичних ризиків. По-третє, суд визнав організацію (а не лише фізичну особу) потерпілою стороною, що відкриває нові процесуальні можливості для кліматичних позовів [2; 3]. Водночас ЄСПЛ відмовив у задоволенні позовів у справах Carême v. France та Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States, обмеживши критерії статусу жертви, — що свідчить про збереження суттєвих процесуальних бар'єрів.

На рівні права ЄС механізм кліматичного захисту є значно розвиненішим. Зелена угода (European Green Deal) та пакет «Fit for 55» встановлюють обов'язкові цілі скорочення викидів на 55% до 2030 року та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року [4]. Регламент (ЄС) 2021/1119 («Європейський кліматичний закон») закріплює ці цілі у юридично обов'язковій формі та передбачає механізми моніторингу та звітності. Директива ЄС про корпоративну звітність зі сталого розвитку (CSRD) 2022 року розширює обов'язки компаній щодо розкриття інформації про кліматичні ризики, що опосередковано посилює захист прав осіб, які зазнають впливу корпоративної кліматичної бездіяльності.

Однак навіть у межах правової системи ЄС зберігається суттєвий розрив між нормативними цілями та механізмами їх судового захисту. Справа Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell (Нідерланди, 2021) продемонструвала, що суди можуть зобов'язати приватну компанію скоротити викиди на підставі загальних норм деліктного права, якщо встановлено загрозу правам людини [5]. Натомість позови проти держав — членів ЄС у судах ЄС залишаються обмеженими через доктрину суверенного імунітету та вузьке тлумачення процесуальної правоздатності.

Правовий аналіз свідчить про три ключові тенденції у сфері кліматичної справедливості та захисту прав людини. Перша — поступова «кліматизація» прав людини через розширювальне тлумачення ЄКПЛ та національних конституцій. Друга — зростаюча роль судового активізму як інструменту заповнення прогалів у кліматичному законодавстві. Третя — інституційна асиметрія між обсягом кліматичних зобов'язань та ефективністю механізмів їх виконання. Подолання цієї асиметрії потребує розробки спеціалізованого міжнародно-правового інструменту з прав людини в умовах кліматичної кризи — на кшталт запропонованої Декларації ООН про права людини та зміну клімату.

Список використаних джерел:

1. Паризька угода до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 12 грудня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161
2. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, Application No. 53600/20: judgment of the European Court of Human Rights (Grand Chamber) of 9 April 2024. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-233548>
3. Peel J., Osofsky H. M. A Rights Turn in Climate Change Litigation? *Transnational Environmental Law*. 2018. Vol. 7, № 1. P. 37–67. DOI: 10.1017/S2047102517000292
4. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality (European Climate Law). OJ L 243, 9.7.2021. P. 1–17. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32021R1119>

5. Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc: judgment of the District Court of The Hague of 26 May 2021. ECLI:NL:RBDHA:2021:5339. URL:<https://uitspraken.rechtspraak.nl/details?id=ECLI:NL:RBDHA:2021:5339>

6. Дракохруст Т. В. Права людини: зміна клімату та примусове переміщення. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 1 (41). С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2025.01.032>

Зеленський Б.В.

*здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

ОБОВ'ЯЗКИ ДЕРЖАВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ НЕГАТИВНИМ НАСЛІДКАМ ЗМІНИ КЛІМАТУ

Ключові слова: *зміна клімату, екологічна безпека, міжнародно-правові зобов'язання, кліматичні зобов'язання, сталий розвиток, принцип «забруднювач платить», кліматична нейтральність.*

Зміна клімату є одним із найбільш серйозних викликів сучасності, що загрожує не лише навколишньому природному середовищу, а й фундаментальним правам людини — праву на життя, здоров'я, безпечне довкілля. Юридичний вимір кліматичної кризи потребує особливої уваги в контексті права екологічної безпеки — галузі, що регулює відносини у сфері охорони довкілля та забезпечення сприятливих умов існування людини. Доцільно звернути увагу на те, що міжнародне співтовариство вже сформувало розгалужену систему зобов'язань держав у цій сфері, яка охоплює договірні, звичаєво-правові та правозахисні механізми.

Правовою основою кліматичних зобов'язань держав є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 року, Кіотський протокол 1997 року та Паризька угода 2015 року. Паризька угода ознаменувала якісно новий етап у розвитку кліматичного права, запровадивши механізм національно визначених внесків (NDC — Nationally Determined Contributions), які кожна держава-учасниця зобов'язана встановлювати, оновлювати та реалізовувати. Відповідно до статті 4 Паризької угоди, держави мають прагнути досягнення пікових викидів парникових газів якнайшвидше та забезпечити їх подальше скорочення [1]. Крім того угодою передбачено мету утримання підвищення середньої температури на планеті в межах 2°C порівняно з доіндустріальним рівнем та визнання пріоритетності зусиль щодо обмеження підвищення температури до 1,5°C.

У науковій літературі дедалі частіше висловлюється позиція щодо поступового набуття кліматичними зобов'язаннями характеру норм міжнародного звичаєвого права. Так, В.П. Кононенко, О.В. Чернецька та Я.Ф. Фокін наголошують, що обов'язок держав запобігати негативним наслідкам зміни клімату формується незалежно від участі конкретної держави у міжнародних кліматичних договорах. Такий підхід свідчить про поступову трансформацію кліматичних стандартів у загальнообов'язкові принципи міжнародного права [2].

У доктрині міжнародного права розрізняють позитивні зобов'язання (обов'язок вживати заходів) та негативні зобов'язання (обов'язок утримуватися від дій). Стосовно кліматичної проблематики обидва різновиди заслуговують на окрему увагу. Позитивні зобов'язання держав охоплюють: запровадження законодавства про скорочення викидів

парникових газів; розроблення та реалізацію національних планів адаптації до наслідків зміни клімату; фінансування досліджень і розвитку відновлюваної енергетики; міжнародне кліматичне фінансування для країн, що розвиваються. Натомість негативні зобов'язання полягають у забороні субсидування вуглецевомістких галузей промисловості, відмові від ліцензування нових вугільних електростанцій, недопущенні регресивних заходів у сфері кліматичного регулювання та інше.

Розмежування між позитивними та негативними зобов'язаннями має не лише теоретичне, а й практичне значення. Р.С. Єделев вказує на трансформування знаковими справами (Urgenda, Neubauer, Klimaatzaak та KlimaSeniorinnen) проблематики зміни клімату з переважно політичного питання у сферу судового контролю, у яких суди сформулювали позитивні зобов'язання держав щодо скорочення викидів і встановили прямий зв'язок між неналежною кліматичною політикою та порушенням права на життя [3]. Це підтверджується також рішенням Верховного суду Нідерландів у справі Urgenda Foundation проти Держави Нідерланди (2019), де суд зобов'язав уряд скоротити викиди парникових газів на 25% до 2020 року, спираючись на статті 2 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4].

Одним із ключових принципів права екологічної безпеки є принцип «забруднювач платить» (polluter pays principle), закріплений у Принципі 16 Декларації Ріо 1992 року. У кліматичному контексті цей принцип набуває особливої актуальності: держави, що несуть найбільшу відповідальність за накопичені викиди CO₂ в атмосфері, мають нести й відповідальність за фінансування заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них. Питання імплементації цього принципу залишається одним із найбільш дискусійних у міжнародних кліматичних переговорах між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Так, Міжнародний суд справедливості у справі щодо целюлозних заводів на річці Уругвай (Аргентина проти Уругваю) підтвердив обов'язок держав не заподіювати транскордонної шкоди навколишньому середовищу [5].

Л.М. Невара та Є.М. Головка звертають увагу на те, що Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН від 23 липня 2025 року щодо зобов'язань держав у контексті зміни клімату підтверджує: кліматичні позитивні обов'язки держав мають оцінюватися через стандарти належної обачності (due diligence) з урахуванням диференційованого впливу кліматичних ризиків на вразливі групи населення [6]. Крім того Суд визнав зміну клімату екзистенційною загрозою та встановив відповідальність країн за викиди парникових газів і шкоду, завдану іншим державам. При цьому країни зобов'язані вживати заходів для запобігання зміні клімату, що базується на міжнародному праві, а не лише на добровільних угодах.

Виконання міжнародних кліматичних зобов'язань потребує відповідної трансформації у національному праві. Ефективна правова система кліматичного регулювання має включати: закріплення цілей скорочення викидів у законодавстві; запровадження систем торгівлі викидами або вуглецевого податку; встановлення обов'язків органів публічної влади щодо кліматичної оцінки прийнятих рішень; забезпечення доступу громадян до правосуддя у кліматичних справах. У цьому контексті важливим кроком стало прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року, яким закріплено стратегічну мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року та встановлено проміжний орієнтир скорочення викидів парникових газів на 65% порівняно з рівнем 1990 року до 2030 року [7]. Ухвалення цього нормативно-правового акту свідчить про поступову інтеграцію міжнародних кліматичних стандартів у національну систему екологічної безпеки та адаптацію українського законодавства до європейських кліматичних підходів.

Таким чином, зобов'язання держав щодо запобігання негативним наслідкам зміни клімату формують багаторівневу правову систему, яка охоплює міжнародне, регіональне та національне право. Отже, зміна клімату зумовлює формування нового виміру міжнародно-правових та національно-правових зобов'язань держав у сфері забезпечення екологічної безпеки. Сучасне кліматичне право вже не обмежується політичними

деклараціями, а поступово набуває рис обов'язкової системи юридичних норм, виконання яких підлягає судовому контролю. Водночас ефективність міжнародних кліматичних зобов'язань безпосередньо залежить від їх належної імплементації у національне законодавство, створення дієвих механізмів контролю та забезпечення доступу до правосуддя у кліматичних справах. У цьому контексті прийняття Україною законодавства у сфері кліматичної політики свідчить про поступове приведення національної правової системи у відповідність до сучасних міжнародних стандартів захисту клімату та екологічної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Паризька угода: міжнародний договір від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text (дата звернення: 09.05.2026).
2. Кононенко В.П., Чернецька О.В., Фокін Я.Ф. Екологічні виклики та економічна співпраця між Україною і ЄС: перспективи сталого розвитку. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 906-910. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.138> (дата звернення: 09.05.2026).
3. Єделев Р.С. Кліматичне судочинство як правовий діалог в Європейському Союзі та за його межами. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3, № 6. С. 376–382. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.57> (дата звернення: 09.05.2026).
4. Urgenda Foundation проти Держави Нідерланди: рішення Верховного суду Нідерландів від 20 грудня 2019 р. ECLI:NL:HR:2019:2006. URL: <https://www.urgenda.nl/en/themas/climate-case/> (дата звернення: 09.05.2026).
5. Справа щодо целюлозних заводів на річці Уругвай (Аргентина проти Уругваю): рішення від 20 квітня 2010 р. URL: <https://www.icj-cij.org/case/135> (дата звернення: 09.05.2026).
6. Неvara Л.М., Головка Є.М. Гендерний вимір права на безпечне довкілля у контексті зміни клімату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93, ч. 5. С. 394-399. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.51> (дата звернення: 09.05.2026).
7. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3991-20> (дата звернення: 09.05.2026).

Камардіна Ю.В.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри права
Маріупольський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-1571-5215>*

ВИКОНАННЯ КЛІМАТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Ключові слова: кліматичні зобов'язання держав; зміна клімату; кліматична політика; екологічна відповідальність держав; міжнародне співробітництво; кліматичне фінансування; екологічна безпека.

Сучасний етап розвитку міжнародного права характеризується зростанням ролі екологічного компоненту, зокрема у зв'язку із загрозами, які становить глобальна зміна клімату. Виконання кліматичних зобов'язань держав виступає ключовим елементом системи глобального екологічного управління, що формується як складна багаторівнева модель взаємодії міжнародних і національних правових механізмів. Як зазначає Daniel Bodansky, сучасне кліматичне право є прикладом «гнучкого регулювання», що поєднує обов'язкові та рекомендаційні норми, спрямовані на досягнення колективної екологічної мети [1, с. 47].

Нормативною основою міжнародного кліматичного режиму є Рамкова конвенція ООН про зміну клімату, яка закріпила принцип «спільної, але диференційованої відповідальності» [2]. Практичне значення цього принципу проявляється, зокрема, у диференціації зобов'язань між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Наприклад, у рамках Кіотського протоколу саме розвинені держави (США, країни ЄС, Японія) брали на себе конкретні кількісні зобов'язання щодо скорочення викидів, тоді як для країн, що розвиваються, такі зобов'язання мали більш м'який характер.

Подальша еволюція кліматичного режиму відбулася із прийняттям Паризької угоди, яка змінила підхід до формування зобов'язань, запровадивши систему національно визначених внесків (NDCs) [3]. На практиці це означає, що кожна держава самостійно визначає рівень своїх кліматичних амбіцій. Так, Європейський Союз взяв на себе зобов'язання скоротити викиди щонайменше на 55 % до 2030 року, що закріплено у Європейському кліматичному законі. Натомість Китай задекларував досягнення піку викидів до 2030 року та кліматичну нейтральність до 2060 року.

Як підкреслює Lavanya Rajamani, така модель «самовизначених зобов'язань» забезпечує ширшу участь держав, однак водночас створює ризики недостатньої амбітності кліматичної політики [4, с. 118]. Це підтверджується практикою: за оцінками Міжурядова група експертів зі зміни клімату, навіть за умови повного виконання чинних NDCs світ не досягне цілі обмеження потепління на рівні 1,5°C [5].

Глобальне екологічне управління передбачає не лише нормотворчість, але й ефективні механізми контролю та реалізації. У цьому контексті важливу роль відіграє система прозорості Паризької угоди, яка зобов'язує держави регулярно подавати звіти про викиди та заходи кліматичної політики. Наприклад, Канада у своїх звітах детально відображає виконання федеральної програми ціноутворення на вуглець, що дозволяє оцінити ефективність цього інструменту.

Водночас однією з ключових проблем залишається відсутність жорстких санкцій за невиконання кліматичних зобов'язань. Як зазначає Edith Brown Weiss, сучасне міжнародне екологічне право значною мірою ґрунтується на механізмах «soft law», що обмежує його примусовий потенціал [6, с. 81]. У таких умовах особливого значення набувають альтернативні механізми впливу, зокрема судова практика.

Зростання ролі кліматичних позовів є однією з найбільш помітних тенденцій останніх років. Прецедентною стала справа *Urgenda Foundation v. Netherlands*, у якій Верховний суд Нідерландів зобов'язав державу скоротити викиди щонайменше на 25 % порівняно з рівнем 1990 року [7]. Подібні рішення приймаються і в інших юрисдикціях. Наприклад, у справі «*Neubauer v. Germany*» Федеральний конституційний суд Німеччини визнав, що недостатність кліматичних заходів порушує права майбутніх поколінь.

Крім того, у 2024 році Міжнародний суд ООН розглядає питання консультативного висновку щодо обов'язків держав у сфері клімату, що може суттєво вплинути на подальший розвиток міжнародного права.

Важливим аспектом виконання кліматичних зобов'язань є їх імплементація у національні правові системи. В Україні цей процес здійснюється в контексті європейської інтеграції, зокрема відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [8]. Практичним прикладом є прийняття Стратегії низьковуглецевого розвитку та розробка законодавства щодо моніторингу, звітності та верифікації викидів.

Як зазначає Наталія Кузнецова, ефективна імплементація міжнародних зобов'язань потребує не лише формального закріплення норм, але й створення дієвих інституційних механізмів їх реалізації [9, с. 59]. Це підтверджується практикою ЄС, де функціонують складні регуляторні системи, зокрема система торгівлі квотами на викиди (EU ETS).

Разом із тим, глобальне екологічне управління стикається з проблемою нерівності ресурсів між державами. Розвинені країни мають більше можливостей для впровадження «зелених» технологій, тоді як країни, що розвиваються, залежать від міжнародної фінансової допомоги. У цьому контексті важливу роль відіграє Зелений кліматичний фонд, який фінансує проекти з адаптації та пом'якшення кліматичних змін.

Як підкреслює Jutta Brunnée, ефективність міжнародного кліматичного режиму залежить від поєднання юридичних зобов'язань, політичної волі та соціального тиску [10, с. 140]. Це свідчить про трансформацію класичних підходів до міжнародного права у бік більш комплексної моделі управління.

Отже, виконання кліматичних зобов'язань держав є складним багаторівневим процесом, що включає міжнародно-правові норми, національне законодавство, судову практику та економічні механізми. Аналіз сучасних тенденцій свідчить про поступове посилення юридичної обов'язковості кліматичних зобов'язань, однак ефективність їх реалізації значною мірою залежить від політичної волі держав та рівня міжнародної співпраці. Перспективи розвитку глобального екологічного управління пов'язані з удосконаленням механізмів контролю, розширенням участі недержавних акторів та посиленням ролі судових інституцій у забезпеченні кліматичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Bodansky D. *The Art and Craft of International Environmental Law*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2010. 359 pp., ISBN978-0-674-03543-0.
2. United Nations. United Nations Framework Convention on Climate Change. 1992. URL: <https://unfccc.int>.
3. United Nations. Paris Agreement. 2015. URL: <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement>.
4. Rajamani L. Innovation and Experimentation in the International Climate Change Regime // *International & Comparative Law Quarterly*. 2016. URL: <https://shs.hal.science/halshs-03494264v1/document>
5. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). *Climate Change 2023: Synthesis Report*. 2023. URL: <https://www.ipcc.ch>.
6. Brown Weiss E. *International Environmental Law*. Oxford: Oxford University Press, 2014. 350 p.
7. Supreme Court of the Netherlands. State of the Netherlands v. Urgenda Foundation. Judgment of 20 December 2019. ECLI:NL:HR:2019:2007. URL: <https://uitspraken.rechtspraak.nl> (або <https://www.urgenda.nl/en/themes/climate-case/>).
8. Верховна Рада України. Угода про асоціацію між Україною та ЄС. 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Цивільне право. Практикум: навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. Р. А. Майданика, Н. С. Кузнецової, О. В. Дзері, Є. О. Рябоконя. Київ, 2019. URL: <https://www.coursehero.com/file/172126668/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC-%D0%B7-%D0%A6%D0%9F-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-2019-1doc/>
10. Brunnée J., Toope S. *Legitimacy and Legality in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. URL: <https://biblioteca.cejamerica.org/bitstream/handle/2015/952/LegitimacyandLegalityinInternational.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Карпишина К.С.

*здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ КЛІМАТУ

Ключові слова: *екологічна відповідальність, кліматичні зміни, кліматичні ризики, принцип «забруднювач платить», викиди парникових газів.*

Юридична відповідальність суб'єктів господарювання за шкоду, завдану клімату, не сформована в Україні як окремий інститут, однак це не означає її відсутності як такої. Вона реалізується опосередковано через механізми відповідальності за забруднення атмосферного повітря, перевищення нормативів викидів, порушення екологічних дозволів, а також через невиконання обов'язків щодо моніторингу і звітності про парникові гази. Відповідно до оновлення законодавства (за 2025 рік), великі підприємства зобов'язані звітувати про свій вплив на довкілля, включаючи кліматичні ризики. Саме тому аналіз цієї проблеми потребує розкриття впливу господарської діяльності на кліматичні зміни.

Юридична відповідальність у сфері кліматичного впливу включає різні види, які виконують відповідні функції. Цивільно-правова відповідальність спрямована на відшкодування шкоди, однак у кліматичному вимірі вона стикається з об'єктивними труднощами, пов'язаними з відсутністю чіткого індивідуалізованого потерпілого і складністю доведення причинного зв'язку. У науковій літературі звертається увага на доцільність застосування підходу суворої відповідальності, який не вимагає доведення вини, а виходить із факту здійснення екологічно небезпечної діяльності. Як зазначають Я.П. Аргат та Н.М. Обіюх, корпоративна екологічна відповідальність має поєднаний характер і передбачає покладення на підприємство прямого обов'язку відповідати за наслідки свого впливу на довкілля незалежно від суб'єктивного ставлення до порушення [1, с. 197]. Це положення є важливим для кліматичних правовідносин, де доведення вини практично ускладнене.

Адміністративна відповідальність, в свою чергу, виконує іншу функцію – вона реагує на порушення встановлених правил, зокрема у сфері викидів, дозволів та звітності. Однак накладення штрафу саме по собі не гарантує зменшення кліматичного впливу. Отже, ефективність адміністративної відповідальності напряму залежить від її зв'язку з іншими механізмами, а саме обов'язком усунення порушень, модернізації виробництва та контролю за викидами.

Господарсько-правова відповідальність у кліматичній сфері проявляється через порушення умов здійснення господарської діяльності, у тому числі екологічних стандартів, корпоративних політик та договірних зобов'язань. У цьому контексті кліматична відповідальність пов'язана з економічними наслідками для підприємства. Порушення екологічних вимог може призводити до втрати контрактів, зниження інвестиційної привабливості або застосування санкцій у межах господарських відносин. Таким чином, кліматичний вплив починає оцінюватися не лише як правопорушення, а як фактор економічного ризику.

Європейський підхід до екологічної відповідальності демонструє іншу логіку регулювання. Директива 2004/35/ЄС закріплює принцип «забруднювач платить», однак її зміст не обмежується лише відшкодуванням шкоди [2]. Відповідно до її положень,

відповідальність суб'єкта господарювання охоплює також обов'язок запобігання екологічній шкоді та вжиття заходів для її усунення у разі виникнення загрози. У науковій літературі подібний підхід обґрунтовує С.І. Хом'яченко, який зазначає, що принцип «забруднювач платить» передбачає покладення на забруднювача витрат не лише на ліквідацію наслідків, а й на заходи із запобігання та контролю забруднення [3, с. 185]. Отже, відповідальність у цій сфері виходить за межі суто компенсаційної моделі і спрямована на формування превентивної поведінки суб'єктів господарювання.

Подальший розвиток цієї моделі відображений у Директиві (ЄС) 2024/1760, яка вводить концепцію належної обачності, коли відповідальність підприємства оцінюється не лише з результатом діяльності, а й за процесом управління ризиками. Якщо компанія не ідентифікує екологічні ризики, не контролює вплив своїх операцій або ланцюгів постачання і не вживає заходів для їх мінімізації, це може свідчити про неналежне виконання обов'язку *due diligence* (належної обачності) [4]. Відбувається трансформація відповідальності: вона переходить від реактивної моделі до превентивної, де ключове значення має поведінка підприємства до моменту заподіяння шкоди. У контексті кліматичних змін це означає, що відповідальність може наставати не лише за перевищення викидів, а й за відсутність належної політики декарбонізації або контролю за екологічними ризиками.

Практика держав Європейського Союзу демонструє, що відповідальність корпорацій за екологічні та кліматичні ризики поступово виходить за межі традиційного відшкодування шкоди. У Німеччині Закон про належну обачність у ланцюгах постачання (LkSG) покладає на великі компанії обов'язок здійснювати контроль за екологічними ризиками не лише у власній діяльності, а й у діяльності постачальників. Порушення таких обов'язків може стати підставою для проведення перевірок та застосування штрафних санкцій. Схожий механізм діє і у Франції, де Закон про обов'язок пильності (Vigilance Law) зобов'язує компанії розробляти та реалізовувати плани запобігання екологічним ризикам, а їх невиконання може бути предметом судового розгляду [5].

Окремі механізми контролю за кліматичною поведінкою корпорацій формуються і за межами Європейського Союзу. В Австралії кліматичні спори дедалі частіше стосуються достовірності корпоративних заяв щодо кліматичної нейтральності. Зокрема, у справі проти компанії Santos предметом спору стали заяви підприємства про «чисту енергію» та екологічність його діяльності. Позивачі стверджували, що такі заяви можуть вводити в оману щодо реального впливу діяльності компанії на клімат, що свідчить про поступове розширення механізмів контролю за екологічною політикою корпорацій [6]. Наведені приклади свідчать про поступовий перехід від компенсаційної моделі відповідальності до системи превентивного контролю за екологічною політикою та кліматичною поведінкою корпорацій.

Значну роль у формуванні нової моделі відповідальності відіграє система торгівлі квотами на викиди парникових газів. Вона виконує не лише функцію економічного регулювання, а й впливає на зміну природи відповідальності. Забруднення перестає бути «безкоштовним» побічним ефектом господарської діяльності і перетворюється на контрольований ресурс. В Україні у 2025 році затверджено план створення такої системи, що передбачає встановлення лімітів викидів, їх облік та розподіл між підприємствами, що було закріплено відповідним розпорядженням Кабінету Міністрів України [7]. Водночас відновлення обов'язкової системи моніторингу, звітності та верифікації означає, що підприємства несуть відповідальність уже на етапі фіксації своїх викидів. Неналежне ведення обліку або подання недостовірної інформації також стає підставою для застосування санкцій. У результаті відповідальність охоплює не лише результат діяльності, а й її інформаційне забезпечення.

Ці механізми показують, що сучасна відповідальність за кліматичну шкоду не обмежується жодним окремим видом. Прикладом цього є справа *Milieudefensie* проти *Royal Dutch Shell*, у якій Окружний суд Гааги у 2021 році зобов'язав компанію скоротити викиди CO₂ на 45% до 2030 року порівняно з рівнем 2010 року, фактично визнавши

можливість покладення на приватну компанію обов'язків у сфері кліматичної політики. Водночас у 2024 році Апеляційний суд Гааги скасував це рішення, зазначивши, що хоча компанія має враховувати кліматичні ризики у своїй діяльності, конкретна вимога щодо скорочення викидів у такому обсязі не має достатньої правової визначеності [8]. Це свідчить про те, що судова практика у сфері кліматичної відповідальності залишається нестабільною і перебуває на стадії формування. Така відповідальність формується як комплексна система, у якій поєднуються компенсаційні, каральні та превентивні елементи. Проте в Україні ця система ще не є повністю сформованою, оскільки відсутня усталена практика застосування кліматичного підходу до екологічних правопорушень. Основна проблема полягає не у відсутності правових норм, а у складності їх застосування до кліматичних процесів, що потребує розвитку методів доказування, оцінки шкоди та встановлення причинного зв'язку.

Таким чином, юридична відповідальність суб'єктів господарювання за шкоду, завдану клімату, не є самостійним інститутом, а формується через трансформацію існуючих механізмів екологічного права та практики ЄС у том числі судової. Європейський досвід демонструє перехід до превентивної моделі, у якій ключове значення має управління ризиками, контроль викидів і економічне стимулювання їх зменшення. Для України важливим є не формальне запозичення цих підходів, а їх практичне впровадження, що передбачає розвиток системи моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, запуск торгівлі квотами та формування судової практики, яка враховує вплив діяльності підприємств на зміну клімату.

Список використаних джерел:

1. Я.П. Аргат, Н.М. Обіюх Виклики корпоративного права та екологічного регулювання для сталого ведення бізнесу в Україні. *Право і суспільство*. 2026, №1. С. 195-204. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2026.1.1.25>.
2. Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність щодо запобігання та усунення шкоди довкіллю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text%C2%A0 (дата звернення: 02.05.2026).
3. Хом'яченко С.І. Правові засади реалізації принципу «забруднювач платить» в господарській діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025, №2. С. 183-188. DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2025-2-28>.
4. Директива (ЄС) 2024/1760 Європейського Парламенту та Ради від 13 червня 2024 року про належну обачність у сфері корпоративної сталості. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1760/oj> (дата звернення: 02.05.2026).
5. Supply Chain Due Diligence Obligations in Germany, France, and the EU: An Overview. March 5, 2024. URL: <https://www.clearygottlieb.com/news-and-insights/publication-listing/supply-chain-due-diligence-obligations-in-germany-france-and-the-eu-an-overview> (дата звернення: 09.05.2026).
6. Australian gas producer Santos wins court fight over net zero claims. Reuters. February 17, 2026. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/australian-gas-producer-santos-wins-court-fight-over-net-zero-claims-2026-02-16/> (дата звернення: 09.05.2026).
7. Про затвердження плану заходів щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2025 р. № 146-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-2025-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2026).
8. Milieudefensie et al. v. Royal Dutch Shell plc: рішення Окружного суду Гааги (Нідерланди) від 26 травня 2021 р.; рішення Апеляційного суду Гааги від 12 листопада 2024 р. URL: https://www.climatecasechart.com/document/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc_c3e4 (дата звернення: 02.05.2026).

Ковейно Ю.В.

*доктор філософії у галузі права, доцент кафедри
права Маріупольський державний університет
<https://orcid.org/0000-0002-0575-4691>*

ESG-СТАНДАРТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КЛІМАТИЧНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ

Ключові слова: кліматична відповідальність; корпоративне управління; викиди парникових газів; грінвошинг; кліматична політика.

Сучасні кліматичні виклики зумовлюють трансформацію підходів до відповідальності суб'єктів господарювання за вплив на довкілля. У цьому контексті особливого значення набувають ESG-стандарти (Environmental, Social, Governance), які формують нову парадигму оцінки діяльності бізнесу, поєднуючи економічні результати з екологічними та соціальними наслідками, тим самим актуалізують необхідність трансформації механізмів економічного розвитку та посилення відповідальності приватного сектору за екологічні наслідки своєї діяльності. Особливу роль відіграє екологічний компонент ESG, що безпосередньо пов'язаний із кліматичною відповідальністю бізнесу, декарбонізацією економіки та скороченням викидів парникових газів [1]. ESG-стандарти поступово виходять за межі добровільних ініціатив і набувають ознак обов'язковості, впливаючи на інвестиційні рішення, доступ до фінансування та репутацію компаній.

Метою дослідження є аналіз ролі ESG-стандартів у формуванні кліматичної відповідальності бізнесу, визначення їх впливу на корпоративну поведінку та оцінка перспектив їх подальшого розвитку.

Інституційне закріплення ESG-підходів значною мірою пов'язане з розвитком міжнародного кліматичного права, зокрема з ухваленням Паризької угоди, яка встановлює глобальну мету обмеження підвищення середньої температури планети [2]. У межах цієї угоди держави зобов'язані формувати національно визначені внески (NDCs), що опосередковано впливають і на корпоративний сектор. Додаткову роль відіграють міжнародні організації, зокрема United Nations, які через ініціативи сталого розвитку та принципи відповідального інвестування сприяють поширенню ESG-стандартів як глобальної практики корпоративного управління [3].

ESG-стандарти поступово еволюціонували від добровільного елементу корпоративної соціальної відповідальності до фактичного механізму регуляторного впливу. Сучасні фінансові ринки демонструють зростаючу залежність вартості капіталу від ESG-показників компаній, що формує економічні стимули для зменшення негативного впливу на довкілля [4]. Екологічний компонент ESG включає: облік та розкриття викидів парникових газів; впровадження стратегій декарбонізації; перехід до відновлюваних джерел енергії; управління кліматичними ризиками. Таким чином, ESG виступає як гібридний механізм регулювання, що поєднує ринкові стимули та елементи правового впливу.

У сучасній практиці спостерігається процес поступової юридизації ESG-стандартів, особливо в юрисдикціях Європейського Союзу, де запроваджуються обов'язкові вимоги до нефінансової звітності та належної екологічної обачності (due diligence) [5]. Цей процес означає перехід від «м'якого права» (soft law) до нормативно обов'язкових механізмів, що посилює відповідальність корпорацій за кліматичний вплив. У цьому контексті дедалі частіше застосовуються судові механізми примусу до скорочення викидів, зокрема у справах проти енергетичних компаній (наприклад, Royal Dutch Shell) [6].

Попри значний розвиток ESG-підходів, їх практична реалізація супроводжується низкою системних проблем. Серед таких проблем: відсутність уніфікованих стандартів, проявом чого є наявність множинності методологій ESG-оцінювання, що призводить до

різних результатів рейтингування та знижує порівнюваність даних [7]. Так, різні рейтингові агентства використовують власні методології, що призводить до розбіжностей у результатах оцінювання та ускладнює їх порівняння. Крім того, існує ризик маніпуляцій інформацією, оскільки компанії можуть вибірково розкривати дані або акцентувати увагу на позитивних аспектах своєї діяльності. Наступною проблемою є грінвошинг, тобто декларування екологічності без реальних структурних змін у діяльності компаній, що створює хибне уявлення про екологічність бізнесу. Це підриває довіру до ESG як інструменту кліматичного регулювання, знижує їх ефективність. У зв'язку з цим виникає необхідність посилення контролю за достовірністю інформації та запровадження юридичної відповідальності за недобросовісні практики [8]. Ще однією із проблем є обмежена правова визначеність, що притягнення до відповідальності за порушення ESG-принципів так як у багатьох юрисдикціях ESG залишається частково нефіксованим у законодавстві.

ESG-стандарти мають значний вплив на структуру глобального фінансового ринку. Інвестори дедалі частіше враховують ESG-рейтинг при ухваленні рішень про фінансування, що формує нову модель «сталого інвестування» (sustainable finance) [9].

Соціальний аспект ESG включає також вплив на права людини, оскільки кліматичні ризики безпосередньо пов'язані з правом на життя, здоров'я та безпечне довкілля. Це підтверджується розвитком практики міжнародних судових органів, зокрема в рамках системи захисту прав людини.

Отже, ESG-стандарти відіграють дедалі важливішу роль у формуванні кліматичної відповідальності бізнесу, трансформуючи її з виключно етичної категорії у комплексний механізм, що поєднує ринкові стимули та правове регулювання. Вони сприяють підвищенню прозорості діяльності компаній, стимулюють скорочення викидів парникових газів та інтеграцію екологічних факторів у стратегічне управління. Разом з тим ефективність ESG залишається обмеженою низкою проблем, зокрема відсутністю уніфікованих стандартів, ризиком маніпуляцій нефінансовою звітністю та поширенням практик грінвошинг. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення регуляторної бази та посилення контролю за дотриманням ESG-критеріїв.

Перспективи розвитку ESG-стандартів пов'язані з їх поступовою юридизацією, зокрема через імплементацію обов'язкових вимог до розкриття інформації та належної обачності. У цьому контексті важливу роль відіграють міжнародні інституції, а також судова практика, яка дедалі частіше залучає ESG-критерії до оцінки поведінки корпорацій.

Таким чином, ESG-стандарти мають значний потенціал, як інструмент забезпечення кліматичної відповідальності бізнесу, однак їх реальна ефективність залежить від поєднання добровільних ініціатив із обов'язковими правовими механізмами.

Список використаних джерел:

1. World Economic Forum. Is this a new dawn that will transform the impact of ESG? 2023. URL: <https://www.weforum.org/stories/2023/11/environment-social-governance-esg-impact/>.
2. United Nations. Paris Agreement. 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf.
3. United Nations Global Compact. The Ten Principles of the UN Global Compact. 2022. URL: <https://unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles>.
4. OECD. ESG Investing: Practices, Progress and Challenges. Paris: OECD Publishing, 2021. <https://www.oecd.org/en/topics/finance-and-investment.html>.
5. European Commission. Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD): Directive (EU) 2022/2464. 2022. URL: https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en.

6. District Court of The Hague. Milieudefensie v. Royal Dutch Shell. 2021. URL: https://www.climatecasechart.com/document/milieudefensie-et-al-v-royal-dutch-shell-plc_c3e4.
7. Florian Berg, Julian F Kölbel, Roberto Rigobon, Aggregate Confusion: The Divergence of ESG Ratings, *Review of Finance*, Volume 26, Issue 6, November 2022, Pages 1315–1344, <https://doi.org/10.1093/rof/rfac033>.
8. European Securities and Markets Authority (ESMA). Progress Report on Greenwashing in the Financial Sector. 2023. URL: <https://www.esma.europa.eu/press-news/esma-news/esas-put-forward-common-understanding-greenwashing-and-warn-risks>. International Monetary Fund (IMF). Global Financial Stability Report: Climate Change and Financial Stability. Washington, D.C.: IMF, 2022. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR>

Кривошесенко В.С.

*здобувачка 1 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

НАЦІОНАЛЬНЕ КЛІМАТИЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: *кліматична політика, кліматичне право, національне кліматичне законодавство, викиди парникових газів, кліматична нейтральність, адаптація до змін клімату.*

Актуальність дослідження національного кліматичного законодавства зумовлена тим, що зміна клімату вже не є лише екологічною проблемою, а безпосередньо впливає на економічну, енергетичну, продовольчу та соціальну безпеку держави. Для України це питання має особливе значення, оскільки кліматична політика формується одночасно в умовах європейської інтеграції, післявоєнного відновлення, необхідності модернізації промисловості та виконання міжнародних зобов'язань за Паризькою угодою [1].

Особливого значення ця тема набула після прийняття Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» від 08.10.2024 року, який став базовим актом у сфері кліматичної політики України. Закон визначає предмет і сферу дії кліматичної політики, її принципи, цілі, систему суб'єктів реалізації та інструменти державного управління у сфері пом'якшення зміни клімату й адаптації до її наслідків [2]. У цьому контексті доцільно аналізувати не загальне поняття «кліматичного права», а саме функціональну роль національного законодавства: наскільки воно здатне забезпечити перехід України до низьковуглецевого розвитку, виконання євроінтеграційних зобов'язань та реальну зміну практики державного управління.

Національне кліматичне законодавство України виступає не лише сукупністю нормативно-правових актів у сфері охорони довкілля, а й спеціальним правовим механізмом реалізації державної кліматичної політики. Його значення полягає в тому, що кліматична політика як система цілей, принципів і заходів набуває обов'язкового характеру саме через законодавче закріплення. Якщо раніше питання зміни клімату переважно розглядалися в межах загального екологічного права, то нині вони поступово виокремлюються в самостійний напрям державного регулювання. Це пояснюється тим, що зміна клімату впливає не тільки на стан довкілля, а й на енергетичну, продовольчу,

економічну та соціальну безпеку держави. У Стратегії державної екологічної політики України до 2030 року прямо зазначено, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку, яка створює ризики для економіки, безпеки, екосистем, здоров'я і життя людей [3].

Ключове значення для формування сучасної кліматичної політики має саме Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» [2]. Цей акт визначає правові та організаційні засади державної кліматичної політики, спрямованої на низьковуглецевий і сталий розвиток України, досягнення кліматичної нейтральності, адаптацію до зміни клімату, виконання міжнародних зобов'язань та функціонування системи моніторингу й оцінки кліматичних цілей. Тобто Закон виконує рамкову функцію: він не обмежується декларацією намірів, а встановлює загальні правила, за якими мають будуватися державні програми, галузеві документи, місцеві плани та управлінські рішення. Особливо важливим є те, що Закон вводить поняття кліматичної нейтральності як стану, за якого антропогенні викиди парникових газів дорівнюють або компенсуються їх видаленням, що фактично формує довгостроковий орієнтир для промисловості, енергетики, транспорту, аграрного сектору та містобудування. Вказаний Закон прямо передбачає інтеграцію кліматичної політики в усі сектори економіки та сфери державної політики, а також у документи планування державного й місцевого рівнів. Важливими принципами є наукова обґрунтованість, прозорість, участь громадськості, справедлива трансформація, міжпоколінна справедливість і належне фінансування кліматичних заходів. Це означає, що кліматичне законодавство має діяти не ізольовано, а як інструмент узгодження різних напрямів державної політики: наприклад, енергетична модернізація повинна одночасно забезпечувати скорочення викидів, економічну стійкість і соціальний захист працівників та громад, які залежать від вуглецевоємних галузей [4, с. 30].

Аналіз законодавства свідчить, що кліматичне право України поступово набуває міжгалузевого характеру, оскільки охоплює не лише охорону довкілля, а й енергетику, економіку, регіональний розвиток, фінанси та публічне управління.

Практичний механізм реалізації кліматичної політики забезпечується через систему стратегічного планування, міжнародні зобов'язання та облік викидів парникових газів. Зокрема, законодавство передбачає затвердження Довгострокової стратегії низьковуглецевого розвитку України [5], періодичний перегляд кліматичних цілей і розроблення національно визначеного внеску України відповідно до Паризької угоди. Оновлений національно визначений внесок України до Паризької угоди був схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 липня 2021 року № 868-р, що закріпило міжнародний вимір національної кліматичної політики. Крім того у 2025 році Урядом було схвалено Другий національно визначений внесок України, який встановлює амбітну мету скоротити викиди парникових газів у 2035 році на більш ніж 65% від рівня 1990 року [6]. Крім того, у 2024 році Кабінет Міністрів України схвалив Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року, який спрямований на імплементацію європейського підходу до управління енергетикою та пом'якшення наслідків зміни клімату [7]. Якщо Закон формує правову рамку, то Стратегія визначає напрями реалізації цієї рамки: удосконалення системи кліматичного врядування, скорочення викидів парникових газів, адаптацію секторів економіки до зміни клімату, розвиток системи моніторингу та наближення до стандартів ЄС. Тому у дослідженні доцільно показати взаємозв'язок: Закон є нормативною основою, Стратегія – програмним документом, а операційний план – механізмом практичного впровадження.

Водночас ефективність національного кліматичного законодавства залежить від того, наскільки його норми будуть забезпечені реальними адміністративними, фінансовими та контрольними механізмами. Так, важливу роль у цьому відіграє Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів», який встановлює правові й організаційні засади обліку викидів та спрямований на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, зокрема Паризькою угодою. Саме система моніторингу, звітності та верифікації дає державі можливість

отримувати достовірні дані про обсяги викидів, оцінювати ефективність політики та запроваджувати подальші економічні інструменти, зокрема стимули для декарбонізації. Законодавчі зміни 2025 року, спрямовані на відновлення моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, свідчать про спробу посилити інституційну спроможність держави у цій сфері [8].

Отже, національне кліматичне законодавство є базовим інструментом реалізації кліматичної політики, однак його результативність залежить від належного виконання норм, стабільного фінансування, узгодження з правом ЄС, розвитку місцевих кліматичних планів і реального контролю за скороченням викидів.

Список використаних джерел:

1. Паризька угода 12 грудня 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text.
2. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20>.
3. Про Стратегію державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
4. Грицевич А.І. Правова природа поняття «Кліматична нейтральність». Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 3.91. 2025. С. 29-34. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.4>.
5. Довгострокова стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: <https://me.gov.ua/download/ba4565a8-544b-4c90-af84-49b2b718f629/file.pdf>.
6. Про схвалення Другого національно визначеного внеску України до Паризької угоди: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 жовтня 2025 р. № 1172-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-skhvalennia-druho-ho-natsionalno-vyznachenoho-vnesku-ukrainy-do-paryzkoj-uhody-1172-291025>.
7. Про схвалення Національного плану з енергетики та клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 р. № 587-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text>.
8. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>.

Негру В.І.

*магістр, спеціальність «Право», економіко-правового факультету, Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО КЛІМАТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ТА УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ

Ключові слова: кліматична інформація, екологічні права людини, доступ до інформації, участь громадськості, екологічна демократія, кліматична політика.

Сучасний етап розвитку міжнародного та національного права характеризується посиленням уваги до проблематики зміни клімату як комплексного явища, що має міжгалузевий характер та безпосередньо впливає на реалізацію фундаментальних прав і свобод людини. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання забезпечення

ефективних правових гарантій доступу до кліматичної інформації, а також участі громадськості у процесах формування та реалізації кліматичної політики.

Зазначені гарантії виступають невід'ємним елементом концепції екологічної демократії, яка передбачає поєднання принципів відкритості, підзвітності та інклюзивності у сфері управління довкіллям. Вони сприяють формуванню належного рівня екологічної обізнаності населення, забезпечують контроль за діяльністю органів державної влади та суб'єктів господарювання, а також підвищують ефективність прийняття управлінських рішень.

Гарантії доступу до кліматичної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень закріплені законодавством на національному та міжнародному рівні. Варто наголосити, що з прийняттям Закону України «Про основні засади державної кліматичної політики» у 2024 році, правовий механізм участі громадськості отримав нове змістовне наповнення. Відповідно до статті 11 цього Закону, державна кліматична політика ґрунтується на засадах відкритості та доступності інформації. Зокрема, Закон прямо передбачає залучення громадськості до розроблення та обговорення проектів стратегічних документів — Стратегії державної кліматичної політики та планів її реалізації. Це законодавче нововведення створює імперативну вимогу щодо врахування думки суспільства не лише як формальну процедуру, а як обов'язкову умову формування кліматичних цілей держави [1].

Практика реалізації доступу громадськості до прийняття рішень та екологічної (кліматичної) інформації є доволі складним питанням та наразі потребує вдосконалення механізму забезпечення.

Метою дослідження є комплексний аналіз правових механізмів забезпечення доступу до кліматичної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень, а також визначення проблем їх реалізації в Україні.

Право на доступ до кліматичної інформації є складовою категорії екологічних прав людини, що визнаються як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вказане право передбачає можливість вільного отримання, використання, поширення та зберігання інформації про стан довкілля, кліматичні зміни, джерела екологічної небезпеки, а також про заходи держави у сфері кліматичної політики.

З огляду на правову природу, це право має комплексний характер, що поєднує елементи інформаційного та екологічного права. Його реалізація є передумовою здійснення інших прав, зокрема права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, закріпленого у Конституції України [2]. Відсутність доступу до повної та достовірної інформації фактично унеможлиблює ефективний захист екологічних (кліматичних) прав.

Особливістю екологічної (кліматичної) інформації є її публічний характер та суспільна значущість, що обумовлює необхідність встановлення підвищених стандартів відкритості. Законодавство України, зокрема Закон України «Про інформацію», визначає, що інформація про стан довкілля не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом, за винятком випадків, прямо передбачених законом [3]. Разом з тим, у правозастосовній практиці спостерігаються проблеми, пов'язані з формальним підходом до розкриття інформації, її фрагментарністю та недостатньою доступністю для широкого кола осіб, що потребує подальшого вдосконалення правового регулювання.

Важливим аспектом забезпечення доступу до кліматичної інформації є також її систематизація та цифровізація. Сучасні підходи до екологічного управління передбачають створення відкритих електронних реєстрів та баз даних, які забезпечують оперативний доступ до інформації про стан довкілля, рівень викидів та екологічні ризики. У науковій літературі підкреслюється, що саме цифрова відкритість екологічних даних сприяє підвищенню ефективності державної політики та рівня довіри громадян до органів влади [4].

Формування сучасних стандартів доступу до кліматичної інформації та участі громадськості відбувається під впливом міжнародного права, яке встановлює базові принципи та зобов'язання держав у цій сфері. Ключовим міжнародно-правовим актом є

Орхуська конвенція, яка закріплює три взаємопов'язані елементи екологічної демократії: доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя [5]. Особливістю цього документа є його імперативний характер щодо держав-учасниць, які зобов'язані не лише реагувати на інформаційні запити, але й забезпечувати активне поширення екологічної інформації. Конвенція також встановлює вимоги щодо своєчасності, повноти та достовірності інформації, що надається. Крім того правову позицію стосовно обов'язку держави забезпечувати безперешкодний доступ громадян до правосуддя у справах про оскарження дій та бездіяльності фізичних осіб і державних органів, які порушують вимоги національного законодавства щодо захисту довкілля було закріплено Верховним Судом (постанова КАС ВС від 16 листопада 2022 року у справі № 320/8650/20) [6].

Важливе значення має також Паризька угода, якою закріплена необхідність підвищення прозорості кліматичної політики, розвиток механізмів інформування громадськості та її залучення до процесів прийняття рішень. В цьому документі акцентовано увагу на важливості освіти, підвищенні обізнаності та участі громадян у заходах, спрямованих на протидію зміні клімату [7].

Додатково слід зазначити, що міжнародні організації, зокрема United Nations Environment Programme, у своїх аналітичних звітах наголошують на необхідності забезпечення інтегрованого підходу до доступу до кліматичної інформації, який включає не лише її відкритість, але й зрозумілість для широких верств населення. Це передбачає адаптацію складних наукових даних у доступні форми, що сприяє більш активній участі громадськості у кліматичній політиці [8].

Таким чином, міжнародно-правові акти формують нормативну основу для розвитку національного законодавства та визначають стандарти, яких повинні дотримуватися держави.

Національне законодавство України у сфері доступу до інформації та участі громадськості базується на конституційних положеннях і міжнародних зобов'язаннях держави. Важливе значення має Закон України «Про доступ до публічної інформації», який визначає механізми реалізації права на інформацію та встановлює обов'язки органів державної влади щодо її надання [9].

Законодавство також передбачає спеціальні процедури участі громадськості, зокрема у рамках оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки. Такі процедури забезпечують можливість громадян впливати на прийняття рішень, що можуть мати значний вплив на довкілля та клімат.

Разом з тим, існують суттєві проблеми у практичній реалізації цих норм. Зокрема, спостерігається обмежений доступ до екологічної інформації, недостатній рівень її систематизації, а також формальний характер проведення громадських обговорень. Це знижує ефективність механізмів участі громадськості та негативно впливає на рівень довіри до органів влади.

Важливу роль у забезпеченні практичної реалізації права на доступ до кліматичної інформації та участі громадськості в Україні відіграють громадські організації. Так, громадська організація «Екодія» активно працює у сфері кліматичної політики, здійснюючи громадський моніторинг виконання міжнародних кліматичних зобов'язань України в рамках Паризької угоди. У своїх аналітичних матеріалах організація наголошує на недостатньому рівні прозорості формування кліматичної політики та обмеженій участі громадськості у процесах розробки стратегічних документів, зокрема національно визначеного внеску (NDC). Крім того, організація підкреслює необхідність забезпечення відкритого доступу до даних про викиди парникових газів, енергетичну політику та плани відновлення, а також посилення ролі громадських консультацій як інструменту впливу на державні рішення. Практика діяльності громадської організації свідчить про підвищення якості кліматичної політики та її відповідності міжнародним стандартам за умови ефективної участі громадянського суспільства, що є ключовим фактором ефективності реалізації кліматичної політики [10].

Важливий внесок у розвиток екологічної демократії також здійснює міжнародна благодійна неурядова правозахисна організація «Екологія-Право-Людина», діяльність якої, зосереджена, у тому числі, на захисті екологічних прав громадян, зокрема права на доступ до інформації та участь у прийнятті екологічно значущих рішень. Організація активно використовує правові механізми, передбачені Орхуською конвенцією, зокрема шляхом подання інформаційних запитів, участі у громадських обговореннях та стратегічних судових справ (public interest litigation). Практика діяльності вказаної міжнародної організації вказує, посеред іншого, на проблеми обмеженого доступу до екологічної інформації, недотримання процедур участі громадськості та необхідність посилення відповідальності органів влади за порушення екологічних прав [11].

Наукові дослідження у сфері екологічного права також вказують на необхідність посилення інституційних механізмів участі громадськості, зокрема шляхом удосконалення процедур консультацій та підвищення їх обов'язковості для органів влади. Ефективна участь громадян розглядається як один із ключових факторів формування сталої кліматичної політики та забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними інтересами [4]. Так, В.В. Костицький, В.П. Богун та М.А. Микитюк зосереджують увагу на кліматичній активності інституцій громадянського суспільства, через яку можна буде почути голос громадянського суспільства щодо шляхів подолання кліматичної кризи [12, с. 42].

Враховуючи вищевказане, необхідним вважається вдосконалення правових інструментів забезпечення гарантій доступу та вдосконалення механізму останнього, зокрема шляхом розвитку електронного врядування, підвищення прозорості діяльності державних органів та забезпечення реальної, а не формальної участі громадськості.

Отже, гарантії доступу до кліматичної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень є ключовими елементами сучасної системи екологічного та кліматичного права, а також важливими інструментами формування та реалізації ефективної кліматичної політики. Вони забезпечують реалізацію принципів відкритості, прозорості та підвітності у сфері управління довкіллям. Міжнародні стандарти, закріплені в Орхуській конвенції та Паризькій угоді, визначають основні напрями розвитку національного законодавства, тоді як українське законодавство повинно створювати необхідні правові передумови для реалізації відповідних прав, враховуючи євроінтеграційні тенденції. Водночас ефективність цих механізмів значною мірою залежить від їх практичної реалізації, що потребує подальшого вдосконалення, зокрема у частині забезпечення доступності інформації та підвищення рівня участі громадськості у прийнятті рішень.

Список використаних джерел:

1. Про основні засади державної кліматичної політики: Закон України від 08.10.2024 № 3991-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>.
4. Андрейцев В.І. Екологічне право України. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 496.
5. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Орхуська конвенція від 25.06.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text.
6. Визнання права на чисте та безпечне довкілля є запорукою належного існування майбутніх поколінь – суддя ВС. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1592066/>.
7. Паризька угода: Paris Agreement {Угоду ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016}. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text.

8. United Nations Environment Programme. Environmental Rule of Law: First Global Report. – Nairobi, 2019. URL: <https://www.unep.org/resources/assessment/environmental-rule-law-first-global-report>.
9. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
10. Екодія. Аналітичні матеріали та публікації щодо кліматичної політики України. URL: <https://lnk.ua/pRDLNwJP7>.
11. Екологія. Право. Людина. Офіційний сайт та аналітичні матеріали. URL: <https://epl.org.ua/pronas/>.
12. Костицький В.В., Богун В.П., Микитюк М.А. Роль інституцій громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної кліматичної політики. *Науково-практичний журнал «Екологічне право»*. Випуск 3–4, 2024. С. 42-47.

Пастернак О.

к.х.н., доцент кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, Маріупольський державний університет

ВІД НАКОПИЧЕННЯ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ В АТМОСФЕРІ ДО ПИТАННЯ СПРАВЕДЛИВОГО РОЗПОДІЛУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Ключові слова: зміна клімату; кліматична справедливість; парникові гази; кліматичні зобов'язання; право на безпечне довкілля; історична відповідальність; сталий розвиток.

Проблема зміни клімату поєднує питання охорони довкілля, сталого розвитку, міжнародних кліматичних зобов'язань, відповідальності за викиди парникових газів і захисту права людини на безпечне довкілля. Фізичною основою є зростання концентрацій парникових газів в атмосфері, насамперед вуглекислого газу, метану, нітроген оксиду та фторвмісних сполук. За висновками IPCC [1], саме діяльність людини через викиди парникових газів однозначно спричинила глобальне потепління, а історичний і сучасний внесок у ці викиди є нерівномірним між регіонами, країнами та соціальними групами.

Поняття кліматичної справедливості дає змогу розглядати цю проблему ширше, ніж просто скорочення викидів. Відповідно до підходу UNDP [2], кліматична справедливість передбачає розміщення рівності та прав людини в центрі ухвалення рішень щодо зміни клімату. Тому наукові дані про накопичення парникових газів стають підґрунтям для дискусії про історичну відповідальність, справедливий розподіл кліматичних зобов'язань, фінансову підтримку вразливих країн і громад, а також справедливий перехід до низьковуглецевого розвитку.

Приблизно половина антропогенних викидів вуглекислого газу залишається в атмосфері, тоді як інша частина поглинається океаном і наземними екосистемами [3]. Такий факт має безпосередній зв'язок із кліматичною справедливістю, оскільки атмосфера фактично виступає спільним глобальним ресурсом, навантаження на який формується нерівномірно.

Актуальні дані глобального моніторингу підтверджують зростання концентрацій парникових газів. В таблиці наведено середні значення за даними Глобальної лабораторії моніторингу NOAA, які свідчать про збереження довгострокового тренду накопичення парникових газів в атмосфері.

Середні значення парникових газів за даними Глобальної лабораторії моніторингу NOAA [4,5]

C_{cp}	CO ₂ , ppm	CH ₄ , ppb	N ₂ O, ppb	SF ₆ , ppt
2025	426,46	1935,72	338,86	12,24

2024	425,65	1929,43	337,71	11,80
2023	422,79	1921,43	336,68	11,40
2022	419,36	1910,94	335,62	11,02
2021	414,70	1894,81	334,27	10,63
2020	412,44	1878,20	333,1	10,26
2010	388,75	1798,89	323,18	7,04
2000	368,96	1773,22	-	4,58

З позицій кліматичної справедливості наведені дані мають принципове значення, оскільки вони підтверджують довготривалий характер антропогенного навантаження на атмосферу. Сучасна зміна клімату є не короткочасним природним коливанням, а результатом накопичення викидів, що формувалися протягом тривалого періоду. Саме це актуалізує питання історичної відповідальності: країни та сектори економіки, які мали більший внесок у накопичення парникових газів, мають брати на себе більшу частку зобов'язань щодо скорочення викидів, фінансування адаптації та підтримки вразливих спільнот.

Підхід узгоджується з Паризькою угодою, де закріплено принцип справедливості та «спільної, але диференційованої відповідальності й відповідних можливостей» з урахуванням різних національних обставин. Кліматична політика не може бути однаковою для всіх країн, оскільки держави мають різний історичний внесок у викиди, різний рівень економічного розвитку, різну енергетичну структуру та неоднакові можливості для швидкого переходу до низьковуглецевої економіки.

Важливим є те, що наслідки зміни клімату розподіляються нерівномірно. IPCC підкреслює, що вразливі громади, які історично найменше сприяли сучасній зміні клімату, зазнають непропорційно сильного впливу її наслідків. Вплив проявляється через посухи, хвилі спеки, повені, дефіцит води, втрати врожаїв, погіршення здоров'я населення, міграційні ризики та загрози продовольчій і енергетичній безпеці. Світовий банк також наголошує, що кліматичні впливи найсильніше вражають найбідніші громади, тому кліматична політика має враховувати соціальну вразливість і потребу в підвищенні стійкості населення.

Динаміка парникових газів демонструє, що кліматична справедливість має бути комплексною. Вуглекислий газ пов'язаний переважно з енергетикою, транспортом і промисловістю; метан – з енергетикою, аграрним сектором і відходами; оксид нітрогену – з сільським господарством; фторвмісні сполуки – з промисловими й технологічними процесами. Тому справедливий кліматичний перехід має враховувати не лише загальні обсяги викидів, а й структуру економіки, доступ до фінансування, технологічну спроможність, продовольчу безпеку та соціальні наслідки кліматичних рішень.

Глобальне зростання концентрацій парникових газів є не лише екологічним показником, а й підставою для постановки питання про справедливість у кліматичній політиці. Науковий моніторинг атмосфери дозволяє перейти від загальних декларацій до доказового управління кліматичними ризиками, у якому відповідальність, ресурси та можливості для адаптації мають розподілятися справедливо.

Список використаних джерел:

1. IPCC. AR6 Synthesis Report: Summary for Policymakers. Headline Statements. 2023.
2. UNDP. Climate change is a matter of justice – here's why. 2023. <https://climatepromise.undp.org/news-and-stories/climate-change-matter-justice-heres-why>
3. John P. O'Connor. Modeling of Atmospheric Carbon Dioxide (CO₂) Concentrations as a Function of Fossil-Fuel and Land-Use Change CO₂ Emissions Coupled with Oceanic and Terrestrial Sequestration. *Climate*. 2020. Vol. 8, No. 5. Art. 61. <https://doi.org/10.3390/cli8050061>

4. Lan, X., Tans, P. and K.W. Thoning: Trends in globally-averaged CO₂ determined from NOAA Global Monitoring Laboratory measurements. Version Tuesday, 05-May-2026 05:42:49 MDT <https://doi.org/10.15138/9N0H-ZH07>
5. Lan, X., KW Thoning та EJ Dlugokenski: Тенденції глобально усереднених значень CH₄, N₂O та SF₆, визначені за допомогою вимірювань Глобальної лабораторії моніторингу NOAA. Версія 2026-05, <https://doi.org/10.15138/P8XG-AA10>

Петрик І.В.

*PhD з економіки, доцентка кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, Маріупольський державний університет, Україна
ORCID 0000-0002-8429-5859*

Назар І.Б.

здобувач 4 курсу ОПП «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування», Маріупольський державний університет, Україна

РОЗВИТОК ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК ЧИННИК ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: відновлювальні джерела енергії, декарбонізація, екологічна безпека, сталий розвиток

У сучасних умовах розвитку світової економіки та загострення кліматичних проблем особливої актуальності набуває питання переходу до використання відновлюваних джерел енергії (ВДЕ). Розвиток «зеленої» енергетики розглядається як один із ключових напрямів забезпечення сталого розвитку, оскільки сприяє зменшенню негативного впливу на довкілля, підвищенню енергетичної безпеки та формуванню низьковуглецевої економіки.

Питання розвитку відновлювальних джерел енергії, декарбонізації економіки та забезпечення екологічної безпеки є предметом досліджень багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців [1; 2; 3; 4; 5; 6]. У їхніх працях обґрунтовано економічні, екологічні та соціальні переваги впровадження ВДЕ, а також визначено роль відновлювальної енергетики й доцільність розвитку даного сектору в Україні.

Використання ВДЕ дозволяє суттєво скоротити викиди парникових газів, насамперед діоксиду вуглецю, який є основним чинником глобального потепління. У цьому контексті розвиток ВДЕ виступає важливим інструментом реалізації міжнародних кліматичних зобов'язань, зокрема Паризької угоди [7] та Європейського зеленого курсу [8]. Перехід до відновлюваної енергетики також сприяє зменшенню залежності від викопних паливних ресурсів та імпорتنих енергоносіїв, що має важливе значення для енергетичної безпеки держави.

Крім екологічного ефекту, розвиток ВДЕ має значний економічний потенціал. Сектор «зеленої» енергетики стимулює залучення інвестицій, створення нових робочих місць та впровадження інноваційних технологій. Формування нової енергетичної інфраструктури сприяє модернізації економіки та розвитку суміжних галузей промисловості. Соціальний ефект розвитку ВДЕ проявляється у підвищенні якості життя населення, зменшенні рівня забруднення повітря та забезпеченні доступу до екологічно безпечних джерел енергії.

Для визначення взаємозв'язку між розвитком відновлюваної енергетики та показниками сталого розвитку було проведено кореляційний аналіз із використанням коефіцієнта кореляції Пірсона у програмному середовищі Microsoft Excel. У дослідженні

проаналізовано взаємозв'язок між часткою ВДЕ, Індексом сталого розвитку (SDI), Індексом екологічної ефективності (EPI) та викидами CO₂ на душу населення. Для аналізу використано дані країн ЄС та України.

Результати аналізу засвідчили наявність сильного позитивного зв'язку між часткою ВДЕ та Індексом сталого розвитку (0,905), що підтверджує вагомий вплив розвитку відновлюваної енергетики на економічну, соціальну та екологічну стабільність держави. Водночас між часткою ВДЕ та викидами CO₂ виявлено сильний негативний зв'язок (-0,747), що свідчить про ефективність використання відновлюваних джерел енергії у процесі декарбонізації економіки та скорочення вуглецевих викидів.

Крім того, між Індексом сталого розвитку та викидами CO₂ встановлено помірний негативний зв'язок (-0,510), що підтверджує взаємозалежність між рівнем сталого розвитку та екологічним навантаженням. Водночас зв'язок між Індексом екологічної ефективності та викидами CO₂ виявився слабким (-0,091), що може бути пов'язано з впливом додаткових факторів, зокрема особливостей екологічної політики та структури економіки окремих держав.

Отже, результати дослідження підтверджують, що розвиток відновлюваної енергетики є одним із ключових чинників декарбонізації економіки, забезпечення екологічної безпеки та досягнення цілей сталого розвитку. Подальше розширення використання ВДЕ сприятиме зниженню антропогенного навантаження на довкілля, зміцненню енергетичної незалежності та формуванню кліматично нейтральної економіки.

Список використаних джерел:

1. Екологічна безпека в умовах сталого розвитку: кол. монографія / Х. С. Мітюшкіна, О. М. Пастернак, В. В. Іванова, І. В. Петрик та ін.; за заг. ред. Х. С. Мітюшкіної. Київ : МДУ, 2024. 206 с.

2. Дятлова В.В., Петрик І.В. Сучасні підходи до розвитку відновлювальної енергетики як складової інноваційної економіки України. Економіка і організація управління. 2019. № 2(34). С. 20–27. DOI <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2019.2.2>

3. Diatlova V.V., Petryk I.V. Strategic approach to renewable energy development: EU experience // Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic sciences. 2019. Vol.2(35): 9-19. – [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2019.2\(35\).9](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2019.2(35).9)

4. Петрик І.В. Відновлювана енергетика як драйвер зеленої трансформації: просторово-часовий аналіз країн ЄС та України. Науковий журнал «Держава та регіони». Серія: Економіка та підприємництво. 2025. №3. С. 20-25. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2025-3-3>

5. Mitiushkina K. Environmental security in the national security system: Ukraine [3.1] / K. Mitiushkina, O. Pasternak, V. Ivanova, I. Petryk // Transformations, challenges and security: collective monograph / ed. Ž. Simanavičienė; Mykolas Romeris University. Vilnius, 2024. С. 184- 210.

6. Diatlova V., Petryk I. Sustainable development: methodical approaches and key indicators of assessment. Determinants of sustainable economic development: an international collective monograph. Kyiv: Interservice, pp. 160-170.

7. Паризька угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#Text

8. ІЕА. Europe's Climate Goals: An Agenda for Prosperity and Security. URL: <https://www.iieta.com/>

Пожидаєва М.

*доктор юридичних наук, доцент, професор
кафедри фінансового права Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, м. Київ
ORCID: 0000-0003-2355-1131*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВРАХУВАННЯ КЛІМАТИЧНИХ РИЗИКІВ У МЕХАНІЗМІ ПІДТРИМАННЯ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

***Ключові слова:** кліматичні ризики, фінансові ризики, ESG-ризики, управління кліматичними ризиками, стійкість банківської системи, міжнародне банківське право.*

Тема кліматичних ризиків у банківській діяльності упродовж останніх років трансформувалася зі сфери корпоративної соціальної відповідальності у площину пруденційного регулювання та фінансової стабільності. Сучасні тенденції розвитку міжнародного банківського права свідчать про те, що кліматичні ризики розглядаються як один із ключових факторів потенційної дестабілізації фінансових систем держав. Особливого значення це питання набуває в умовах глобального потепління, збільшення кількості екстремальних природних явищ, енергетичної трансформації економіки та посилення регуляторного тиску щодо декарбонізації.

Міжнародні фінансові інституції та органи банківського нагляду дедалі частіше наголошують, що кліматичні ризики здатні ставати класичними банківськими ризиками, зокрема, складовою ліквідності, кредитного, ринкового, операційного, репутаційного ризиків. Саме тому їх належне врахування є невід'ємною частиною змісту забезпечення стійкості банківської системи та фінансової безпеки держави.

Особливе значення у формуванні міжнародних стандартів у цій сфері має Базельський комітет з банківського нагляду, який у червні 2022 року видає принципи ефективного управління та нагляду за фінансовими ризиками, пов'язаними зі зміною клімату. У зазначеному документі підкреслено, що банки повинні інтегрувати кліматичні ризики у систему корпоративного управління, внутрішнього контролю, оцінки капіталу та стратегічного планування [1; 2]. Відповідно до позиції Базельського комітету з банківського нагляду фізичні кліматичні ризики охоплюють безпосередні негативні наслідки стихійних лих, підвищення температур, повеней, пожеж, посух та інших природних явищ, які можуть спричинити втрати позичальників, зменшення вартості заставного майна та погіршення якості кредитного портфеля банків. Натомість перехідні кліматичні ризики виникають у процесі переходу економіки до низьковуглецевої моделі розвитку та можуть бути пов'язаними зі змінами екологічного законодавства, запровадженням вуглецевого оподаткування, обмеженням використання викопного палива та зміною інвестиційних пріоритетів. Для банків це означає необхідність перегляду структури кредитного портфеля, оцінки екологічної стійкості клієнтів та прогнозування впливу регуляторних змін на фінансову стабільність. У такому контексті банки мають сформувати внутрішні механізми ідентифікації ризиків, пов'язаних як із фізичними наслідками зміни клімату, так і з ризиками переходу до низьковуглецевої економіки. Поряд з цим, у червні 2025 року Базельський комітет з банківського нагляду заявив, що національні банківські регулятори самі вирішуватимуть, чи вимагати від банків розкриття інформації про ризики, пов'язані зі зміною клімату [3].

Також слід зазначити, що під егідою Ради з фінансової стабільності (англ. Financial Stability Board (FSB)) були сформовані рекомендації щодо розкриття кліматичної інформації (англ. Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD)),

які лягли в основу міжнародних стандартів фінансової звітності сталого розвитку, зокрема, IFRS S2, починаючи з 1 січня 2024 року. Метою IFRS S2 є вимога від суб'єкта господарювання розкриття інформації про свої ризики та можливості, пов'язані з кліматом, що буде корисним для користувачів фінансової звітності загального

призначення під час прийняття рішень щодо надання фінансових ресурсів суб'єкту господарювання [4].

У межах Європейського Союзу інтеграція кліматичних ризиків у банківський нагляд набула обов'язкового характеру. Значну роль у цьому процесі відіграє Європейський банківський орган (англ. European Banking Authority (далі – ЕБА)). У 2025 році ЕБА оприлюднив остаточні Керівні принципи щодо управління ESG-ризиками, відповідно до яких банки повинні забезпечити ідентифікацію, вимірювання, моніторинг та управління екологічними, соціальними та управлінськими ризиками [5]. Крім того, стаття 449а Регламенту ЄС № 575/2013 (CRR) передбачає обов'язкове розкриття інформації про екологічні, соціальні та управлінські ризики (далі – ESG-ризики) великими установами, що випустили цінні папери та допущені до торгів на регульованому ринку будь-якої держави-члена ЄС [6]. На виконання цього положення ЕБА розробив спеціальні технічні стандарти щодо пруденційного розкриття ESG-ризиків, включаючи показники впливу кліматичних ризиків, коефіцієнт зелених активів (англ. “Green Asset Ratio” (GAR)) та інші індикатори екологічної стійкості банківської діяльності [7]. Важливим елементом правового регулювання є також положення Директиви ЄС 2024/1619 (CRD VI), яка вимагає інтеграції ESG-ризиків у систему корпоративного управління банків, внутрішнього контролю та нагляду [8]. Таким чином, кліматичні ризики фактично інтегруються у систему банківського пруденційного нагляду ЄС.

На сьогодні в ЄС уже сформовано комплексну систему правового забезпечення сталого фінансування, зокрема Регламент ЄС 2019/2088 про розкриття інформації щодо розкриття інформації, пов'язаної зі стійкістю, у секторі фінансових послуг (SFDR) [9], Регламент ЄС 2020/852 щодо таксономії сталих інвестицій [10], Директива (ЄС) 2022/2464 щодо звітності з корпоративного сталого розвитку (CSRD) [11]. Зазначені акти спрямовані на забезпечення прозорості кліматичних ризиків та інтеграцію екологічних факторів у фінансову діяльність банків і фінансових установ.

В умовах воєнного стану та структурної трансформації економіки України питання забезпечення стійкості банківської системи набуває особливого значення. У той же час кліматичні ризики не можуть розглядатися як віддалена перспектива, оскільки вони вже впливають на фінансові показники суб'єктів господарювання, які є позичальниками банків. Насамперед, це стосується аграрного сектору, енергетики, транспорту, металургії та страхування. Посухи, повені, руйнування інфраструктури, зростання вартості енергоресурсів та необхідність екологічної модернізації бізнесу призводять до збільшення кредитного навантаження та погіршення платоспроможності позичальників, що безпосередньо впливає на якість банківських активів. Проблема врахування кліматичних ризиків стає надзвичайно важливою і в контексті євроінтеграційних процесів України та необхідності адаптації національного фінансового законодавства до *acquis* ЄС.

Національний банк України (далі – НБУ) неодноразово наголошував на необхідності врахування ESG-факторів та кліматичних ризиків у діяльності банківського сектору, зокрема: Практики в управлінні кліматичними ризиками та концепція їх упровадження в Україні від 28.11.2024 [12], Практики в управлінні ESG-ризиками та концепція їх упровадження в Україні від 29.05.2025 [13], Біла книга з управління екологічними, соціальними та управлінськими (ESG) ризиками у фінансовому секторі від 30.06.2025 [14]. Разом з тим, національна нормативно-правова база у цій сфері все ще перебуває на етапі формування [14; 15, с. 418-420].

Згідно з положеннями схваленої Білої книги та прес-релізів з офіційного сайту НБУ передбачено поетапне впровадження вимог щодо управління ESG-ризиками для фінансового сектору до 2030 року. Так, протягом 2026 – 2027 рр. НБУ планує надати роз'яснення щодо оприлюднення банками на вебсайтах власних стратегічних документів з ESG-ризиків; встановити вимоги до розкриття банками та небанківськими фінансовими установами інформації відповідно до Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.10.2024 № 1015-р [16]; розробити формат розкриття інформації про ESG-ризик-

профіль фінустанови; запровадити вимоги до розкриття інформації про ESG-ризик-профіль фінустанови за встановленим форматом [14; 17]. У подальшому фінустанови повинні будуть не рідше одного разу на рік звітувати та публічно розкривати інформацію про ESG ризик-профілі своєї діяльності та діяльності клієнтів. Отже, врахування управління ESG-ризиками стане невід'ємним елементом наглядового процесу НБУ.

Наразі українське банківське законодавство не містить комплексного нормативно-правового акту, який би системно регулював порядок оцінки, стрес-тестування та розкриття кліматичних ризиків банками. Відсутність єдиної методології оцінки таких ризиків створює правову невизначеність та ускладнює процес інтеграції кліматичних факторів у систему ризик-менеджменту банків в Україні. Однією з ключових правових проблем є недостатня визначеність правової природи кліматичних ризиків у банківській справі. У чинному законодавстві України вони прямо не віднесені до переліку банківських ризиків, передбачених нормативно-правовими актами НБУ. Це призводить до того, що банки нерідко сприймають кліматичні ризики як виключно репутаційний або факультативний фактор, а не як складову фінансової стабільності.

Іншою проблемою є відсутність обов'язкових вимог щодо розкриття кліматичної інформації банками. На відміну від ЄС, де діють стандартизовані ESG-розкриття, українські банки не мають чітко визначеного обсягу інформації, яку вони мають оприлюднювати щодо кліматичних ризиків, декарбонізації кредитного портфеля чи впливу екологічних факторів на свою діяльність.

Суттєвою проблемою можна також вважати недосконалість системи кліматичних даних. Для ефективної оцінки кліматичних ризиків у банків повинен бути доступ до достовірної інформації про вуглецевий слід позичальників, енергетичну ефективність активів, екологічні характеристики виробництва та ймовірність фізичних кліматичних загроз. В Україні така інформаційна база залишається фрагментарною.

Особливу складність становить інтеграція кліматичних ризиків у процедури банківського нагляду та стрес-тестування. Традиційні підходи до оцінки фінансової стійкості банків переважно орієнтовані на короткострокові макроекономічні шоки, тоді як кліматичні ризики мають довгостроковий, накопичувальний та системний характер.

У зв'язку з цим доцільним є впровадження в Україні спеціальних кліматичних стрес-тестів для банків за аналогією з практикою ЄС. Такі стрес-тести повинні враховувати сценарії фізичних катастроф, різкого зростання вартості вуглецевих викидів, структурної трансформації енергетики та знецінення "вуглецевих" активів.

Окремої уваги потребує проблема співвідношення кліматичних ризиків і принципу банківської пропорційності. Для невеликих банків надмірні вимоги щодо ESG-звітності можуть створювати надмірний адміністративний тягар. Саме тому імплементація міжнародних та європейських стандартів повинна здійснюватися з урахуванням розміру банку, складності його операцій та рівня ризиковості.

Таким чином, врахування кліматичних ризиків є не лише елементом екологічної політики, а й важливою складовою забезпечення фінансової стабільності та стійкості банківської системи. Сучасна трансформація міжнародного банківського регулювання свідчить про поступове перетворення кліматичних ризиків на повноцінний об'єкт пруденційного нагляду. Для України особливого значення набуває необхідність адаптації національного банківського законодавства до європейських стандартів ESG-регулювання, що є важливим елементом євроінтеграції та зміцнення фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Principles for the effective management and supervision of climate-related financial risks. Basel Committee on Banking Supervision. BIS. June 2022. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d532.pdf>
2. Principles for the effective management and supervision of climate-related financial risks. Financial Stability Board. June 2022. URL: https://www.fsb.org/2022/06/principles-for-the-effective-management-and-supervision-of-climate-related-financial-risks-2/?utm_source=chatgpt.com

3. Virginia Furness, Marc Jones. Basel Committee makes climate risk disclosure for bank regulators voluntary. *Reuters*. June 13, 2025. URL: https://www.reuters.com/sustainability/cop/basel-committee-makes-climate-risk-disclosure-bank-regulators-voluntary-2025-06-13/?utm_source=chatgpt.com
4. IFRS S2 Climate-related Disclosures. URL: <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-sustainability-standards-navigator/ifrs-s2-climate-related-disclosures/>
5. The EBA publishes its final Guidelines on the management of ESG risks. Press Release. 9 January 2025. URL: https://eba.europa.eu/publications-and-media/press-releases/eba-publishes-its-final-guidelines-management-esg-risks?utm_source=chatgpt.com
6. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 575/2013 від 26 червня 2013 року про пруденційні вимоги для кредитних установ та про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 648/2012.
7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_043-13#Text
8. Implementing Technical Standards (ITS) on prudential disclosures on ESG risks in accordance with Article 449a CRR. URL: https://www.eba.europa.eu/activities/single-rulebook/regulatory-activities/transparency-and-pillar-3/implementing-technical-standards-its-prudential-disclosures-esg-risks-accordance-article-449a-crr?utm_source=chatgpt.com
9. Directive (EU) 2024/1619 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2024 amending Directive 2013/36/EU as regards supervisory powers, sanctions, third-country branches, and environmental, social and governance risks. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1619/oj/eng>
10. Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the Council of 27 November 2019 on sustainability-related disclosures in the financial services sector. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2019/2088/oj>
11. Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment, and amending Regulation (EU) 2019/208. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32020R0852>
12. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464>
13. Практики в управлінні кліматичними ризиками та концепція їх запровадження в Україні від 28.11.2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Climateseminar_11-2024.pdf?v=10
14. Практики в управлінні ESG-ризиками та концепція їх запровадження в Україні від 29.05.2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ESG_seminar_05-2025.pdf?v=14
15. Біла книга з управління екологічними, соціальними та управлінськими (ESG) ризиками у фінансовому секторі від 30.06.2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Bila_knyga_2025_fin.pdf?v=16
16. Пожидаєва М. Роль центрального банку у кліматичній політиці: правові межі повноважень. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики*: зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16 трав. 2025 р. / за заг. ред. М.В. Трофіменка. Київ: МДУ, 2025. С. 415-421.

17. Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2024 № 1015-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-%D1%80#Text>

18. Запроваджено вимоги щодо оприлюднення банками та банківськими групами пруденційної інформації. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zaprovadjeno-vimogi-schodo-oprilyudnennya-bankami-ta-bankivskimi-grupami-prudentsiynoyi-informatsiyi>

Синчанський С.О.

*кандидат юридичних наук, адвокат, докторант
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID: 0009-0008-0869-4103*

ВІД «ВЛАСНИКА ВІДХОДІВ» ДО «УТРИМУВАЧА ВІДХОДІВ»: ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ПРАВОМ ЄС

Ключові слова: *відходи, власник відходів, утримувач відходів, право власності, цивільне право, управління відходами, Directive EU 2008/98/EC, Waste Framework Directive.*

Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу у сфері управління відходами потребує не лише формального запозичення окремих інститутів, а й точного відтворення базових категорій. Однією з таких категорій є суб'єкт, відповідальний за відходи. У Законі України «Про управління відходами» для цього використано термін «власник відходів», який визначається як фізична особа, юридична особа, яка утворює відходи або яка відповідно до закону володіє, користується і розпоряджається відходами [1]. Водночас такий підхід не повною мірою відповідає логіці права ЄС, у якому ключовим є поняття waste holder.

Проблема полягає в тому, що термін «власник відходів» поєднує різні за природою юридичні ролі: утворювача відходів, фактичного володільця, особу, що контролює відходи, і власника у цивільно-правовому розумінні. Для сфери управління відходами таке змішування є небезпечним, оскільки публічно-правові обов'язки мають покладатися не лише на формального власника, а й на особу, яка фактично має відходи у своєму розпорядженні, здатна впливати на їх подальшу долю та повинна забезпечити їх передачу до системи управління відходами.

З позицій цивільного права право власності є набуваною категорією. Відповідно до Цивільного кодексу України власникові належать права володіння, користування та розпоряджання майном; право власності набувається на підставах, не заборонених законом, зокрема з правочинів, а його припинення відбувається у випадках, визначених законом [2]. Тому, якщо особа придбала товар, вона набула право власності саме на товар, а не на майбутні відходи як окремий об'єкт. У процесі використання товару можуть утворитися упаковка, залишки, зношені частини, брак, осад або інші матеріали, однак саме по собі їх утворення не означає автоматичного виникнення нового права власності на «відходи».

Саме тут проявляється головна теоретична вада української термінології. Закон фактично визнає утворювача «власником відходів» не тому, що він набув право власності на них у цивільно-правовому порядку, а тому, що на нього потрібно покласти обов'язки щодо належного поводження з такими матеріалами. Отже, йдеться не про класичне речове право, а про функціональну відповідальність у сфері охорони довкілля. Використання терміна «власник» у цьому контексті зміщує акцент із контролю та обов'язків на титул власності, чого не потребує екологічне регулювання.

Директива 2008/98/ЄС про відходи використовує іншу модель. Відходами визнається будь-яка речовина або предмет, яких їх утримувач позбувається, має намір

позбутися або зобов'язаний позбутися. При цьому waste holder означає утворювача відходів або фізичну чи юридичну особу, у володінні якої перебувають відходи [3]. Отже, у центрі правового регулювання перебуває не owner, тобто власник, а holder — особа, яка фактично володіє відходами, контролює їх або має їх у своєму розпорядженні.

Ключовою є формула «позбувається, має намір позбутися або зобов'язаний позбутися». Вона показує, що правовий статус матеріалу визначається не лише його фізичними властивостями або майновою належністю, а поведінкою особи щодо цього матеріалу. Якщо особа виводить матеріал із використання, має намір це зробити або зобов'язана зробити відповідно до закону, такий матеріал набуває значення відходів. Тому вирішальними є контроль, намір, обов'язок і фактична можливість забезпечити належне поводження, а не формальний титул власності.

Практичні наслідки цієї різниці очевидні. Відходи можуть бути передані перевізнику, зберігачу, сортувальнику або оператору оброблення без переходу права власності. За логікою українського терміна «власник відходів» такий суб'єкт може сприйматися як другорядний, якщо він не набув речового права. За логікою права ЄС він є утримувачем, оскільки фактично має відходи у володінні або під контролем і повинен дотримуватися вимог щодо їх безпечного зберігання, перевезення чи оброблення.

Термінологічна неточність відтворюється і в підзаконному регулюванні: у процедурах декларування, обліку, планування, базової оцінки відходів та технічної експлуатації об'єктів управління відходами. У цих випадках використання конструкції «власник відходів» ускладнює визначення кола зобов'язаних суб'єктів. Натомість категорія «утримувач відходів» дозволяє охопити ширше коло осіб, які реально впливають на рух відходів і повинні відповідати за належне поводження з ними. Українські дослідники також звертають увагу на необхідність узгодження термінології у сфері управління відходами з правом ЄС та на важливість системної адаптації екологічного законодавства [4, с. 114-125].

У зв'язку з цим доцільно замінити у Законі України «Про управління відходами» термін «власник відходів» на «утримувач відходів». Під утримувачем відходів пропонується розуміти фізичну або юридичну особу, яка є утворювачем відходів або має відходи у фактичному володінні, під контролем чи у своєму розпорядженні, несе встановлені законом обов'язки щодо їх зберігання, обліку, передачі, перевезення, оброблення (відновлення або видалення) та зобов'язана передати такі відходи до системи управління відходами, якщо позбувається, має намір позбутися або зобов'язана позбутися їх.

Запропонована заміна не є суто редакційною. Вона змінює логіку визначення відповідального суб'єкта. Якщо ключовим є «власник», правозастосовувач змушений шукати цивільно-правовий титул. Якщо ключовим є «утримувач», аналіз спрямовується на фактичне володіння, контроль, намір позбутися матеріалу та обов'язок забезпечити його передачу до системи управління відходами. Такий підхід краще відповідає природі екологічних правовідносин і дозволяє уникнути колізій із цивільним законодавством.

На законодавчому рівні доцільно: по-перше, внести зміни до статті 1 Закону України «Про управління відходами» та закріпити визначення «утримувача відходів»; по-друге, у нормах про облік, передачу, витрати, відповідальність і відшкодування шкоди використовувати формулу «утворювач або утримувач відходів»; по-третє, залишити категорію права власності на відходи лише для випадків, де справді регулюються майнові відносини, зокрема договірний перехід прав або спеціальний режим побутових відходів.

Відповідні зміни слід синхронно внести й до підзаконних актів Кабінету Міністрів України та чинних актів колишнього Міндовкілля або теперішнього Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства. Інакше навіть після зміни закону термінологічна непослідовність збережеться на рівні адміністративних процедур. Крім того, доцільно розробити методичні роз'яснення щодо критеріїв, за якими залишки товару, продукції чи матеріалу набувають статусу відходів. Такі критерії мають

ґрунтуватися на європейській формулі: особа позбувається, має намір позбутися або зобов'язана позбутися відповідної речовини чи предмета.

Отже, використання терміна «власник відходів» є недостатньо коректним як з позицій права ЄС, так і з позицій цивільного права України. Цей термін переносить у сферу управління відходами речово-правову модель, яка не завжди придатна для визначення суб'єкта екологічних обов'язків. Натомість поняття «утримувач відходів» краще відображає фактичний контроль, відповідальність і обов'язок належного поводження з відходами. Його впровадження сприятиме гармонізації українського законодавства з правом ЄС, підвищенню правової визначеності та ефективнішому розподілу відповідальності у сфері управління відходами.

Список використаних джерел:

1. Про управління відходами : Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX / Відомості Верховної Ради України. 2023. № 17. Ст. 75.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
3. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування деяких директив / Офіційний вісник Європейського Союзу. 2008. L 312. Ст. 3.
4. Єрмолаєва Т.В., Кузуб О.О., Козьміна Ю.Г. До питання щодо вирішення проблемних аспектів правового регулювання управління відходами в контексті адаптації екологічного законодавства України до ЄС. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2024. Вип. 86(3). С. 114-125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.17>.

Старжинський О.

*здобувач 4-й курсу першого рівня вищої освіти, спеціальність «Екологія», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Мітюшкіна Х.С.

к. е. н., доцент, завідувач кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища Маріупольського державного університету

ВПЛИВ ТРАНСПОРТУ НА ДОВКІЛЛЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Ключові слова: *транспортне забруднення; здоров'я населення; шумове забруднення; атмосферне повітря; екологізація транспорту; екологічна безпека; сталий розвиток.*

Здоров'я населення є фундаментальним показником оптимізації геосистеми «суспільство-природа». В умовах сучасної урбанізації, яка охоплює 60% населення України, рівень здоров'я стає критичним критерієм оцінки екоситуації [1].

За даними вітчизняних і закордонних досліджень, транспортно-дорожній комплекс, до складу якого входять автомобілі, літаки, тепловози, судна, сільгоспмашини й дорожня техніка, - один із основних забруднювачів атмосфери. При цьому внесок автомобілів у забруднення довкілля становить близько 70%, залізничного транспорту - 25%, дорожньо-будівних машин - 1,4%, авіації - 2% і суден - 1%.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, транспортне забруднення повітря пов'язане зі зростанням серцево-судинних захворювань, бронхіальної астми, алергій та передчасної смертності. Транспортна галузь генерує 96% усіх викидів

парникових газів у секторі, створюючи специфічний спектр токсикологічних ризиків. Дослідження підтверджує прямий зв'язок між структурою викидів та патологіями:

- NO₂ (діоксид азоту): викликає набряк легенів та сильний кашель. В умовах війни його концентрація у логістичних вузлах зросла на 20–30%.
- CO (оксид вуглецю): уражає серцево-судинну систему та викликає задуху.
- CH₂O (формальдегід) та O₃ (озон): мають канцерогенний вплив, провокують астму та безсоння.
- Т.Ч. 2.5 та Т.Ч. 10: дрібнодисперсний пил, що транспортує віруси та проникає безпосередньо у кровообіг.

Це відображається на статистиці України: загальна захворюваність зросла на 27,3%, зокрема хвороби органів кровообігу — у 8,6 раза, а бронхіальна астма — у 2,1 раза у порівнянні з 90-ми роками[4].

Автомобілі є справжнім лихом для міст. Вплив автомобільного транспорту на навколишнє середовище супроводжується не лише споживанням природних ресурсів, але й його забрудненням шкідливими домішками. Об'єктами забруднення є атмосфера, гідросфера та літосфера, тобто найважливіші компоненти середовища існування людини. Найбільше під негативну дію автотранспортних засобів підпадає атмосферне повітря, яке забруднюється викидами відпрацьованих газів. Дуже шкідливими є вуглеводні (парафіни, нафтени, етилен тощо), які являють собою одну з причин утворення фотохімічного смогу у містах-гігантах.

Таку назву отримали сухі тумани, які містять токсичні вторинні забруднювачі (формальдегід, альдегіди, пероксиацетиленові нітрати), що утворюються в результаті фотохімічних реакцій за ясної безвітряної погоди. Цей туман вважається найбільш небезпечним для здоров'я, оскільки містить дуже шкідливі речовини, які за своєю токсичністю значно перевищують інші атмосферні забруднення. Фотохімічний смог у багатьох людей викликає головний біль, нудоту, подразнює слизові оболонки горла і очей, а також загострює нервові захворювання та погіршує загальний стан при хронічних респіраторних захворюваннях типу астми і ефіземи.

Крім хімічного забруднення навколишнього середовища автомобіль створює непридатне шумове та вібраційне забруднення. Шум порівнюється з таким самим повільним вбивцею як смог.

Транспортний шум становить 80% усіх комунальних джерел шуму в містах. Він є причиною розладів сну, когнітивних порушень у дітей та стресових реакцій. Приватні авто, попри менший рівень шуму порівняно з вантажівками (82 дБ), створюють найбільше токсикологічне навантаження через масовість та високі питомі викиди.

Дія шуму на організм людини багатогранна. Відомо, що шуми шкідливо впливають на здоров'я людей, знижують їх працездатність, викликають захворювання органів слуху (глухоту), ендокринної, нервової, серцево-судинної системи (гіпертонія). Шум у 100 дБ уже викликає нервові розлади, дратівливість. Тривала дія шуму викликає шумову хворобу з явищами зрушень в функціональному стані центральної нервової системи. Порушується динаміка процесів збудження в корі головного мозку, сповільнення психічних реакцій при вирішенні текстових завдань, послаблення уваги, зниження працездатності, слуху, врешті - виникнення неврозу. Адаптація організму до шуму практично неможлива, тому регулювання шумового забруднення оточення - можливий і обов'язковий захід. На пристосування до сильного шуму організм людини витрачає велику кількість енергії, перенапружується нервова система, виникають втома, нервовий і психічний розлади [2].

Загальний рівень захворюваності у великих містах України у 2–3 рази вищий, ніж у сільській місцевості. Прикладом є Кривий Ріг, де патології органів дихання зустрічаються у 2–4 рази частіше через високу щільність промислово-транспортних потоків. Це підкреслює необхідність цифровізації потоків (ITS) для мінімізації заторів, де викиди та шум досягають пікових значень.

Отже, необхідно структурно змінювати структуру транспортної системи: відхід від моделі домінування приватних авто на користь розвитку мережі трамваїв, тролейбусів

та залізниці, що дозволить одночасно вирішити проблему «шумового хаосу» та надмірного забруднення повітря [3].

Щодо зниження кількості людей, які страждають від шуму, на 30% до 2030 року, Україна має впроваджувати наступні заходи:

- Технологічне оновлення: Стимулювання електромобільності (ріст парку на 35% за рік) та перехід на стандарти Еуро-6.
- Просторова оптимізація: Створення «зон низьких викидів» та винесення транзитних магістралей за межі житлової забудови.
- Модальний зсув: Пріоритет залізничного та електрифікованого громадського транспорту як найменш шумних та найбільш екологічних видів перевезень.

Таким чином, транспорт є важливим фактором економічного розвитку, проте водночас виступає одним із головних джерел негативного впливу на довкілля та здоров'я людини. Найбільш небезпечними наслідками транспортної діяльності є забруднення атмосферного повітря, викиди парникових газів, шумове забруднення та погіршення стану здоров'я населення.

Отже, екологізація транспорту в Україні це не лише кліматичне зобов'язання, а й стратегія виживання. Лише системний підхід, що поєднує жорсткі екологічні податки на паливо з розвитком безшумної та чистої інфраструктури, дозволить знизити рівень екологічно зумовлених хвороб та забезпечити інтеграцію в європейський простір.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-p#Text> (дата звернення: 07.05.2026).
2. Вплив навколишнього шуму на здоров'я людей. Беттертон URL: <https://bettertone.com.ua/uk/novi-rekomendatsiyi-vooz/> (дата звернення: 08.05.2026).
3. Економічні механізми стимулювання зелених інвестицій та підприємництва | Економіка та суспільство. Головна. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3674> (дата звернення: 06.05.2026).
4. Кількість викидів забруднюючих речовин і парникових газів в атмосферне повітря. Державна служба статистики України. Головна сторінка Держстат. Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/kilkist-vykydiv-zabrudnyuyuchykh-rechovyn-i-parnykovykh-haziv-v-atmosferne-povitrya> (дата звернення: 07.05.2026).

Шишман В.О.

*здобувач I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності «Право», Маріупольський державний університет
Науковий керівник:*

Ковейно Ю.В.

доктор філософії в галузі 081 Право, доцент кафедри права, Маріупольський державний університет

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ОСІБ, ПЕРЕМІЩЕНИХ УНАСЛІДОК КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН

***Ключові слова:** кліматичні зміни, кліматична міграція, екологічні мігранти, кліматичні біженці, міжнародний захист, права людини, адаптація до змін клімату, екологічна безпека.*

Сучасні кліматичні зміни формують комплексну глобальну проблему, що виходить за межі екологічної сфери та безпосередньо впливає на соціально-правові відносини. Одним із ключових наслідків кліматичних змін є зростання масштабів переміщення населення через стихійні лиха, деградацію земель, посухи та повені.

Дослідженням цих питань займаються, зокрема, С.С. Самашко [1, с. 170–172], Г.І. Ночвій [2, с. 75–76], І.В. Здреник [3, с. 120–125], які наголошують, що кліматична міграція стає системним викликом для міжнародного права та державної політики.

Питання кліматичної міграції в Україні, наразі, не врегульовані окремим спеціальним законом, проте вони охоплюються комплексом нормативно-правових актів у сфері екології, цивільного захисту та міграційної політики. Серед таких актів: Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики», Кодекс Цивільного захисту України, Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, а також міграційне законодавство.

На міжнародному рівні питання кліматичної міграції регулюється Рамковою Конвенцією ООН про зміну клімату 1992 року, Паризькою угодою 2015 року, Глобальним договором про безпечну, впорядковану та регулярну міграцію 2018 року, який не є юридично обов'язковим, проте встановлює 23 цілі для захисту мігрантів. Частково досліджувані питання регулюються Конвенцією про статус біженців 1951 року та Протоколом 1967 року, однак ці акти не охоплюють осіб, які переміщуються через екологічні причини. Також важливе значення мають Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни 1998 року. Водночас у цих документах відсутнє чітке визначення поняття «кліматичних біженців» та «кліматичних мігрантів», що потребує вдосконалення правового регулювання.

Практичні дані міжнародних організацій підтверджують масштабність зазначеної проблеми. Зокрема, за оцінками World Bank, викладеними у звіті Groundswell [4], до 2050 року кількість внутрішніх кліматичних мігрантів може досягти 216 млн осіб у різних регіонах світу. Водночас аналітичні матеріали Internal Displacement Monitoring Centre свідчать, що природні катастрофи вже сьогодні спричиняють більше переміщень, ніж збройні конфлікти (26,4 млн проти 20,5 млн у 2023 році) [5].

Громадські організації у глобальних оглядах підкреслюють системний характер зростання переміщень, тоді як Greenpeace [6], акцентує увагу на тому, що найбільш вразливими залишаються країни, що розвиваються, де кліматичні ризики поєднуються з економічною нестабільністю та слабкими інституціями.

Міграційні процеси в Україні, на думку К. Владовської та М. Марчук, мають комплексний характер і залежать не лише від політичних, а й соціально-економічних

факторів [7, с. 47-49]. Аналогічно кліматична міграція зазвичай є результатом поєднання екологічних, економічних і соціальних чинників.

Нині важливим соціально-правовим викликом для України є проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО). В Україні їх правовий статус визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Хоча основною причиною внутрішнього переміщення осіб наразі є збройний конфлікт, у майбутньому вагомим фактором можуть стати й кліматичні ризики. За даними International Organization for Migration та Internal Displacement Monitoring Centre, у 2023 році у світі було зафіксовано близько 26,4 млн нових внутрішніх переміщень, спричинених природними катастрофами, а загальна кількість внутрішньо переміщених осіб сягнула 75,9 млн [5].

Кліматична міграція безпосередньо пов'язана із забезпеченням основних прав людини. Так, І.В. Здреник підкреслює, що екологічні ризики впливають на реалізацію базових прав, зокрема права на життя, здоров'я та достатній рівень життя [3, с. 121–123]. Крім того втрата житла, доступу до води, їжі та медичних послуг унаслідок природних катастроф свідчить про трансформацію кліматичних змін у гуманітарну проблему.

У науковій літературі, за позицією Г.І. Ночвій, використовуються терміни «екологічні мігранти» та «кліматичні біженці», проте вони не закріплені у міжнародному праві, що зумовлює правову невизначеність їхнього статусу [2, с. 77-78]. Це ускладнює доступ таких осіб до механізмів міжнародного захисту та покладає основний тягар регулювання на держави.

Екологічна безпека є ключовим елементом попередження кліматичної міграції. Недостатня ефективність державної кліматичної політики може призводити до зростання масштабів вимушеного переселення та створювати додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру. Отже, важливу роль відіграє саме державна кліматична політика, яка повинна включати як реактивні, так і превентивні заходи. Йдеться про дієве впровадження програм адаптації до змін клімату на різних рівнях, розвиток інфраструктури, систем раннього попередження та підтримку вразливих груп населення [1, с. 175–177]. Адаптація до змін клімату є одним із ключових напрямів державної кліматичної політики. Вона передбачає комплекс заходів, спрямованих на зменшення негативних наслідків кліматичних змін, зокрема модернізацію систем водопостачання, розвиток сталого сільського господарства та впровадження інноваційних технологій.

Міжнародне співробітництво також має вирішальне значення, оскільки кліматичні зміни є глобальною проблемою. Координація дій держав, обмін інформацією та фінансова підтримка з боку міжнародних організацій сприяють ефективнішому реагуванню на виклики кліматичної міграції.

Отже, проблема правового статусу осіб, переміщених унаслідок кліматичних змін, залишається недостатньо врегульованою як на міжнародному, так і на національному рівнях. Її вирішення потребує комплексного підходу, що включає розвиток міжнародного права у сфері кліматичної міграції, удосконалення національного законодавства та врахування актуальних статистичних даних і аналітичних звітів міжнародних та громадських організацій.

Список використаних джерел:

1. Самашко С.С. Міжнародна кліматична міграція: основні причини, прояви та наслідки. *Економіка і організація управління*. 2024. № 2. С. 170–179. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.15>.

2. Ночвій Г.І. Екологічна міграція як виклик глобалізованому світу: теоретико-правовий аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 2. С. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.10>.

3. Здреник І.В. Роль міжнародного права прав людини у визначенні міжнародно-правового статусу екологічних мігрантів. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2025. № 91. С. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.5.19>.

4. World Bank. Groundswell: Acting on Internal Climate Migration. Washington, DC, 2021. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2c9150df-52c3-58ed-9075-d78ea56c3267>.
5. Internal Displacement Monitoring Centre. Global Report on Internal Displacement 2024; International Organization for Migration. World Migration Report 2024. Geneva, 2024. URL: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2024/>.
6. Greenpeace. Climate Change and Migration Report. 2022. URL: https://www.greenpeace.de/klimaschutz/klimakrise/klimafluechtlinge-recht-heimatlos?utm_source.
7. Владовська К., Марчук М. Феномен міграції для України. *Вісник НАДПСУ. Серія: юридичні науки*. 2020. № 4. С. 45-52.

**Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні:
проблеми теорії та практики**

**Збірник матеріалів XIV Міжнародної науково - практичної конференції
(українською, англійською мовами)**

15 травня 2026

Маріупольський державний університет

м. Київ

Упорядники: Вікторія Григор'єва

Комп'ютерна верстка: Маргарита Сахно